

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı

TÜRK ATASÖZLERİNDE SÖZLÜ İLETİŞİM UNSURLARININ SUNUMU

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Yelda Özlem GÖNEN

Danışman
Prof. Dr. Demet GÜRÜZ

İZMİR-2015

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı

TÜRK ATASÖZLERİNDE SÖZLÜ İLETİŞİM UNSURLARININ SUNUMU

DOKTORA TEZİ

Yelda Özlem GÖNEN

JÜRİ ÜYELERİ

Prof. Dr. Demet GÜRÜZ

Prof. Dr. Mine SARAN

Prof. Dr. Işıl KARPAT AKTUĞLU

Doç. Dr. Ebru UZUNOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Burcu ÖKSÜZ

İZMİR-2015

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğm ‘‘Türk Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsurlarının Sunumu/Presentation of Verbal Communication Components in Turkish Proverbs’’ adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Yelda zlem GÖNEN

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Yelda Özlem GÖNEN
Numarası : 92090004789
Anabilim Dalı : Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Tez Başlığı (Türkçe) : Türk Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsurlarının Sunumu
Tez Başlığı (İngilizce) : Presentation of Verbal Communication Components in Turkish Proverbs
Tez Savunma Tarihi : 23.10.2015
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Demet GÜRÜZ
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Mine SARAN
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Işıl KARPAT AKTUĞLU
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Ebru UZUNOĞLU
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Burcu ÖKSÜZ
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒
Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Doktora programlarında düzeltme alan öğrencinin 6 (altı) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	i
Kısaltmalar.....	viii
Tablo Listesi.....	ix
Şekil Listesi.....	xi
Grafik Listesi.....	xvii
Önsöz.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRK ATASÖZLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

I. ATASÖZLERİNİN DOĞUŞU VE KAYNAĞI.....	11
II. ATASÖZLERİNİN TARİHSEL BOYUTU.....	13
III. ATASÖZLERİNİN TANIMI.....	19
IV. TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ÜRÜNÜ OLARAK ATASÖZLERİ.....	21
V. BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK ATASÖZLERİ.....	28
VI. ATASÖZLERİNİN BAŞLICA ÖZELLİKLERİ.....	30
A. BİÇİM ÖZELLİKLERİ İTİBARIYLA ATASÖZLERİ	32
1. Kısa ve Özlü Olma.....	32
2. Uyaklı ve Ölçülü Olma.....	33
3. Kalıplaşmış Yargılardan oluşma.....	35
4. Emir Kipiyle Kurulma.....	37
5. Sanat Değeri Taşıma.....	37
B. KAVRAM ÖZELLİKLERİ İTİBARIYLA ATASÖZLERİ.....	38
C. ANLAM ÖZELLİKLERİ İTİBARIYLA ATASÖZLERİ	39
1. Mecaz Anlamlar Taşıma.....	39
2. Çelişkili Anlamlara Yer Verme.....	41

D. TAMAMLAYICI ÖZELLİKLERİ İTİBARI İLE ATASÖZLERİ	43
1. İlk Söyleyeni Belli Olmama.....	43
2. Halkın Düşüncesini Anlatma.....	44
3. Eleştiri ve Yargı Taşıma.....	45
4. Gözleme Dayanma.....	45
5. Öğüt Verme ve Yol Gösterme.....	45
6. Toplumsal Gerçekleri İçeren Genel Yargılar Olma.....	48
E. ANLATIM ÖZELLİKLERİ İTİBARI İLE ATASÖZLERİ.....	49
VII. ATASÖZLERİNİN KAPSAMI VE SINIRLARI.....	50
A. ATASÖZÜ-DEYİM AYRIMI.....	51
B. ATASÖZÜ- ÖZDEYİŞ (VECİZE) AYRIMI.....	52
VIII. ATASÖZLERİNİN İŞLEVLERİ.....	53
IX. ATASÖZLERİNİN SINIFLANDIRILMASI.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM VE KİŞİLERARASI İLETİŞİME İLİŞKİN KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

I. İLETİŞİMİN ANLAMI, KAPSAMI VE ÖNEMİ.....	59
A. BAŞLANGICI, DÜNYA, BUGÜNÜYLE İLETİŞİM.....	64
B. İLETİŞİMİN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL BOYUTU.....	70
II. KİŞİLERARASI İLETİŞİMİN ANLAMI, ÖNEMİ VE ÖZELLİKLERİ.....	74
III. KİŞİLERARASI İLETİŞİM VARSAYIMLARI.....	77
IV. KİŞİLERARASI İLETİŞİM SÜRECİ VE UNSURLARI.....	78
A. KAYNAK	82
1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Kaynağın Rolü.....	83
2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Kaynağın Taşınması Gereken Özellikler.....	84
a) Kodlama.....	84
b) Tanınma.....	86
c) Bilgili Olma.....	86
d) Güvenilirlik.....	87
e) Düzlem ve Rolüne Uygun Davranma.....	90

f) İletişim Becerisi.....	91
g) Empati Yeteneği.....	92
h) Tutum ve Davranışlar.....	93
i) Sevilme.....	95
j) Saygınlık.....	96
k) Fiziksel Görünüm.....	96
l) Eğitim Seviyesi.....	98
m)Çevresel, Toplumsal ve Kültürel Ögelere Uyum.....	98
B. MESAJ.....	99
1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Mesajın Rolü.....	99
2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Mesajın Taşınması Gereken Özellikler.....	101
a) Anlaşılabilirlik.....	103
b) Açıklık.....	103
c) Zamanında İletilme.....	105
d) Alıcı ve Kaynak Arasında Kalma.....	105
e) Uygun Kanal İzleme.....	106
C. KANAL.....	106
D. ALICI.....	109
1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Alıcının Rolü.....	110
2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Taşınması Gereken Özellikler.....	112
a) Mesajı Algılayabilme.....	112
b) Bilgili Olma.....	112
c) Seçici Olmama.....	113
d) Geribildirim Yeteneğine Sahip Olma.....	114
e) Kaynak Olma Özelliğini Taşıma.....	116
f) Düzen ve Rolüne Uygun Davranma.....	116
E. GERİBİLDİRİM.....	117
1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Geribildirim Rolü.....	117
2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Geribildirim Taşınması Gereken Özellikler.....	119
3. Kişilerarası İletişim Sürecinde Geribildirim Türleri.....	120
a) Olumlu/Olumsuz Geribildirim.....	120
b) Destekleyici/Eleştirel Geribildirim.....	121
c) Hemen/Gecikmeli Geribildirim.....	121
d) Düşük Kontrollü/Yüksek Kontrollü Geribildirim.....	121
e) Kişi Odaklı/Mesaj Odaklı Geribildirim.....	122
F. İLERİ BİLDİRİM.....	122

G. GÜRÜLTÜ.....	122
1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Gürültünün Rolü.....	123
2. Kişilerarası İletişim Sürece Gürültü Türleri.....	124
a) Fiziksel/Çevresel Gürültü.....	125
b) Semantik/Anlamsal Gürültü.....	125
c) Psikolojik Gürültü.....	126
d) Sözdizimsel Gürültü.....	127
e) Sosyal Gürültü.....	127
f) Fizyolojik Gürültü.....	127
F. ORTAK DENEYİM ALANI.....	127
G. BAĞLAM.....	134
1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Bağlamın Rolü.....	135
2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Bağlam Türleri.....	135
a) Fiziksel Bağlam.....	136
b) Sosyal/Duygusal Bağlam.....	136
c) Kültürel Bağlam.....	137
d) Tarihsel Bağlam.....	137
e) Zamansal Bağlam.....	138
V. KİŞİLERARASI İLETİŞİMİN BOYUTU OLARAK SÖZLÜ İLETİŞİM	138
1. Sözlü İletişim Kavramı.....	138
2. Sözlü İletişimin Kültürel Boyutu.....	143
3. Sözlü İletişim Biçimleri.....	147
a) Doğrudan ve Dolaylı Sözlü İletişim Biçimi.....	149
b) Kişisel ve Bağlamsal Sözlü İletişim Biçimi.....	151
c) Araçsal ve Duygusal Sözlü İletişim Biçimi	153
d) Ayrıntılı ve Öz Sözlü İletişim Biçimi.....	155
e) Onaylayan ve Onaylamayan Sözlü İletişim Biçimi.....	155
f) Dışlayan ve Dâhil Eden Sözlü İletişim Biçimi.....	157
g) Kendine ve Diğer Kişilere Odaklı Sözlü İletişim Biçimi.....	157
h) Destekleyici ve Savunucu Sözlü İletişim Biçimi.....	159
i) Aşağılayıcı Sözlü İletişim Biçimi.....	160
j) Eleştirel Sözlü İletişim Biçimi.....	161
k) Övücü Sözlü İletişim Biçimi.....	163

4. Sözlü İletişim Sürecinin Engelleyicileri.....	165
a) Genelleme.....	167
b) Kutuplaşma.....	168
c) Soyut Dil.....	168
d) Statik Değerlendirme.....	170
e) Anlam Çıkarma.....	170
f) Rastgele Seçmek.....	171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATASÖZLERİNDE SÖZLÜ İLETİŞİM UNSURLARININ SUNUMUNA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	172
II. ARAŞTIRMANIN ÖNKABULLERİ	174
III. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	175
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	177
A. VERİ TOPLAMA.....	184
B. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	186
C. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	187
V. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ VE BULGULAR.....	189
A. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	189
B. BULGULAR.....	190

1. Örneklem Grubunu Oluşturan Atasözlerinin Belirlenmesinde Kullanılan Anahtar Sözcükler.....	190
2. Örneklem Grubunu Oluşturan Atasözlerine ilişkin Veriler.....	192
a) “Dil” ve “Söz” Sözcüklerini İçeren Atasözleri.....	195
b) “Konuşmak”, “Söylemek”- “Demek” Sözcükleri İçeren Atasözleri.....	203
c) “Anlatmak” Sözcüğünü İçeren Atasözleri.....	208
d) “Duymak/Dinlemek” Sözcüklerini İçeren Atasözleri.....	209
3. Araştırmanın Temel Veri Birimleri.....	210
a) İletişim Kavramının Özü/ Kök Anlamı.....	211
b) Atasözlerinde Sözlü İletişim Süreci Unsurları.....	217
i. Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsuru olarak Kaynak ve Alıcı.....	220
a. “Ulu Söz-Atalar Sözü-Büyük Sözü” Temalı Gönderimler.....	224
b. “Doğru Söz-Haklı Söz”-“Doğru Olmayan (Yalan) Söz” Temalı Gönderimler	228
c. “Tatlı Söz-Dilin İyi Kullanımı”-“Acı Söz-Dilin Kötü Kullanımı” Temalı Gönderimler.....	231
d. “Düşünce ile Bağdaşan Söz” ile “Düşünce ile Bağdaşmayan Söz” Temalı Gönderimler.....	235
e. “Davranış ile Bağdaşan Söz” ve “Davranış ile Bağdaşmayan Söz” Temalı Gönderimler.....	237
f. “Dinleme” Temalı Gönderimler.....	239
g. “Fiziksel Görünüm” Temalı Gönderimler.....	251
ii. Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsuru olarak Mesaj.....	252
iii. Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsuru olarak Bağlam.....	255
iv. Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsuru olarak Ortak Deneyim Alanı.....	257
c) Sözlü İletişim Biçimlerine Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	259
i. Doğrudan ve Dolaylı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	260
ii. Kişisel ve Bağlamsal Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	263
iii. Ayrıntılı ve Öz Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri...	265

iv.	Kendine ve Diğer Kişilere Odaklı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	267
v.	Aşağılayıcı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	269
vi.	Eleştirel Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	270
vii.	Övücü Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	273
viii.	Onaylayan ve Onaylamayan/Dışlayan ve Dâhil Eden/ Destekleyici ve Savunucu/Araçsal ve Duygusal Sözlü İletişim Biçimlerine Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	274
d)	Sözlü İletişim Engellerine Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	274
i.	Sözlü İletişim Engeli Olarak “Genelleme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	275
ii.	Sözlü İletişim Engeli Olarak “Kutuplaşma”ya Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	278
	1	
iii.	Sözlü İletişim Engeli Olarak “Soyut Dil”e Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	280
iv.	Sözlü İletişim Engeli Olarak “Statik Değerlendirme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	235
v.	Sözlü İletişim Engeli Olarak “Anlam Çıkarma”ya Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	284
vi.	Sözlü İletişim Engeli Olarak “Rastgele Seçmek”e Gönderimde Bulunan Atasözleri.....	285
V.	ARAŞTIRMA VARSAYIMLARININ TEST EDİLMESİ	285
	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	286
	KAYNAKLAR	288
	ÖZGEÇMİŞ.....	272
	ÖZET.....	326
	ABSTRACT.....	327

Kısaltmalar

TDK: Türk Dil Kurumu

DLT: Divan-ü Lügat-it-Türk

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Vol. :Volume

YL: Yüksek Lisans

s. Sayfa Numarası

S. :Sayı

C.: Cilt

Tablo Listesi

Tablo 1.1: Atasözü Tanımları

Tablo 1.2. Mecaz ve Gerçek Anlamlar Taşıyan Atasözü Örnekleri

Tablo 2.1: Kişilerarası İletişim Tanımları

Tablo 2.2: İletişimin Engelleyicileri

Tablo 2.3.: Sözlü İletişimin Engelleyicileri

Tablo 3.1.: Araştırmanın Ön Kabulleri

Tablo 3.2: Araştırmanın Örneklem Grubunun Belirlenmesi için Kullanılan Anahtar Sözcükler

Tablo 3.3: “Dil” Sözcüğü İçeren Atasözlerinin Listesi

Tablo 3.4: “Söz” Sözcüğü İçeren Atasözlerinin Listesi

Tablo 3.5: “Konuşmak” Sözcüğü İçeren Atasözlerinin Listesi

Tablo 3.6: “Söylemek” Sözcüğünü İçeren Atasözlerinin Listesi

Tablo 3.7: “Demek” Sözcüğü İçeren Atasözlerinin Listesi

Tablo 3.8: “Anlatmak” Sözcüğünü İçeren Atasözleri Listesi

Tablo 3.9: “Duymak/Dinlemek” Sözcüklerini İçeren Atasözleri Listesi

Tablo 3.10: İletişim Kavramının Özüne Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.11: Sözlü İletişim Unsurlarını İçeren Atasözleri

Tablo 3.12: “Ulu Söz/Atalar Sözü/Büyük Sözü”ne ilişkin Olumlu/Olumsuz Gönderimlerde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.13: “Doğru Söz”e ilişkin Olumlu- Olumsuz Gönderimlerde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.14: “Tatlı Söz-Acı Söz”e ilişkin Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3. 15: “Düşünce ile Bağdaşan Söz” ve “Düşünce ile Bağdaşmayan Söz”e Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.16: “Davranış ile Bağdaşan Söz” ve “Davranış ile Bağdaşmayan Söz”e Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3. 17: “Dinleme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.18: Dinleme ile Konuşmayı (Söz Söylemeyi) Birbirine Bağıtlayan Atasözleri

Tablo 3.19: Dinleme Türlerine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.20: “Çok Konuşan, Çenesi Düşük, Gevşek Ağızlı, Lafçı” İnsanlara Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.21: “Gevezelik”e Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.22:“Yerinde, Zamanında, İncelikli Söz”e İlişkin Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.23: “Ortak Deneyim Alanı”na Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.24: Doğrudan ve Dolaylı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.25: Kişisel ve Bağlamsal Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.26: Ayrıntılı ve Öz Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.27: Kendine ve Diğer Kişilere Odaklı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.28: Aşağılayıcı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.29: Dolaylı Olarak Eleştirel Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri.

Tablo 3.30: Övücü Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.31: Sözlü İletişim Engeli Olarak “Genelleme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.32: Sözlü İletişim Engeli Olarak “Kutuplaşma”ya Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablo 3.33: Hayvan Metaforu Aracılığıyla Somutlaştırmaya Yer Veren Atasözleri

Tablo 3.34: Tabiat Metaforu Aracılığıyla Somutlaştırmaya Yer Veren Atasözleri

Tablo 3.35: Sözlü İletişim Engeli Olarak “Rastgele Seçme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri

Şekil Listesi

Şekil 2.1: Temel İletişim Süreci

Şekil 2.2: İletişimsizlik-Gürültü

Şekil 2.3: Ortak Deneyim Alanı

Şekil 2.4: “Tam” veya “Tam”a Yakın İletişim

Şekil 2.5: Sınırlı İletişim

Şekil 3.1. Türk Dil Kurumu Atasözleri-Deyimler Sözlüğü Veri Tabanı Görseli

Şekil 3.2: Araştırmanın Temel Veri Birimleri

Şekil 3.3: İletişimde Alıcı ile Kaynağın Konumlandırılması

Şekil 3.4: Sözlü İletişim Unsuru olarak Kaynak ve Alıcıya Gönderimde Bulunan Temalar

Grafik Listesi

Grafik 3.1: Atasözlerinin Sözlü İletişim Gönderimlerinde Beyin Dili Kullanımı

Grafik 3.2: Örneklem Grubunu Oluşturan Atasözlerinin İçerdiği Anahtar Sözcüklerin Dağılımı

Grafik 3.3: Sözlü İletişim Unsuru olarak Kaynak ve Alıcıya Gönderimde Bulunan Temaların Dağılımı

Grafik 3.4: Sözlü İletişim Biçimlerine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Grafik 3.5: Sözlü İletişim Engellerine Gönderimde Bulunan Atasözlerinin Dağılımı

ÖNSÖZ

“Türk Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsurlarının Sunumu” başlıklı bu çalışma Türk atasözlerinde sözlü iletişim unsurlarının aktarım ve sunum şekillerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tez kapsamında araştırma yöntemi olarak belirlenen “nitel içerik analizi”, Türk Dil Kurumu’nun kurumsal web sayfasında “e-sözlük” olarak kullanıma açtığı ve 2.396 atasözünü içeren “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” isimli veri tabanından “belgesel tarama” ile derlenen atasözleri üzerinde uygulanmıştır. Derleme, kelime/söz ve anlam/konu temelinde yapılmış böylece Türkçede bulunan sözlü iletişim olgusu/unsuru/edimlerine yönelik gönderiler taşıyan atasözlerini belirlemek mümkün olmuştur. Derlenen atasözleri sözlü iletişim sürecine ilişkin kavramsal çerçeve temel alınarak kategorilere ayrılmak suretiyle analiz edilmiş, değerlendirilerek yorumlanmıştır.

Uzun soluklu bir çalışma ve yoğun bir çaba gerektiren bu meşakkatli süreçte benden ilgilerini, sevgilerini, desteklerini bir an olsun esirgemeyen ve evlatları olmaktan her zaman onur duyduğum aileme sevgilerimi ve şükranlarımı sunuyorum...

Öncelikle akademik kariyere yönelmemi teşvik ederek; azmi, zekâsı, erdem ve çalışkanlığıyla takdirimi ve hayranlığımı kazanan, tez çalışmamın her aşamasında feyz aldığım özellikle de atasözü analizlerinde dilbilimcilere taş çıkartan yorumlarıyla ufkumu açan babam Mazlum GÖNEN’e; sınırsız sevgisi, sonsuz sabrı, bitmek bilmeyen pozitif enerjisi ve coşkusuyla her zaman varlığını yanımda hissettiğim annem Hafize GÖNEN’e; umutlarımın ve hayallerimin en büyük ortağı kardeşim Volkan GÖNEN’e teşekkürü borç biliyorum...

Tez sürecimin her aşamasında ilgileri, bilgileri, deneyimleri, birikimleri ve tüm sevgileri ile her zaman yanımda olan ve bana yalnız olmadığımı hissettiren başta tez danışmanım Prof. Dr. Demet GÜRÜZ olmak üzere; tez jürimin değerli üyeleri Prof. Dr. Mine SARAN, Prof. Dr. Işıl KARPAT AKTUĞLU, Doç. Dr. Ebru UZUNOĞLU Hocam ve Yrd. Doç. Dr. Burcu ÖKSÜZ hocalarıma tüm kalbimle teşekkür ediyorum... Kuşkusuz sadece tez jürimi oluşturmaları değil, onları benim için değerli kılan... Öyle çok şey öğrendimki bu süreçte onlardan... Sözgelimi çalışmanın her aşamasında sardı sarmaladı ilgisi ve sevgisiyle, yol gösterdi bilgisi ve birikimleriyle *Demet Hocam*; yürüdüğüm yolu aydınlattı değerli fikirleri, öngörülerıyla gece demedi gündüz demedi ihtiyaç duyduğum her an benimleydi güzel duyguları ve samimiyetiyle *Mine Hocam*; adımlarımı daha sağlam attım yönlendirmeleri ve değerlendirmeleriyle, cesaretlendirdi tüm gücüyle *Işıl Hocam*; değerli katkılarını, yorumlarını ve desteğini esirgemedi benden *Ebru Hocam*... Yeri geldi ışığım oldu en karanlıklarımnda, yeri geldi neşem oldu mutsuzluklarımda... Hocam oldu, kardeşim oldu, dostum oldu “Kendi tezi olsa bu kadar titizlenirdi” dedirtti defalarca bana *Burcu Hocam*... Öyle özelsiniz ki, kelimeler bu kadar yetebildi değerinizi tarif etmeye... Teşekkürüm sonsuz sizlere...

Yelda Özlem GÖNEN

GİRİŞ

İletişim gözlerimizi açtığımız dünyayı, dünya; yaşadığımız hayatı, hayat yapan unsurların tümünü bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamda hayatın; gönüllü veya gönülsüz, etken ya da edilgen olarak içinde yer aldığımız her bir iletişim ağıyla her an kuşatıldığını söylemek mümkündür. İletişimin, kişinin fiziksel ve psikolojik varlığını sağlayan, doğayla ve diğerleriyle olan bağını oluşturan, toplumun sosyo-kültürel düzenini mümkün ve etkin kılan vazgeçilmez bir unsur olması sözü edilen kuşatılmışlığın etkisini daha da arttırmaktadır.

“Zihinde canlanan duygu ve düşüncelerin sembollere dönüştürülmesi, paylaşılması, anlamlandırılması ve yorumlanması süreci” olarak tanımlayabileceğimiz iletişimin yegâne amaçlarını; bir yandan çevreyi etkilemek/değiştirmek; diğeryandan da değışen/dönüşen çevre özelliklerine uyum sağlamak oluşturmaktadır. Dolayısıyla iletişimi, bireyin toplumsallaşarak edilgenlikten etkenliğe geçişinin bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü doğdukları andan itibaren insanlar, kendilerini toplumsal ve kültürel düzenin belirlediğı anlam dizgeleri, davranış kuralları ve değer örgüleriyle bezeli bir ortamda bulmaktadır. Ancak sözü edilen ortamda yaşama alanlarını oluşturan inançlar, gelenekler, görenekler, kültürel ve sanatsal özellikler vb. topluma özgü değer ve normların hepsiyle aynı anda karşılaşmaları ve kaynaşmaları mümkün olmamaktadır. Ailede başlayan ve ömür boyu süren toplumsallaşma süreci yol göstericiliğinde insanlar, toplumunun bir üyesi olmayı öğrenmekte, kabul gören davranış örüntülerinin kavramakta, kendi kültürlerine özgü toplumsal/kültürel değerleri anlamakta ve içselleştirmektedir. Bu süreçte etkileşimde bulunulan insan sayısı arttıkça, bağlamlar ve karşılaşılan ortamlar çeşitlendikçe üyesi olunan topluma ve kültürüne uyum sağlama şansının arttığı gözlenmektedir. Kısacası toplumsallaşma süreci ile insan; toplumdan öğrendiklerine uyum sağlamak suretiyle toplum ile bütünleşmeyi başarmakta, böylece onun bir parçası olmaya hak kazanmaktadır. İnsanların toplumun değerlerine uyum

süreci, toplumsal kültürün insanları olgunlaştıran yönünü ön plana çıkarmaktadır. Çevrenin, kültürel ve toplumsal öğelerin her yönüyle tanınması, kavranması ve yorumlanması dil aracılığıyla gerçekleştiğinden insanlar ile ait oldukları toplumun kültürü arasındaki köprüyü ise iletişim kurmaktadır.

“İnsanın kendini ve başkalarını anlayabilmesi”; “kendini kendine ve başkalarına anlatabilmesi”, “kendisiyle ve başkalarıyla ortak bir noktada buluşabilmesi” iletişim ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla kişiler arasında kurulan iletişimi, sadece başka insanlarla kurulan paylaşım sürecinin ifadesi olarak görmek doğru değildir. Çünkü kişi, başkalarıyla iletişim kurduğu her an aynı zamanda kendisiyle de iletişim halinde bulunmaktadır. Bu anlamda kişinin çevresiyle olan iletişiminin etkinliğinin ve başarısının önkoşulu kendisiyle kurduğu iletişiminin sağlıklı olabilmesidir. İnsanlar içsel olarak kendisiyle, dışsal olarak başkalarıyla ve kendisini çepeçevre saran dünya ile iletişim kurarken sembolleri kullanmaktadır. İnsanın; bir aklın diğer aklı etkilediği her an iletişim sürecinin bir parçası olduğu düşünüldüğünde kaynak ile alıcı arasındaki paylaşımda sembolikleştirmenin önemi daha da artmaktadır. Çünkü iletişim sürecinde sembolik hale getirilmeyen (kodlanmayan) duyguların, düşüncelerin veya bilgilerin alıcıya/alıcılara aktarılması mümkün değildir. Duygu ve düşüncelerin sesli olarak ifade edilmesiyle gerçekleştirilen ve konuşmanın her türünü içeren sözlü iletişim sürecinde, kodlama için kullanılan başlıca araç ise, “dil” dir.

Paylaşılacak istenen duygu, düşünce ve izlenimlerin sözler vasıtasıyla karşı tarafa bildirildiği sözlü iletişim; yazın dilinde “dil” ve dil ötesi” olmak üzere iki boyutuyla ele alınmaktadır. Karşılıklı konuşmaları kapsayan ve iletişim sürecinde “ne söylendiği” üzerine odaklanan dil ile iletişim, kaynak/alıcının duygu ve düşüncelerini paylaşmaları ve anlamlandırmaları ile gerçekleştirilmektedir.

İletişim sürecinde kaynak/alıcı tarafından duygu ve düşüncelerin “nasıl söylendiği” ne vurgu yapan dil ötesi iletişim ise sesin niteliği ile ilgili (sesin tonu, hızı, şiddeti, vurgusu, duraklamalar vb.) özellikleri kapsamaktadır. Türk atasözlerinde sözlü iletişim unsurlarının çözümlenmesi üzerine gerçekleştirilen bu çalışmanın önemsedığı boyut “dil ile iletişim” olmaktadır.

Dilinin ortaya çıkışı ve kökeni konusunda görüş birliği bulunmamakla birlikte insanların hayatta kalmak için ihtiyaçlarını beraber karşılama yoluna gitmelerinin ve sahip oldukları çevreyi paylaşmaya başlamalarının başlangıç noktasını oluşturduğu genel kabul görmektedir. Bu durum örgütlenerek yaşamaya ve toplum olma yolunda adımlar atmaya işaret etmektedir. Dilin kullanılmaya başlamasıyla toplumsal bir varlık olarak insanın, uzmanlaşma ve işbölümü odaklı kurguladığı yaşantısında; doğa ve diğer canlılar üzerinde üstünlük kurma eğilimine girdiği ve kendisini dünyanın efendisi ilan ettiği kaydedilmektedir. İnsanın bu gücü ve cesareti kendisinde bulmasının dayanağını, diğer canlılardan üstün olmasını sağlayan “konuşma” ve “düşünme” yetileri oluşturmaktadır. Sözü edilen yetilerin insana; birlikte yaşadığı diğer insanlarla iletişim kurma ve uzlaşma şansı sağladığı ve ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği ve uzmanlaşma platformu sunduğu dikkat çekmektedir. Kullanılmaya başladığı andan itibaren toplumu oluşturan etkenlerin başında gelen dilin kökenine ilişkin bu düşünceleri, iletişimin özünü duygu, düşünce ve bilgilerin değiş tokuşundan çok yarattığı toplumsal etkileşimin ve paylaşımın oluşturması ile okumak gerekmektedir.

İnsanın kendisi üzerindeki, toplum içindeki ya da yaşadığı dünya nazarındaki değerini belirleyen dil; anlamlı mesajların üretilmesi olarak algılandığında insana özgü bir iletişim aracı ve toplumsal hayatın anahtarı olarak değerlendirilmektedir. İnsanın kendi kendisiyle iletişim kurabilmesi (kendi iletişim dinamiklerini çalıştırmayı başarabilmesi) ikili ilişkilerde ve toplumsal iletişimde etkinlik sağlamanın ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Çünkü kendi kendisiyle olan iletişimini gerçekleştiremeyen/tamamlayamayan insanlar, iletişimin diğer boyutlarında çatışmalar

yaşamaya mahkûm olmaktadır. Zaten kendi kendisiyle uzlaşmayan bir insandan, başkalarıyla uzlaşmasının beklenmesi olası görülmemektedir. Dilin yokluğunda insanların kendilerini anlamaları ya da anlatmaları mümkün olmadığı gibi, başkalarıyla birlikte yaşamaları, birbirlerini anlamaları ve anlaşabilmeleri de zorlaştığından toplumu oluşturmaları düşünülememektedir. Dolayısıyla aktarılmaya değer bulunan her şeyin değişimini, gelişimini, sunulmasını, paylaşılmasını ve gelecek nesillere aktarımını da dil üstlenmektedir. Bu özellikleriyle dil, *“toplulukları, topluma dönüştüren; toplumlara ulus niteliği kazandıran bağların en güçlüsü”* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dil aracılığıyla insanlar; uyum sağlamaya çalıştığı çevreye, yaşadığı yurda, mensubu olduğu ulusa ve onun kültürüne sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Kültürün ortak kıldığı dil yapısına göre düşünmekte, iletişim kurmakta, davranışlar sergilemekte ve kendisine adeta *“dil’den bir dünya”* oluşturmaktadır. Sözü edilen dünyada, toplumların başta yaşam biçimleri, dünya görüşleri, yaşam felsefeleri, gelenek-görenekleri, inançları, bilime-teknığe ve sanata katkıları olmak üzere pek çok belirleyici özelliğin izine rastlanmaktadır. Çünkü dil, içinde bulunduğu toplumsal kültürün, uygarlığın ürünleriyle biçimlenen ve onların içinde işlevselliğini gösteren yapısıyla göz doldurmaktadır. Dolayısıyla dilin, yalnızca iletişimi sağlayan bir araç olarak değerlendirilmesi sığ bir düşüncenin göstergesidir. Çünkü dil, iletişim sürecinde sadece iletici bir araç değil, aynı zamanda ilettiğini içeren bir kültür kaynağı olarak görülmekte ve yaratıcı rol de üstlenmektedir.

“Dil vasıtasıyla insanlar; kuşaktan kuşağa aktardığı duygu seli, bilgi birikimi ve yaşam tecrübesi ile geçmişi geleceğe bağlayan bir zincirin halkasına dönüşmektedir”. Bu bakımdan dil olmadan toplumun ortak özelliklerini ve kültürel yapısını öğrenmenin, öğretmenin ve sonraki nesillere aktarmanın neredeyse imkânsız olmaktadır. Bu imkânsızlık, atalarımızın kültürlerini, deneyimlerini dil sayesinde anlatması ve anlatımlarının bir kısmının atasözleri olarak günümüze kadar gelmesiyle eşsiz bir imkâna dönüşmektedir.

Atasözlerini; *“atalarımızın düşünceleriyle yoğrulan, sözleriyle süregelen; yılların birikimini ve tecrübesini genel kurallara ya da öğütlere dönüştüren; kalıplaşmış/ölçülü/kısa yapılarıyla ve özlü/nükteli anlatımlarıyla geniş halk kitlelerinin yol gösteren bilgece sözler”* olarak tanımlamak mümkündür. Bu özellikleriyle atasözleri bir dilin söz varlığı içinde yer alarak; o toplumun bilgeliğini, dünya görüşünü, hayat felsefesini, yaşayış biçimlerini, anlatım gücünü ortaya koyan ve yüzyıllarca yaşayabilen sözleri ifade etmektedir.

Türk milletinin asırlar boyunca karşılaştığı olaylardan ve tecrübelerden ders alınarak ortaya konan, söyleyeni belli olmadığı için halka mal olan, yaygın bir şekilde benimsenen ve nesilden nesile aktarılan atasözlerinde fikir yoğunluğu belirgin olarak hissedilmektedir. Toplumun ortak malı olduğu için değiştirelemeyen-kalıplaşmış-özelliğiyle dikkat çeken atasözlerinde, sözü edilen fikir yoğunluğu kısa, özlü, sade ve anlaşılabilir bir üslup kullanılarak sayfalarca anlatılması mümkün olan sorunlara gerçekçi çözümler üretmek amacıyla kullanılmaktadır. Buna istinaden Türk halkı sosyal yaşayışında, bazen bir durumu uzunca anlatmak yerine mevcut duruma en uygun atasözünü hatırlatmakla yetinmekte ve kişilerarası iletişim süreçlerinin başlatılmasında, sürdürülmesinde ve sonlandırılmasında bu söz öbeklerini yaygın bir şekilde kullanmaktadır. Türk atasözlerinde, yargıların anlatımının çoğunlukla cümle biçiminde gerçekleştirildiği; aktarılacak istenen düşüncenin, gerçeğin, tecrübenin, doğrunun, öğütün anlatımı zenginleştiren, canlandıran ve güzelleştiren söz sanatlarından faydalanılarak aşılandığı dikkat çekmektedir. Söyleyiş kolaylığının, akılda kalıcılığın ve akıcılığın sağlanabilmesi ise ölçü ve uyaklar

Anonim özellikleriyle dikkat çeken ve ortaya çıktıkları andan itibaren belleklerde korunan, yaşatılan, paylaşılan, sonraki nesillere aktarılan Türk atasözleri, yazın dilinde ağırlıklı olarak sözlü geleneğin bir parçası olarak yer almaktadır. Ancak dilin toplumsal kültürün aktarımına ilişkin kilit rolünde yazının icadı ile yaşanan değişimlerin, atasözlerinin dilden dile aktarımı üzerinde birtakım farklı uygulamalara yol açtığı görülmektedir.

Yazının icadı, bir yandan kendisinden önce sözlü/sözsüz şekilde sürdürülen iletişimi niceliksel ve niteliksel olarak arttırırken, diğer yandan da bilginin kaydedilmesini, biriktirilmesini ve nesiller boyu aktarımını sağlamaktadır. Söz konusu gelişme doğrultusunda sözlü geleneğe ait olduğu kabul edilen atasözlerinin, varlığını yazılı kültüre de taşıyarak önemli katkılara imza attığı bilinmektedir. Bu bağlamda atasözlerinin yazının icadından sonra kaydedilmeye, derlenmeye, eserlerde toplanmaya ve yazılı kültür ürünlerinin çoğunda farklı oranlarda yer almaya başladığı dikkat çekmektedir. Yaşatılmasında ve nesilden nesile aktarılmasında ister sözlü, isterse yazılı bir üslup kullanılsın atasözleri; her daim hikmetli sözler olmayı ve milletin üyelerini milli duygularla birbirine bağlamayı başarmıştır.

Atasözlerinin ait olduğu milletin bireysel, toplumsal ve örgütsel yaşamından izler taşıdığı, geçmişe ilişkin engin tecrübeleri yansıttığı ve geleceğe ilişkin öngörüler içerdiği tartışma götürmeyen bir gerçektir. Bu bağlamda çalışma, Türk kültürüne ait değerlerin yaşatılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında sözlü iletişim unsuru olarak varlığını hissettiren Türk atasözlerinin onu kullananların hayatını temsil etme yeteneği üzerine temellendirilmektedir.

Çalışma kapsamında kişilerarası iletişim süreçlerinde kullanılan iletişim vurgusunun ve sözlü iletişim unsurlarının Türk atasözlerindeki niceliksel/niteliksel sözvarlığını belirlenmesi, atasözleriyle Türk toplumuna önerilen sözlü iletişim biçimlerinin ortaya konularak olumlu/olumsuz özellikleri itibariyle değerlendirilmesi amaçlarına odaklanılmaktadır. Söz konusu odak noktalarının, kişiler arasında kurulan iletişimde anlaşmazlıkların tespit edilmesine, tanımlanmasına, çözüm yollarına ilişkin öneriler geliştirmek suretiyle etkinliğinin artırılmasına katkıda bulunacağına inanılmaktadır. Bu inançtan yola çıkılarak toplam üç bölümden oluşturulan çalışma, ağırlıklı olarak ilk iki bölümde teorik/kavramsal bilgilere, üçüncü bölümde ise araştırma detaylarına yer vermektedir. Çalışmada yer alan bölümlere ve bölüm içeriklerine ilişkin bilgileri kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

Birinci bölümde; sözlü kültürümüzün önemli bir ürününü oluşturan Türk atasözleri doğuşu ve ortaya çıkışı, tarihsel geçmişi, kapsamı ve sınırları, kavramsal çerçevesi, biçimsel ve anlamsal yapısı, türleri, kültürel boyutu ve iletişimsel özellikleri itibariyle irdelenmektedir. Bu irdelenmenin amacı, Türk atasözlerine ilişkin gerçekleştirilen araştırmaya ışık tutacak bir teorik bir çerçeve oluşturmaktır.

İkinci bölümde; iletişim kavramı dünüyle bugünüyle yarınıyla ele alınmakta, toplumsal ve kültürel boyutuyla değerlendirilmekte, kavramsal çerçevesi ve gelişim süreciyle irdelenmekte, kişilerarası iletişim kavramının detaylarına inilmekte, araştırmanın özünü oluşturan sözlü iletişim ve unsurlarına ilişkin açıklamalara yer verilmektedir. Bu bölüm; tasarlanan araştırma kapsamında Türk atasözlerinde yer alan sözlü iletişim unsurlarının bir iletişimci bakış açısıyla çözümlenmesine destek olacak kavramlara anlamsal ve kuramsal bir altyapı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Üçüncü bölümde ise; Türk atasözlerinde sözlü iletişim olgusunun sunumunu konu edinen araştırma tasarımının ayrıntılarına yer verilmektedir. Araştırma bölümü; problem cümlesinin ve varsayımların oluşturulduğu, verilerin toplandığı, derlendiği, sınıflandırıldığı, sunulduğu, sınırlılıklar kapsamında ele alındığı, değerlendirildiği ve bulguların yorumlandığı bir görünüme sahiptir. Türk atasözlerinde iletişimin/sözlü iletişimin kapsamının ve sınırlarının hangi doğrultuda çizildiğine, sözlü iletişim unsurlarının nasıl ele alındığına ve idealize edildiğine, sözlü iletişim biçimlerinin ne şekilde sunulduğuna ilişkin niteliksel ve niceliksel bulguların sunumu ve yorumu araştırmayı karakterize etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATASÖZLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Çağlar boyu konuşularak aktarılan, dilden dile gönülden gönüle yayılarak yaşayan sözlü kültürü anlamak için; artık yitirildiği sanılan sözün gücünü sezmek ve sözlü iletişime odaklanmak gerekmektedir. Günümüz dünyası “sözün imhası” ya da “sözün gücünü kaybetmesi” gibi konuları gündeminden düşürmese de sözlü kültür ürünü olan ve geniş bir anlam evrenine gönderme yapan atasözleri toplumsal bellekte güçlü bir şekilde korunmaya ve taşınmaya devam etmektedir¹. Yazının, yalnızlaştırıcı ve yalıtıcı etkisine karşı; sözün toplayıcı ve birleştirici gücü bu korunmada önemli bir paya sahip olmaktadır. Çünkü sözlü kültür geleneğinden gelen toplumlar sadakat ve adanmışlığı erdem saymaktadır. Sözlü kültürle göre söz; kalpten kalbe çarparak büyümekte, gücünü etkileşimden ve hemhal oluştan almaktadır². Bu bağlamda dünü hatırlatan, bugünü anlatan ve geleceği öngören yapısıyla atasözleri; kuşaklar arasında yaşanan etkileşimin simgesi olarak Türk kültür tarihinin en önemli dil mirasları arasında yer almaktadır³. Türk halkının yüzyılların verdiği deneme, düşünce ve özleminden doğmuş Türk atasözlerinin her birinde; doğruyu tespit, gerçeği ifade, haksız bir davranışı/kötülüğü eleştirme, sanatı yüceltme bulunmaktadır. Bu özellikleri sayesinde yüzyılları aşip gelen sözler, önemini yitirmeden dilden dile atasözü olarak taşınabilmektedir⁴.

Atasözleri, atalarımızın inançlarıyla, değerleriyle, hayat tecrübeleriyle şekillenen halk kültürünün sözlü ve özlü ifadeleridir. Hayatta karşılaşılan her olayda yanibaşımızda belirlemekte; bir yandan bize sabrı, alçak gönüllülüğü, yardımlaşmayı, çalışmayı, kanaat etmeyi, güzel konuşmayı, doğru olmayı, saygı duymayı, sevgiyle yaklaşmayı vb. insani davranışları hatırlatmakta diğer yandan da uyarılarda bulunmakta, iyiliği emretmekte, kötülüklerden uzak durulmasını öğütlemektedir. Bu bağlamda atasözlerimizi, helalleri

¹ Mete Çamdereli; **İletişime Giriş**, 1. Basım, Dem Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 52-53.

² Kemal Sayar, **Olmak Cesareti**, 2. Basım, Karakalem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 25.

³ Osman Baturhan Yanar, **Fıkralaşan Atasözlerimiz**, 1. Basım, Berikan Ofset Matbaa, Ankara, 2011, s. 9.

⁴ Su Aydın, **Açıklamalı Atasözleri**, Hür Yayınları No: 62, İstanbul, 1971, s. 6.

onaylayan, haramları yasaklayan ve atalarımızdan miras kalan söz birikimleri olarak değerlendirmek mümkündür⁵.

Yıllar yılı zihinlerde ve gönüllerde yaşatılan, her vesileyle dillerden düşürülmeden kullanılan Türk atasözleri insan hayatı ve medeniyet tarihi kadar eski geleneklerden kaynaklanmakta, Türk insanının zekâsının ve kültür zenginliğinin ince değerlerini oluşturmaktadır⁶. Atasözleri, “*tüm toplumların ortak akıllarının ürünü*” özlü sözlerdir. Uzun gözlem ve tecrübelerden sonra oluşmuş hükümlerden meydana gelen bu sözler vasıtasıyla toplumlar; bilgilerini, tecrübelerini, hayattan çıkardıkları dersleri kuşaktan kuşağa aktarma şansına sahip olmaktadır. Toplumlar da “atalar sözü”, “mesel”, “darbı mesel” gibi isimler ile anılan eskilerden kalma bu hikmetli sözleri onure etmekte, benimsenmekte ve bir yaşam felsefesi olarak sorgusuzca kabul etmektedir. Çünkü atasözleri; toplumlar için artan ama eksilmeyen, derin anlamlar taşıyan ve kuşaktan kuşağa devredilen kültürel bir mirasın ifadesidir. Hayata yeni başlayan her bireyin, toplumun ortak değeri olarak kabul edilen bu sözlerin rehberliğinde hayatına yön vermesi kendi yararına olmaktadır. Aynı hataları yapmamak, aynı acıları çekmemek, aynı zorlukları yaşamamak için atasözlerinde sunulan önerileri dikkate almak ve yaşanmış tecrübelerin değerini bilmek gerekmektedir⁷. Zaten atasözlerini “atasözü” yapan; bir düşüncenin kişisel çizgisini aşarak toplumun bütününe kucaklaması, toplumun sorunlarına çözüm getirmesi, kişilere çağdaş ve tutarlı bir dünya görüşü önermesi ve onları daha insanca ve mutluluk dolu bir düzen kurma aşamasına yöneltmesidir⁸.

⁵ Rıfıkı Kaymaz **Sözün Özü Atasözü-Atasözleri Konulu Örnek Kompozisyonlar-Atasözlerimizin Penceresinden Kırk Söz Kırk Yazı**, <http://www.kalem.biz/atasozu.pdf>, s. 2, Erişim Tarihi: 20.05.2015.

⁶ Süleyman Şenel ve Sadi Yaver Ataman, **Türk İstanbul**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayın No:39, İstanbul, 1997, s. 387.

⁷ İsmail Çolak, **Türk Atasözlerinden Seçmeler**, Beyan Yayınları: 450, İstanbul, 2007, s. 5-6.

⁸ _____; **Atasözlerimiz Eğitim ve Öğretimde Kaynak Kitaplar 1**, Meydan Gazetesi Armağan Kitabı, [y.y.], 1981, S.7.

I. ATASÖZLERİNİN DOĞUŞU VE KAYNAĞI

Atasözlerinin, kamunun inandığı ve güven duyduğu bir bilgenin, bir ozanın dilinden ya da kaleminden doğduğu, tutarlılıkları ve geçerlilikleri sayesinde yüzyıllar boyu nesilden nesile aktarıldığı kabul edilmektedir. Sosyo kültürel koşullarda yaşanan değişimlerle birlikte bazı atasözlerinin kullanımdan kaldırıldığı bazı atasözlerinin biçim ve içerik itibarıyla değiştirildiği ya da yerlerini yeni atasözlerine bıraktığı görülmekle birlikte atasözlerinin eskiliği tartışma götürmemektedir⁹.

Toplum niteliği kazanmış her insan topluluğunun kültüründe var olan atasözlerinin tarihi, insanlık tarihinin başladığı çağlara kadar uzanmaktadır. Yani dünyadaki bütün milletlerin ve millet haline gelemeyip tarihin ilk çağlarında kavim olarak boy gösteren tüm toplulukların atalarından kalmış sözleri olduğunu söylemek mümkündür. Hatta atasözlerinin, sosyolojinin “klan”, “fratri” adını verdiği ilk insan topluluklarından günümüze kadar insanlara yol gösteren bir rehber olduğu ileri sürülmektedir¹⁰. Atasözlerinin doğuşunu ve kaynağını bölümlere ayırarak incelemek mümkündür. Söz konusu bölümlendirmeye aşağıda yer verilmektedir¹¹:

Bilge ve Bilgin Kişilerin Söyledikleri Güzel Sözlerin Topluma Mal Olması:

Atasözleri bir toplum içinde kendiliğinden oluşmakta, insanlar tarafından biraraya gelinerek oluşturulan bilinçli bir söz öbeği anlamında değerlendirilememektedir. Bilge ve sanatçı kişilerin söyledikleri bu özlü sözler toplum tarafından benimsenmekte, zamanla bu bilge ve sanatçıların isimlerinin unutulması sonucunda topluma mal olarak atasözü haline gelmektedir.

⁹ Yusuf Çotuksöken, **Atasözlerimiz**, Anadolu Sanat Yayınları:4, 3. Basım, İstanbul, 1983, s. 9.

¹⁰ Aydın Oy, **Tarih Boyunca Atasözleri**, 1. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No:10, İstanbul, 1972, s. 6.

¹¹ Mehmet Hengirmen, a.g.e, s.10-15; Aydın Oy, a.g.e, s. 8. ve Ahmet Yılmaz, *Müstakim-Zâde ve Durûb-Iemsâlinin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi*, <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/118> 'den derlenmiştir.

✚ **Şiirlerden Alınan Bazı Mısra ve Beyitler:** Atasözlerinin çoğunda vezin ve uyak bulunması bu sözlerin şiirlerden alındığını akla getirir de özünde şiirsel bir anlatıma işaret etmektedir. Ayrıca bazı şiir, mısra ve beyitlerin halk tarafından sevilmesi ve benimsenmesi sonucunda atasözlerinin arasına karışmayı başardıkları dikkatlerden kaçmamaktadır.

✚ **Tevrat, İncil, Kur'an Gibi Kutsal Kitaplar ve Dini Metinlerden Alınan Sözler:** Tevrat, İncil ve Kur'an gibi kutsal kitapların ele aldığı konular hemen hemen aynıdır. Bilhassa günümüzden 3200 yıl önce yazılmış olan Tevrat'ta "Süleyman'ın Meselleri" adlı bölümde yer alan sözlerin atasözü özelliği taşıdığı ve Hz. Süleyman tarafından söylenen sözlerin ise özdeyiş olarak kabul edildiği bilinmektedir. Ayrıca bazı din büyüklerinin ve peygamberlerin sözlerinin de zaman zaman atasözü gibi kabul edildiği dikkat çekmektedir. "Özür dileyeceğin her işten sakın-Hz. Muhammed", "Fare huylulara, kedi bey olur- Mevlana" atasözlerini bu duruma örnek olarak göstermek mümkündür.

✚ **Öykü ve Fıkralardan Alınan Atasözleri:** Süreç içinde bazı atasözlerinin de öykü ve fıkralardan kısaltılarak ders veren özlü sözlere dönüştüğü görülmektedir.

Kaynağını hangi unsurdan almış olursa olsun; atasözlerinin çoğunun; dayanağından uzaklaşmış ve anlamını kaybetmiş olsa da yeri geldikçe söylendiği dikkat çekmektedir. Hatta kimi zaman, söyleyen kişinin diline dolanan atasözünün anlamını bildirememesi ya da dinleyen kişinin duyduğu atasözünün konuyla ilgisini anlayamaması bile söz konusu olmaktadır. Kimi zaman da atasözleri, bir geleneğe eklemlenerek inanç olup kalmaktadır¹². Atasözlerinin bu derece benimsenmesinin nedeni, toplumun hayat felsefesini ve dünyaya bakışını yansıtan boyutudur. Çünkü onlar; yüzyıllar öncesinden

¹² Abdülkâki Gölpinarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004, s. xv.

atalarımızın engin deneyimlerinden süzülerek günümüze kadar gelen duygu, düşünce, tasarım ve imgelerin kalıplaşmış söz incileridir¹³.

II. ATASÖZLERİNİN TARİHSEL BOYUTU

Türkçe dünyada en çok konuşulan yedi dilden biri olarak bilinmekte ve tarihi günümüzden 7000 yıl önce yaşayan Sümerlere kadar uzanmaktadır. Osman Nedim Tuna, *“Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi”* adlı çalışmasında günümüzde varlığını sürdürmekte olan dünya dilleri içinde en eski yazılı belgelerin Türk diline ait olduğunu, Sümerler ve Türkler arasında dil bakımından tarihsel bir ilişkilendirme yapılabileceğini iddia etmiş ve bu iddiayı çivi yazılı Sümerce tabletlerdeki alıntı kelimelere dayanarak kanıtlamıştır¹⁴. Bu kanıt, Türkçenin eskiliğini göstermekte, Türkçe’nin güzelliği ve zenginliği pek çok yazar tarafından dillerden düşürülmemektedir. Sözelimi; D. Aksan bu güzelliği “Türkçe’nin Gücü” adlı yapıtında *“Bu benim anadilim bir denizdir; derinliğiyle, gözün eriyemeyeceği genişliğiyle, sınırsız gücü güzellikleriyle...”* şekline yazıya dökmektedir.

Türk dilinin tarihi seyri içinde atasözünün farklı şekillerde ifade edildiği dikkat çekmektedir. Sözelimi; atasözüne Eski Türkçede “atalar sözü”, “atalar sözleri” olarak, Türklerin en eski kültür hazinesi olarak bilinen Kağgarlı Mahmud’un Divan-ı Lügait Türk adlı eserinde “sav” olarak yer verilmektedir. İslamiyetin kabulü ile bu terimin 11. Yüzyıldan sonra yerini Arapça “mesel” ifadesine bıraktığı, 15. Yüzyıl sonrası Osmanlı Türkçesi döneminde “darb-ı mesel”, “durub-ı emsal” veya sadece “mesel”in çoğulu olarak bilinen “emsal” şeklinde anıldığı görülmektedir. “Atasözü” tanımlamasının yaygınlaşmasının Dil Devrimi ile birlikte gerçekleştiği bilinmektedir¹⁵.

¹³ Numan Kartal, *İnegöl’de Söylenen Bazı Atasözleri*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 115, Türk Folklorundan Derlemeler, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1989, s. 177.

¹⁴ Osman Nedim Tuna, *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, TDK, Ankara, 1990, s. 289.

¹⁵ İsmail Parlatur, *Atasözü ve Deyimler-I*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2007, s. 2.

Milletlerin halk felsefesinin büyük bir bölümü, töre, gelenek ve görenekleriyle o milletin dilinin kendine has anlatım biçimleri aracılığıyla atasözlerine girmektedir. Muazzam bir medeniyet tarihine ve dile sahip olan, dünyada çok geniş bir sahada hüküm sürmüş, bugün nüfusu yüz milyonlarla ifade edilen Türk milletinin atasözleri dünyanın en eski ve en kıdemli atasözleri arasında yer almaktadır¹⁶. Ancak bu durumu belgelerle kanıtlamak olanaksızdır. Dilin, bir kültürün en önemli unsuru olduğu ve kültürün dil ile varlığını sürdürdüğü tartışmasız kabul edilen bir gerçektir. Kültürün nesilden nesile ulaşabilmesi ise dilin güzel kullanıldığı eserlerle mümkün olmaktadır. Bu bağlamda tarihin en eski yazılı eserleri incelendiğinde ortak özelliklerinin büyük edebi yapıtlar olmaları ve iletişim amacıyla yazmaları olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır¹⁷. Orhun Yazıtları'ndan başlamak üzere Türk dilinin yapı taşları olan Dîvânü Lugatî't-Türk, Kutadgu Bilig gibi eserlerde atasözlerine rastlanmakta ve atasözlerinin tarihi seyrini bu eserlerde izlemek mümkün olmaktadır¹⁸. Sözü edilen yapıtlar aşağıda kısaca özetlenmektedir:

Türkçenin ilk yazılı belgesi olan ve 8. Yüzyılın ilk yarısına ait olduğu bilinen Orhun Yazıtları'nda bazı Türk atasözlerine rastlandığı bilinmektedir¹⁹. Bu eser, Türkçenin ne kadar köklü ve gelişmiş bir dil olduğunun en büyük kanıtlarından biri olarak değerlendirilerek elimizdeki en eski yazılı ürünler olarak kabul edilmektedir. Ancak bu yazıtlar, ölen hakanların ve bir vezirin anısına adanarak o dönemin olaylarını ve başarılarını dile getirmek üzere dikildiği için konularının kısıtlı olduğu dikkat çekmektedir²⁰. Buna rağmen yazıtların metinleri arasında birkaç tane atasözü bulunmakta ve bunlardan bir tanesinin değiştirilerek zamanımıza kadar geldiği kaydedilmektedir. Sözgelimi; bugünkü Türkçe ile “Ağaç yaş iken eğilir” ve “Birlikten kuvvet doğar” olarak bildiğimiz atasözlerinin “Bir şey yufka iken onu eğip bükme kolay imiş. Bir şey ince iken

¹⁶ _____, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, Milli Kütüphane Başkanlığı Türk Edebiyatı Dizisi: 38, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997, s. viii.

¹⁷ Gürsel Korat, **Dil, Edebiyat ve İletişim**, 1. Basım, İletişim Yayınları, Ankara, 2008, s. 131.

¹⁸ Şeref Ali Bozkaplan, **Atasözlerinin Yapı ve İşleyiş Biçimlerine İlişkin Bir Örnekleme Modeli**, Ed: Gürce Gülsevin-Metin Arıkan, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2005, s. 135.

¹⁹ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, MEB, İstanbul, 1970. <http://ebitik.azerblog.com/anbar/6575.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05. 2015.

²⁰ Doğan Aksan, **Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri**, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011, s. 27-28.

de öyledir. Fakat yufka şey kalınlaşsa onu eğip bükmek zor olurmuş. İnce kalınlaşırsa onu eğip parçalamak zor iştir” anlamı ile binlerce sene önce Orhun abidelerinde aşağıdaki gibi kazındığı görülmektedir²¹:

“Yuyka erikli toplagalı uçuz ermiş
Yinçge eriklig üzgeli
Yuyka kaim bolsar toplaguluk alp ermiş
Yinçge yoğon bolsar üzgülük alp ermiş”.

Atasözlerimiz arasında, hayat ve medeniyet tarihimiz kadar eski ve uzun ömürlü olanları bulunduğu bilinmektedir. Büyük Türk Bilgini Kaşgarlı Mahmud tarafından 11. Yüzyılda yazılmış olan “*Dîvânü Lûtğati’t Türk (DLT)*” adlı “Türkçeden Arapçaya Türk Dili Sözlüğü”nde bazı sözleri tanıklamak için kaydedilen yaklaşık 300 atasözünün yer aldığı bilinmektedir²². Türk atasözleri konusundaki ilk/en önemli kaynak olarak bilinen eserin, Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türk dilinin üstünlüğünü anlatmak için kaleme alındığı bilinmektedir. Türkçe kelimelerin Arapça karşılıklarını sunan eserde, o günkü Türk dünyasına ait pek çok bilgi bulunmaktadır²³. Bu nedenle Türk dünyasının ve kültürünün zengin kaynakları arasında yer alan eser, aynı zamanda Arapçanın da Türkçe üzerindeki etkisinin bir belgesi niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla İslamiyet öncesi Türk edebiyatının sözlü ürünlerini yazıya geçirmesi ve Türkçenin sözcük dağarcığının ortaya koyması bakımından çok önemlidir. Türkçe ve Türkler hakkında önemli bilgilere, şiirlere, deyişlere ve özellikle savlara yer verilmiş olması itibariyle eser Türkçenin en büyük kültür hazinelerinden birini oluşturmaktadır²⁴. Sözü edilen atasözlerinin bir bölümünün, ortak dilimizde ve bölge ağızlarımızda bugün de yaşaması başarısının kanıtıdır. Aradan uzun zaman geçmesi bazı kelimelerin anlaşılmasını güçleştirse de anlam itibariyle bugünkü nesillere aynen aktarılan atasözlerinden bazıları aşağıda

²¹ _____, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, a.g.e, s.viii-xix.

²² Dehri Dilçin, **Edebiyatımızda Atasözleri 1**, 2. Basım, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. xvii

²³ Zeynep Korkmaz, **Türk Dilinin Gelişmesi ve Tarihî Dönemleri**, **Türk Dili ve Kompozisyon**, Ed: Zeynep Korkmaz vd. 3. Basım, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s. 43.

²⁴Türkay Kaya, *Kaşgarlı’dan Günümüze Gelen Atasözleri*, s. 39
http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDA/1980_1981/1980_1981_4_Turkay.pdf, Erişim Tarihi: 20.06.2015.

sunulmaktadır²⁵:

- *Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.* (Tag taga kafişmaz, kişi kişigga kafişır).
- *Aç ne yemez, tok ne demez* (Aç ne yimas, tok ne timas).

Öte yandan Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divanü Lugati't-Türk'de atasözlerinin, Arapça "mesel", Türkçe "sav" kelimeleriyle adlandırıldığı dikkat çekmektedir²⁶. DLT'nin en önemli özelliği atalarımızın yüzlerce yıllık hayat tecrübeleri yansıtan ve sözlü edebiyat ürünü olarak kabul edilen savların varlığıdır. Çünkü Kaşgarlı'nın eserinde yer alan savlar sadece o dönemi yansıtmamakta; bir yandan insanlık tarihinin geçmişini ifade ederken diğer yandan da bunları geleceğe taşımaktadır²⁷. Ferit Birtek, "En Eski Türk Savları" adlı eserinde DLT'deki savları incelemiş ve bir kitap halinde yayınlamıştır. Kitapta 291 sav bulunmakla birlikte söz konusu savların çoğunun Türkiye Türkçesinde ve Türk lehçelerinde hala yaşamakta olması dikkat çekmektedir. Savlardan bazılarına aşağıda yer verilmektedir:²⁸.

- *Ebek ebğe tegmez.* (Aceleci evine varamaz).
- *Tag tagka kabuğmas, kişi kişiye kabuşur.* (Dağp dağa kabuşmaz, insan insana kavuşur).
- *Agız yese köz uyadur.* (Ağız yese göz utanır).

15. Yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında atasözlerini derleme çabalarının hız kazandığı görülmektedir. DLT'den sonra atasözlerinin geçtiği en eski kaynaklar "*Kutadgu Bilig*", "*Atabet-ül Hakayık*" ve "*Dede Korkut Öyküleri*" olarak bilinmektedir.

²⁵ _____, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, a.g.e, s. viii-xix

²⁶ Ömer Askım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 13

²⁷ Hatice Korkmaz, *Divanü Lûgat-İt-Türk'teki Atasözlerinin Anlambilimsel Açından İncelenmesi*, **Ondokuz Mayıs Üniv. SBE Yayınlanmamış YL Tezi**, Samsun, 2007, s.1.

²⁸ Ferit Birtek, *En Eski Türk Savları*, Alaaddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1944, s.1.

İlk atalar sözü kitabını; Mevlana Şemseddin adında bir tıp âlimi 15. Yüzyılın sonlarına doğru yazmıştır. M. Şemseddin, “*Teshil*” adını verdiği bir tıp kitabının sonuna yaklaşık 698 Türk atasözü ekleyerek “*Kitab-ı Atalar*” adıyla yazıya geçirmiştir²⁹. Eserde yer alan atasözlerinin çoğu günümüze kadar ulaşmış ve önsöz bölümünde atasözlerini anlatan “*Atalar sözü, Kur’an’a girmez, yanınca yelişür (onunla birlikte koşar gider)*” sözlerine yer verilmiştir³⁰. Bu söz ile atasözlerinin seslendiği kitleler üzerinde Tanrı ve peygamber sözleri gibi derin izler bıraktığı vurgulanmaktadır. Çünkü bu sözler yüzyıllarca süren deneme ve değerlendirmelerin sonucunda oluşturulmuş birer sanat ve düşünce ürünüdür³¹.

Atasözleri alanında önemli eserlerden birisi de 16. Yüzyılda Güvahi tarafından kaleme alınan “*Pend-name (Nasihatname- Öğüt Kitabı)*” dır. Güvahi, Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferine katılarak Anadolu’da karşılaştığı bütün öykü, fıkra, masal, atasözü ve deyimleri “*Pend-name*” adlı eserinde toplamıştır. Hikâye, fıkra ve masalların sonunda öğüt verme amacıyla doğrudan atasözlerinden yararlanmıştır. Bu atasözlerinin bazıları günümüze kadar gelmiş, bazıları ise kaybolarak yerini daha güçlü kavram ve sözlere bırakmıştır. Diğer edebi türler, halkın ortak değer yargılarını atasözleri kadar sağlam yansıtamadığından atasözleri toplumda kaybolan ve halen yaşayan değer yargılarını bulabilmek için iyi bir kaynaktır. Çünkü atasözleri bir/birkaç kişinin söylediği sözleri değil, halkın yüzlerce yıl ortaklaşa benimsediği ve kullandığı sözleri oluşturmaktadır. Atasözlerinde aynı kavramın, yüzyıllar boyunca halk dilinde işleniş şekli en kısa, en özlü ve en güzel biçimini bulmaktadır. Bu anlamda toplumun gelenekleri, görenekleri, inançları, hatta kullandığı ağırlık ölçüleri bile atasözlerinde yaşamaktadır. Aşağıda sözü edilen atasözlerine ilişkin örnekler verilmektedir³²:

🌈 *Dostluk kantarla, hesap (alışveriş) miskalle.*

🌈 *Hastalık kantarla girer, miskalle çıkar.*

²⁹ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılap ve Aka Kitabevi, Ankara, 1963. s. 9.

³⁰ Mehmet Hengirmen, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara, 2007, s.18-19.

³¹ M. Ertuğrul Saraçbaşı ve İbrahim Minnetoğlu, *Örneklili ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2002, s. 7.

³² Mehmet Hengirmen, *Güvahi Pend-Name (Öğütler ve Atasözleri)*, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 549, Ankara, 1990, s. 7.

Edebiyatımızda Güvâhî'nin yazdığı Pendname dışında “nasihat-nâme” adıyla anılan, halkı ya da devlet yöneticilerini ahlaki olarak olgunlaştırmayı ve erdemli kılmayı amaçlayan öğüt içerikli pek çok eser bulunmaktadır. Güvâhî'nin Pend-nâme'sinin diğer pendnamelerden farkı yerel özelliklerinin ağır basması ve atasözlerinin yoğunluğu olmaktadır³³.

III. ATASÖZLERİNİN TANIMI

Atasözleri, Türk kültürünün milli geçmişi boyunca önce sözlü/sonra yazılı gelenek çerçevesinde gelecek nesillere aktardığı en değerli söz öbekleri arasında yer almaktadır.

“Köklerini sözlü gelenekten alan, nesilden nesile aktararak yaşayan, anonim niteliğiyle tanınan, kısa, özlü, yalın ve nukteli anlatımları ile konuşma dilinin vazgeçilmez bir unsurunu oluşturan özlü sözler” olarak tanımlayabileceğimiz atasözlerinin tek bir tanım cümlesi içinde ele alınması mümkün değildir. Dolayısıyla Tablo 1.1'de yazın dilinde ön plana çıkan başlıca tanımlar sunulmaktadır:

³³Dilek Erenoğlu, *Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler*, s. 1150, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1952243741_68ereno%C4%9Fludilek.pdf, Erişim Tarihi: 20.06.2015.

Atalarımızın yüzyıllar boyu yaşadığı tecrübelerine dayalı düşüncelerini, öğüt ve fikirlerini, çoğu mecaz yolu ile kısa ve keskin bir şekilde anlatan, daha çok sözlü olarak nesilden nesle geçen, anonim olan ve hüküm bildiren özlü sözlerdir ³⁴ .	Halkın ortak bilincinden doğarak zaman süzgecinden geçmiş, güçlü ve derin bir düşünceyi, yaşam deneyimlerinden alınmış bir öğretiyi, kısa ve özlü bir şekilde; öğüt, kural, gelenek ve görenek olarak belirten, yaygın sözlerdir ³⁵ .
Toplunun yüzyılların verdiği deneme, düşünce ve özleminden doğmuş; kurallaşmış, kalıplaşmış; her yerde, her zaman doğru olanı söyleyen ve hüküm bildiren özlü sözlerdir ³⁶ .	Beşer cemiyetiyle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özeleşerek de ulus haline yükselmiş, medenileşmiş türelerdir ³⁷ .
Bir deneyimi, birikimi aktarırken değer yargısı oluşturan ve değer yargılarını yaşatan, akılda kalıcı, özlü sözlerdir ³⁸ .	Uzun deneyim ve gözlemlere bağlı olarak geçmişten günümüze gelen, halk tarafından benimsenmiş, anlam yüklü ve öğüt verici nitelikte sözlerdir ³⁹ .
Uzun deneme ve gözlemlere dayanan düşüncelerden doğan, kesin hükümler içeren, bilgece bir tavırla öğüt verir ve yol gösterir nitelikte olan, yüzyıllar boyu sözlü geleneğin içinde beslenerek halk tarafından benimsenmiş bulunan ve de halkın ortak değer yargılarını taşıyan kalıplaşmış özlü sözlerdir ⁴⁰ .	Nesillerin yüzyıllardır, geçirdikleri tecrübeler ve bunlara dayanan düşüncelerinden doğan ve halk tarafından benimsenen, halk düşüncesini, felsefesini yansıtan ve mutlaka hüküm bildiren yol gösterici, öğüt verici, az kelime ile çok anlam taşıyan kalıplaşmış sözlerdir ⁴¹ .
Halkın ortak kullanımına girmiş olan, bir öğütü, sağduyusal bir gerçeği ya da deneyime dayalı bir gözlemi dile getiren kısa ve özlü sözlerdir ⁴² .	Uzun gözlem ve tecrübenin ürünü olan atasözleri ise; bir olayı açıklamaya, bir duruma açıklık getirmeye ve bir olaydan ders çıkarılmasını sağlamaya yönelik, hüküm anlatan dil birlikleridir ⁴³ .
Duygu, düşünce ve hayat görüşlerimizin binlerce yıl içinde geçirdiği deneyimlerle kazanılan, halkın yazılı olmayan anayasasıdır ⁴⁴ .	Söyleyeni belli olmayan, topluma öğüt veren, halka mal olmuş; kısa özlü sözlerdir ⁴⁵ .
Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözleridir ⁴⁶ .	Toplunun yüzyılların verdiği deneme, düşünce ve özleminden doğmuş; kurallaşmış, kalıplaşmış; her yerde, her zaman doğru olanı söyleyen ve hüküm bildiren özlü sözlerdir ⁴⁷ .
Halkın dilinde dolaşan, az kelimeyle maksadı anlatan, genel bir hükmü ifade eden, halkın felsefesini ortaya koyan, milli adetleri gösteren ve genellikle mecazlı olan kalıplaşmış sözlerdir ⁴⁸ .	Uzun gözlem ve tecrübeler sonucunda oluşan birtakım genel kuralların atalarımızca “öğüt” ya da “hikmetli söz” olarak kalıplaşmış bir biçimde ifade edilmiş söz gruplarıdır ⁴⁹ .

Tablo 1.1: Atasözü Tanımları

³⁴ Alper Yıldırım, **Yeni Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-Açıklamalı ve Örnekli-**, 1. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010, s. 5.

³⁵ Ahmet Özdemir, **Türk Atasözlerinden Seçmeler**, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul, 2006, s. 13.

³⁶ Hayrettin Parlakyıldız, **Deyimler Atasözleri ve Özdeyişler**, Yuva Yayınları, s. 7.

³⁷ Dehri Dilçin, a.g.e, s. xiii.

³⁸ Feyza Hepçilingirler, **Türkçe Dilbilgisi Öğretme Kitabı**, 6. Basım, Everest Yayınları, İstanbul, 2010, s. 31.

³⁹ Tarkan Ersin, **Dünya Atasözlerinden Seçmeler**, Cinius Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2010, s. 5.

⁴⁰ İsmail Parlatur, a.g.e, s. 2.

⁴¹ Müjgân Üçer, **Atalar Sözü Yerde Kalmaz Sivasta-Sözlü Gelenek**, 1. Basım, Özyılmaz Matbaası, Sivas, 1998, s. 11.

⁴² Hasan Hüseyin Ünlü, **Açıklamalı Türk Atasözleri**, Ünlü Kitabevi, 1989, s. 3.

⁴³ Ahmet Turan Sinan, **Türk Atasözlerinde Geçen Deyimler**, **Milli Folklor Dergisi** Yıl: 13 Sayı: 51, s. 136.

⁴⁴ Samed Alizade, **Oğuzname (Emsal-İ Mehmedalî) XVI. Yüzyılda Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı**, Haz: Ali Haydar Bayat, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.13

⁴⁵ Ali Dereli, **Türkçe Atasözleri Sözlüğü**, Salan Yayınları, İstanbul, 1986, s. 5-6.

⁴⁶ _____, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2007, s. 37.

⁴⁷ Su Aydın, a.g.e, s. 18

⁴⁸ Recep Duymaz, **Atalar Sözü: Müntehab-ı Durub-ı Emsal**, Ahmet Vefik Paşa, Haz: Recep Duymaz, Gökkuşbu Türk Dili Edebiyatı Dizisi: 3, İstanbul, 2005, s. 32

⁴⁹ Ahmet Tülek, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, 6. Basım, Akçağ Yayınları/457- Sözlük 11, Ankara, 2007, s. 5.

IV TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ÜRÜNÜ OLARAK ATASÖZLERİ

Önceleri “*hayvan ve bitkilerin yetiştirilmesi, onlardan ürün elde edilmesi*” ve “*insan yeteneklerinin gelişmesi*” olarak anlamlandırılan kültür kavramının zamanla toplu halde yaşayan insanların günlük yaşam pratikleri içerisinde ürettikleri değerleri, gelenekleri, görenekleri, tavır ve davranışları anlatan bir niteliğe büründüğü bilinmektedir⁵⁰. İngilizce “culture” kavramının, Latince “colere” teriminden türetildiği ve “*ekme, mayalama, koruma, taparak onurlandırma*” şeklinde tanımlandığı dikkat çekmektedir⁵¹. Milletleri birbirinden ayıran başlıca unsur olarak kültür, tarif edilmesi en zor kavramlar arasında yer almaktadır. Bu zorluk kelimenin ifade ettiği kavramın genişliğinden kaynaklanmaktadır. Genel olarak “*insanın tabiata ilave ettikleri*”, toplumsal açıdan ise “*atalarımızdan gelen örf ve adetlerin ahlak-hukuk ve sanatla ilgili düşünce sisteminin, inanç potasında birleşerek karakterin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş yaşayış şekli*” olması kültürü, millete ait kılmaktadır⁵². Dolayısıyla kültür, başta toplum üyelerinin tutumları, davranışları, eğilimleri, alışkanlıkları, değerler yargıları olmak üzere toplumsal hayatın pek çok boyutunu biçimlendirmektedir. Ailede başlayan ve ömür boyu süren kültürleşme sürecinde bireyler neye ilgi duyacakları, neyi beğenecekleri, neyin doğru/yanlış kabul edecekleri gibi konularda yönlendirilmektedir⁵³.

Kültür, “*bir milletin maddi-manevi paylaşılan değerler bütünü*” olarak toplumun somut/soyut bütün kurumlarını bünyesinde barındırmak suretiyle ulusallığı ve evrenselliği aynı anda içeren toplumsal bir birikimi ifade etmektedir. Ayrıca sözü edilen birikimin kişilerarası ve kuşaklararası boyutta aktarılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda dilin, sözlü kültür geleneği anlatım biçimleri marifetiyle bir yandan kültürün tanımlayıcılığını diğer yandan da o toplumun kültürel özelliklerinin taşıyıcılığını üstlendiğini söylemek mümkündür. Atasözleri de sözlü kültürün anlatım biçimleri

⁵⁰ Nazife Güngör, *İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 280.

⁵¹ İrfan Erdoğan, *İletişimi Anlamak*, Erk Yayınevi, Ankara, 2002, s. 131.

⁵² Oğuz Çetinoğlu, *Kültürel Zenginliklerimiz*, Bilge Oğuz Yayınevi, İstanbul, 2006, s.112-113.

⁵³ A. Filiz Susar, *Çok kültürlü Ortamlarda Halkla İlişkiler, Kurumsal İletişim ve Yönetim*, Ed: Pınar Eraslan Yayınoğlu, *Çok Kültürlü Ortamlarda Karşılaşılan İletişim ve Kültür Engelleri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 24-25.

arasında yer alarak toplumun hayata bakış açısını yansıtmaktadır⁵⁴. Kültürün maddi değerlerini, giyim ve beslenme malzemeleri ile günlük hayatı devam ettirmek için kullanılan alet edevat; kültürün asıl yapısı olarak görülen manevi değerlerini ise dil, din, sanat, edebiyat, folklor, örf ve adetler oluşturmaktadır. Söz konusu ögelerin etkileşimiyle bir bütün haline gelen kültürün sağlıklı olarak işleyebilmesi, uzlaşılmış bir iletişimsel dizgenin varlığıyla sağlanmaktadır. Bu durumda kültürün yaratılabilmesi, geliştirilebilmesi, paylaşılabilmesi, aktarılabilmesi ve için toplum tarafından kabul edilmiş ortak bir dile ihtiyaç duyulacağı tartışma götürmeyen bir ger ektir⁵⁵.

Kültür, toplumda geçerliliği kabul edilmiş ve gelenekleşmiş her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış ögelerini içermektedir. Dil ise; düşünce ve duyguların ses/anlam yönünden ortak ögeler ve kurallar vasıtasıyla başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve gelişmiş bir dizgeyi ifade etmektedir. Dil, bireyler arasında etkinliği, s rekliiliğiyle dikkat çeken en doğal iletişim ve anlaşma aracıdır. Çünkü kişi, duygularını, düşüncelerini ve isteklerini başka bir araca/aracıya başvurmaksızın dil vasıtasıyla karşı tarafa iletmektedir. Öte yandan kültürün ve ögelerinin öğrenilmesinde, geleceğe taşınmasında dile büyük bir gereksinim duyulmaktadır. Yaşanılan hayatta kültürün içeriğini ve niteliklerini kavrayabilmek için onun dayandığı anlamlar sisteminin bilinmesi gerekmektedir. Yani dilin, kültürün temel ögesi olmakla beraber onu elde etmek için kullanılan bir araç niteliği taşıdığını söylemek mümkün olmaktadır⁵⁶.

⁵⁴ Bülent  zkan ve Ayşe Eda Gündoğdu, *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler*, **Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/3 Summer 2011, s.1133.

⁵⁵ Bedia Akarsu, **Dil-Kültür Bağlantısı**,  nkılap Kitabevi,  stanbul, 1998, s. 69-64.

⁵⁶ Turan şerafettin, *Ortak Kültürlerin Oluşmasında ve Geliştirilmesinde Dilin  nemi*, **Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı Tebliğler**, 25-26 Kasım 1998, Ankara, s. 165.

Kültür ve dil arasındaki bağıntı, pek çok düşünür ve araştırmacı tarafından yüzyıllardır ele alınan bir alanı oluşturmaktadır. Dili kültür bağlantısı içinde inceleyen ilk dilbilimci olan W. Von Humboldt, ulusların karakterlerini ve kültürlerini dillerinde aramak gerektiğini savunmaktadır. Çünkü ona göre dil, bir ulusun kültür düzeyini yansıtan başlıca araç olarak değerlendirilebilmektedir Dolayısıyla dilde hiçbir sözcük nedensiz kullanılmamaktadır⁵⁷. Sözlü kültür ürünleri arasında yer alan atasözlerinin yaratımında Humboldt'un ileri sürdüğü bağıntı önem arz etmektedir. Buna göre nesnelerin adlandırılmasında ve kavramlaştırılmasında olduğu gibi atasözleri de yaratılırken çoğu zaman bir toplumun dayandığı belirli kavram ve aktarmalara yer verilmektedir. Sözelimi Türkçede tek bir olayın ya da belirtinin bir konu üzerinde yargıya varmaya/sonuca ulaşmaya yeterli olmayacağını ifade eden “*bir çiçekle yaz olmaz*” atasözünün, Fransızcada bir kırlangıçla baharın gelmiş sayılamayacağını anlatan “*Une hirondelle ne fait pas le printemps*” sözü ile karşılandığı görülmektedir. Çünkü atasözleri belli yargı ve gerçekleri dile getirirken onu kullanan toplumun kültüründen izler taşımaktadır. Örneğin balina ve karides hiçbir atasözünde yer almazken üç yanı denizlerle çevrili Kore'nin söz varlığında büyüklerin çatışmalarında küçüklerin zarar göreceğini anlatan “*Balina kargasında karidesin sırtı patlar*” atasözünde geçmekte, aynı gerçek Türkçede “*Atlar tepişir, arada eşekler ezilir*” atasözü ile dile getirilmektedir⁵⁸.

Humboldt'un bir ulusun dilinden hareket edilerek kültürel yapısına ve dünya görüşüne inilebileceği görüşünün sonradan pek çok dilbilimci tarafından da desteklendiği görülmektedir. Ona göre “*dil, bir ulusun ruhunun dış görünüşü*” olarak değerlendirilebilmektedir. Bunun yanı sıra K. Vossler dili, “*kültürün aynası*”, Glinz ise “*toplumsal-tarihsel birleşim veya toplumun yaşayışı içinde hukuk, iktisat düzeni, belirlenmiş kurallar ve geleneklerle karşılaştırılabilecek bir kurum*” olarak benimsemektedir⁵⁹.

⁵⁷ Bedia Akarsu, a.g.e, s.7.

⁵⁸ Doğan Aksan, **Dil, Şu Büyülü Düzen...** 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s. 82

⁵⁹ Doğan Aksan, a.g.e, s. 64-65.

Dil ile kültür arasındaki ilişkinin “*eytişimsel*” niteliği ve “*Dil mi kültürü yaratmıştır? Kültür mü dili yaratmıştır?*” tartışmaları yazın dilinde bir hayli yer almaktadır. Aslına bakılırsa her iki önermenin de yanlış sayılamayacak yönleri bulunmaktadır. Kültür, bir insan topluluğunun yaşam biçimi olarak ele alındığında önceliğin kültüre verilmesi gerekmektedir. Çünkü insanların topluluk biçiminde yaşamalarıyla birlikte o topluluğa mensup bireylerin ortak biçimde paylaşımları gereken ilkeler, inançlar, alanlar, görüşler ortaya koyulmaya başlanmış, beraber uymaları gereken bazı kurallar ve ortak kullanmaları gereken alanlar oluşturulmuştur. Bunların tümü uzlaşım olarak nitelendirildiğinde, dil bu uzlaşımın içinde yer alan en önemli bileşenlerdendir. Dil oluştuktan sonra kültür hep dilin egemenliğinde varlığını sürdürdüğü için dil ile kültür arasındaki ilişki eytişimsel olarak tanımlanmaktadır. Bu iki kavram, birbirini tamamlamakta ve karşılıklı olarak etkilemektedir. Dolayısıyla kültürün dili yarattığı kadar, dil de kültürü yaratmaktadır⁶⁰. Öte yandan dili, toplumdaki bireylerin aynı tepkiyi gösterdiği sembollerden kurulu bir sistem olarak görmek mümkündür. Whorf’un “*dil gerçeği algılamayı biçimlendirir*” varsayımının ortaya koyduğu üzere dilin algılamalar üzerinde; kültürün de dilin oluşması ve yayılmasında belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Bu anlamda dil ile kültürü birbirinden ayırmak mümkün olmamaktadır⁶¹.

Dil, iki boyutlu bir sürecin ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bir yandan toplumu oluşturan bireylerin dünyaya bakışının, dünyayı algılayışının ve yorumlayışının bir ürünü; diğer taraftan da insanların dünyaya bakışlarını ve algılayışlarını etkileyen bir faktördür. Çünkü insan, dil ile anlamakta ve dil ile anlatmaktadır. N. Uygur’un da dediği gibi “*her dil bir çeviridir aynı zamanda*”. İnsanlar düşündüklerini, akıllarından geçirdiklerini dile çevirmek suretiyle başkalarıyla paylaşmaktadır. Dil anlam paylaşmaya yeterli olmadığı zaman; düşünceleri dile çevirecek göstergeler net anlaşılamamakta ve zihinsel üretim azalmaktadır. Söz konusu üretimin azalması ya da nitelikli olmaması, bağımlılık ilişkisini başlatmakta ve başkalarının ürettiklerini tüketmeye yöneltmektedir.

⁶⁰ Veysel Kılıç, **Dilin İşlevleri ve İletişim-Dilbilim Açısından Kuramsal Bir Çalışma**, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 28-29.

⁶¹ Ayda Uzunçarşılı Soydaş, **Kültürlerarası İletişim Farklı Kültürel Ortamlarda Çalışma ve İletişim**, 1. Basım, Parşömen Yayınları, İstanbul, 2010, s. 101-102.

Bu anlamda dil, önemli bir güç sayılmaktadır. İktidarı elinde bulunduranlar, insanların bildiklerini birbiriyle paylaşmasını ve yeni bilgiler üretmesini sağlayan dilin kontrolünün ele geçirilmesiyle zihinsel üretimlerin hâkimiyetini kazanmaktadır⁶². Bu noktalardan hareketle bir toplumun kendi diline değer vermesinin ve ona sahip çıkmasının ulusal bir bilinç olarak değerlendirilmesi o dilin geleceği açısından çok önemlidir. Çünkü bu bilince sahip olmayan ulusların geleceklerinin parlak olmamaktadır. Yazın dilinde ünlü Çin Filozofu Konfüçyüs'ün yıllarca önce (M.Ö. 551-479) bu durumu öngördüğü şu hikâyecik ile aktarılmaktadır. *“Konfüçyüs’e sormuşlar: “Bir memleketi yönetmeye çağrılıydınız, yapacağınız ilk iş ne olurdu?” Büyük düşünür şöyle cevap vermiş: “Hiç kuşkusuz dili gözden geçirmekle işe başlardım.” Ve sözlerine devam etmiş: “Dil kusurlu olursa, sözcükler düşünceyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa, yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Ödevler gereği gibi yapılmazsa, töre ve kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilmez. İşte bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir”*⁶³. Sözün özü; Konfüçyüs bu söylemiyle bir ülkeyi yönetmenin o ülkenin dili üzerinde hâkimiyet kurulmasını gerektirdiğini vurgulamaktadır⁶⁴.

Düşünür, edebiyatçı ve liderlerin “dil” konusunda hassasiyet göstermelerinin altında dil ve düşünce arasındaki bütünlük yatmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, Türk dilinin geliştirilmesi ve diğer dillerin kuşatmalarından kurtarılması konusundaki gerekliliği *“Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”* sözleriyle dile getirmektedir. G. Orwell “1984” adlı romanında dildeki bozulmaların insanları duygu ve düşünce birliğinden uzaklaştırıp onları sürüye dönüştüreceğini, milli benliklerini kaybetmelerine yol açacağını vurgulamaktadır. Sonuç olarak dil konusunun üzerinde duran düşünürlerin

⁶² Meral Çakır Berzah, **İletişim Yansımaları Gerçekler ve Uygulamalar**, Ed: Vedat Demir, Pınar Eraslan Yayınoglu, Dille Egemenlik, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 40.

⁶³ Necmi Akyalçın, **Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz Tanıklı Sözlük**, Eğiten Kitap, Ankara, 2012, s. 10

⁶⁴ M.Abdullah Yılmaz, **Dil Zekâsı İletişim Sihirbazlığı**, 5. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 14.

dildeki bozulma ya da kirlenmelerin milli benliği zayıflattığı ve bağımsızlığı tehlikeye düşürdüğü noktalarını vurguladıkları görülmektedir. Bu noktalardan yola çıkılarak şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür: “Millet” adı verilen sosyal varlık, ortak dili konuşan insanlar tarafından oluşturulmaktadır. Dolayısıyla bir ülkedeki kültür birliğinin, dil birliğinin sağladığı ortadadır. İnsan topluluklarını, birbirlerinden farklılaştıran, kitle ve yığın olmaktan kurtaran ve dünya coğrafyasında farklı ulusların varlığını anlamlı hale getirerek onları “millet” yapan başlıca gösterge “dil”dir⁶⁵. Bu özelliğiyle aynı millete mensup olmanın temel şartları arasında yer alan dilin, yalın ve bileşik sözcükleri, deyimleri, atasözlerini, ikilemeleri ve kalıplaşmış öbekleri sözvarlığında barındırdığı dikkat çekmektedir⁶⁶. Dil konusuna gösterilen hassasiyetin sözü edilen kültür ürünlerine de gösterilmesi gerektiği tartışma götürmeyen bir gerçektir.

Türk milletine ait olan Türk kültürü, *“Türk kavminin tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar süregelen ve Türklerin yerleştikleri, yaşadıkları hatta yaşamakta oldukları yerlerde yarattıkları, bugün de etkinliğini sürdüren kültür”* olarak tanımlanmaktadır⁶⁷. Kendi orijinalitesi, komşu kültürlerle etkisi ve üretkenliğiyle Türk kültürü, bir zincir halinde süregelen insanlık medeniyetinin önemli halkalarından birini oluşturduğu ve tarih boyunca başka kültürlerle sıkı ilişkiler içinde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bunun doğal sonucu olarak Türk dili dünyanın sayılı dilleri arasında yer alan, zengin bir dil olarak değerlendirilmektedir⁶⁸.

⁶⁵ Adnan Mahiroğulları, *Küreselleşme ve Türk Dili*, I. Uluslararası Kitle İletişim Araçlarında Türkçenin Kullanımı Bilgi Şöleni Bildirileri 16-17 Nisan 2009, TDK ve Kırıkkale Üniversitesi Yayını, Kırıkkale, s. 534.

⁶⁶ Doğan Aksan, *Anlambilim Açısından Türkçenin Sözvarlığı*, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, Haz: Ayşe (Eziler) Kıran, Ece Korkut, Suna Ağıldere, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2003, s. 26.

⁶⁷ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, 6. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010, s. 53.

⁶⁸ Hayati Develi, *Dil Doktoru ile ve Türkçeye Dair Yazılar*, 1. Basım, 3F Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 85.

Tarihin bilinen en eski uygarlıklarından biri olarak Türk ulusu, övünülecek bir geçmişe ve engin bir kültürel birikime sahiptir. Yeryüzünde yayıldığı farklı coğrafyalar nedeniyle Türkler kapsamlı bir halk kültürü geleneği oluşturarak zengin ve köklü bir atasözü kaynağına sahip olmayı başarmışlardır. Türklerin, temeli en eski yazılı metinlere dayanan zengin ve köklü kültürü sözlü gelenek ürünü olarak atasözleri ile korunmuş, farklı coğrafyalara yayılarak çeşitlilik kazanmış, zenginleşmiş ve günümüze kadar gelebilmeyi başarmıştır⁶⁹. Bu anlamda atasözleri, Türk sözlü kültürünün önemli ürünleri arasında yer almaktadır. Milletlerin ortaklık arz eden geçmişleri, değerleri, gelenekleri, düşünceleri, inançları, hayata bakış açıları atasözlerinde ifade bulmaktadır. Ataların engin tecrübelerinin, derin düşüncelerinin mantık süzgecinden geçirilerek söze dönüştürülmesi atasözlerini oluşturmaktadır. Söze dönüştürülmeden ulu düşüncelerin ve sezgilerin milletin hafızasına kaydedilmesi mümkün olmamaktadır⁷⁰.

Millî varlıklarımız olan atasözleri, inandırıcılıkları ve kutsallıkları sayesinde Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşımaktadır. Geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğan bu özlü sözler, milletin ortak düşünce, inanış ve tutumunu belirtmekte ve halka akla gelebilecek her konuda yol göstermektedir⁷¹. Mantıksal tutarlılıkları ve toplumsal geçerlilikleri ile yüzyıllarca nesilden nesile aktarılan atasözlerinin kullanılmaya başlandıkları andan günümüze kadar aynı kalmadığı bilinmektedir. Bu özlü sözler, zaman, mekân, bağlam, inanç sistemleri gibi pek çok unsura göre biçim/içerik yönünden değişimlere uğrayan ve yeni koşullara göre tekrar tekrar şekillenen yapılarıyla dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yazın dilinde zamanla tamamen unutulmuş, kullanımı azalmış ve bir yöre ile sınırlanmış atasözlerine de rastlamak mümkün olmaktadır. Öte yandan çoğu atasözünde; komik ve eğlenceli öğeleri kabul etmeyen bir ağırbaşlılığın bulunduğu görülmektedir. Masal veya hikâye gibi ortada bir neden yokken tek başına söylenmeyen atasözleri bir vesile ve gereklilik halinde konuşmanın ayrılmaz bir parçası olarak

⁶⁹ Mehmet Yardımcı ve Esra Uslu, a.g.e, s.2.

⁷⁰ Ercan Alkaya, *Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz ile İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11 Sayı: 2, Elazığ, 2001, s. 89.

⁷¹ Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 199.

düşünceye belirginlik ve güç sağlayacak şekilde sarf edilmektedir⁷². Ayrıca atasözleri, ortak değerleri yansıtmaları, halka mal olması, öğüt verir niteliği ve geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi özellikleriyle örf hukuku vasfı ile sorunların ve anlaşmazlıkların çözümünde yargıç görevini de yerine getirmektedir⁷³.

V. BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK ATASÖZLERİ

Dil, geniş anlamda “sözcükler ya da davranışlar vasıtasıyla aktarılan simgesel tanımlamalar” olarak ele alındığında değişik çevre ve yaşam biçimlerinin bu simgelerin yapılanmalarında farklılıklara yol açtığı görülmektedir⁷⁴. “Yazınsal ve görsel işaretler, duygusal çağrışımlar ve sesler oluşun, anlam üretme ve paylaşma için kullanılan inşa edilmiş semboller sistemi” olarak değerlendirildiğinde ise örgütlü yaşamdaki ilişkilerin yürütülmesi için gerekli iletişimi sağlayan yegâne araç olarak göze çarpmaktadır. Ancak “ne dilin kendisinin, ne de dil ile söylenen, yazılan, anlatılan, ifade edilen şeyin iletişim olarak değerlendirilemeyeceği” unutulmamalıdır. Çünkü dil “insanların kendini ve amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı bir iletişim aracı”dır⁷⁵.

İnsanların günlük hayatına nüfuz etmiş bir iletişim aracı olarak dil, her bir objeye ve her harekete yüklenen anlamın çeşitli semboller aracılığı ile ifadesini oluşturmaktadır. Bu anlamda ait olduğu kültürü ifade eden her türlü ses ve işareti dilin bir parçası olarak tanımlamak mümkündür⁷⁶. Bu özellikleri ile toplumun yaşama biçimi olarak dil; duygu, düşünce, bilgi, öneri ve isteklerin başkalarına aktarılmasına olanak sağlaması ve söz konusu aktarımının yeni bir kültürün üretilmesine imkân tanınması nedeniyle en önemli kültürel öge olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁷. Hatta biraz daha ileri boyutta değerlendirilirse Hall’un görüşü doğrultusunda “kültür iletişimdir”. Çünkü konuşma ve

⁷³ Nevin Ergen Güngör, *Türk Atasözleri ve Deyimlerine Yansıyan Aile Modeli Üzerine Sosyolojik Görüşler*. Sosyoloji Derneği Yayınları III, Ankara, 1994, s. 159.

⁷⁴ Ersan İlal, *İletişim, Yıgınsal İletim Araçları ve Toplum*, DER Yayınları No: 57, 3. Basım, İstanbul, 1997, s. 19.

⁷⁵ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s. 105.

⁷⁶ A. Filiz Susar, a.g.e, s. 5

⁷⁷ Salih Bolat, *İletişim ve Edebiyat*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 48.

yazma gibi iletişim araçları vasıtasıyla kurulan iletişimde seçilen semboller (sözcük, yazı, ses vb.) kültürel nitelik taşımaktadır. Yaşamın bütünü, iletişim olarak değerlendirildiğinde, kültürel bir yelpaze ile karşı karşıya kalınmaktadır⁷⁸. Dolayısıyla dil vasıtasıyla iletişimsel süreçler içinde bulunan tüm toplumların kültürel yapısı, dilin sözvarlığını etkilmektedir.

Toplumun kültürel örüntüsünün belleği olan dil, bu örüntünün korunması ve kültürel bütünlüğün sağlanması amaçlarıyla gelenekleri de içerisinde barındırmaktadır. Dil vasıtasıyla geleneklerde bulunan “hiçbir zaman unutulmama” özelliği, dil ve kültür arasında bütünleşmeye yol açmakta, atasözleri de bu bütünleşmenin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, bir dilin söz varlığındaki atasözleri irdelenmesi suretiyle geçmişe, şimdiye ve geleceğe yönelik kültürel çıkarımlarda bulunmak mümkün olmaktadır⁷⁹. Dili besleyen önemli varlıklar arasında yer alan geleneksel kültürü oluşturan el sanatlarından ev hayatına, doğumdan ölüme kadar pek çok toplumsal kurum, gelenek ve görenek, tören, örf ve âdet dilin kalıpları vasıtasıyla gelecek kuşaklara aktarılmakta ve kaybolup gitmemeleri sağlanmaktadır⁸⁰. Geleneksel kültürün, öncelikle bireyin imgelem dünyası ve sonrasında ise toplumsal bilinci üzerinde önemli etkileri bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda destanlar, efsaneler, masallar, fıkralar, atasözleri vb. tüm sözlü kültür ürünleri oluşturdıkları değerler vasıtasıyla toplumu oluşturan bireyleri çağlar ötesinden kuşatma altına almaktadır⁸¹.

Kültür, kendini ileriye kalıtım yolu ile değil tamamıyla tinsel olan bir yol vasıtasıyla ulaştırmaktadır. Bu süreçte sürekliliği sağlayan “gelenek” olmaktadır. İngilizcede “tradition” olarak ifade edilen bu kavram Latince “tradere” kökünden gelmektedir. Kelime anlamı itibariyle; devretmek ve aktarmak demektir. Gerçekten de kalıtlatılamayan kültür iletişim ve ona aracılık eden dil vasıtasıyla kendini aktartmakta ve geçirtmektedir.

⁷⁸ Ayda Uzunçarşılı Soydaş, a.g.e, s. 26.

⁷⁹ Aydın Köksal, **Dil ile Ekin**, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2003, s. 85.

⁸⁰ Fikret Türkmen, *Dil ve Geleneksel Kültür*, “**Radio ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı**” **Tebliğler**, 25-26 Kasım 1998, Ankara, TRT Yayınları, Ankara, 1999, s. 173.

⁸¹ İsmail Doğan, **Dünden Bugüne Türk Ailesi-Sosyolojik Bir Değerlendirme**, 1.Basım, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, AKM Yayını: 369, Ankara, 2009, s. 9.

Bireylerin kültürel oluşumlarını ve değerlerini birbirlerine sunması ile kuşaktan kuşağa aktarım söz konusu olmaktadır. Kültürün kalıtlanan değil “*alınan, verilen, geçen bir şey*” olması onun edinilmesini öğrenmeye, kavrama ve işleme davranışlarını göstermeye bağlamaktadır. Çünkü donmuş bir formlar şemasının kendisini gerçekleştirdiği bir yer olarak tanımlanamayan kültür, özünde özgürdür ve kendinden yaratmaların dünyasını oluşturmaktadır. Bir bakış açısıyla kavranamayacak renkli olması ve çeşitlilik arz etmesi özgür davranışlar dünyası olmasından kaynaklanmaktadır. Kültürün çeşitliliği, kültürün bir parçası ve bir görünüş biçimi olan dilde de kendisini hissettirmektedir. Dil; “fizik yönü”, “ruhsal yönü” ve “anlam yönü” ile üç boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır. Konuşurken çıkartılan sesler ve havanın dalgalanmaları, dilin fizik yönünü, seslerin taşıyan mesajlar bir köprü olarak anlam yönünü, seslerin algılanmaları ve yaşanmaları ise “ruhsal yönü”nü oluşturmaktadır⁸².

VI. ATASÖZLERİNİN BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Atasözlerinin kısa ve özlülüğü, kalıplaşmışlığı, tarafsızlığı, genelliği, gerçekçiliği, yol göstericiliği, uzun/sürekli bir gözlemi şart koşması, ders ve öğüt içermesi, gelenek ve görenekleri yansıtmaları, halkın inanışlarından derin izler taşıması, eleştiri/yargı ve alaya yer vermesi, mecazlı anlamlarla yüklü olması, sanatlı anlatıma sahip olması başlıca niteliklerini oluşturmaktadır⁸³. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu özellikler “biçim özellikleri”, “kavram özellikleri”, “anlam özellikleri”, “anlatım özellikleri” olmak üzere birkaç başlık altında açıklanmış, bu başlıklara dâhil edilemeyen özellikler ise “tamamlayıcı özellikler” olarak ele alınmıştır.

⁸² Macit Gökberk, **Değişen Dünya Değişen Dil**, 7. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 67-69.

⁸³ Arif Hikmet Par, **Örneklili Açıklamalı Atasözleri**, Serhat Yayınları, İstanbul, 1993, s. 6-7.

A. BİÇİM ÖZELLİKLERİ İTİBARIYLA ATASÖZLERİ

Türk kültürünün ve Türk dilinin temel taşlarından biri olarak görülen, yıllardır söylenegelen ve kuşaktan kuşağa aktararak varlığını devam ettiren atasözlerinin biçim özellikleri itibarıyla diğer yazı türlerinden farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. Atasözleriyle ilgili çalışmaların birçoğunda atasözlerinin kendine has özelliklerini ifade eden biçim özelliklerine yer verilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu biçim özellikleri genel hatlarıyla özetlenmeye çalışılmaktadır:

1. Kısa ve Özlü Olma

Atasözlerinin yılların süzgecinden geçerken bütün fazlalıklarından arındığı ve öz olarak kaldığı bilinmektedir. Bu da onları biçim bakımından kısa ve özlü kılmaktadır. Atasözlerinde özlülük “yoğun, az sözle çok anlam ileten ve derin anlamlar taşıması” olarak değerlendirilmektedir⁸⁴. Özlü olmaları nedeniyle bilgelik sanatının örneklerini sergileyen bu sözler, içlerinde sayfalarca açıklanacak anlamları barındırmaktadır⁸⁵. En az iki, en fazla on iki sözcükten oluşan cümleler ile anlam aktarımı gerçekleştiren özlü sözlerdir⁸⁶. Az kelimeyle çok şey anlatmaları vasıtasıyla her olaya göre yorumlanmaları ve her probleme bir çözüm yolu bulmaları atasözlerinin söz konusu özlü yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Atasözlerinde kısalık ise “düşünceyi en az kelime ile en olgun ölçüler içinde vermesi” olarak yorumlanmakta ve atasözlerinde şaşmaz bir kuralı oluşturmaktadır. Dolayısıyla atasözlerinde gereksiz tek bir kelimeye bile yer verilmemektedir. Bundan dolayı atasözlerinin çoğu bir iki cümleyi geçmemekte, daha uzun olanlarına nadiren rastlanmaktadır⁸⁷. Diğer edebi yazı türleri pek çok cümlenin bir araya gelmesi ve anlam yönünden bütünleşmesinden oluşurken atasözlerinde kocaman kitapları dolduran duygu ve düşünce birikimini bir tek cümlede özetlemektedir⁸⁸.

⁸⁴ Feyza Hepçilingirler, a.g.e, s. 32.

⁸⁵ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 19.

⁸⁶ http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/1967s187/1967s187__09_I_Z_BURDURLU.pdf, Erişim Tarihi: 28.05.2015

⁸⁷ Aydın Oy, a.g.e, s. 81.

⁸⁸ Mehmet Hengirmen, a.g.e, s. 20.

2.Kalıplaşmış Yargılardan Oluşma

Atasözleri kesin hüküm bildirmekte, değişmez doğruları söylemekte, halkın yüzyıllar boyunca edindiği tecrübeleri kurallar ve kalıplar çerçevesinde en doğru şekliyle ortaya koymaktadır⁸⁹. Dilin anlatım ve kullanım imkânlarını geliştirme, atasözlerinin en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Bunun için yazında atasözleri; söyleyişi güzel, anlatımı güçlü, kavramsal yapısı sağlam olan kalıplaşmış sözler halinde yer almaktadır. Bu anlamda atasözlerini “*atalarımızın uzun gözlem ve tecrübeleri sonucu oluşan birtakım genel kuralların öğüt biçiminde veya hikmetli sözler olarak kalıplaşmış hali*” olarak tanımlamak mümkündür⁹⁰. Bir milletin bilgi ve tecrübelerini yansıtan kalıplaşmış en eski sözlü ve yazılı mahsullerden biri olan atasözleri; kendisinden sonra gelen nesile ait oldukları milletin başından geçen tarihî, sosyal, ekonomik gelişmeleri ve başka milletlerle olan ilişkilerini takip etme imkânı sunmaktadır. Atasözleri, bunu kalıplaşmış özellikleriyle dilin yapı ve sözcük zenginliğinin ortaya konulmasında önemli bir yere sahip olmaları sayesinde başarmaktadır.

Atasözlerinde düşünce ve yargılar, biçim bakımından belirli kalıplara sığdırılarak yani kalıplaştırılarak dile getirilmiştir. Her atasözü, söz konusu kalıplara bağlı kalma özelliğiyle donmuş bir biçimden ibarettir⁹¹. Bu donmuş biçimde şekil sabittir ve her atasözünün belli bir kalıp içinde olmak üzere belli bir söylenişi vardır. Dolayısıyla anlamı değiştirmiyor olsa da cümle kuruluşu bozulamaz ve söyleniş değiştirilemez⁹². Yani vaktiyle atalar tarafından nasıl söylenmişse öyle devam edip gider ve sonradan, kelime dizilişinde değiştirme yapılamaz. Çünkü kelimelerin seçiminde ve cümlede yer bulmalarında büyük bir halk kitlesinin yüzyıllarca süren zevki ve sağduyusu söz sahibidir. Bundan dolayı kalıplaşmış biçiminde değişiklikler yapılan söz, atasözü olmaktan çıkar;

⁸⁹ Adalet Ergenekon Çil, Necla Çelebi; *Atasözleri/Ulusözü (Kısa Açıklama ve Yorumlar)*, Okul Yayınları, İstanbul, s.3.

⁹⁰ İskender Pala, a.g.e, s.v.

⁹¹ Hamdi Güleç, *Halk Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi, 1. Basım, Konya, 2002, s. 22.

⁹² Ahmet Köklügiller, *Açıklamalı Atasözleri ve Özdeyişler*, Yeni Basım, Bahçeşehir Yayınları, İstanbul, 2009, s. 6.

etkisini, güzelliğini ve gücünü kaybeder: Söz gelimi “*Söz gümüşse sükût altındır*” atasözünü “*Söz gümüşse, susmak altındır*” biçiminde söyleyemeyiz⁹³.

Öte yandan sözü edilen kalıplarla sınırlanan atasözlerinin tümce olması başka bir dile çevrilebilmesini sağlasa da çekimlenebilmesini ortadan kaldırmaktadır⁹⁴. Ancak atasözleri, her türlü kalıba rağmen, dilin canlılık özelliğine uygun olarak daha güzel bir ifadeye doğru, kabuğunu, kuralları ve kuralcılarını zorlamaktadır. Süreç içinde değişime uğramakta yeni kullanımlarla ortaya çıkmaktadır⁹⁵. Ayrıca aynı atasözünün çeşitli bölgelerde ve birbirinden farklı şekillerde kullanıldıkları için birkaç kalıplaşmış biçimi bulunduğu görülmektedir. Ancak söz konusu bölgelerde biçimlerden her biri ayrı ayrı atasözü olarak tanındığından değişikliklerin kalıplaşmış olma kuralına aykırı olması düşünülemez ve bu durum atasözünün bozulması anlamında yorumlanamaz⁹⁶. Bunlar, atasözlerinin söz konusu bölgelerdeki kalıplaşmış özel biçimlerini oluşturmaktadır. “*Denize düşen yılanı sarılır*” atasözünün “*Denize düşen yosuna sarılır*” veya “*Ayağını yorganına göre uzat*” atasözünün de “*Yorganına göre ayağını uzat*” gibi söylenişleri de bulunmaktadır.

Yazın dilinde yazarların atasözlerinin kalıplaşmış özel biçimleriyle varlıklarını sürdürmesini ve dolayısıyla ilk kullanılmaya başlandıkları dönemden bugüne kadar aynı biçimde gelmemiş olmalarını; sosyal yapıya, değer yargılarına, zamana, bölgeye ve diğer etkenlere bağlı olarak değişikliğe uğramalarına bağladığı dikkat çekmektedir.

⁹³ Aydın Oy, a.g.e, s. 81.

⁹⁴ Feyza Hepçilingirler, a.g.e, 2010, s. 33.

⁹⁵ Âdem Sertel, **Tecrübenin Dili Konu Konu Atasözleri**, 2. Basım, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2000 s. 12.

⁹⁶ Suat Batur, **Açıklama ve Öyküleriyle Türk Atasözleri**, 1. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 15-16.

3.Uyaklı ve Ölçülü Olma

Atasözlerinin çoğunlukla uyaklı oldukları, aliterasyon, sözcük yinelenmesi vb. ses sanatlarından faydalandıkları ve mecaz anlamı olarak kurgulandıkları görülmektedir⁹⁷. Edebi sanatların anlam, uyak ve ritim özelliği atasözlerine anlatım olarak etkinlik, söyleyiş olarak da canlılık ve güzellik kazandırdığı bilinmektedir⁹⁸. Öte yandan atasözlerinin çoğunun ölçülü olması, ses benzeşimleri ve cümle içindeki uyaklar gibi şiirsel özellikler taşıması onların ilk şekillerinin nazım olduğunu düşündürmektedir. Ölçüsü ve uyağı sayesinde akılda daha kolay tutulan bu sözlerin bazıları şiirden kopmuş bir izlenim uyandırdığı da açıktır. Aşağıda bu durum örnekler vasıtasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır⁹⁹:

- Kimi uyaklıdır: *“Her taş, baş yarmaz”, “Mart ayı, dert ayı”*
- Kimi atasözleri tek dizelik şiir, kimileri de bir şiirin yalnız bir dizesi gibidir: *“Doğrulukla dost kapısı”*
- Kimilerine uyaksız bir beyit olarak bakabiliriz: *“Doğru olan bir minare var/Onun da içi eğri”, “Baba malı tez tükenir/ Evlat gerek kazana”*
- Kimileri de tam anlamıyla uyaklıdır: *“Körün istediği bir göz/İkisi olursa ne söz”, “ Deli ile gitme yola/Başına getirir bela”*
- Kimi atasözlerinde yüklem, yalnızca ikinci dizenin sonundadır; ama bu, ahengine engel olmaz: *“Ayıdan post, düşmandan dost olmaz”, “acıkan yanağından/susayan dudağından belli olur”*
- Yüklem kimi atasözlerinde de birinci dizenin sonundadır: *“Kuşa kafes lazım/ boruya nefes”, “Deli deliden hoşlanır /ölü ölüden”*

Devrik cümleli anlatım kullanımının da kimi atasözlerini kuru cümle olmaktan çıkararak şiirsel bir anlatımla buluşturduğu dikkat çekmektedir. *“Sakla samanı, gelir zamanı”, “Kırk yıllık kani, olur mu yani?” vb.*

⁹⁷ Osman Toklu, **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 110-111.

⁹⁸ Ensar Aslan, **Türk Halk Edebiyatı**, Maya Akademi, 2. Basım, Ankara, 2010, s. 21.

⁹⁹ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 20-21.

4. Emir Kipiyle Kurulma

Atasözlerinde genel geçer ve kalıcı yargıların aktarımına verilen öncelik, olumlu/olumsuz ifadelerle bu yargıları anlatmaya en elverişli kip olan “geniş zaman” ın yaygın kullanılmasına yol açmıştır. Kendisini çağlar boyu geçerli kılan dün, bugün ve yarın anlatımını içermesi nedeniyle yazın dilinde atasözlerinin genellikle geniş zaman kipini kullandığı dikkat çekmektedir¹⁰⁰. Geniş zamanın yanı sıra öğüt vermeye odaklanan atasözlerinde emir kipine, öyküleme ya da rivayet şeklinde kurgulanan atasözlerinde ise belirsiz geçmiş zaman kipine rastlanmaktadır. Belirli geçmiş zaman ve şimdiki zaman kipleriyle kurulmuş atasözü ise yok denecek kadar azdır¹⁰¹.

5. Sanat Değeri Taşıma

Atasözleri, Türk halkının yüzyılların verdiği deneme, düşünce ve özleminden doğmuştur ve adeta birer sanat ürünüdür. Bu bakımdan her atasözünde bir doğruyu tespit, bir gerçeği ifade, haksız bir davranışı ya da bir kötülüğü eleştirme bulunmaktadır. Bu özellikleri ile yüzyılları aşıp gelen atasözlerinin bugünlere kadar taşındığı, önemini bir an olsun kaybettiği düşünülmektedir¹⁰². Bu bakımdan atasözleri eğitici, öğretici değerinin dışında imrendirici ve ilgi çekici sanat değeriyle de göz doldurmaktadır. Kelimelerin anlam ufkunu genişleterek içlerine alabildiği kadar duygu, düşünce sığdıran bu özlü sözler; özgün düşünüş, buluş, mecaz, ruhsal olaylar ve duygularla bezenmiş olmaları nedeniyle aslında kendine özgü bir sanat olarak değerlendirilmektedir. Her zaman her yerde taze kalan felsefesiyle, birbirinden güzel renkli imgeleriyle, yüreğe dokunan duygularıyla, toplumsal öfkeleri ve tepkileri yansıtmaya şekliyle her atasözü bünyesinde alaydan kinayeye, nükteden yergiye, bir sanat değeri taşımaktadır. Diğer söz kalıplarından anlatımlarının kısa, kesin, açık ifadelerle yer vermesi ve anlatımının yalın olması ile ayrılan atasözleri bu temel özellikleriyle hiçbir anlam ve söz sanatına bürünmeseler bile düşünce derinliği ve parlaklığı ile insanı büyülemektedir¹⁰³.

¹⁰⁰ Yusuf Çotuksöken, a.g.e, s. 14.

¹⁰¹ Muhammed Çitgez, a.g.e, s.16-17.

¹⁰² Su Aydın, **Açıklamalı Atasözleri**, Hür Yayınları No: 62, İstanbul, 1971, s. 6.

¹⁰³ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 19.

Atasözlerinde ustaca bir üslup kullanılmakta, etkileyici ve ikna edici bir anlatım sezilmektedir. Ancak bu etkileycilik atasözlerinin edebi sanatlardan yararlanmadıkları anlamına gelmemektedir. Asırlardan beri kullanıldıkları halde güzelliklerini kaybetmeyen bu sözlerde çeşitli anlam ve söz sanatlarının izlerine rastlanmaktadır. Kimi atasözleri adeta edebi sanatlarla kurulmuş veya örülmüşlerdir. Bu yolda esas olan benzetmeye dayalı edebi sanatlardır ve bunların başında da “mecaz” gelmektedir¹⁰⁴. Çoklukla manzum olan atasözlerini de kullanılan diğer edebi sanatlar olan, ahenk, akis, cinas, seci, icaz belagat, kinaye, fesahat, intak, mübalağa, tenasüp, teşbih, aliterasyon, tevriye ve tezat kavramlarından ayrı düşünmek mümkün değildir¹⁰⁵. Bununla birlikte yazın dilinde atasözlerinin aktarmak istediği mesajları edebî sanatlardan yararlanarak ortaya koyan bir söz formu olduğuna değinildiği görülmektedir. Ş. Elçin, “Atalar Sözü” adlı yazısında şunları dile getirmektedir: “*Atalar sözü, bir bakıma molozu atılmış, komprime, süzme sözlerdir; bu sözlerde göze çarpan edebî sanatlar, hafızalarda yaşamalarını ve tesir kudretlerini artıran tamamlayıcı unsurlardır*”¹⁰⁶. Sonuç itibariyle edebî sanatların atasözlerindeki kullanımına, hafızalarda kalıcılığı sağlamak ve sözün etkisini artırmak anlamında pek çok işlev yüklemek mümkündür.

B. KAVRAM ÖZELLİKLERİ İTİBARIYLA ATASÖZLERİ

Türk kültüründe yer alan her atasözünün genel kural ve düstur niteliğinde olduğu görülmektedir. Ö. A. Aksoy, atasözlerinin kavramsal değerlerini, ifade ettikleri kural/düstur ya da işlevleri pek çok boyut ortaya koyarak ele almaktadır. Söz konusu boyutlar, aşağıda kısaca özetlenmektedir¹⁰⁷.

¹⁰⁴ İsmail Parlatır, a.g.e, s. 3.

¹⁰⁵ Oğuz M. Öcal vd, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 8. Basım, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, s. 204-205.

¹⁰⁶ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Basım Yayım, Ankara, 1993, s. 628.

¹⁰⁷ Ömer Asım Aksoy, a.g.e, s. 17 ve Ahmet Köklügiller, a.g.e, s. 6’dan derlenmiştir.

- Sosyal olayların ortaya çıkışını belirten atasözleri: “*Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür*”, “*Sütten ağız yanan yoğurdu üfleyerek yer*”.
- Doğa olaylarının meydana gelişini bildiren atasözleri: “*Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır*”, “*Mart yağar nisan övünür, nisan yağar insan övünür*”.
- Toplumsal olayların gerçekleşme şekillerini bildiren ve bunlardan ders alınması gerektiğini hatırlatan atasözleri: “*Ağlamayan çocuğa meme vermezler*”, “*Öfke ile kalkan ziyan ile oturur*”.
- Denemeler ve mantık doğrultusunda ahlâk dersi vermeye ve öğütlerde bulunmaya odaklanan atasözleri: “*Ayağını yorganına göre uzat*”, “*Bugünkü işini yarına bırakma*”.
- Gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirmek suretiyle yol gösteren atasözleri: “*Bal bal demekle ağız tatlı olmaz*”, “*Taşıma su ile değirmen dönmez*”.
- Törelere ve gelenekleri vurgulayan atasözleri: “*Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var*”, “*Kız beşikte, çeyiz sandıkta*”.
- İnancıları hatırlatan atasözleri: “*Ananın bahtı kızına*”, “*Baykuşun kısmeti ayağına gelir*”.

C. ANLAM ÖZELLİKLERİ İTİBARIYLA ATASÖZLERİ

Atasözleri, anlam özellikleri itibarıyla ele alındığında, “mecaz anlamlar taşıma”, “çelişen mesajlara yer verme” gibi konular ön plana çıkmaktadır. Bu konulara ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmektedir:

1. Mecaz Anlamlar Taşıma

Mecaz, “bir şeyden bahsederken başka bir anlama işaret eden” ya da “az bilinen bir şeyin aşına olunan başka bir şey vasıtasıyla anlaşılmasına yardım eden” bir anlam durumunu ifade etmektedir. Aynı zamanda aynı duruma, olaya ya da davranışa farklı bakış açılarıyla bakabilmeyi de sağlayan mecaz; iletişim süreçlerinde basitleştirme, kişisellikten kurtarma, yaratıcılığı uyandırma, aydınlatma, eşleştirme, kişiselleştirme, dikkat çekme, direnci kırma, hatıralar oluşturma, duyguları ortaya çıkarma gibi pek çok

amaçla kullanılabilir¹⁰⁸. Mecaz, güçlü bir iletişim aracı olarak bilinmektedir. Çünkü bu araç ile anlamı olan bir kelime, anlamı olmayan bir kelimeye katkıda bulunmaktadır. Bir resim binlerce kelimeyi boyamakta ve mecaz ile dilsel bir resim ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır. Böylece mecazlar, ismen var olan ya da soyut kelimelerin yapamadığını yapmaktadır¹⁰⁹.

Yazın dilinde “çoğunlukla mecazi biçimde halk felsefesinin yaşam deneylerini anlattığı, açıkça vurgulanmış bir genel kural veya düstur¹¹⁰” olarak tanımlamaları bulunan atasözlerinin pek çoğu vermek istediği mesajı, mecazî ifadeler vasıtasıyla daha çarpıcı bir hâle getirmekte ve bu anlam özelliğini bir hayli kullanmaktadır. Karakter itibarıyla bir tür uyarma olan atasözlerinde kullanılan mecazların ardındaki gerçek anlamları yani uyarıların amaçlarını ancak doğru düşünebilen, sezinleyebilen ve çözümlemeler yapabilen olgun bir zekâ anlayabilmektedir¹¹¹. Mecaz anlamlar taşıyan ve gerçek anlamlarıyla uyarılarda bulunan atasözlerinden bazılarını Tablo 1.2’de yer verilmektedir.

Mecaz Anlam	Gerçek Anlam
Üzümlünü ye bağını sorma.	Bugünkü işini yarına bırakma
Baca eğri de olsa duman doğru çıkar.	Yolcu yolunda gerek
Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan	Dost ile ye iç, alışveriş etme

Tablo 1.2: Mecaz ve Gerçek Anlamlar Taşıyan Atasözü Örnekleri

¹⁰⁸ Harry Adler & Beryl Heather, **21 Günde NLP**, Çev: Fatma Can Akbaş, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 193-196.

¹⁰⁹ Harry Adler, **NLP El Kitabı**, Çev: Banu Irmak, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 292.

¹¹⁰ Türker Acaroğlu, **Türk Atasözleri**, Referans Yayınevi, Ankara, 2005, s. 8.

¹¹¹ Sabah Emir, **Örnek Kompozisyonlarla Atasözleri ve Özdeyişler Atatürk’ten Seçme Özdeyişler İlavesiyle**, Ders Kitapları Anonim Şirketi, İstanbul, s.18.

2. Çelişen Mesajlara Yer Verme

Atasözlerinin “genel kural” olma özelliği taşımalarına rağmen aynı durum ya da olay karşısında birbirine zıt ya da birbirleriyle çelişen yargıları ifade eden kullanımlarının olduğu görülmektedir. Ancak bu durumu doğal karşılamak gerekmektedir. İnsanların toplumsal hayatının tekdüze yaşanmasını ve üzerine toplumun ahlak anlayışının, felsefesinin, inanışlarının yansıdığı atasözlerinin de herkes için aynı geçerlilikte olmasını beklemek doğru değildir¹¹². Bu bağlamda çelişkili ya da karşıt anlamlı atasözlerinin amacı, iki farklı ucu göstererek insanları tutarlı bir orta yolda yaşamaya ve aşırılıklardan uzak durmaya yönlendirmektir¹¹³.

Yazın dilinde, anlamca birbiri ile çelişen atasözlerine ilişkin farklı görüşlere yer verilmektedir. Sözgelimi Ş. Elçin atasözlerinin anlamca birbiri ile çelişmesini; insanlığın zengin hayat tecrübelerinin hafızalarda kalacak kadar kısa ve öz hâle getirilmiş biçimleri olan atasözlerinin söylendikleri zaman, mekân ve yaşam özelliklerine göre karşımıza çıkmasına bağlamaktadır¹¹⁴. İ. Başgöz aynı kültürel ortamda anlamları birbiri ile çelişen atasözlerinin bulunmasını sözü edilen kültür içindeki farklı grupların ve çevrelerin varlığı ile açıklamaktadır. Başgöz’e göre tarih boyu farklı din ve mezhep gruplarına ve toplumsal sınıflara dâhil olan kadın ve erkek topluluklarının anlamları birbirine ters düşen atasözleri yaratabilme ihtimali yüksektir¹¹⁵. Buna paralel olacak şekilde P. N. Boratav da “Atasözleri arasında çelişkili yargıları bildirmiş olanların bulunması, onları söyleyenlerin her zaman belli bir konu üzerinde aynı kanıda olmadıklarını gösterir. Halk edebiyatının her türünden ürünler gibi atasözleri de oluşup geliştikleri çevrenin ve çağların düşünüş ve davranışlarını dile getirmişlerdir. Ahlak kurallarından birçoğunun donmuş, değişmez yasalar olmadığı da bir gerçektir” sözleriyle konuya açıklık getirmektedir¹¹⁶.

¹¹²Rabia Kocaaslan Uçkun, E) *Afyonkarahisar Bilmeceler, Atasözleri ve Deyimler*, <http://haber.aku.edu.tr/arsiv/cilt2.html>, s. 119

¹¹³ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 21.

¹¹⁴ Şükrü Elçin, a.g.e, s. 429.

¹¹⁵ İlhan Başgöz, *Bir Atasözümüzün Yedi Yüz Yıllık Tarihi. İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1995, s. 79-84.

¹¹⁶ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 8.Basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 124-125.

Çelişkili gönderimler taşıyan atasözlerinin değerlendirilmesinde iki boyutun göz önünde bulundurulması gerektiği görülmektedir. Birinci boyutu, en az iki veya daha fazla atasözünün anlamsal özellikleri ve düşündürdükleri bakımından birbiriyle çelişen mesajlar taşıması oluşturmaktadır. Bu çelişkinin özünde kişilerin farklı düşünce, anlayış, algılama, yorum, geribildirimlere sahip olabilmeleri nedeniyle aynı olaylara ayrı ayrı yaklaşımlar sergileyebilmeleri ve toplumsal çıkarlar ile bireysel çıkarların çatışması yatmaktadır. Böylece atasözlerinde birbirini tutmayan ifadeler yer verildiği görülmekte ancak kural gibi söylenmiş olsa da bu atasözlerinin öğüt verme amacı taşımaktan yoksun olduğu görülmektedir. Zaten doğru yargılar içermeyen atasözleri; toplumla alay, taşlama, uyarı, yergi, kötümserlik ya da öfke anlatımı olarak yorumlanmalıdır. Çünkü onların asıl amacı; toplumsal bir duruma ilişkin tespit yapmak, tespitten duyulan hoşnutsuzluğu ifade ederek toplumun dikkatini bu yöne çekmektir. Kendi içerisinde eleştiri, alay, derin gözlem ve düşünceyi içeren mizahı anlatım aracı olarak çok fazla kullanan bu atasözleri olması gerekenleri söylemek yerine toplumca benimsenen ruh hallerini yansıtmak için kurgulanmıştır. İkinci boyut ise öğüt vermesi, güzeli ve doğruyu göstermesi beklenen atasözlerinin evrensel değerler ve genel ahlak kurallarına aykırılıklar içeren anlatımlarıyla karşımıza çıkmasıdır. Bu kapsamında değerlendirilebilen atasözlerinin de öğüt vermek yerine toplum ve bireye ait bazı tutumları/eğilimler tespit etmesi, ince bir mizah aracılığıyla eleştirmek, yermek veya uyarmak amaçlarıyla kurgulandığı görülmektedir. Böylece bireyler; yozlaşan değerler, tutumlar ve eğilimler konusunda düşünmeye sevk edilmekte, dikkatler toplumda yer bulan, ahlaka aykırı düşünce yapıları ve akılsızca yapılan davranışlara çekilmekte, söz konusu düşünce ve davranışlardan duyulan hoşnutsuzluk alaycı bir tavırla dile getirilmektedir. Dolayısıyla hiç bir atasözünden “*devletin malını çalın, çıkarlarınız doğrultusunda yalan söyleyin, toplumsal olaylara karşı duyarsız olun, kuralları çiğneyin, yalan söyleyin*” gibi olumsuz anlamların çıkarılması beklenemez¹¹⁷. Hatta çelişkili atasözlerinin yerine göre doğru, mantıklı ve hatta tamamlayıcı bile olabildiği ileri sürülmektedir.

¹¹⁷Eyüp Sertaç AYZ, *Türk Atasözlerinde Çelişki*, http://abs.kafkas.edu.tr/upload/479/turk_atasozlerinde_celiski.pdf, s. 2-10.

Yazın dilinde “yanlış hükümlü olma” ve “kötü telkinlerde bulunma” ile itham edilen atasözlerine de rastlanmaktadır. “*Devletin malı deniz, yemeyen domuz*”, “*Bana dokunmayan yılan bin yaşasın*”, “*üzümünü ye, bağını sorma*” bunlardan sadece birkaç tanesidir. Bu atasözlerinin hayatın çirkin gerçekleri olarak kabul edilmesi, insanoğlunun zaafları ve toplumsal yapıdaki bozulmalar nedeniyle ortaya çıktıklarının ve bunlar yaşandıkça varlıklarını sürdüreceklerinin bilinmesi en doğru yaklaşımı oluşturmaktadır. Çünkü yazın dilindeki yaygın kanının aksine, hayatın gerçekleri atasözlerinden değil, atasözleri hayatın gerçeklerinden doğmaktadır¹¹⁸.

D.TAMAMLAYICI ÖZELLİKLERİ İTİBARIYLA ATASÖZLERİ

Tamamlayıcı özellikleri açısından atasözlerini birkaç boyutta ele almak mümkündür. Bu boyutların detaylarına aşağıda yer verilmektedir:

1. İlk Söyleyeni Belli Olmama

Atasözlerinin ilk söyleyeni bilinmemektedir. Başlangıçta bir kişi söylemiş olsa da zamanla eklemeler, değiştirmeler, çıkartmalar yapılarak halkın benimseyeceği bir biçime dönüşen atasözlerinin böylelikle bir kişinin malı olmaktan çıktığı ve toplumun ortak malı haline geldiği bilinmektedir¹¹⁹. Belli bir olay, durum ve tarihsel bir geçmişi yansıtan atasözlerinin-her ne kadar atalarımızın sözleriye de-bir süre sonra ilk söyleyeninin ve söylenme nedeninin unutulduğu, zaman içinde değişikliklere uğrayarak halkın beğendiği, benimsediği bir şekil olarak anonimleştiği bilinmektedir. Başlangıçta bir kişi tarafından söylenmiş olan atasözlerinin, genel olarak atalara mal edilmesi ise atasözlerinin ilk söyleyeninin unutulmuş olması kadar, toplumda yaygın olarak benimsenmiş olmasıyla da açıklanabilmektedir¹²⁰. Öte yandan her atasözünün başlangıçta yaşanmış bir olaya dayandığı bilinmekle beraber zamanla olaylar unutularak geriye yalnızca sözler kaldığı, bu sözlerin de öğüt olarak dilden dile, büyükten küçüğe aktarıla aktarıla yaşadığı

¹¹⁸ Aydın Dağpınar, **Tıpkı ve Benzer Türk-İngiliz İngiliz-Türk Atasözleri ve Deyimleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları No: 2115, Ankara, 1998, s. 26.

¹¹⁹ Suat Batur, a.g.e, s. 13.

¹²⁰ Feyza Hepçilingirler, a.g.e, 2010, s. 31-33.

söylenmektedir. Yeni bir olaya denk düştüğünde kullanılan atasözlerine ise zaman zaman yeni bir öykü yakıştırıldığı ve böylece sözün silkinerek canlandığı dile getirilmektedir¹²¹.

Anonim olma özelliklerinin bir gereği olarak atasözlerinin ilk defa kimin ağzından çıktığının ve ne zaman ortaya atıldığının bilinmemesinin ender de olsa istisnaları mevcuttur. Yani bazı atasözlerinin hangi tarihi devirlerde ortaya çıktıklarına dair tahminlerde bulunmak ve fikir yürütmek mümkündür. Mesela; *“Erlik onsa, dokuzu kaçmaktır”*, *“İstikamet mahz-ı cinnettir bu mülk ü devlete”*, *“Yağmur yağarken küpünü doldurmaya bak”*, *“Devletin malı deniz, yemeyen domuz”*, *“Akçası ak olanın bakma yüzünün karasına”*, *“El için yanma nara, yak çubuğunu bak sefana”*, *“Çık çık eden nalçadır, iş bitiren akçadır”* gibi ahlaksızlığı, hırsızlığı, rüşveti, korkaklığı teşvik ve terviç eden sözlerin özellikle Osmanlının çöküş devrinde ortaya çıktıkları ileri sürülmektedir. Buna karşın; *“Aman diyene kılıç kalkmaz”*, *“Elçiye zeval olmaz”*, *“Cümleyle gelen düğün, bayram”*, *“At ölür meydan kalır; yiğit ölür şan kalır”*, *“Kalırsa el beğensin, ölürse yer beğensin”* sözlerinin ise imparatorluğun yükseliş ve ihtişam dönemine ait oldukları akla yatkın bulunmaktadır¹²².

2. Halkın Düşüncesini Anlatma

Bir milletin geleneğini, göreneğini, töresini, âdetini, yaşam tarzını, olaylara bakış açısını ve hayat felsefesini yansıtan kalıplaşmış sözler olarak bilinmektedir. Yaşanan olaylardan feyz alınması ve ders çıkarılması amacıyla söylenmiş, denenmesi suretiyle doğru olduğu kanısına varılmış ve bu nedenle ulusça benimsenmiş olan atasözleri halkın bir konudaki dünya görüşünün bir iki cümleye sığdırılmış özetini oluşturmaktadır¹²³.

¹²¹ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 34.

¹²² ____, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, a.g.e, s. viii-xi.

¹²³ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 11.

3. Eleştiri ve Yergi Taşıma

Eğitimin, yola getirmenin bir yöntemi de eleştiri, yergi ve taşlamadır. Gösterileni görmemekte/verileni almamakta ısrar eden, bilmediği halde bildiğini ileri sürerek aksini kabul etmeyen, eleştiriye açık olmayan ve sonuç alınamayan kişilerin taşlanarak yola getirilmeye çalışılması gerçek hayatta olduğu gibi atasözlerinde de uygulandığı görülmektedir. Böyle atasözlerinden görecesiz doğruluk ve genel ahlaka uygunluk beklemek yanlıştır. Çünkü bu sözler, yalnızca toplumsal bir gerçeğin dile getirilmesi ve yeni nesillere uyarılarda bulunulması anlamlarında yorumlanması gereken özlü sözlerdir.

4. Gözleme Dayanma

Atasözleri özünde toplumun doğayla, insanın insanla ve insanın doğayla ilişkilerinin gözlemlenmesi sonucu varılan yargıların formüleştirmesinden ibarettir ve bu haliyle ders çıkaracağımız bir yargıyı oluşturmaktadır. Sözgelimi; kışın sona erdiğine inanılan Mart ayı ile ilgili pek çok atasözü bulunmaktadır. Genellikle hayvancılık ve tarımla uğraşan toplumumuzda, yüzyılların deneyimi sonunda bir folklor takvimi oluşmuş ve bu takvimin kuralları atasözleriyle adeta yasalaşmıştır. Kuşkusuz bu atasözlerinin çağdaş takvim ve meteoroloji bilimi karşısında bilimsel bir geçerliliği yoktur ancak kültürel mirasımız olan bu sözler günümüzde hemen hemen her iklim olayını konu almakta, kaynak ve dayanak oluşturmaktadır. “*Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır*” “*Mart ayı, dert ayı*”, “*Mart’ta yağmasın, Nisan’da dinmesin*” bu durumu özetlemektedir¹²⁴

5. Öğüt Verme ve Yol Gösterme

Yol göstermenin ve deneyimlere dayalı birikimleri ortaya koymanın sonucunda “öğüt verme” davranışının atasözlerinin en belirgin özellikleri arasında yer aldığı görülmektedir. Bu anlamda ulusal kültürden beslenen atasözlerinin, yeni kuşakların duygularını, düşüncelerini ve yaşamlarını biçimlendirme konusundaki etkisini yadsımak mümkün olmamaktadır¹²⁵. Bu etkiye dayanarak atasözlerinin temalarında öğütlere,

¹²⁴ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 15

¹²⁵ Necmi Akyalçın, a.g.e, s. 17.

davranışlara, bilgece yargılar yükledikleri dikkat çekmektedir. Anonim olan atasözleri, hayat prensibi niteliği taşıyan düşünceleri; dini inanış, ahlâk, iktisat, hukuk, eğitim, gelenek ve görenek ile doğa olaylarından çıkan kuralları iletişim kanalları vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktaran hikmetli cümleler olarak varlığını sürdürmektedir¹²⁶.

Atasözleri bir yandan gönderimleri ile sosyal olayların, doğa olaylarının nasıl olduğunu, insanın inanış ve törelerinin neler olduğunu anlatmaya diğer yandan da yaşam için gerekli olan dersleri vermeye çalışmaktadır¹²⁷. İçerdiği bilgece düşünceler ve hayatı değerlendiren yorumlar vasıtasıyla atasözleri halk felsefelerini ve hikmetlerini kuşaktan kuşağa aktararak geniş kitlelere yol göstermektedir. Yol göstermenin ötesinde öğüt veren ve toplumsal bir varlık olan insanın durumlarını anlatan kimi atasözlerinde doğrudan doğruya kimi atasözlerinde ise dolaylı ve anımsatma yoluyla yönlendirmeler yapılmaktadır. Sözgelimi “*Keskin sirke kabına zarar*”, “*Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır*”, “*Nerde birlik, orada dirlik*” atasözlerinde verilen öğüt doğrudan doğruya, “*Ağaç yaşken eğilir*” atasözünde verilen öğüt ise aslında ağaç değil çocuk anlatılmak istendiği için dolaylı ve anımsatma içeriğinde gerçekleşmektedir¹²⁸. Ayrıca doğrudan öğüt veren atasözlerinde olumlu/olumsuz yönde emir kipinin tercih edildiği görülmektedir. Olması/olmaması gerekenlerin ya da yapılması/yapılmaması gerekenlerin ifade edildiği bu tür yapılarda doğal olarak en uygun zaman emir kipi olmaktadır¹²⁹.

- “*Bin bilsen de bir bilene danış*”
- “*Önce düşün sonra söyle*”
- “*Bir de, bir dinle*”

¹²⁶ Mehmet Emin Bars, *Atasözleri ve Köroğlu Destanı'nda Bazı Kullanımları*, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 3/4 Summer 2008, s. 214

¹²⁷ Şöhret Türkmen Aktaş, *Seçme Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamaları*, 1. Basım, Akçağ Basım Yayım, Ankara, 2004, s.15.

¹²⁸ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 11-16.

¹²⁹ Abdulkadir Atıcı, a.g.e, s. 145.

6. Toplumsal Gerçekleri İçeren Genel Yargılar Olma

Atasözleri genel itibarıyla en fazla bir ya da iki cümleden oluşmakla birlikte bu cümlelerin kişiden kişiye değişmeyen, değiştirilemeyen ve halk tarafından aynı biçimde söylenen bir özellik taşıması önem arz etmektedir. Çünkü atasözleri kişi/kişilerin malı değil, bütün toplumun ortak malı olmaları nedeniyle toplumun dil ve düşünce yapısını ortaya koymaktadır¹³⁰. Başka bir ifadeyle atasözleri kişisel ve özel durumları değil toplumu oluşturan tüm bireyler tarafından örnek alınacak genel durumları yansıtmaktadır. Böylece olaylardan çıkarılacak dersler ve örnek alınacak durumlar tüm bireyler için geçerli kabul edilmekte, genellik ve toplumsallık ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan atasözleri, toplumun duygularının olduğu kadar gerçeklerinin de bir aynası görevini görmektedir. Toplumun ruhsal yapısını, her nevi olay ve oluşlar karşısındaki duygularını, düşüncelerini, eğilimlerini, kanılarını kurallaştırarak yüzyılların deneyimlerinin sonuçlarını sunmaktadır¹³¹.

Atasözlerinin pek çok açıklamasında sözü edilen “genel kural” niteliğinde oldukları bilgisi tüm atasözleri için geçerli değildir. “Bazı atasözleri genel kural gibi söylenmiş olsalar da bu özelliği taşımamaktadır. Sözelimi; “*Kör ölür, badem gözlü olur; kel ölür, sırma saçlı olur*” ve “*Gelen gidene rahmet okutur*” gibi sözlerin genel kural olmaktan uzak olarak nitelenmesi ve “sık sık” rastlanan durumların genelleştirilmesinden ibaret olduklarının savunulması mümkündür. Genelliğine düşüncelerle sınır çizilen, her zaman değil bazen doğru oldukları kabul edilen bazı atasözleri eski biçiminde bu genelliğin hangi koşula bağlı bulunduğunu belirtmektedir¹³².

¹³⁰ Muhammed Çitgez, a.g.e, s.15.

¹³¹ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 14-17.

¹³² Ömer Asım Aksoy, a.g.e, s. 21.

E. ANLATIM ÖZELLİKLERİ İTİBARI İLE ATASÖZLERİ

Her dilde anlatımı güzelleştirmek, savunulan/önerilen düşüncüyü ya da paylaşılan duyguyu daha etkili kılmak üzere kalıplaşmış bazı söz öbekleri bulunmaktadır.¹³³. Söyleyişe akıcılık kazandırarak uzun ve karmaşık anlamların kolaylıkla anlaşılmasını sağlamaları, atasözlerinin başlıca özellikleri arasında yer almaktadır. Anlatım gücü ve kavram zenginliği açısından önemli dil yapıları olarak değerlendirilen atasözlerinin ortaya koyduğu yargının ait olduğu toplum tarafından benimsenmemesi mümkün değildir. Düşüncelerin atasözleriyle desteklendiği Türk toplumunda, herhangi bir davranışın doğruluğunun atasözleri ile belgelendirilmesi halinde o davranış herkes tarafından kabul görmektedir¹³⁴. Atasözlerimizde tekdüze bir anlatıma rastlanmamakta ve bu durum Türkçe'nin anlatım yönünde ne kadar zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Y. Çotuksöken, atasözlerinde karşılaşılan anlatım biçimlerini birkaç başlık altında ele almaktadır. Söz konusu boyutlar aşağıda kısaca açıklanmaktadır¹³⁵:

- **Dolaysız Anlatım:** Kimi atasözleri, bir okuyuşta ne anlatılmak istendiği rahatlıkla anlaşılacak kadar açıktır: “*Dertsiz baş olmaz*”, “*Misafir kısmeti ile gelir*”, “*Tok açın halinden bilmez*”.
- **Dolaylı (Mecazlı) Anlatım:** Kimi atasözlerinde bulunan iç ve dış anlam birbirini tamamlamaktadır. Dış anlam, iç anlamı vurgulayarak anlam aktarımı gerçekleşmektedir: “*Ateş olmayan yerden duman çıkmaz*”
- **Yarı-Dolaylı Anlatım:** Kimi atasözlerinde bir bölüm açık, net, kolay anlaşılabilen bir nitelik taşıırken, diğer bölümde dolaylı bir anlatım yer almaktadır: “*Acele işe şeytan karışır*”, “*Kul sıkışmayınca (bunalmadıkça) Hızır yetişmez*”.
- **Örneksemeli Anlatım:** Kimi atasözlerinde belirli bir olay veya gözlemin, bir yargıya kanıt olarak gösterildiği görülmektedir: “*Duvarı nem, insanı gam yıkar*”, “*Kar kuytuda, para pintide eğleşir*”.

¹³³ İskender Pala, **İki Dirhem Bir Çekirdek**, Kapı Yayınları: 28, 52. Basım, İstanbul, 2012, s. ix- x.

¹³⁴ M. Metin Dolunay, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Morpa Kültür Yayınları, Ankara, 2010, s. 3.

¹³⁵ Yusuf Çotuksöken, a.g.e, s. 15-16.

- **Karşılaştırmalı Anlatım:** Kimi atasözlerinde karşılaştırmalarla temel bir yargıya varılmaya çalışılmaktadır: “Akıllı düşman, akıllı dosttan hayırlıdır”, “Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur”.
- **Öykülemeli Anlatım:** Kimi atasözlerinde bir iki cümleyle bir olayın özeti verilmekte ve karşı taraftan temel düşünceye ilişkin çıkarımda bulunması beklenmektedir: “Abdala “kar yağıyor” demişler, “titremeye hazırım” demiş.”, “Eşeği düğüne çağırılmışlar, -ya odun eksik, ya su- demiş”.

VII. ATASÖZLERİNİN KAPSAMI VE SINIRLARI

Atasözlerinin kökeni, toplanması, kaydedilmesi, yorumlanması, sınıflandırılması, varyantlarının belirlenmesi, başka dillere çevrilmesi ve kavramsal olarak karşılaştırılması alanında “*paremiyoloji*” alanın çalışma alanı içindedir¹³⁶. Ancak bu alanın varlığına rağmen atasözlerinin tanımının ve özelliklerinin ortaya konulmasında varılan görüş birliğinin; kapsam ve sınırlılıklarının belirlenmesinde aynı netliği sergilemediği görülmektedir. Yazın dilinde bazı sözlerin, deyimlerin, özdeyişlerin, yazarı bilinen/bilinmeyen bilgece dizelerin, atasözleri ile karıştırıldığı ve atasözlerinin niteliklerinden bazılarını taşıdıkları için bu sözlerin bazı kaynaklara atasözü olarak geçtiği görülmektedir. Sözelimi; “Kendini bil”, “Düşünüyorum öyleyse varım” gibi özdeyişlerin, “Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” bilgece dizelerin bazı kaynaklarda atasözleri ile karıştırıldığına hatta bazı atasözlerinin bazı şairler tarafından yeniden düzenlenerek kullanıldığına şahit olunmaktadır. Oysa bu sözler, atasözü olmaktan çok uzaktırlar ve sadece atasözlerine “işaret” etmektedirler¹³⁷.

¹³⁶ Metin Yurtbaşı, **İngiliz ve Amerikan Atasözleri ve Türkçe Karşılıkları**, İstanbul, 2009, s. 1

¹³⁷ Oğuz, M. Öcal vd, a.g.e, s. 150.

Atasözlerinin bir yargıyı ifade etmeleri, deyimler; anonim olmaları da özdeyişler ile farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bunun yanında nasihat yüklü olmakla beraber atasözleri, yalnızca bir öğüt gibi söylenmemekte, söz esnasında ve günlük hayatın akışı içinde yeri geldikçe kullanılmaktadır¹³⁸. Çalışmanın bu bölümünde atasözlerinin kapsam ve sınırlarına netlik kazandırılmak istenmekte ve atasözü ile karıştırılan “deyim” ve “özdeyiş” kavramları aydınlatılmaya çalışılmaktadır:

A. ATASÖZÜ-DEYİM AYRIMI

İnsanoğlu, yaratıldığından bu yana, çevre ve yaşadığı ortamın etkisiyle birçok olayların ve davranışların karşısında duygulanmış, düşünmüş, ulaşamadıklarının özlemini çekmiş; sırası geldikçe duygu ve düşüncelerini söz/yazı olarak dile getirmiştir. Ancak, her söz, her yazı, insanlar için değerli olmamıştır. Günümüze gelen sözler/yazılar, zaman süzgecinden geçmiş, ancak güzel anlatımlı olanlar günümüze kadar gelebilmiştir. Atasözleri ve deyimler de güzel anlatımlı bu özlü sözler arasındaki yerini almış ve Türk edebiyatındaki eserlerde yüzyıllardır kullanılagelmiştir. Edebiyatımızın değişikliklere uğradığı ve yenileşme dönemleri yaşadığı dönemlerde dahi özlündeki kusursuzluk nedeniyle güzellik ve sadeliklerini korumuşlardır¹³⁹. Ö. A. Aksoy atasözü ve deyimleri birlikte ele alarak “*toplumbilim, ruhbilim, ekonomi, felsefe, tarih, ahlak, folklor gibi birçok konuları ilgilendiren ve birçok yönlerden inceleme konusu edilmeye değer olan bu ulusal varlıklar, deyiş güzelliği, anlatım gücü, kavram zenginliği bakımından pek önemli dil yapıları*” şeklinde tanımlamaktadır¹⁴⁰.

Türk kültüründe atasözleri, bireylerin yolunu aydınlatan, yol gösteren bir ışık kaynağı; deyimler ise dile anlatım güzelliği katan kalıplaşmış sözlerdir. Bir toplumun gelenek ve göreneklerini, yaşam tarzını ve düşünce biçimini yansıtan atasözleri ile deyimler bir bütünü oluşturmaktadır. Esasen bu bütünü bölmek ya da ayırmak yerine

¹³⁸ İskender Pala, a.g.e, s. vi.

¹³⁹ Sevinç Devrim Kalaycı, 18. Yüzyıl Şairlerinden Sümbülzade Vehbi (Lutfiye), Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim’in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler, Trakya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Tezi, s. 1-4.

¹⁴⁰ Ömer Asım Aksoy, a.g.e, s. 13

birleştirip bütünleştirmek en doğru seçenektir. Bölge ağızlarındaki ve Türk lehçelerindeki atasözleri ve deyimler kökü ve gövdesi olan bir ağacın dallarına benzemekte ve bu dallar Türk dilinin kültürünün büyüklüğünü ve zenginliğini göstermektedir¹⁴¹. Bu bütünlük algılaması, atasözü ve deyimlerin karıştırılmasına ve birbirleri yerine kullanılmasına neden olmaktadır.

B.ATASÖZÜ- ÖZDEYİŞ (VECİZE) AYRIMI

Kapsamı, kuruluşu ve yapısı bakımından atasözüne benzeyen ve benzerlikleri nedeniyle atasözleri ile sık sık karıştırılan özdeyişler (büyükler sözü-vecizeler) *“bir görüşü, düşünceyi kısa yoldan anlatan çoğunlukla bir cümle uzunluğunda, kimin söylediği belli özlü sözler”* olarak tanımlanmaktadır ¹⁴². Atasözleri gibi özdeyişler de kısa, özlü, derin ve etkili bir anlatım gücüne sahip olduğu kabul edilen ifadelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla özdeyişler, az sözcükle pek çok durumu, olayı, kavramı, duyguyu, düşünceyi anlatma özelliğine sahip olmalarıyla tanınmakta ve bu özellikleriyle konuşmaya/yazıya renk katan, coşku kazandıran, bitiş cümlesini oluşturan, ilgi çeken bir özellik taşımaktadır¹⁴³.

Toplumun önem atfettiği kişiler tarafından söylenen özdeyişler, belli bir öğrenim düzeyine ulaşan kişiler tarafından eğitim kurumlarında ya da kitaplardan öğrenildiği için atasözleri kadar doğal, kendiliğinden ve yaygın olmamaktadır. Öte yandan atasözlerinin söyleyeninin belli olmaması nedeniyle kamunun malı (anonim); özdeyişlerin pek çoğunun yaratıcısının belli olması nedeniyle söyleyenin olarak görülmesi de bu sözcük öbeklerinin farklılıkları arasında yer almaktadır. Bir düşünce; bireysellik çizgisini aşıp toplumun bütününe kucakladığı, sorunlarına çözüm getirdiği, ona çağdaş ve tutarlı bir dünya görüşü önerdiği ve onu daha insanca ve huzurlu bir düzen kurma aşamasına yönelttiği zaman söyleyenin malı olmaktan çıkmakta, toplumun malı haline gelmektedir.

¹⁴¹ Mehmet Hengirmen, a.g.e, s. 6.

¹⁴² Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 26.

¹⁴³ Alpaslan Çağatay, *Yaşam Okyanusundan İnciler Özdeyiş Antolojisi*, Yargı Yayınları, 2012, s.1.

Zaten atasözlerini, atasözü yapan bu düşünceler arasında yer almasıdır¹⁴⁴. Bu bağlamda özdeyişleri, “imzalı sözler” olarak adlandırmak mümkündür. Çünkü özdeyişler, adı üzerinde “öz”lü sözlerdir; tek farkları söyleyenlerinin belli olmasıdır. Hatta biçim itibarıyla atasözleri gibi bellekte kalıcı ve ölçülü/uyaklı olması ile içerik açısından halkın değer yargılarını taşıması ve diğer anonim ürünlerle benzerlikle taşıması koşuluyla imzasız/söyleyeni unutulmuş bir özdeyişin atasözüne dönüşmesi bile mümkündür¹⁴⁵. Buna karşın halkın ortak bilgeliğinin ürünü olarak kabul edilerek atalar tarafından söylendiği varsayılan isimsiz ve sadece halk/ülke adı bilinen atasözlerinin yazının bulunması ve sahiplerinin kaydedilmeye başlanmasıyla özdeyişlere dönüştüğü de görülmektedir. Türklerin önceleri, özdeyiş adını verdiği bu sözler diğer kültürlerde “*aforizma*” adıyla anılmaktadır¹⁴⁶.

VIII. ATASÖZÜNÜN İŞLEVLERİ

Atasözleri; konuşma/yazıyı renklendirmek, güçlendirmek, etkili ve haklı kılmak ve iknayı gerçekleştirmeye ya da amaca ulaşmayı sağlamak işlevlerini yerine getirmek üzere kullanılmaktadır. Şartlara uygun ve doğru bir şekilde kullanılmaları şartıyla atasözlerinin bilgi değeri, telkin değeri, düşünce değeri, duygu değeri, iletişim değeri ve protesto değeri olarak telaffuz edilen pek çok değeri içerdiği ve önemli bir işlevi yerine getirdiği bilinmektedir. Bu özelliğiyle atasözleri, insanın kendisini çepeçevre saran hayatı, olayları ve olguları kavrayıp değerlendirme konusunda ufkunu açtığı düşünülmektedir¹⁴⁷. Bununla birlikte sözlü ve yazılı iletişimde atasözlerine sıkça yer verilmesinin altında yatan nedenleri birkaç başlık altında ele almak mümkün olmaktadır:¹⁴⁸

¹⁴⁴ Yusuf Çotuksöken, a.g.e, s.10.

¹⁴⁵ Feyza Hepçilingirler, a.g.e, 2010, s. 33-34.

¹⁴⁶ Cevdet Rende, *Seçme Dünya Atasözleri ve Özdeyişler Antolojisi*, Ürün Yayınları, Ankara, 1995, s. 3.

¹⁴⁷ Halil İnalçık, İsmail E Erünsal, Lowry, Heath W; Emecen, Feridun ve Kreiser, Klaus (Neşir Heyeti), *Osmanlı Araştırmaları XXVII*, İstanbul, 2006, s. 110- 113.

¹⁴⁸ Yusuf Çotuksöken, a.g.e, s. 21-22

- ✚ Düşünceleri kısa ve öz şekilde anlatmak için,
- ✚ Atalarımızın deneyimlerinden yararlanmak gerektiğini vurgulamak için;
- ✚ Çarpıcı uyarılarda bulunmak için;
- ✚ Etkileyici ve sanatlı bir anlatım kullanmak için,
- ✚ Bir olayın doğruluğunu-yanlışlığını ya da bir yargıyı kanıtlamak için.

Kuşkusuz konuşurken ve yazarken atasözü kullanmanın nedenini bu başlıklarla sınırlamak mümkün olmamaktadır. Kişinin kişisel ve özgünlük sağlayan pek çok anlatım ögesi gibi atasözlerini de kendi anlayışına uygun olarak farklı farklı nedenlerle de kullanması mümkün olmaktadır. Ağırlıklı olarak bir olaydan/durumdan ders çıkarma, nasihatte bulunma, yol gösterme, ibret alma işlevleriyle dikkat çeken atasözlerinin kullanıldıkları toplumlarda insanlar için bireysel ve sosyal pek çok işlev üstlendikleri görülmektedir¹⁴⁹. Atasözlerinin bireysel, toplumsal ve kültürel işlevleri aşağıda kısa özetlenmektedir¹⁵⁰:

- ✚ Atasözleri uzun bir geçmişe sahip oldukları için dilin en sağlam yapıları arasında yer almaktadırlar. Sağlam kuruluşları, estetiğe dayalı biçim özellikleri, anlam derinlikleri ve söyleniş güzellikleri gibi nedenler; atasözlerinin günlük konuşma dilinde olduğu kadar, sözlü ve yazılı edebiyatta da sıkça kullanılmalarını sağlamaktadır. Bu bakımdan atasözleri, söyleyişi güçlendirme ve güzelleştirme işlevine sahiptir.
- ✚ Atasözleri aynı ulustan olan insanlar arasında iletişimi ve anlaşmayı kolaylaştırmakta ve anlatımı kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla atasözlerinin anlatılanların doğruluğunu destekleme ve savunulan düşünceyi kanıtlama işlevi de bulunmaktadır.

¹⁴⁹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e, s. 15.

¹⁵⁰ Kamile Gülüm, **Atasözlerindeki Coğrafi Gerçekler**, Maya Akademi, Ankara, 2010, s. 15-16.

IX. ATASÖZLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Yazın dilinde atasözlerinin sınıflandırılması konusunda pek çok yol ve yöntem izlendiği dikkat çekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu sınıflandırmalardan önemli bulunan birkaç tanesine yer verilmektedir: Atasözlerinin kullanıldığı ülke, bölge ve kullanım zamanı esasına göre sınıflandırılması ilk olarak Ö.A. Aksoy tarafından gerçekleştirilmiştir: Aksoy’a göre atasözlerini; “bugün yurdumuzun her yerinde kullanılanlar”, “kullanılışları, yurdumuzun kimi bölgelerine özgü olanlar”, “Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşayanlar” ve “eski zamanlarda kullanılmış, bugün unutulmuş olanlar” şeklinde sınıflandırmak mümkündür¹⁵¹. Ş. Elçin’in sınıflandırmasına göre atasözleri; “bütün Türk dünyasında kullanılanlar”, “Türkiye gibi bir bölgeye has olanlar” ve “Tercüme atalar sözü” olmak üzere üç başlık altında ele alınabilmektedir¹⁵². P.N.Boratav ise “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı” adlı eserinde atasözlerini aşağıda sunulduğu şekliyle sınıflandırmaktadır¹⁵³:

- Asıl atasözleri;
 - ✚ Bir yargı ya da gözlemi içeren atasözleri,
 - ✚ Dolambaçsız, açık bir öğüt, akıl verme, ya da yasaklama biçimindeki atasözleri,
 - ✚ Fıkra edası taşıyan atasözleri.
- Atalarsözü değerindeki deyimler;
 - ✚ Atasözü çeşnisi taşıyan deyimler,
 - ✚ Bireylik hâllerde uygulanan deyimler,
 - ✚ Benzetmeli deyimler.

¹⁵¹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e, s. 7.

¹⁵² Şükrü Elçin, a.g.e, s. 628.

¹⁵³ Pertev Naili Boratav, a.g.e, s.120-122.

Atasözlerinin konuşulduğu bölgeleri gösteren bir harita niteliği taşıyan atasözleri atlası, bütün bölgelerin taranmasıyla oluşturulabilmektedir. M. Hengirmen, atasözlerini konuşulduğu yerler bakımından; “evrensel değer taşıyan atasözleri”, “ülkelere özgü atasözleri” ve “bölge ağızlarındaki atasözleri” olmak üzere üç boyutta ele almaktadır. Bu boyutlara ilişkin detaylara aşağıda yer verilmektedir¹⁵⁴:

Evrensel Kullanımıyla Atasözleri: Atasözlerinin çoğu ele aldığı olaylar ve savunduğu düşünceler anlamında tüm insanlığın benimsediği ve kabul ettiği düşünceyi ele almakta ve olumlanan davranışları telkin etmektedir. Dünya üzerinde farklı söyleyiş şekilleri ile ait oldukları topluma aynı mesajı veren/aynı uyarıyı yapan atasözlerinin bulunması atasözlerini evrensel kılmaktadır. Ancak insanların doğruyu farklı yollar kullanmak suretiyle bulmaları ve aynı sonuca ulaşmaları gerçeği atasözlerini aynı zamanda millileştirmektedir¹⁵⁵. Bununla birlikte atasözleri, bir toplumun ve bütün insanlığın yaşam felsefesini yansıttığı ölçüde evrensellik kazanan söz öbeklerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla dünyanın birçok ülkesinin yazın dilinde birbiriyle aynı/benzer anlam taşıyan atasözleri ile karşılaşmak mümkün olmaktadır¹⁵⁶. İnsanlarda bulunan sevgi, dostluk, kıskançlık, bencillik, düşmanlık gibi evrensel içgüdüleri yansıtan atasözleri de evrensel kabul edilmektedir. Dünya milletlerinin kullandığı atasözleri karşılaştırıldığında, bu atasözlerinin birçoğunun ait oldukları kültürün insanlarına aynı ya da benzer mesajlarla seslendikleri görülmüştür¹⁵⁷. Milletlere has olduğu bilinen binlerce atasözünün geneli evrensel boyutlarda da yaygındır. Hangi milletten olunduğu gözetilmeksizin insanın doğruluk anlayışı değişmemekte, belli bir çizgide yürünmesi durumunda dünyanın birçok ülkesinde kullanılan atasözleri aynı noktalar etrafında halkalandığı görülmektedir¹⁵⁸. “*Aklın yolu birdir*” sözünü çağrıştıran bu durum, değişik milletlerin olaylara bakış açısında benzerlikler olduğunu göstermektedir. Sözelimi bir Kırgız atasözü, “*Davetsiz misafir süpürülmemiş yere oturur*” sözüyle; Türk atasözü,

¹⁵⁴ Mehmet Hengirmen, a.g.e, s.15.

¹⁵⁵ Abdulkadir Atıcı, *Sungur Türkçesi Atasözü Örnekleri, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies, XIII/2 (Kış 2013)*, s. 143.

¹⁵⁶ Muhammed Çitgez, *19. Yüzyıl Kars Âşıklarında Deyim ve Atasözleri*, Kafkas Üniversitesi SBE Yayınlanmamış YL Tezi, Kars, 2010, s.16-17.

¹⁵⁷ Mehmet Hengirmen, a.g.e, s.234-35.

¹⁵⁸ İskender Pala, *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri*, 2. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010, s. vi.

“*Davetsiz misafir döşeksiz oturur*” sözüyle aynı durumu ifade etmektedir. Bu noktada her toplumun kendi yaşam tarzına özgü bir anlatım kullandığı ve toplumların inanç, düşünce yapıları ve kültürel değerlerini yansıtmaları açısından atasözlerinin çok büyük önem taşıdığı unutulmamalıdır. Türk atasözünde “*At, avrat, silah ödünç verilmez*” şeklinde ifade edilen bir durumun, İtalyan atasözünde “*Kadın, kitap, at ödünç verilmez*” olarak vurgulanması bundandır¹⁵⁹.

Ülkesel Kullanımıyla Atasözleri: Bir ülkenin atasözleri, o ülkenin varlığının ve benliğinin aynası olarak değerlendirilmektedir. Her ülkenin kendi coğrafi, kültürel, ekonomik özelliklerini, tarihini, yaşam ve yönetim biçimini, geleneklerini anlatan kendine özgü atasözleri bulunmaktadır. Çünkü atasözlerinde milletlerin duygu ve düşünceleri, yaşayış biçimleri, inanışları, adetleri ve gelenekleri anlatılmakta ve bu söz öbekleri ait olduğu milletin damgasını taşımaktadır¹⁶⁰. Atasözleri, bir milletin kendisine ve evrene bakışını temsil eden yapısı itibarıyla toplumun ortak bilincinin bir ürünü niteliğiyle ortaya çıkarak ait oldukları milletlerin sosyo-kültürel yapısının oluşumu ve gelişim süreci hakkında bizlere ipuçları sağlamaktadır¹⁶¹. Ülkesel boyutuyla dikkat çeken atasözleri “toplumdaki ortak sağduyunun anlatımı” olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda her ulusun kendi atalarının düşüncelerine, duygularına, gözlemlerine, denemelerine, gelenek ve göreneklerine dayanan ulusal atasözleri ve kendine has bir “atasözü dağarcığı” bulunmaktadır¹⁶². Ülkesel kabul edilen bu atasözlerinden o ulusun düşünce yapıları, duygu yolları ve akıl yürütme şekillerini öğrenmek mümkün olmaktadır. Öte yandan her ulusun kültüründe atasözlerine rastlanması, insanların geçmiş kuşakların düşünce ve denemelerinden yararlanmak istediklerini ve atalarının akıllarına/öğütlerine yeri geldikçe başvurduklarını açıkça göstermektedir¹⁶³. Bu atasözleri zaman içinde yitirilebilmekte, bir bölümü sözcükleri değişerek bir bölümü de hemen hemen hiç değişmeden yaşamlarını sürdürmektedir. Kimi atasözleri de ülkenin

¹⁵⁹ Tarkan Ersin, a.g.e, s. 5.

¹⁶⁰ Sevim Yörük ve Yaşar Yörük, **Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü**, Eğitim Yayınları, Ankara, 1985, s. 7.

¹⁶¹ Mehmet Yastı, *Özkul Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. **SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 19 (Bahar 2006): 336, s.92.

¹⁶² Vedat Gültek-Buğra Gültek; **Atasözleri Sözlüğü Türkçe Rusça/Rusça-Türkçe**, Sosyal Yayınlar, 1. Baskı, İstanbul 2000, s. 3.

¹⁶³ Vecihe Hatipoğlu, **Türkçenin Sözdizimi**, TDK Yayınları, Ankara, 1972, s.182.

ortak yazın dilinde kullanılmaz olmakla birlikte dilin birçok eski ögesini barındıran lehçe ve ağızlarda varlıklarını koruyabilmektedir¹⁶⁴.

Bölgesel Kullanımıyla Atasözleri: Atasözlerinin ilk kullanılmaya başlandıkları çağlardan günümüze gelene kadar aynı kalmadığı, sosyal yapıya, zamansal/bölgesel koşullara, dilin geçirdiği evrelere, inanış ve törelere, geleneklere ve göreneklere, kültürel yapıya, ağız ve lehçelere göre değişime uğradığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar halkın tümüne mal edilmiş olsalar da Türk kültüründe bir bölgeye, yöreye hatta dar bir çevreye ait atasözleri bulunmaktadır. Atasözleri de bir dilin kelimeleri gibi doğduğu, dillerden dile dolaştığı ve öldüğü düşünülmektedir. Öyle ki eski Türk atasözleri arasında bugün hiç kullanılmayan, unutulmuş sözlerin ve deyimlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bazı bölgelerde atasözleri iki, üç asır önceki kimliklerini ve şekillerini kaybederek zamanımıza kadar ancak gelebilmişlerdir. Örneğin Türkiye’de, yalnız bir bölgede bilinen, ihtiva ettikleri kelimeler, konular ve yer isimleri sebebiyle diğer bölgelerde kullanılmasına imkân olmayan sözler vardır. “*Yakada bağım yok, çakaldan korkum yok. (Konya)*”, “*Oğlan yetir, kız yetir, yine şeleyi sen götür. (Gaziantep)*” bu atasözleri arasında yer almaktadır¹⁶⁵. Kısacası Türk kültürü, yaşandığı her coğrafyaya, sözlü geleneğin etkisiyle hızlı bir şekilde yayılmış ve günümüze kadar özünü büyük oranda koruyarak gelmiştir. Türk coğrafyasında atasözlerinin, türkülerin, manilerin, ağıtların küçük değişikliklerle ya da aynen kullanılabiliyor olması Türk kültürünün büyüklüğünü göstermektedir¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Doğan Aksan, *Anadilimizin Söz Denizinde*, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s. 141.

¹⁶⁵ _____, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, a.g.e, s. viii-xi.

¹⁶⁶ Osman Baturhan Yanar, *Fıkralaşan Atasözlerimiz*, 1. Basım, Berikan Ofset Matbaa, Ankara, 2011, s. 13

İKİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM VE KİŞİLERARASI İLETİŞİME İLİŞKİN KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

I. İLETİŞİMİN ANLAMI VE KAPSAMI

Yazın dilinde iletişimin, oraya çıktığı andan itibaren yani yaklaşık 3000 yıldır çok sayıda anlama karşılık kullanıldığı görülmektedir. İletişimin toplumların simgesi olma özelliğiyle ilişkilendirilebilecek olan bu çoksesliliğin, teknolojinin gelişimsel sürecinde yaşanan hız ve uygulamalardaki profesyonellik ile birlikte daha da katlandığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda iletişimin birçok disiplinin kesiştiği bir noktada yer almasının başta felsefe, tarih, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, siyaset bilimi, sibernetik vb. pek çok bilimin aynı anda ilgisini çekmesine ve farklı kavramsal tanımlamaların yapılmasına yol açtığını söylemek mümkündür¹⁶⁷.

Türkçede “iletişim” kavramının kullanılmaya başlanması yeni bir gelişmedir. Türkçede sözcük olarak 25-30 yıl öncesine kadar “iletmek” sözcüğünden türetilmiş olan “iletişim” sözcüğü yerine “haber” sözcüğünden türetilen Arapça kökenli “haberleşme” sözcüğünün kullanıldığı ve “haberleşme” ile kişiler arasında haber niteliğinde bilgi, tutum ve davranışların aktarılmasının ifade edildiği bilinmektedir¹⁶⁸. Haberleşmenin Fransızca’dan ve Fransızca söylenişi ile dilimize geçen “komünikasyon” şekliyle anıldığı görülmekle birlikte sözü edilen kelimelerin, günümüzdeki anlamıyla iletişim kavramının içini dolduramadığı dikkat çekmektedir. Çünkü günümüzde kullanımı yaygınlaşan “iletişim” sözcüğü genel itibarıyla haberleşmeyi de içine alan daha geniş kapsamlı bir ileti alışverişini yansıtmaktadır. Fransızca ve İngilizce’de yazılışları aynı, söylenişleri ayrı olan “*communication*” kavramı, Latince’deki “*communicatio*” sözcüğünün karşılığı olduğu bilinmektedir. “*Communication*” kelimesinin kökeninde ise Latince’deki “*communis*” bulunmaktadır. “*Birçok kişiye ya da nesneye ait olan ve ortaklaşa yapılan*” anlamını taşıyan “*communis*” kavramından yola çıkılarak iletişim sözcüğünün özünde

¹⁶⁷ Armand ve Michele Mattelart, *İletişim Kuramları Tarihi*, Çev: Merih Zıllıoğlu, 1. Basım, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 7.

¹⁶⁸ Aysel Aziz, a.g.e, s. 24.

yalın bir ileti alışverişinden çok, toplumsal nitelikli bir etkileşimin, değiş tokuşun ve paylaşımın olduğunu söylemek mümkündür¹⁶⁹. Ayrıca “communication” kavramının çok daha eski zamanlarda “*maddi şeylerin verilmesi veya bağışlanması*” anlamını taşıdığı, zamanla kavramın sözü edilen tanımlamalara uygun şekilde “*elle tutulmayan ve soyut olan şeylerin iletilmesi ve paylaşılması*” anlamına dönüştüğü söylenmektedir¹⁷⁰.

İletişim kavramının tanımlanması amacıyla yapılan yazın dili taramalarında farklı bakış açılarını yansıtan yüzlerce tanımla karşılaşılmıştır mümkün olmaktadır. Tanımlardan her birine yer vermenin imkânsızlığı nedeniyle çalışmanın bu bölümünde basitten karmaşığa ilkesi göz önünde bulundurularak önemli bulunan bazı iletişim tanımlamaları ele alınmaktadır:

Yazın dilinde dar anlamıyla “*kaynak ile alıcı arasında kanal yoluyla gerçekleşen bir süreç*¹⁷¹”, “*duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması*¹⁷²”, “*bir kişinin ya da kişi kümesinin başka bir kişiye ya da kişi kümesine bir düşünce içeriğini aktarması*¹⁷³”, “*bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci*¹⁷⁴”, “*belirli araçlar/ortamalar kullanılarak bilgi, düşünce ve tutumların (iletilerin) insan (lar)dan insan (lar)a karşılıklı olarak aktarılması*¹⁷⁵”, “*anlaşılabilir mesajların alınması ve gönderilmesi sanatı*¹⁷⁶”, “*duyguların ve düşüncelerin gönüllü veya gönülsüz, niyet edilerek ya da niyet edilmeksizin kurgulanan sözlü ve/veya sözlü olmayan mesajlar aracılığıyla gönderilmesi, alınması, algılanması süreci*¹⁷⁷”, “*iletilmek istenen materyalin, ilgili herkes tarafından tamamen anlaşılabilmesi amacıyla bilgi,*

¹⁶⁹ Merih Zılhoğlu, **İletişim Nedir?**, 2. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 3.

¹⁷⁰ John Adair, **Etkili İletişim-Yönetim Silahlarının En Önemlisi**, Çev: Ömer Çolakoğlu, 3. Basım, Babıalı Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006, s. 26.

¹⁷¹ Özcan Köknel, **İnsanı Anlamak**, 1. Basım, Postiga Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 60.

¹⁷² Zuhâl Baltâş ve Acar Baltâş, **Bedenin Dili İletişim Becerilerinizi Anahtarı**, **Sessiz Diliniz**, 29. Basım, [y.y], 2001, s. 19.

¹⁷³ Kwasi Wiredu, **İletişim ve Toplum Sorunları-Kuram ve Uygulama**, İnsan İletişimi Kavramına Felsefi Bir Bakış, Çev: Joanna Kuçuradi, UNESCO/Türk Sosyal Bilimler Derneği, Olgaç Matbaası, İstanbul, 1983, s. 1.

¹⁷⁴ Üstün Dökmen, **Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati**, 17. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 19.

¹⁷⁵ Aysel Aziz, **İletişime Giriş**, 3. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2010, s. 31.

¹⁷⁶ John W. Williams & Steven A Egglend, **Örgütlerde İletişim**, Çev: Yılmaz Büyükerşen, Şan Öz-Alp, Hikmet Seçim, Ali Atif Bir, Anadolu Ün. Yayın No: 628, Eskişehir, 1991.

¹⁷⁷ Roy M. Berko, Andrew S. Wolvin, Darlyn R. Wolvin, **Communicating A Career Focus**, Eighth Ed, Houghton Mifflin Company, Boston New York, 2001, s. 4.

*kanaat ya da düşüncenin, yazı, konuşma ve görsel araçlarla veya bunların bir arada kullanımıyla iletilmesi, alınması veya değiştirilmesi*¹⁷⁸” tanımlamaları ile iletişimin bilginin, farklı davranış şekilleri ve sonuçlar yaratmak amacıyla bir noktadan (kaynak), diğer bir noktaya (alıcı) aktarılması işlevini gerçekleştirdiğine dikkat çekilmektedir¹⁷⁹. Tanımlamalar zihinlerde kitle iletişim araçlarıyla sağlanan haberleşme çağrışımı yaratan iletişimin, bir bilgiyi bir yere iletmekten ibaret olduğu kanısını doğrulamaktadır.

İletişimin gerçek kimliğini “bilgi”, gerçek değerini de “bilgi aktarımı” ile kazandığı doğrudur. Ancak iletişimin bilgi aktarımından farklı olarak anlam üreten bir paylaşım etkinliğine dayandığı ve söz konusu üretimin iletişimin özü varsayılan paylaşımın belkemiğini oluşturduğu ileri sürülmektedir. İletişime dayanan sosyal ilişkiler sayesinde insanlar çevrelerini kuşatan dünyaya ilişkin anlamlar üretmekte, üretilen anlamlar insanların yaşadıkları ortamı yani dış gerçekliği anlamalarını sağlamaktadır. İletişim, üretilen anlamların evrimini gerçekleştirirken, anlamların evrimi de toplumsallaşmayı beraberinde getirmektedir¹⁸⁰.

H. Yücel’e göre; iletişimi belirleyen unsurlardan birisi de saydamlık olmaktadır. İletişim kurmak, insanların kendine has bir yaklaşımla ortak dilin ortak gereçlerini kullanarak bir anlaşmaya dolayısıyla saydamlığa ulaşma çabasını oluşturmaktadır. Öte yandan iletişimsel alışverişte esas olan yalnızca edim değil, aynı zamanda bir anlam arayışıdır. Bu nedenle iletişim hem zor, hem karmaşık, hem de yaşayan bir süreç özelliği taşımaktadır¹⁸¹. Bu özellikleri ile “sürdürülebilir bir edim” ya da “akışkan bir süreç” olarak iletişim, yalnızca bilgi aktarımından ya da geribildirimsiz tek yönlü bir bilgi iletiminden çok daha fazlasını, tüm yaşamı sarmalayan karşılıklı bir mesaj paylaşımını, anlam alışverişini gerekli kılmaktadır¹⁸². Dolayısıyla iletişimi, salt bilgi aktarımı olarak tanımlamak yerine “*insanların birbirlerini daha iyi anlayarak yakınlaşmalarını sağlayan ve toplumsal değişmeyi çok yönlü etkileyen bir uygulamalar bütünü*” olarak

¹⁷⁸ Stuart Sillars, **İletişim**, Çev: Nüzhet Akın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997, s. 1.

¹⁷⁹ Nursel Telman ve Pınar Ünsal, **İnsan İlişkilerinde İletişim**, 1. Basım, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 19.

¹⁸⁰ Gülbuğ Erol, **İletişim ve Etik**, 1. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15.

¹⁸¹ Halime Yücel ve Michel Bourse, **İletişim Bilimlerinin Serüveni**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 28.

¹⁸² Mete Çamdereli, a.g.e, s. 15.

değerlendirmek daha doğru bir yaklaşımı oluşturmaktadır¹⁸³. “*Toplumun temelini oluşturan bir sistem, örgütsel ve yönetsel yapının düzenli işleyişini sağlayan bir araç ve bireysel davranışları görüntüleyen ve etkileyen bir teknik, sosyal süreçler bakımından zorunlu bir bilim, sosyal uyum için gerekli bir sanat*¹⁸⁴”, “*insanın ve bireyin kültürel çevresi ile ilişkilerine göre değişip gelişen ve buna karşılık insanı değiştiren bir süreç*”, “*bir gönderen, bir kanal, bir gönderici, bir alıcı, gönderen ve alıcı arasındaki ilişki, etki, iletişimin meydana geldiği ortam ve gönderilerin değiştiği bir dizi şey*¹⁸⁵”, kişinin aklı ve duygularıyla çevresinden algıladığı iletileri çözümleme ve iletilere göre, yeni düşünce ve davranışlar geliştirme sistemi¹⁸⁶” ve “*başka insanların sembolik davranışlarına cevap niteliği taşıyan insan davranışları odaklı bir süreç*¹⁸⁷” tanımlamalarının sözü edilen noktalara işaret ettiği görülmektedir.

İletişimin temel özelliği; bilgi düşünce, duygu ve deneyimleri biçimlendirmek, aynı değerde anlaşılabilir kılmak, iletilmek istenenlerin karşı taraf ile paylaşılmasını sağlayarak karşılıklı etki yaratmaktır¹⁸⁸. “*Etkileşim*” olarak yorumlanan karşılıklı etki yaratma, iletişimin en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Çünkü iletişimin olduğu her yerde etkileşimin, etkileşimin olduğu her yerde iletişimin varlığından söz etmek mümkündür. Bu iki olgu birbirlerinin vazgeçilmez parçalarını oluşturmaktadır¹⁸⁹. Etkileşim içinde olunan nesneler ve canlılar iletişim esnasında bireyin iletişim dünyasına dâhil olmaktadır. Böylece nesneler iletişim sürecinde yer alan araçları, canlılar ise iletişim sürecinin alıcısını oluşturmaktadır¹⁹⁰. Etkileşimin dışında, iletişim etkinliğinin insanları

¹⁸³ Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 3.

¹⁸⁴ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, **Genel İletişim Kavramlar ve Modeller**, 6. Basım, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 15-16.

¹⁸⁵ Denis Mcquail & Sven Windahl, **İletişim Modelleri-Kitle İletişim Çalışmalarında-**, Çev: Konca Yumlu, 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 18.

¹⁸⁶ Rıdvan Bülbül, **İletişim ve Etik**, 2. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, s. 2.

¹⁸⁷ Ronald B. Adler & George Rodman, **Understanding Human Communication**, Eighth Ed, Oxford University Press, New York, 2003, s. 2.

¹⁸⁸ Müjde Ker Dinçer, **Halkla İlişkiler Yönetimi, Halkla İlişkiler Yönetiminde İletişim**, Ed: Demet Gürüz, 2. Basım, Ege Üniv. İletişim Fakültesi Yayın No: 10, İzmir, 2005, s. 20.

¹⁸⁹ Zuhale Baltaş ve Acar Baltaş, a.g.e, s. 19.

¹⁹⁰ Özlem Şakar ve Nazife Küçükaslan, **Büro Yönetimi ve İletişim Teknikleri**, 3. Basım, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006, s. 4.

gerektirmesi, paylaşmayı içermesi ve sembolik bir özelliğe sahip olması özelliklerinin de iletişimin olmazsa olmazları arasında yer aldığı bilinmektedir¹⁹¹.

Kişilerarası iletişim süreci içindeki kişiler, birbirleri ile iletişim kurduklarında bilgi istemekte, aynı zamanda kendileri hakkında bilgi vermektedir. Kişilerarası iletişimin, bilgi verme ve almanın dışında neden kurulduğunu var olmak, öğrenmek, paylaşmak, ilişki kurmak, etkilemek, oynamak, yardım etmek, yakınlık ve ilgi duymak, kimlik oluşturmak, duygusal yatırım yapmak, ihtiyaçlarını karşılamak işlevlerine dayandırmak mümkün olmaktadır¹⁹². Bununla birlikte her iletişim sürecinin, belirgin bir amaca/aynı anda pek çok amaca hizmet ettiği bilinmektedir. Temel amaç çoğunlukla, mesajı hedeflenen alıcıya/alıcılara ulaştırmak ve karşılığında alıcıda bir eylem ya da düşünce değişikliği yaratmak olmaktadır. Burada söz konusu olan beyinler arası düşünce alışverişini sağlayabilmek, anlaşılabilir mesajlar aracılığıyla alıcıları akla gelebilecek her iletişim eylemine yönlendirebilmektir¹⁹³. Çünkü iletişim, insanların tüm edimleri ve bu edimlerin etkileşimi için temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir. Ortak ilgiler geliştirmek, kavramlara ışık tutmak, ilişkiler kurmak, işbirliği sağlamak, dayanışma yaratmak, deneyimleri paylaşmak ve ortak bir miras oluşturarak kişileri gruplarla birleştirmek gibi işlevleri üstlenmektedir. Bu işlevleri yerine getirilebilmesi ise iletişim sürecinde; kaynak ve alıcı arasında işbirliğinin varlığı, çift yönlü bir süreç olduğu gerçeğinin anlaşılması, kendini açık bir şekilde ifade edebilme, kaynağın ve alıcının kişisel özelliklerinin tanınması, örgütsel iletişim ağının anlaşılması, dilin etkin bir şekilde kullanılması ve göreceli kısıtların anlaşılması vb. özelliklere bağlı olarak gerçekleşmektedir¹⁹⁴.

¹⁹¹ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 19.

¹⁹² Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, **Kişilerarası İletişim, Bilgiler-Etkiler-Engeller**, 5. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s. 73-77.

¹⁹³ Fatih Polat, **İş'te, Aşkta, Okulda, Sokakta İletişim Nasıl Kurulur?**, 1. Basım, Avrupa Yakası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 19.

¹⁹⁴ Aruna Koneru, **Professional Communication**, Tata Mcgraw-Hill Education, New Delhi, 2008, s. 4-5.

A. BAŞLANGICI, DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE İLETİŞİM KAVRAMI

İletişim; “insanlık tarihinin başlangıcından bugüne, bugünden sonsuza kadar insanları birbirine bağlayan/bağlayacak olan, onların sosyal bir grup halinde denge ve uyum içinde anlaşmalarını sağlayan/sağlayacak olan bir etkileşimler bütünü”nü ifade etmektedir¹⁹⁵. Geçmişte olduğu gibi bugün de geçirdiği kavramsal, kuramsal ve kurumsal değişim, dönüşüm ya da evrimlere rağmen bireyin yaşamının başköşesinde yer almaktadır. Bu durumu; iletişimin başlangıcının, insanın var oluşuna bağlanmasıyla açıklamak mümkündür. Çünkü insan ve toplumun var oluşunun zorunlu koşulu olarak kabul edilen iletişim olmaksızın insanın kendi fiziksel ve toplumsal varlığını sürdürmesi olanaksızdır¹⁹⁶.

İnsanın içinde yaşadığı çevrede fiziksel varlığını sürdürebilmesi için üretmesi ve bu eylemi yeniden yapması (yeniden üretmesi) gerekmektedir. Yeniden üretim kişinin kendisini ve yaşam koşullarını üretmesi boyutlarında yeme, içme, giyinme, barınma ve dinlenme gibi öncelikli ihtiyaçların giderilmesi suretiyle gerçekleşmektedir. Zamanla fiziksel varlığın devamı için yaşanmaya başlayan bu döngüye bireyin düşünsel olanı üretmesinin de eklendiği görülmektedir. Düşünsel olanın üretimiyle, kişinin kendini ve üretimini kendisine anlatması ve buna uygun bir şekilde toplumsallaşması yani toplum içindeki hayatını düzenlemesi gerekmektedir¹⁹⁷. İnsanın iletişimin toplumsallaştırıcı etkisinden yoksun olması, biyolojik anlamda insan olarak algılansa bile düşünsel olarak insanın içini dolduramaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla iletişimi yeni bir olay ve son dönemlerin ürünü gibi algılamak, onu bulunduğu koşulların dışında, tek başına, tarihsiz bir biçimde, öncesi ve sonrası yokmuş gibi ele almak imkânsızdır¹⁹⁸. Çünkü iletişim, insanın ayrılmaz bir parçası olan simge üretme ve kullanma yetisinden kaynaklanmakta, tarih dışı ve tarih üstü bir niteliği bulunmaktadır¹⁹⁹.

¹⁹⁵ İrfan Mısırlı, **Genel ve Teknik İletişim**, 2. Basım, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 1.

¹⁹⁶ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **Öteki Kuram Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirilmesi**, Erk Yayınları, Ankara, 2002, s. 13.

¹⁹⁷ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **Popüler Kültür ve İletişim-Halk Kültürü, Kitle Kültürü ve Popüler Kültürün Üretim Dağıtım Tüketim Pratiklerinin Doğası**, 2. Basım, Erk Yayınevi, Ankara, 2005, s.13.

¹⁹⁸ Hayati Tüfekçioğlu, **İletişim Sosyolojisine Başlangıç**, Der Yayınevi, 1997, İstanbul, s. 83-85.

¹⁹⁹ Nabi Avcı, **İletişim Düşüncesinin Gelişimi Eğitim-Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi**, AÖF Yayınları, Eskişehir, 1988, s. 5-6.

İletişimin tarih üstünlüğünü, başlangıç ve bitiş noktası açısından şimdiki zamanla sınırlandırılmamasına; başlangıcının kültürel yaşamın var olmasına sonunun ise belirli olmayan bir zaman dilimini kapsamasına dayandırarak açıklamak mümkündür²⁰⁰. Başka bir deyişle insanlığın geçmişinden günümüze kadar gelen ve günümüzden de geleceğe doğru uzanan, doğumdan ölüme bireyin yaşamının her alanında/anında etkili olan iletişimin başlangıcı ve sonu bulunmamaktadır. Bu anlamda iletişim; doğum başlangıç, ölüm son kabul edilirse bu iki nokta arasında bireyin biyolojik gelişimine, toplumsal ve kültürel çevresindeki etkileşimlerine bağlı olarak sürekli gelişen, değişen ve buna karşılık bireyi de değiştiren bir olgu olarak dikkat çekmektedir²⁰¹.

İletişim; toplum yaşamının başlangıcından günümüze kadar her aşama ve durumda, her koşul ve ilişkide görülen toplumsal bir eylem niteliği taşımaktadır. Toplumsal yaşamın insanlığın başlangıcına dayandırılması; iletişimin kendiliğinden gerçekleştiğini, insanların ilk ilişkilerinde önlerine çıkan sorunları kendi başlarına çözememelerinin ve çözümü toplum yaşamına geçmekte bulmalarının sonucunda ortaya çıktığını göstermektedir. İnsanın düşünen ve konuşan bir canlı olması, onun en üstün özelliklerini oluşturmuş diğer insanlar ve canlılarla iletişim kurma becerisi, evren üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlamıştır. Buna rağmen doğal donanımı açısından canlıların en zayıfı belki de insandır. Bu zayıflık hiçbir zaman doğa ile tam bir uyum sağlayamamasına yol açmıştır. Böylece başlangıçta tek mümkün ilişki gibi görünen doğa ile ilişkide karşılaşılan sorunların aşılammaması, insanı, kişilerarası ve toplumlararası ilişkilere yöneltmiştir. Kişilerarası ilişkinin, insan-doğa ilişkisinden farklı olarak aktif bir özelliğe sahip olması, ilişkilerin sağlıklı şekilde sürdürülebilmesinde karşılıklı bir iletişimi gerekli kılmıştır. Kişilerarası ilişkinin başlamasıyla taraflar arasında bilgi ve haber alış verişi zorunluluğu yaşanması ise iletişimin doğuşuna zemin hazırlamıştır²⁰². Bu yüzden kişilerarası ilişkilerle şekillenen insan varlığının değerlendirilmesi insan davranışlarının gelişimsel tarihini veya tek bir bireyin gelişimini irdelemenin önkoşulu konumundadır. Çünkü insanların tarih boyunca, aralarında güçlü ve kalıcı ilişkiler bulunan gruplar halinde

²⁰⁰ Orhan Gökçe, a.g.e, s. 51.

²⁰¹ Merih Zillioğlu, a.g.e, s. 94.

²⁰² Hayati Tüfekçioğlu, a.g.e, s. 83-86.

yaşadıkları, kişilerarası ilişkilerini ve davranış değişimlerini uyum sürecinin yönlendirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla güçlü, olumlu ve karşılıklı kişilerarası bağlar bulunmaksızın bireylerin yaşamlarını sürdürebilmelerinin imkânsızlığı ortadadır²⁰³. Bu noktalardan yola çıkılarak insan yaşamının kişilerarası ilişkilerin toplamından ibaret olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olsa da bazı yazarların kişilerarası ilişkileri, iletişimin içinde gerçekleştiği çerçeve ile sınırlandırdığı görülmektedir. Bu düşünceye göre kişilerarası ilişkiler, kişilerarası iletişimin önemli bir boyutunu oluşturmakla beraber aynı zamanda da sonucudur. Bazı yazarlar ise tam tersine kişilerarası ilişkiler ile kişilerarası iletişimi eş anlamlı olarak kullanmakta ve bu durumu kişilerarası iletişim sürecinde tarafların aynı zamanda birbirleri ile ilişki içinde olmalarına bağlamaktadır.

Yazın ile bağdaşır şekilde günlük hayatta da “ilişki” ve “iletişim” kavramlarının anlamsal farklılıklarına rağmen aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Google arama motoruna anakhtar kelime olarak “ilişki” 7.900.000, “iletişim” yazıldığında 145.000.000 veri ile karşılaşılması bu anlam kargaşasını doğrular niteliktedir²⁰⁴. A. Saydam, “ilişki” ve “iletişim” kavramları arasında büyük farklılıklar bulunduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, cansız maddelerle insanlar arasında gerçekleşen bir şey “ilişki” niteliği taşımakta ve “iletişim” olarak tanımlanamamaktadır. Cansız maddelerle -örneğin bilgisayarlarıyla- iletişim kurduklarını iddia eden kişilerin, bir iletişim aracı olan bilgisayarın kendisiyle iletişim kurulamayacağını görmezden geldikleri dikkat çekmektedir. Bilgisayarın kendiliğinden bir şey yapamadığı, bir katma değer üretmediği ne yapıyorsa insan tarafından yapıldığı atlanmaktadır. Çünkü insanlar ilişkide oldukları her şey/her kişi ile aralarında bir değer oluşmasını ve üretim gerçekleşmesini (iletişim kurmayı) beklemektedir ve bu yanlıştır. İletişimden bahsedilebilmesinin koşulu, üretimin gerçekleşmesi, değer yaratılması veya en azından bir şeylerin değişmesidir. İletişim ile en fazla ilişkilendirilen değişim, “davranış değişikliği” olarak bilinmektedir²⁰⁵. A. Saydam’ın düşüncelerine paralel olacak şekilde pek çok sosyal bilimcinin “kişilerarası ilişki” ve “kişilerarası iletişim” kavramlarını ayrı ayrı tanımladığı ve farklılıklarına vurgu

²⁰³ Ellen Berscheid, *Interpersonal Relationships*, **Annual Review of Psychology**, 1994, s. 82.

²⁰⁴ Söz konusu arama motorunda verilere ulaşılma tarihi 27.07.2015 ‘tir.

²⁰⁵ Ali Saydam, **İletişimin Akıl ve Gönül Penceresi Algılama Yönetimi**, Rota Yayınları, İstanbul, 2005, s. 159-162.

yaptığı dikkat çekmektedir. Sözelimi S.E. İmamoğlu; kişilerarası ilişkiyi; “*iki veya daha fazla insan arasında oluşan, farklı yakınlık ve paylaşım derecelerinde yaşanan, paylaşımların odak olduğu sosyal bağı ilişki ve yakınlaşma*”, S. Güney ise “*kişilerarası iletişim sürecinde kişilerin kullandığı yöntemler*” şeklinde tanımlamaktadır. Güney’e göre kişilerarası ilişki, “iki ya da daha fazla insan arasında gelişen, farklı ihtiyaçlardan kaynağını alan, tanışıklıktan samimiyete kadar farklı yoğunlukta yaşanan, karşılıklı duygusal etkileşim ve davranımları²⁰⁶” kapsayan kişilerarası iletişim kavramının içinde yer almaktadır²⁰⁷. Gerek “kişilerarası ilişki”, gerekse “kişilerarası iletişim” şeklinde ifade edilsin söz konusu sürecin ilk insandan bu yana insanların gereksinimlerini karşılamak amacıyla kullanılageldiği bilinmektedir. İlkel insanların mağara duvarlarına çizdiği resimler, Kızılderililerin ateş yakarak çıkardıkları dumanlar, Afrika yerlilerinin tamtam sesleri ile haberleşme çabaları beraber yaşamanın koşulunu yerine getirmekten başka bir şey değildir²⁰⁸.

İlk insanla başlayan iletişim serüveninde ilk olarak sözsüz işaretler, sinyaller ve sesli uyarılar kullanılmış ardından konuşma gelişmiş ve sözlü geleneğin devri başlamıştır. Tarih boyu iletişime aracılık eden sözlü geleneğe M.Ö. 3500 yıllarında yazının kullanılmaya başlanmasıyla kayıt tutma ve yazılı ifade eklenmiştir. İletişim kurmanın hızlı bir yolu olan konuşmanın, uzun süre hafızada tutulmasının imkânsızlığı kayıt tutmayı zorunlu kılmıştır. Kayıtlar tutulması, mağara duvarlarına resimler çizilmesi insanlığı yazıya doğru götüren gelişimler arasında yer almakla birlikte resimlerden yararlanılarak oluşturulan ilk yazı yaklaşık 5000 yıl kadar önce Sümerlerin kesilmiş kamışları kullanarak kil tabletler üstüne kazıdıkları ve bastırdıkları şekillerle başlamıştır²⁰⁹. İnsanlığın geçirdiği toplumsal ve kültürel gelişim sürecinin ilk aşamasını oluşturan yazının, bu sürecin yönü ve hızı üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Çünkü yazının bulunuşu, söze ek olarak iletişimi sağlayan ikincil bir göstergeler dizgesinin oluşmasını sağlayarak konuşma dilinin yanı sıra yazı dilinin de

²⁰⁶ Seval Erden İmamoğlu, **Kişilerarası İlişkiler**, Yeni İsan Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 19-20.

²⁰⁷ Salih Güney, **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2000, s. 300.

²⁰⁸ Aysel Aziz, **İletişime Giriş**, 3. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2010, s. 23.

²⁰⁹ Richard Platt, **Mercek Altında İletişim**, Çev: Levent Türer, Tudem Yayınları, İzmir, 2007, s. 16.

insanlığın hizmetine girmesine ön ayak olmuştur²¹⁰. Ancak, yazı diline ulaşmak toplumlar için hiç de kolay olmamıştır. Zira bazı toplumlar kendi gelişmeleri içinde ortaya çıkan bilgiyi/sözü saklama ve yayma gereklerini karşılamak için, kendi yazılarını icat ederlerken, bazı toplumlar kendi yazı dillerine ulaşmayı başaramamış başka toplumlara ait bir yazı dilini kendi dillerine uyarlamışlardır²¹¹.

“İletişimin yazıya aktarılarak yazı dili ile gerçekleştirilmesi” ya da “duygu, düşünce, bilgi ve mesajların semboller vasıtasıyla yazılı olarak aktarılması” yazılı iletişim olarak tanımlanmaktadır²¹². Yazılı iletişim; bir toplumun sosyo-kültürel anlamda sözel toplumdan, yazılı topluma geçişinin ifadesi olarak bir toplumun gözü, kulağı ve hafızasını oluşturarak onlara tarihin tekerrürden ibaret olmadığını kanıtlamaktadır. Öte yandan yazılı iletişim, geçmişe erişimi sağlayarak çözümlenmesini mümkün kılmakta ve geçmişten hareketle geleceğe yönelik mantıklı ve tutarlı izdüşümleri yapma imkânı sunmaktadır. Kısacası yazının iletişime dâhil olması, toplumsal ve kurumsal hafızayı sürekli kılan ve böylece toplum üyelerinin birbirleri ile olan iletişimini kolaylaştıran boyutuyla dikkat çekmektedir²¹³. Yazının gelişmesinin ve günlük yaşamın her alanında kullanılmaya başlanmasının, popülerliğinin artmasının ve alfabenin oluşturulmasının toplumsal hayatın ilişkilerini de belirlediği görülmektedir.

Yazı ve alfabeyi takiben matbaanın da sürece eklenmesi ve bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla yeni iletişim ağlarının varlığını göstermesi ile bambaşka bir noktaya ulaşıldığı görülmektedir. Dakikası dakikasına gelişen ve her geçen gün yerini bir başkasına devreden söz konusu iletişim ağları tüm dünyanın düzenlenme biçimlerini de yönlendirmektedir. Gelişimin simgeleri arasında yer almayı başaran iletişim ağları dayanışmacı olması nedeniyle değişmez bir vaat olarak adeta ideal dünyayı temsil etmektedir. Karayolundan demiryoluna, demiryolundan bilgi otoyoluna gelene kadar bu temsilin, kuşaklar boyunca aktarıla aktarıla her seferinde yeniden canlandığı dikkat

²¹⁰ Demet Gürüz ve Emet Gürel, **Yönetim ve Organizasyon Bireyden Örgüte, Fikirden Eyleme**, 2. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2009, s. 342.

²¹¹ Merih Zillioğlu, **İletişim Nedir?**, 2. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 170.

²¹² Aysel Aziz, **İletişime Giriş**, 3. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2010, s. 45.

²¹³ Orhan Gökçe, **İletişim-Nasıl Daha İyi Anlar ve Anlaşırım...**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2013, s.79.

çekmektedir²¹⁴. “Bilgi çağı” olarak tanımlanarak “bilgi toplumu” gibi kavramlarla ifade edilen günümüz ortamında bilgi/iletişim teknolojileri alanındaki gelişmelerin ortaya çıkması ve yayılması yaşadığımız anın şekillendirmesinde önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Toplumun artan “bilgi bağımlılığı”nın bir sonucu olarak yükselen beklentileri karşılamak için iletişim dünyası sürekli baskı görmektedir. Yeni iletişim sistemlerine ve teknolojik gelişmelere karşı doyurulamaz bir açlığın oluşmasının sonucudur. Söz konusu beklentiler bilgi/iletişim teknolojilerinde gözlemlenen hızlı gelişmelerin temel tetikleyicisi konumundadır²¹⁵. Yeni teknolojilerin sunduğu farklılaşan iletişim ortamları insanların her türlü bilgiye ulaşımını kolaylaştırmakta, hızlandırmakta ve sınırsız kılmaktadır. Bu yeni ortam; kişilerde olaylar/konular hakkında merak uyandırmakta, ilgi çekmekte, bilgileri daha paylaşılr, tartışılır, yorumlanır hale getirmektedir²¹⁶.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ulaştıkları nokta göz önünde bulundurulduğunda varılabilecek temel sonuç bu teknolojinin beraberinde getirdiği süreçlerin toplumsal yapıyı her geçen gün biraz daha fazla belirledikleridir. 1960’lı yıllardan sonra yaşanan gelişmelerin önemli toplumsal dönüşümlere yol açtığı görülmekle beraber söz konusu dönüşümün bütünüyle yeni bir toplumsal yapıyı ortaya çıkardığını söylemek gerçekçi değildir. Çünkü “yeni” durumun temel üretim ve paylaşım süreçleri itibariyle “eski”nin devamı olduğuna ilişkin pek çok kanıt bulunsa da teknolojinin getirdiği yeni araçlar toplumsal iletişim süreçleri açısından ciddi alternatif olanaklar sunmaktadır²¹⁷. Sözü edilen teknolojinin insanlara sunduğu olanaklar, kolaylıklar ve yenilikler bir yandan iletişim biçimlerini çeşitlendirmekte diğer yandan da kısırlaştırmaktadır. Böylece geleneksel iletişim araçlarına tercih edilen yeni medya, kişilerarası iletişimi doğal gündeminden hızla uzaklaştırarak kendi gündeminin içine çekmektedir. Bireye odaklı iletişimi amaçlayan yeni medya, insanın teknolojiye olan bağımlılığını arttırmakta ve toplumsallaşma sanal bir içerik kazanmaya başlamaktadır. İletişim araçlarının sunduğu

²¹⁴ Armand Mattelart, **İletişimin Dünyasallaşması**, Çev: Halime Yücel, İletişim Yayınları, Ankara, 2001, s. 9.

²¹⁵ John G. Proakis, Masoud Salehi, **Fundamentals of Communication Systems İletişim Sistemlerinin Temelleri**, Çev: Halis Altun-Ertan Öztürk-Yusuf Erkan Yenice, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s. xiii.

²¹⁶ Ebru Uzunoğlu ve Burcu Öksüz, **Paydaş Yönetimi Bağlamında Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Markalaşmaya Olan Etkisi**, Marmara İletişim Dergisi, Sayı:17, Temmuz, İstanbul, 2010, s. 163.

²¹⁷ Ümit Atabek, **İletişim ve Teknoloji Yeni Olanaklar-Yeni Sorunlar**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001, s. 143-144.

yeni toplumsallaşma modeli, insanları aynılaştırmayı amaçlamaktadır. Birbirinden yalıtılmış fakat aynı tarzda yaşamlar sürdüren yığınlar gün geçtikçe yalnızlaşmakta, yalnızlaştıkça dünyalarında makinelerle daha fazla yer vermektedir. Dolayısıyla mekanikleşen iletişim edimleri, yüz yüze iletişim olanaklarını da sınırlamaktadır. Sonuç olarak toplumsal yaşamda iletişim tembeli olan insanların çoğaldığı ve kişilerarası iletişimin derinliğini yitirerek gün geçtikçe yüzeyselleştiği görülmektedir²¹⁸.

B. İLETİŞİMİN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL BOYUTU

İnsanların, yaşadıkları dünyayı merak ettikleri sürece kendi doğalarının gizemiyle ilgilendikleri bilinmektedir. Kavramsallaştırılmaya çalışılan en büyük bulmacayı ise insan hayatının en yaygın etkinliği olan iletişim oluşturmaktadır. Çünkü iletişim, insan hayatının her noktasıyla iç içe geçmiş bulunmaktadır²¹⁹. Yazın dilinde pek çok eser insanın iletişim kurma becerisini biyolojik, toplumsal ve psikolojik bağlamından koparmak suretiyle “kaynaktan alıcıya mesaj aktarımı” eylemine indirgeyerek açıklasa da iletişimin ancak insanın geçirdiği toplumsallaşma serüveni ile bağlantılı olarak anlaşılabilceği ortadadır²²⁰. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu serüven özetlenmeye çalışılmaktadır:

Toplumsal varlık olabilmenin ön koşulu olarak değerlendirilen iletişim ile insanoğlunun biyolojik varlığına toplumsallığı eklediği düşünülmektedir. Bu bağlamda insanlar arasında sürekli gelişen bir ilişki veya etkileşim biçimi olan iletişimin, toplumsal niteliğine vurgu yapmak mümkündür. İletişimin toplumsallığı öncelikle başkalarının durumuyla ilgili olması-etkileşim içinde bulunduğu kişileri hesaba katması- nedeniyle toplumsal bir eylem olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Zaten kaynak, alıcıyı alıcı da kaynağı hesaba katmadığı ve birbirlerinin içinde bulundukları kültür ortamını göz önünde bulundurmadıkları zaman toplumsal eylem de iletişim de gerçekleşmemektedir. Davranışı biçimlendiren kültürel anlamı kavramadan iletilerin oluşturulabilmesi ve alınan

²¹⁸ İlker Bıçakçı, **İletişim Dünyamız İnsan Odaklı Toplumsal Bir Bakış**, 1. Basım, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2001, s. 45-46.

²¹⁹ Stephen W. Littlejohn, **Theories of Human Communication**, Third Ed, Wadworth Publishing Company, California, 1989, s. 1.

²²⁰ Emine Kılıçaslan, **İletişim Kurma Becerileri**, Kriter Yayınları, İstanbul, 2012, s. 3.

iletilerin anlamlı bir şekilde çözümlenebilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda iletişim kültürel; kültürel motifler bilinmeden gerçek anlamda iletişim sağlanamamaktadır²²¹.

İletişim hem toplumu oluşturan bireyler arasında gerekli ilişkilerin kurulmasını sağlayan bir araç hem de toplum hayatının devamını sağlayan bir süreç olma özelliği taşımaktadır. Bu durumu, örgütlenmenin ve bir arada yaşamının temelini oluşturan iletişim olmadan toplumsal hayatın varlığının sürdürülemeyeceği ve geleceğe taşınamayacağı şeklinde yorumlamak mümkündür. Çünkü bireyler arasında ortak bir anlayışın yaratılması ve ortak gereksinimlerin karşılanması amacıyla örgütler kurmak ancak iletişimle gerçekleştirilebilmektedir. Böylece iletişim sayesinde toplum bir yandan güncel varlığını sürdürürken diğer yandan da değerlerini, geleneklerini kendisinden sonra gelen yeni kuşaklara aktarmakta ve varlığının sürekliliğini sağlamaya çalışmaktadır. Söz konusu boyutlar iletişimi, toplumlar için vazgeçilmez kılmaktadır²²². İlk boyutuyla iletişim, ömür boyu çevresi ile iletişim kurarak yaşamak durumunda olan insanın toplum içinde kendisini sosyal bir varlık olarak ifade etmesi için zorunludur. Bu zorunlulukla iletişim becerilerini geliştirmekle yükümlüdür, çünkü insan iletişim kurmaktan kaçındığı anlarda bile bir iletişim sürecinin parçasını oluşturmaktadır²²³. Sessiz kaldığı zamanlarda bile insanlar beden diliyle dışa doğru ya da otokritik yöntemiyle içe doğru bir iletişim süreci kurgulamaktadır. Tarafların birbirlerini fark etmeleri ile başlayan iletişim süreci, o andan itibaren yapılan/yapılmayan her şeyin mesaj değeri taşıması nedeniyle belli bir süreklilikte devam etmektedir. Bu durum insanların iletişim kurmadan yaşayamayacağını göstermekte ve toplumun güncel varlığını sürdürmesi anlamına gelmektedir²²⁴. İkinci boyutuyla iletişim sayesinde toplumun sahip olduğu bilgileri, değerleri, gelenekleri kuşaktan kuşağa aktarması ve bu yolla varlığının sürekliliğini sağlaması mümkün olmaktadır. *“Kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilerin (maddi-manevi) tümü”* ya da *“tarihi gelişim süreci içinde meydana getirilen bütün maddi ve manevi değerler ile bunları meydana getirmede, kullanmada, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve*

²²¹ Hüseyin Bal, **İletişim Üzerinde Sosyolojik Yaklaşımlar**, 1. Basım, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2010, s. 25.

²²² Atilla Girgin, **Uluslararası İletişim Haber Ajansları ve A.A.**, DER Yayınları, İstanbul, 2002, s. 2.

²²³ Juliet Koprowska, **Communication and Interpersonal Skills in Social Work**, Learning Matters, Exeter, 2010, s. 6.

²²⁴ Engin Uğur, **Temel İletişim Teknikleri ve İletişimde Etkinliği Arttırmak**, İstanbul Ün. Yayın No: 4901, İstanbul, 2010, s. 5.

toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların hepsi” kültür olarak anlamlandırılmaktadır²²⁵. Toplumun sonsuz sayıda ve çeşitteki potansiyel yaşam tarzları arasından deneyerek ve yönlendirerek akışkanlığa dönüştürdüğü tutum, davranış ve düşünüş tarzlarının bütünü olarak kültürün, hayatın tüm boyutlarını kapsadığı bilinmektedir. İ. Barutçugil, yapısal özellikleri itibariyle kültürü soğanın katmanlarına benzetmektedir. Dıştaki katman, etkileşimde bulunulan öncelikli kültürel öğeleri göstermektedir. Giyim, yemek, dil ve yerleşim biçimi bu öğeler arasında yer almaktadır. Daha içteki katman, toplumların sahip olduğu norm ve değerleri ifade etmektedir. Bu katmanların ortasındaki çekirdek yapıyı anlamak ise diğer kültürlerle başarı iletişim kurmanın anahtarı olarak değerlendirilmektedir. Çekirdekte toplumun yüz yüze geldikleri problemleri çözmek için kullandıkları evrim süreciyle oluşan birçok kural ve yöntem bulunmaktadır²²⁶

Günlük yaşamın dillerden düşmeyen kelimeleri arasında yer alan kültür, kimi zaman insanların eğitim dereceleri ve görgülerini belirtmek amacıyla “kültürlü-kültürsüz” şeklinde sıfat olarak, kimi zaman da “bir topluma özgü değerler bütünü” şeklinde uygarlıkları tanımlamak amaçlı kullanılabilmektedir. Ancak kültürel bir olgudan söz edildiğinde kastedilen, bu anlamlarından çok toplumun üyeleri tarafından ortak olarak kabul edilen ve uygulanan durumlar olmaktadır²²⁷. Öte yandan kültür, toplumu oluşturan bireylerin davranışları hakkında bilgi edinilmesini sağlayan yapısıyla soyut görüşleri, değerleri ve dünyaya dönük algıları içermektedir. Toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve anlaşılır davranışlar üretilmesine katkıda bulunan kültürün insanlara biyolojik olarak atalarından miras kalmadığı ve öğrenilebilen bir yapıya sahip olduğu da ortadadır. Bu bağlamda her kültür, insanların sorunlarını çözmeye yardımcı olacak düşünce ve eylemler için bir kılavuz niteliği taşımaktadır. Kültürün varlığını sürdürebilmesinin koşulu ise o kültüre göre yaşayanların temel gereksinimlerini karşılayabilmesi ve düzen tesis edebilmesi olarak açıklanmaktadır. Böylece kişisel çıkarlar ve toplumun ihtiyaçları

²²⁵ İsa Kayaalp, **İletişim ve Dil**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları/270, Ankara, 2006, s. 167-168.

²²⁶ İsmet Barutçugil, **Kültürlerarası Farklılıkların Yönetimi**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 15.

²²⁷ Müge Elden, Işıl Karpat Aktuğlu, Özen Okat Özdem, **Postmodern Dünyada Geleneğin Yeniden İnşası: Osmanlı Kültürel Öğelerinin Reklamlarda Kullanımı**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7 Sayı: 33, s. 817.

arasında bir denge kurmaya mecbur kalan kültür, yeni koşullara uyum sağlama ya da mevcut koşullara ilişkin algıları değiştirme kapasitesine de sahip olmak durumundadır²²⁸.

Ü. Dökmen; “İnsanın Korunakları Deriden Kültürü” isimli eserinde kültürü; “*insanın zihninden ve elinden çıkmış her şey*”, hücreyi ve insan vücudunu koruyan yarı geçirgen zarı/deriyi; “*insanın iradesi dışında ortaya çıkmış bir korunak*” olarak tanımlamaktadır. Ona göre; insanoğlu kendi bilinci ve iradesiyle “araçlar, eşyalar, giysiler, ateş ve su, tarım ve hayvancılık, bilim ve teknoloji gibi” maddi; “dil, düşünce, yazı, düşünce, oyun/rol, gelenekler ve din gibi” maddi olmayan pek çok kültür ürünleri ortaya koymuştur. Söz konusu bu kültür ürünleri insan derisi üzerine geçirilmiş ikinci bir deri gibidir ve insanı korumaya, insanlığı geleceğe ulaştırmaya yarayan bir “yarı geçirgen korunak” vazifesi görmektedir. Yarı geçirgenlikten kasıt, bireyin gerek duyduğunda mantıklı düşünceyi tercih etme ya da aykırı davranma şansına sahip olmasıdır²²⁹. Bu korunağın işlevini yerine getirmesinin de bir dizi iletişim yeteneğine bağlı gerçekleşeceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla insan dışındaki diğer canlılar için kültür olgusundan bahsetmek çok zordur. Çünkü kendi aralarında iletişim kurmaları söz konusu olmakla birlikte hayvanların yaşam boyu öğrendiklerini kendilerinden sonra gelen kuşaklara aktarabilecek ve onların davranışlarını etkileyebilecek bir yeteneğe sahip olmadıkları bilinmektedir. Bu anlamda kültürü olan tek varlık insan olmaktadır²³⁰.

İnsana ait bir olgu olarak kültür, yalnızca insanın içinde doğup büyüdüğü ortamı değil, aynı zamanda işleyip geliştirdiği ortamı da ifade etmektedir. Yani insanın kültür karşısındaki konumunu edilgen değil, etkin bir konum olarak ele almak gerekmektedir²³¹. İnsanın toplumsal bir değer kazanabilmesinin, duygu ve düşünce dünyasını şekillendirmesinin ve ifade edebilmesinin, kendisi ve çevresiyle iletişimde bulunabilmesinin tek koşulu kendi kültürünü üretebilmesidir. Kültürün üretimi sürecinde kendisine yardımcı olan beyin maddi bir aygıt, beyine işlerliğini sağlayan zihin ise bir

²²⁸ Mine Saran, *Küreselleşme ve Kültürlerarası İletişim*, **Küreselleşme ve Kültürlerarası İletişim**, Ed: Nezih Orhon ve Ayhan Yılmaz, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3025, Eskişehir, 2013, s.78.

²²⁹ Üstün Dökmen, **İnsanın Korunakları Deriden Kültüre**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 25-38.

²³⁰ Özlem Şakar ve Nazife Küçükaslan, a.g.e, s. 4.

²³¹ Lee E. Carbaugh, **Intercultural Communication**, Transaction Publishers, New Jersey, 1998, s. 65.

araç görevini üstlenmektedir. Önemli olan, aracın işleyiş mekanizmasının niteliği ve etkileme gücü olmaktadır²³². Söz konusu çerçevede üretilen kültür öğelerinin çeşitli formlarda aktarılmasını oluşturan bu boyutu nedeniyle iletişim, “*kültürlenme*” veya “*toplumsallaşma sürecinin pratik yönü*” olarak da yorumlanmaktadır²³³. İletişimin üstlendiği kültür aktarımı, özünde bir paylaşma eylemini işaret etmekte; bilgi alışverişi ve etkileşimin önemli bir boyutunu oluşturan paylaşma ise iletişim sürecinde başlıca rolü üstlenmektedir. Bu noktada iletişimin “başkasının düşüncesi” çevresinde ortaya çıkıp geliştiği ve temelde insani bir yetenek olduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla iletişim ilk insan/insanlarla birlikte ortaya çıkan ve gelişen, sürekliliği olan, insani ve toplumsal bir olguyu ifade etmektedir²³⁴.

II. KİŞİLERARASI İLETİŞİMİN ANLAMI, ÖNEMİ VE ÖZELLİKLERİ

İnsanlar için iletişim kurmak dünyada var olmanın, insan olarak algılanmanın, paylaşımda bulunmanın olmazsa olmazını ve yaşamın can damarını oluşturmaktadır. İnsanı çevreleyen tüm varlıklar ile başlatabilen bu yaşamsal süreç, insan-insan-insan döngüsünü harekete geçirdiğinde “kişilerarası iletişim” adını almaktadır²³⁵. Kişilerarası iletişim diğer insanlarla doğrudan doğruya/yüz yüze bağlantı kurma ya da küçük gruplar ile paylaşımda bulunma durumunda ortaya çıkmaktadır. Kelime anlamı itibariyle kişilerarası iletişimin herhangi iki insan arasındaki iletişime işaret etmekle beraber tüm insan iletişimlerini içerdiği dikkat çekmektedir²³⁶.

Sosyal bilimciler toplumsal hayatta etkileşimde bulunan iki kişiyi “çift”, sözü edilen kişilerin iletişimin tarafı olduğu paylaşım süreçlerini ise “ikili (çiftli) iletişim” olarak adlandırmaktadır²³⁷. Zihinlerdeki “kişilerarası iletişim, iki kişi arasında gerçekleşen iletişimdir” düşüncesini “*ikili iletişim/dyadic communication*” şeklinde

²³² Neil Postman, **Televizyon Öldüren Eğlence**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 19.

²³³ Hüseyin Bal, a.g.e, s. 10.

²³⁴ İlyas Burak, **Yaşamın Dili-İletişim**, Sistem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 10-11.

²³⁵ Demet Gürüz, “*Düşünce Yönetimi-Yaşam Biçimini Etkileme İletişimin Kalitesini Arttırma*”, **İletişime Yeni Yaklaşımlar**, Ed: Demet Gürüz ve Ayşen Temel, Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s. 1.

²³⁶ Anita Taylor, Arthur C. Meyer, Teresa Rosegrant, B. Thomas, **Communicating**, Sixth Edit, Prentice Hall Publ., New Jersey, 1992, s. 25.

²³⁷ Ronald B. Adler & George Rodman, a.g.e, s. 5.

kavramlaştırmak mümkündür. İki kişi/çift anlamına gelen “dyad” kelimesini yazın diline kazandıran Alman Sosyoloğu G. Simmel, kişiler arasında gerçekleşen iletişimin, genellikle küçük bir grup iletişimcinin varlığına bağlı olması nedeniyle “kişilerarası” ve “çift/iki kişi” terimlerinin söz konusu iletişim sürecini tanımlamak için kullanılabileceğini savunmaktadır²³⁸. İ. Erdoğan bu eşleştirmeyi doğrular nitelikte kişilerarası iletişimi “*çeşitli örgütlü yer ve zamanda iki (veya daha fazla) kişi arasında olan ilişki ve bu ilişkinin olmasını sağlayan iletişim*” şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre kişilerarası iletişimin birinci koşulu bireyin içsel iletişimini gerçekleştirme kapasitesinin ve becerisinin olmasıdır. Çünkü kişilerarası iletişim, kişiden geçerek (içsel iletişim) diğer bir kişiyle olan ilişkiyi gerçekleştirmeyi istemektedir. Dolayısıyla iletişim sürecine dâhil olan kişiler aynı anda hem kendi kendileriyle hem de diğerleriyle ilişki gerçekleştirmekte, bu anlamda iki kişi arasında gerçekleşen kişilerarası iletişim “ikili iletişim- dyad” adını almaktadır²³⁹.

J. A. DeVito da ilişki (ikili ilişki) özelliğini dikkate alınarak kişilerarası iletişimin “iki kişi arasında bir ilişki söz konusu olduğu durumda gerçekleşen iletişimi” yansıttığını savunmaktadır. Ona göre; kişilerarası iletişim iki kişi arasında gerçekleşmekte, kişiler arasında psikolojik bir yakınlık bulunmasa da iki kişiyi kapsayan bir iletişim söz konusu olduğunda sürecin “kişilerarası iletişim” olarak değerlendirilmesi gerekmektedir²⁴⁰. Ancak iki veya daha fazla taraf arasında karşılıklı etkileşimden doğan ve yakınlık içeren her ilişkiyi iletişim olarak adlandırmak aşk kadar savaşı, eğitim kadar oyunu, çene çalmak kadar dedikoduyu, aşağılama kadar tartışmayı yani olası bütün ilişkileri de bu kapsama dâhil etmek anlamına gelmektedir. Oysa iletişim olarak kabul edilenin daha çok yapıcı ilişkiler geliştirmek, hoş giden paylaşımlarda bulunmak, olumlu sonuçlarla yola çıkan, sevgi, saygı, keyif içeren ilişkilerin kurguladığı bir süreci oluşturması yerinde olmaktadır²⁴¹. Bu noktalardan hareketle doğası gereği iletişimin çift yönlü bir yapısı olmasına, en yaygın iletişim kurma biçimini oluşturmasına ve zaman zaman kişilerarası

²³⁸ S. John Caputo, C. Harry Hazel, Colleen McMahon, **Interpersonal Communication, Contepency Throught Critical Thinking**, A Division Simon & Shuster, USA, 1994, s. 9.

²³⁹ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s. 175.

²⁴⁰ Joseph A. DeVito, **Essential of Oral Communication**, Second Ed, Pearson Custom Publ, Boston, 1999, s. 7-8.

²⁴¹ İlyas Burak, a.g.e, s. 11.

iletişimle eşdeğer olarak değerlendirilmesine rağmen “ikili iletişim”, kişilerarası iletişimin anlamını tam anlamıyla karşılamadığını söylemek mümkündür²⁴².

Anlatılanlar ışığında kişilerarası iletişim kavramını tanımlamaya çalışan sosyal bilimcilerin, söz konusu kavrama farklı açılardan baktığı ve yazın diline pek çok farklı tanımlama kazandırdığı dikkat çekmektedir. nemli bulunan bazı tanımlamalara Tablo 2.1’de yer verilmektedir:

Kişilerarası İletişim Tanımları	
✚	Hedefi ve kaynağı insanlar olan, karşılıklı bilgi alışverişinin yaşandığı, içerisinde duygusal faktörlerin de bulunduğu bir etkileşim, ortaklaşma, paylaşım sürecidir ²⁴³ .
✚	Birbirleri ile doğrudan etkileşim halinde olan az sayıdaki insanı kapsayan iletişim biçimidir ²⁴⁴ .
✚	Bireyler ya da küçük gruplar arasında karşılıklı güvene dayanan ilişkiler ağı oluşturan, bilgi ve duyguların paylaşılmasını amaçlayan, genellikle çift yönlü, sözlü ve sözsüz etkileşim sürecidir ²⁴⁵ .
✚	Bilgi, düşünce, duygu, tutum ve kanılarla, davranış biçimlerinin kaynak ile alıcı arasındaki bir ilişkileşme yoluyla bir yandan (insanlardan) diğerine (diğerlerine) bazı oluklar kullanılarak ve değişim amacıyla aktarılması sürecidir ²⁴⁶ .
✚	Birbirlerine karşı değişen rolleri ve ilişkileri olan iki insanı içeren iletişim sürecidir ²⁴⁷ .
✚	İki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen iletişimsel ilişkilerdir ²⁴⁸ .
✚	En az iki insanın karşılıklı olarak bilgi, duygu, düşünce ve yaşantılarını belirli yollarla paylaştıkları psiko-sosyal süreçtir ²⁴⁹ .
✚	Kaynağını ve hedefini insanların oluşturduğu iletişimdir ²⁵⁰ .

Tablo 2.1: Kişilerarası İletişim Tanımları

²⁴² Ronald B. Adler & George Rodman, a.g.e, s. 5.

²⁴³ Ercan Kaşıkçı, a.g.e, 2006, s. 50.

²⁴⁴ Serdar Kaypakoğlu, **Kişilerarası İletişim-Cinsiyet Farklılıkları G ve atışma**, Derin Yayınları, İstanbul, 2008, s. 6.

²⁴⁵ Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 31.

²⁴⁶ Ahmet Haluk Yüksel, a.g.e, s. 8-9.

²⁴⁷ Peter Hartley, **Kişilerarası İletişim**, ev: Ülkü Doğanay vd, 1. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 41.

²⁴⁸ Roy M. Berko, Andrew S. Wolvin, Darlyn R. Wolvin, a.g.e, s. 4.

²⁴⁹ lim Kaya, **İletişime Giriş: Temel Kavramlar ve Süreçler**, **Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim**, Ed: Âlim Kaya, 7. Basım, Pegem Akademi, Ankara, 2015, s. 5.

²⁵⁰ stn Dökmen, a.g.e, 201, s. 23.

Kavramsal çerçeve ve tanımlamalar doğrultusunda kişilerarası iletişimin, güven düzeyinin yüksek bulunduğu, kişilerin kendi duyguları ve kişisel geçmişleri hakkında açıkça tartışmaya hazır olduğu ve birbirlerine karşı ilgi duyduğu durumlarda kişisel ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla kurulabileceğini söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle kişilerarası iletişimin ayırt edici özelliklerine aşağıda yer verilmektedir²⁵¹:

- ✚ Kişilerarası iletişim, her zaman iki yönlü olmaktadır.
- ✚ Kişilerarası iletişim, yalnızca mesajların değiş tokuş edilmesini değil anlamların yaratıldıktan sonra aktarılmasını içermektedir.
- ✚ Kişilerarası iletişim, kısmen ya da tamamen maksatlı gerçekleşmektedir.
- ✚ Kişilerarası iletişim, bir olay veya olaylar dizisinden ziyade devam eden bir süreci ifade etmektedir.
- ✚ Kişilerarası iletişim, zaman içinde birikerek çoğalmaktadır.

Kişilerarası iletişim sürecinde hedefe ulaşmak tesadüflere bırakılamayacak kadar önemlidir ve dolayısıyla iletişimin karakteristik özelliklerinden haberdar olmak ve bu özelliklerin inceliklerini kavramak sağlıklı bir iletişimin kurulmasında zorunludur²⁵².

III. KİŞİLERARASI İLETİŞİM VARSAYIMLARI

Kişisel iletişim sürecinin nasıl işlediğini açıklamak amacıyla ileri sürülen kişilerarası iletişim varsayımları; sözü edilen sürecin temel özelliklerine açıklık getirmektedir. Amerikalı bilim adamları P. Watzlawick, J.H. Beavin ve D.D. Jackson tarafından ortaya konulan bu varsayımlar insan etkileşiminin dinamiğini özetlemektedir. Bu noktalardan hareketle ön plana çıkan kişilerarası iletişim varsayımları şunlardır²⁵³:

²⁵¹ Serdar Kaypakoğlu, a.g.e, 2008, s. 42-50.

²⁵² Erdinç Yücel, **İletişim Eyleminin Anatomisi**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 29.

²⁵³ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, **Kişilerarası İletişim, Bilgiler-Etkiler-Engeller**, 5. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s. 69-72.

- ✚ Kişilerarası iletişim karşılıklı bir etkileşim sürecidir.
- ✚ Kişilerarası iletişim bir süreçtir.
- ✚ Kişilerarası iletişim unsurları birbirine bağlıdır.
- ✚ Kişilerarası iletişim kaçınılmazdır.
- ✚ Kişilerarası iletişim tersine çevrilemez ve tekrarlanamaz.
- ✚ Kişilerarası iletişim kültür temellidir.
- ✚ Kişilerarası iletişim bir düzenleme sürecidir.
- ✚ Kişilerarası iletişim bir dizi olayı içermektedir.
- ✚ Kişilerarası iletişimin ilişki ve içerik boyutu bulunmaktadır.
- ✚ Kişilerarası ilişkiler simetrik ve tamamlayıcıdır.
- ✚ Kişilerarası iletişimlerde içerik ve ilişki boyutları bulunmaktadır.

IV. KİŞİLERARASI İLETİŞİM SÜRECİ VE UNSURLARI

İletişim, bireysel ve toplumsal hayatta bir ihtiyaç, siyasette bir araç, ekonomide bir güç, eğitimde başarının yaratıcısı ve teknolojiye düşlerin kaynağıdır. İletişimin bilgilendirme, öğretme, yönlendirme, ikna etme, eğitime, eğlendirme, toplumsal ilişkiler kurma, uyarma ve sorun çözme gibi temel işlevleri gereği bireyi hedef alan bir etkinlik ve karmaşık bir süreç olduğunu söylemek mümkündür²⁵⁴. Bireysel ve toplumsal hayatta gerçekleştirilen tüm eylem ve edimler pek çok öğenin varlığıyla işleyebilen bu iletişim süreci dâhilinde gerçekleşmektedir. Genel itibariyle iletişim süreci; *“kaynağın istenen etkiyi yaratabilmesi amacıyla alıcıya iletilmek üzere mesaj üretiminde bulunması”* olarak tanımlanmaktadır²⁵⁵.

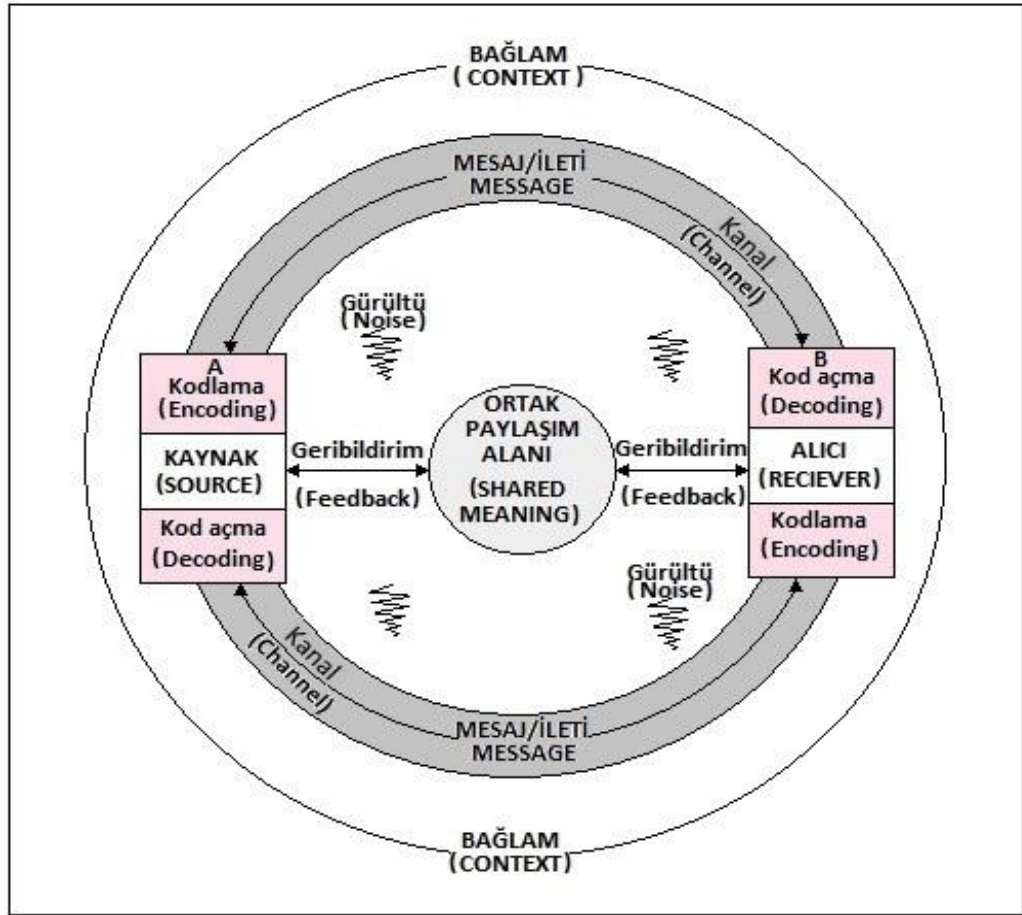
Kişilerarası iletişim, insanlar arasında birebir bağlantı kurmaya dayanan, çoğunlukla informal kurgulanan bir iletişim şeklini oluşturmaktadır. Genel itibariyle iki kişi veya daha fazla kişiyi içeren bu iletişim türünde iletişim sürecinin tüm öğeleri kullanılmaktadır²⁵⁶. Gerek özel hayatta gerekse iş ortamında iletişimin özü, kaynak ve alıcı sorumluluğunu üstlenen tarafların amaçlarını gerçekleştirmek için mesajlarını takas

²⁵⁴ Hüseyin Bal, **İletişim Sosyolojisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayın No: 42, Isparta, 2004, s. 12.

²⁵⁵ Aysel Usluata, **İletişim**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı İletişim Yayınları,[y.y], [t.y.], s. 14.

²⁵⁶ Sandra Hybels & Richard L. Weaver II, **Communicating Effectively**, Ninth Ed, McGraw Hill Pub, NY, 2009, s. 13.

etmesi oluşturmaktadır. Taraflar iletişim süreçlerine farklı amaçlar, geçmişler, arzular, alışkanlıklar, tercihler vasıtasıyla dâhil olmakta, etkili ve etkileşimli bir iletişim için birbirlerinin mesajlarını yanıtlarak etkileşimli yapıya katkıda bulunmaktadır. Sözü edilen temel iletişim süreci unsurları ve etkili bir iletişim sürecinin işleyişi Şekilde sunulmaktadır²⁵⁷:

Şekil 2.1: Temel İletişim Süreci

Kaynak: Dan O’Hair & W. Friedrich Gustav, *Strategic Communication: in Bussiness and Proffessions*, Houghton Mifflin Company, USA, 2005, s. 5.

²⁵⁷ Dan O’Hair & W. Friedrich Gustav, *Strategic Communication: in Bussiness and Proffessions*, Houghton Mifflin Company, USA, 2005, s. 5.

Şekil 2.1’de görüldüğü gibi temel iletişim sürecinde üç temel bileşen belirleyici işlev görmektedir. Bunlardan birincisi “kaynak”, ikincisi “kaynağın ürettiği mesaj” ve üçüncüsü “bu mesajın alıcısı/muhatabı” olarak bilinmektedir. Diğer varlıklar ve canlılar arasındaki iletişim olgusu inceleme alanı dışında bırakılırsa kişilerarası iletişimin belkemiğini söz konusu bu üç öge oluşturmaktadır. Kaynak konumundaki birimin çevresinden algıladığı bir olayı/veriyi/mesajı kodlayarak sinyale dönüştürmek suretiyle belirli bir araç/kanal aracılığıyla alıcı durumundaki hedef kişi/kitleye göndermesi ve hedef kişi/kitlenin (duyarak, okuyarak ya da izleyerek) algıladığı kodu çözümlemek suretiyle anlaşılıp anlaşılmadığını belirtecek geribildirim kodlayarak kaynağa iletmesi iletişim sürecini açıklamaktadır. Bunun yanında iletişim sürecinde mesajı engelleyen öge, “gürültü” olarak adlandırılmakta, tüm bu süreç bir bağlam içinde gerçekleşmektedir²⁵⁸.

Temel iletişim sürecinin işleyişi, kişilerarası iletişim sürecinin basite indirgenmiş halini oluşturmaktadır. Konuya kişilerarası iletişimin en yaygın ve en eski iletişim türü sözlü iletişim açısından bakıldığında ise şu açıklamaları yapmak mümkündür: Kişiler arasında gerçekleşen sözlü iletişimde; iletişimi başlatan taraf “kaynak”, iletişimin hedef kitlesi “alıcı”, gönderilen sözlü mesajlar ve gönderilen iletişim kanalı ise “dil” yani “sözcük” olmaktadır. Bu sözcükler çoğunlukla her toplumun tarihsel gelişimi içinde oluşturduğu ve kullanageldiği yerli dilidir. Yerli dili, zaman içinde başka toplumların dillerinin etkisinde kalarak genişlemekte ve zenginleşmektedir. Sözlü iletişimde anlamak, ancak kullanılan dilin her iki tarafın da kullandığı, bildiği, anladığı bir dil olması koşulu ile gerçekleşmektedir²⁵⁹. Ayrıca temel iletişim sürecinin işleyişine ilişkin açıklamaların genellikle kişinin başka kişi/kişiler ile gerçekleştirdiği bir başka deyişle dış dünya ile bağ kurma girişimlerini içerdiği gözden kaçmamaktadır. Bu noktada insanların dış dünya ile iletişimde bulunurken aynı zamanda kendi iç dünyalarında da iletişimlerini sürdürdükleri gerçeği ön plana çıkmaktadır²⁶⁰.

²⁵⁸ Ayseli Usluata, a.g.e, s. 14.

²⁵⁹ Aysel Aziz, a.g.e, s. 47.

²⁶⁰ Ramazan Varol, **Sözden Öze, Özden Söze İletişim Becerileri**, 4. Basım, Nuve Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 17.

Dinamik bir yapıya sahip olan temel iletişim süreci unsurlarının, sağlıklı ve etkili bir iletişimin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bakımdan etkili bir iletişim için her unsurun işlevinin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Mesajın kaynağın/alıcının özelliklerine göre kodlanması/açıklanması, gönderim için uygun kanalların seçilmesi, mesaj gönderiminde/alımında bağlamın dikkate alınması, etkili geribildirim varlığı ve gürültü öğelerinin göz ardı edilmemesi etkili bir iletişim süreci için gerekli olan özelliklerden sadece birkaç tanesidir²⁶¹.

A. KAYNAK (GÖNDERİCİ, İLETİCİ)

Her eylemin bir “eyleyen” gerektirmesi, iletişim eyleminin de aktif gerçekleştirme sürecinde bir “ileten”e ihtiyaç duymasını beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan kaynak, iletişim sürecinin temelinde bulunan yegâne unsur oluşturmakta ve “ileten” rolünü üstlenmesi nedeniyle önem arz etmektedir²⁶². İletişim sürecinde, “iletmek istediği duygusu, düşüncesi, fikri, bilgisi vb. bir mesajı olan ve bu sürecin başlatıcısı konumundaki birim/birimler” kaynak olarak adlandırılmaktadır. Bu özelliğine paralel olarak “kaynak” teriminin Türkçede kelime anlamı itibarıyla “çıkış yeri” anlamına geldiği ve İngilizce’de “communicator” terimiyle karşılandığı bilinmektedir. Kelimenin Türkçedeki karşılığı ise; “sinyal gönderen”, “konuşan kimse”, “iletişimci” olarak ifade edilmektedir²⁶³. Her şey ve herkesin iletişim sürecini başlatabileceği; duygu, düşünce kanı, inanç, bilgi deneyim vb. unsurları aktarma/paylaşma eğilimi gösterebileceği düşünüldüğünde iletişim sürecinde bir kaynağa duyulan ihtiyaç daha kolay anlaşılmaktadır.

²⁶¹ Mine Saran, a.g.e, s. 75.

²⁶² Hacı Mustafa Açıkgöz, **Etkili İletişim**, Elis Yayınları, Ankara, 2005, s. 31.

²⁶³ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2014, s. 9.

1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Kaynağın Rolü

Her zaman/her yerde varlığını sürdüren ve aktif bir süreç olarak değerlendirilen iletişimi amaçsız bir etkinlik olmadığı tartışma götürmeyen bir gerçektir. Günlük hayatta bilgi paylaşmak, aktarmak, mesajların gönderildiği alıcı/alıcıları etkilemek ve yönlendirmek iletişim yoluyla gerçekleştirmektedir²⁶⁴. Kaynak, bütün bu amaçları gerçekleştirmek ve arzu ettiği davranış değişikliğini yaratmak üzere alıcı/alıcılara hitap ederek iletişimin başlatıcılığını üstlenmektedir. Bu bağlamda kaynak için belirleyici ve tanımlayıcı ölçüt bir mesajı aktarma niyetinin ve eyleminin açığa çıkarılarak güncellenmesi olmaktadır. Kaynak sözü edilen başlangıcı birey, grup, kurum, kuruluş veya makineler olarak gerçekleştirebilmekte ve aktarılmak istenen duygu ve düşüncelerin sembollere dönüştürülmesini ifade eden “kodlama” bu birimler tarafından yapılmaktadır²⁶⁵.

İletişim sürecinde kaynağın yükümlülüğünde olan kodlama, “gönderinin hedeflenen alıcılara veya ileti aracına uygun olarak bir dile veya koda çevrilmesi” demektir. Kaynak, kodlamayı “bir kültür ya da alt kültürün üyelerinin paylaştığı bir anlam sistemi” olarak tanımlanan “kod” vasıtasıyla yapmaktadır. Kodlar, göstergelerden (kendileri dışında bir şeyi niteleyen fiziksel sinyaller) ve bu göstergelerin hangi bağlamlarda ve nasıl kullanılacaklarını belirleyen ve karmaşık iletiler oluşturmak için nasıl bir araya getirilebileceklerine yön veren kurallardan veya uzlaşımlardan oluşmaktadır²⁶⁶. Bir mesajın iletişim kanallarının özelliklerine uygun bir şekilde simgeleştirilmesi aracılığıyla fiziksel olarak iletilebilecek/taşınabilecek bir biçime çevrilmesini kapsayan kodlama basit bir el hareketinden karmaşık bir matematik formülüne kadar çok geniş bir alanda gerçekleştirilebilmektedir²⁶⁷. Ancak bilgiyi ilk üreten kaynağın görevini, ürettiği bilgiyi kodlayarak iletişim amacına en uygun iletişim kanalı vasıtasıyla alıcıya göndermekle sınırlandırmak doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Nitekim kaynak aynı zamanda bilginin alıcıya ulaştığından, alındığından, anlaşıldığından

²⁶⁴ Umut Öktem, *İletişim Kavramı ve İletişim Türleri*, Genel ve Teknik İletişim, Ed: Erhan Arslan ve Ayla Ertürk, 1. Basım, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 12.

²⁶⁵ İrfan Mısırlı, a.g.e, s. 2.

²⁶⁶ John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev: Süleyman İrvan, 2. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 37.

²⁶⁷ Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, 3. Basım, Ankara, 1998, s. 219.

emin olması gereken tarafı da oluşturmaktadır²⁶⁸. Çünkü kaynak, iletişimi başlatma, mesaj oluşturma ve bu mesajı alıcıya göre düzenleme, iletmek istediğini uygun bir kanal aracılığıyla alıcıya ulaştırma, geribildirim alma aşamalarında aktif rol almaktadır. Dolayısıyla kaynağın bilgiyi üretmek, kodlamak ve araç vasıtasıyla alıcıya iletmek suretiyle iletişim sürecindeki görevini tamamladığını düşünmek doğru bir yaklaşımı yansıtmamaktadır.

2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Kaynağın Taşınması Gereken Özellikler

Kişilerarası iletişim sürecinde alıcının, kendisine gönderilen mesaja vereceği tepkinin niteliği, mesajı gönderen birim olarak kaynağın taşıdığı özelliklere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla bir yandan kaynak olmadan iletişimin başlatılamıyor olması diğer yandan iletişimin devamı ve etkinliği üzerindeki önemli rolü, etkili bir iletişim için kaynağın taşınması gereken özellikleri ön plana çıkarmakta ve sürekli gündemde kalmasını sağlamaktadır. Kaynağın sahip olduğu bilgi, duygu, düşünce, anlam ve kavramları alıcıya başarılı bir şekilde aktarmasını etkileyen bu özellikler: “kodlama yeteneği”, “tanınma”, bilgili olma”, “güvenilirlik”, “düzlem ve rolüne uygun davranma”, “iletişim becerisi”, “empati yeteneği”, “tutum ve davranışlar”, sevilme”, “saygınlık”, “fiziksel görünüm”, eğitim seviyesi”, “çevresel, toplumsal ve kültürel öğelere uyum” başlıkları altında aşağıda ele alınmaktadır:

a) Kodlama Yeteneği

İletişim, içeriğin isteğe bağlı olarak -dilini veya davranışın herhangi bir biçimi ile- semboller üzerinden aktarıldığı bir süreci ifade etmektedir²⁶⁹. İletişimin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için her şeyden önce kaynağın; mesajı, alıcı tarafından algılanabilir ve anlaşılabilir sembollere dönüştürmeyi (kodlamayı) ve uygun bir kanal aracılığıyla göndermeyi bilmesi gerekmekte ve bu yeti kodlama yeteneğine işaret etmektedir²⁷⁰. Kaynağın kodlamayı, iletişim sürecine dâhil olduğunda özünü ve biçimini koruyabilecek

²⁶⁸ Ercan Kaşıkçı, a.g.e, 2006, s. 51.

²⁶⁹ Dan O’Hair & Mary Wiemann, **Real Communication an Introduction**, Bedford/St. Martins Publ, USA, 2009, s. 10.

²⁷⁰ Emel Bahar, **İletişim**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 8.

şekilde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Kaynağın mesajın nasıl kodlanacağını ve sözlü/sözsüz ifadelerle nasıl anlam kazandırılacağını bilmemesi veya yanlış/eksik kodlamalar yapması ise iletişimin arzu edilen şekilde gerçekleşmesini engellemektedir. Çünkü bu durum, iletmek istediği duygu, düşünce ya da bilgi yerine çok daha farklı şeylerin algılanmasına sebep olmaktadır.

İnsan dilinin, insanlar arasında uzlaşmış, bilinen, ortak kullanılan bir kod olduğu göz önünde bulundurulduğunda kaynak; duygu, düşünce, bilgilerini sözlü olarak ifade ettiğinde “*sözlü kodlama*” yapmış olmaktadır²⁷¹. Zihnindeki anlamları kodlarken de “birey için değeri ve anlamı olan öğrenilmiş bir uyarı” olarak değerlendirilen sembolleri kullanmaktadır²⁷². İletişimde semboller denilince akla sözcükler, resim ve eylem olmak üzere üç boyut gelmektedir. Sözcükler kişilerin yaşam boyu onlarla düşünmesi ve konuşması nedeniyle konuşma dilinde oldukça önemlidir. Sözlü iletişimde sözcüklerin iyi seçilmesi ve anlam kaymalarına yol açmayacak şekilde kullanılması iletişim sürecini kolaylaştırmakta, jestler ve mimiklerle desteklenmesi ise başarıyı arttırmaktadır. Bu anlamda sözcüklerin birden fazla anlamı olmasının yaratacağı zorlukların üstesinden gelebilmek için sözcükler yerine fikirleri merkeze almanın daha isabetli olduğu ileri sürülmektedir²⁷³. Öte yandan insanların sadece kendi bildikleri şeyleri anlamaya eğilim göstermeleri nedeniyle çoğu zaman kaynağın iletişim kurarken alıcının zihninden geçenleri öngörmesi ve düşünmesi de gerekebilmektedir. Bu bağlamda akıldan çıkarılmaması gereken soru “Sen ne kastettiğini biliyorsun, ya diğerleri?” olmalı, kodlama bu soruyu cevaplayabilecek bir şekilde gerçekleştirilmelidir²⁷⁴. Ayrıca kodlamanın kültürel bağlar kuran, kısa, davetkâr, dikkat çekici, akılda kalıcı olması da önem arz etmektedir. Aksi takdirde kodlanan iletilerin alıcının ortamına erişebilse de onun tarafında algılanmama ve gürültü olmaktan öteye gidememe ihtimali yükselmektedir²⁷⁵.

²⁷¹ Mete Çamdereli, a.g.e, s. 29.

²⁷² Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 13.

²⁷³ Mürüvvet Bilen, **Sağlıklı İnsan İlişkileri**, 6. Basım, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 43.

²⁷⁴ Carl Sagan & Frank Drake, **Communication Studies: The Essential Resource, Effective Communication Practice**, Ed: Andrew Beck, Peter Bennet and Peter Wall, Routledge Taylor & Francis Group Publ, London, 2004, s. 124.

²⁷⁵ Ünsal Oskay, a.g.e, s. 13.

Sonuç olarak kaynak tarafından kodlanan mesajın iletişim sürecinde eksilebileceği, yanlış yorumlanabileceği, reddedilebileceği, kaynağın istediği yere ulaşmayabileceği ya da beklenen etkiyi göstermeyebileceği gibi ihtimalleri göz önünde bulundurarak kodlamalarını gerçekleştirmesinde fayda bulunmaktadır.

b) Tanınma

Kaynağın, alıcı tarafından tanınıyor olması mesajın alıcıya etkin bir şekilde ulaşması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda alıcı, kendisine gönderilen mesajları kaynağın özelliğine göre çözümleyeceği için kaynağı tanımak istemektedir²⁷⁶. Alıcı tarafından tanınan/bilinen ve onun için olumlu duygular ifade eden kaynağın gönderdiği mesajların etkisi olumlu iken, tanınmayan/bilinmeyen/olumsuz duygular uyandıran kaynağın gönderdiği mesajların etkisi ya olumsuz olacaktır ya da kaynağa tepkisizlik olarak yansıyacaktır. Yazın dilinde tanınma unsurunun ünlü kaynakların (kişilerin) kullanımı ile ilişkilendirildiği dikkat çekmektedir. Ünlü kaynağın etkinliği ise; alıcının kaynağın ün saldıgı alana yabancı olmaması, ilgi gösterdiği bir kişilik olması, bir çıkarının olmadığını bilmesi, kaynağın alıcıda yarattığı sevgi/hayranlık/korkunun derecesi, kaynağın sahip olduğu bilgi/yetki/zekâ/güvenilirlik düzeyi gibi pek çok nedene bağlanmaktadır²⁷⁷.

c) Bilgili olma

Kişilerarası iletişim, kaynağın zihninde içsel iletişim ile başlamaktadır. Kaynak öncelikle zihnindeki düşünceleri sahip olduğu bilgilere ve edindiği deneyimlere göre kodlayarak biçimlendirmekte sonrasında ise kanal vasıtasıyla alıcıya göndermektedir. Kaynak, bilgisi oranında kodlama gücüne sahip olduğundan dolayı, göndereceği mesajın etkinliğini sahip olduğu bilginin seviyesi ve konuya olan hâkimiyeti belirlemektedir. Kaynağın sahip olduğu bilgi, bir yandan mesajın içeriğe ve kodlama biçimine karar verilmesi konusunda etkili olurken diğer yandan da alıcıdan beklenen geribildirim ve iletişimin sürekliliğinin belirleyiciliğini üstlenmektedir. Çünkü kaynağı aktarıcı olmaktan

²⁷⁶ Yavuz Tuna, *İletişim Kavramı ve İletişim Süreci*, **İletişim**, Ed: İzlem Vural, 1. Basım, Pegem Akademi Yayınları, 2012, s. 7.

²⁷⁷ Reha Oğuz Türkan, **İnsanları İkna etme ve Uzlaşma Sanatı**, 2. Basım, Hayat Yayınevi, 1998, İstanbul, s. 45-47.

kurtararak etkili bir iletişimin başlatıcısı kılan unsur, alıcının istediği bilgileri kendisine verebilmesidir. Kaynağın, iletişim girişiminde bulunmadan önce kendi kendine paylaşacağı anlamlara ne kadar hâkim olduğunu sorgulaması iletişimin etkinliğini arttıran bir unsurdur. Çünkü yüzeysel ve yetersiz bilgilerle hazırlanmış bir mesaj göndererek iletişim sürecini başlatan bir kaynak, bir süre sonra iletişimi yönlendiremez ve sürdüremez bir hale gelebilmektedir.

d) Güvenilirlik

Kaynak tarafından kodlanan ve alıcıya gönderilen mesajın istenilen etkiyi yaratabilmesi için kaynağın güvenilirlik özelliğini taşıması gerekmektedir. Çünkü alıcının kaynağa güven duyması; ondan gelen mesajlara olan ilgisini arttırmakta, söz konusu mesajları dikkate almasını ve benimsemesini sağlamaktadır²⁷⁸. Sözü edilen olumlu etkilerin, iletişim sürecinde zamanlama açısından da ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çünkü insanlar güvenilir buldukları kaynaklardan gelen mesajları çok irdilemeden, destekleyici mesajlara gerek duymadan almakta, kabul etmekte ve hızla benimsemektedir. Buna karşın güvenilir bulmadıkları kaynaklardan gelen mesajların alınması ve benimsenmesinde insanlar, süreci çok ağır işletmektedir. Ayrıca kaynağın güvenilirlik özelliği de sürekli geçerli olmayabilmektedir. Çünkü güvenilirlik özelliğini kaynağa alıcı yüklemekte ve bu düşüncenin zaman içinde değişmesi imkân dâhilinde değerlendirilmektedir. Yani çoğu zaman “kimin söylediği”, “mesajın ne söylediği” kısmından önemli olduğu için asıl olan kaynağın kendisini güvenilir tanımlamasından çok alıcının onu güvenilir bulması olmaktadır²⁷⁹.

İnsanların kısa vadede kendilerine gönderilen tüm mesajları güvenilir/güvenilir olmayan kaynaktan gelmelerine bakmadan güven verici ve ilgi çekici buldukları, içeriklerini eşit derecede algılayarak akıllarında tuttukları görülmektedir. Fakat kısa dönemde gerçekleşmesi beklenen tutum değişikliği önerilerinde durum değişmektedir. Bu noktada insanlar; güvenilir buldukları kaynaktan gelen mesaj yönünde hareket etme; güvenilir bulmadıkları kaynaktan aldıkları mesajın önerdiği tutum değişikliklerini ise

²⁷⁸ Ahmet Yatkin ve Ümmühan Nazan Yatkin, **Halkla İlişkiler ve İletişim**, Nobel Yayınları, Ankara, 2006, s. 46.

²⁷⁹ Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 18-19.

reddetme yoluna gitmektedir. Uzun dönemde ise güvenilir kaynaktan gönderilen mesaj ile güvenilir olmayan kaynaktan gönderilen mesaj arasındaki kısa dönemli fark ortadan kalkmaktadır. Bazı iletişimciler bu durumu güvenilirliği düşük kaynağın bu niteliğinin zamanla unutulmasına bağlayarak “uyutucu etki-sleeping effect” olarak adlandırmaktadır. Bu yaklaşım, iletişim sürecinde alıcıyı edilgen bir taraf olarak ele almaktadır²⁸⁰. Literatürde güvenilirlik, kaynağın alıcıyı ikna edebilmesinin ve onu gönderdiği mesaja inandırabilmesinin koşulu olarak değerlendirilmekte ve ağırlıklı olarak “dürüstlük”, “uzmanlık”, “iyi niyet (tarafsızlık)” boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu boyutlar aşağıda kısaca özetlenmektedir:

Dürüstlük; kişinin “özü sözü bir” olması anlamına gelmekte ve mesajın etkinliğini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Buna göre; kaynağın dürüst olmadığı düşünüldüğünde alıcının kendisine gönderilen mesajı ciddiye almaması ya da mesaja önyargılı yaklaşması söz konusu olmakta ve iletişim süreci arzu edilen boyuttan uzaklaşmaktadır²⁸¹.

Uzmanlık, güvenilirliğin en önemli özelliği olarak bilinmektedir. Çünkü alıcının kaynağa güven duymasını sağlayan bir faktör olarak uzmanlık-kaynağın uzmanlığını ortaya koyarken aşırılığa kaçmaması koşuluyla- mesajların ikna ediciliğini arttırmakta ve alıcının mesaja daha olumlu yaklaşmasını sağlamaktadır²⁸². Ancak bunun için kaynağın mesaj gönderdiği alanın uzmanı olması yeterli olmamakta, alıcının da kaynağın bu konudaki uzmanlığını kabul etmesi gerekmektedir. Ayrıca uzmanlığın, mesaj konusu ile ilişkili bir alanda olması da tutum değişimini kolaylaştıran etkenler arasında yer almaktadır²⁸³. Öte yandan alıcının, çoğunlukla alanında uzman bir kaynaktan gelen mesajlara karşı daha dikkatli ve ilgili, uzmanlığı olmayan kaynaktan gelen mesajlara karşı ise ilgisiz olabildiği dikkat çekmektedir. Alanında uzman olan kişinin, mesajları alıcının anlama düzeyine uygun hazırlamasının daha başarılı olmasını sağlayacağını düşünmesi

²⁸⁰ Ünsal Oskay, a.g.e, s. 86-87.

²⁸¹ Metin Işık, *Kişilerarası İletişimde Kaynak Olgusu ve Kaynağın Özellikleri*, http://josc.selcuk.edu.tr/article/download/1075000377/pdf_6, Erişim Tarihi: 10.04.2015.

²⁸² Ahmet Yatkın ve Ümmühan Nazan Yatkın, a.g.e, s. 46.

²⁸³ Metin İnceoğlu, *Tutum-Algı-İletişim*, 3. Basım, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 140.

bu noktada etkili olmaktadır²⁸⁴. Bunu sağlamak için kaynak, ileti göndermeden önce alıcıyı tanımak ve hazırlığını onun özelliklerini göz önünde bulundurarak yapmak durumundadır. Çünkü kaynak sadece kelimeleri ve bilgileri ileten bir “ulak” olarak algılanmamalı, aynı zamanda hazırladığı mesajlara kendinden bir şeyler katan bir birimi oluşturmaktadır. Böylece oluşturulan mesajların, kaynağın izlerini taşıması, ondan bir parça içermesi hatta kimi zaman kaynağın, “gönderilen mesajın kendisi” haline dönüşmesi mümkün olmaktadır. Aksi takdirde iletişim süreci, kaynağın güvenilirliğinin sarsıldığı ve bağ kurmanın zorlaştığı bir niteliğe bürünebilmektedir²⁸⁵.

İyi niyet (tarafsızlık); kaynağın taşıması gereken bir özellik olarak, tüm iletişim sürecinin üzerine kurulduğu temeller arasında yer almaktadır. Çünkü kaynak, niyeti doğrultusunda belirli konularda alıcılar üzerinde davranış, tavır veya tutum değişiklikleri yaratmayı amaçlamakta ve duygu/düşünce/görüşlerini mesaj haline dönüştürerek alıcıya ulaştırmaktadır²⁸⁶. Bu özelliğiyle niyet, iletişim sürecinin merkezinde yer alan kaynağın güvenilir olarak algılanması üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumda tutumu değiştirilmek istenen alıcının, kendisine gönderilen mesajda ilk dikkat edeceği nokta söz konusu mesajın iyi niyetle gönderilip gönderilmediği olmaktadır.

İletişim sürecinde iyi niyet, kaynağın nesnel yaklaşımlarının ya da tarafsızlığının göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Tarafsızlık ise kaynağın inanılabilirliğinin temelini oluşturmaktadır. Herhangi bir çıkarın savunulması durumunda ise kaynağın tarafsızlığı ortadan kalkmakta, inanılabilirliği zedelenmekte ve güvenilirliği sarsılmaktadır. İletişim sürecinde iyi niyetin/tarafsızlığın bu derece önemli olması alıcıyı tarafsız olduğuna inandırmayı, kaynağın temel sorunlarından birisi haline getirmektedir²⁸⁷. Öte yandan alıcının mesajı gönderen kaynağın kendisinin tutumunu değiştirmeyi amaçlayıp amaçlamadığını bilmesi de önemli bir güvenilirlik etkeni olarak ele alınmaktadır. Çünkü tutumu değiştirilmek istenen alıcının, mesajın kaynağının böyle bir niyeti olduğunu

²⁸⁴ Şebnem Aslan, a.g.e, s. 37.

²⁸⁵ John C. Maxwell, **İletişim Kurmak Kolay Bağ Kurmak Zordur**, Çev: Damla Akbay, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 68.

²⁸⁶ Nazife Güngör, a.g.e, 2011, s. 26.

²⁸⁷ Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 19.

bilmesi durumunda onun söylediklerine karşı direnç göstermesi ihtimali yükselmektedir²⁸⁸.

e) Düzlem ve Rolüne Uygun Davranma

İnsanlar hayatları boyunca diğer bireyler tarafından kendilerine karşı belirli davranış kalıplarıyla yaklaşılmasını istemektedir. Sosyal bilimlerde grup içindeki konumları gereği bireylerden beklenen davranış kalıpları “rol” olarak tanımlanmakta ve bu beklentiler bireyler üzerinde toplumsal baskılara neden olabilmektedir²⁸⁹. Başka bir ifadeyle bireyin günlük hayatta içinde bulunduğu ortama göre toplumun kendisinden beklediği-kendisinin talip olduğu- pek çok rolü bulunmaktadır. Sözü edilen rollerin uygun ortamlarda sergilenmemesi çatışmalara yol açmaktadır. Dolayısıyla roller toplum yaşamının önemli bir parçasını oluşturmakta ve bu rollerden uzak durmanın mümkün olmadığı ileri sürülmektedir²⁹⁰. Bu bakımdan kaynağın bulunduğu düzleme uygun davranışlar sergilemesi ve göndereceği mesajlar ile düzlemi/rolü arasında ilişki olması gerekmektedir. Kaynağın düzlemini/rolünü aşan mesajlar göndermesi halinde ise söz konusu mesajların alıcıya ulaşmaması, algılanmaması, dikkate alınmaması durumları ortaya çıkabilmekte ve etkileşim ortadan kalkabilmektedir. Ayrıca kaynağın alıcıyı bir davranışa yönlendirmek üzere mesaj göndermesi halinde söz konusu davranışın hem kendi düzlemi hem de alıcının düzlemi ile uyumlu olması da etkili iletişim sürecinde aranılan bir özellik olarak ele alınmaktadır²⁹¹.

²⁸⁸ Füsün Kocabaş, Müge Elden, Nilay Yurkul, **Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle**, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 14-15.

²⁸⁹ Mine Saran, a.g.e, s. 83.

²⁹⁰ Üstün Dökmen, **Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak Gelişmek Uzlaşmak**, 14. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 206.

²⁹¹ Hasan Tutar, **Örgütsel İletişim**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 49-50.

f) İletişim Becerisi

Kişiler için iletişim becerisi, hayatlarını kazanmaları ve sürdürmeleri kadar temel bir yaşam becerisini oluşturmaktadır. Bu anlamda kişisel mutlulukların büyük ölçüde belirleyicisi olarak kabul edilmektedir²⁹². Kişilerin ruhsal dengelerinin kurulmasında; huzurlu, mutlu, sağlıklı ve başarılı bir hayat sürmelerinde önemli katkıları bulunan iletişim becerisi aynı zamanda kişinin başkaları ile uyumlu ilişkiler gerçekleştirmek için etkileşim kurmasına, yaşayan/yaşamayan kişilerin bilgilerinden yararlanmasına yardım eden en özel beceriyi ifade etmektedir²⁹³. İletişim becerisi, kişilerin birbirlerini tanımalarını sağlayan sözlü veya sözsüz iletişim unsurlarının iyi kullanımına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz kişiler birbirleriyle konuşurken, aslında sadece konuşma edimini gerçekleştirmemektedir. Sözleri ile olduğu kadar beden dilleri ve diğer sözsüz iletişim unsurlarını da kullanmaktadır. Bu yüzden iletişimle ilgilenen kimi yazarlar “sosyal etkileşim” ifadesini daha çok tercih etmekte, “kişilerarası iletişim becerisi”nin yerine “sosyal beceriler” demeyi uygun görmektedir²⁹⁴.

Kaynağın alıcıya mesaj göndermesinin ilk amacı “etkilemek” olarak bilinmekte, bu amacı “duygu, düşünce, tavır, davranışlarda değişiklik, dönüşüm ve pekiştirme yaratmak” amaçları takip etmektedir. Sözü edilen tüm amaçların gerçekleştirilebilmesi ise kaynağın, olaylar arasındaki ilişkiyi çabuk kavrayabilmesine, isabetli kararlar alabilmesine, duygu ve düşüncelerini akıcı bir üslupla, güzel ve etkili bir şekilde ifade edebilmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir²⁹⁵. Kaynağın göndereceği mesajları oluştururken alıcının ilgisini çeken sözlere yer vermesi ve bu mesajları içten ve etkili bir söyleyişle karşı tarafa iletmesi iletişimin ikna ediciliği üzerinde etkili olmaktadır. Teknik ve teorik bir üslup yerine sıcak, sempatik, yaşanmışlıkları içeren somut bir dil kullanmak da bu noktada önemini hissettirmektedir. Anlaşılmayı kolaylaştıran, heyecan yaratan, tatlı ve duygulu bir söyleyiş doğrudan bilinçaltına hitap etmeyi sağlayacağı için iletişimin

²⁹² Matthew McKay, Martha Davis, Patrick Fanning, **Messages the Communication Skills Book**, Second Ed, New Harbinger Publ. Inc, USA, 1995, s. 1.

²⁹³ Özlem Şakar ve Nazife Küçükaslan, a.g.e, s. 4.

²⁹⁴ Richard Dimpleby & Graeme Burton, **More Than Words An Introduction to Communication**, Third Ed., Routledge Publ, 1998, USA, s. 82.

²⁹⁵ Metin Işık ve Levent Biber, *İletişim Süreci ve İletişim Çeşitleri*, **Genel ve Teknik İletişim**, Ed: Metin Işık, Levent Biber, Ahmet Öztekin ve Hülya Öztekin, İletişim, 1. Basım, Eğitim Kitabevi, Konya, 2006, s. 12.

etkililiğini arttıracaktır²⁹⁶. Atasözünde vurgulandığı gibi “*dilin kemiği yoktur*”, yani her sözü söylemesi mümkündür. O yüzden iletişim sürecinde sözcükleri özenle seçmek de en az üslup kadar önemlidir. “Diline ve sözüne hâkim olmak”, insanlara saadeti getirebileceği gibi, aksi bir durum onları felakete de sürükleyebilmektedir²⁹⁷.

g) Empati Yeteneği (Duygu Sezisi- Duygudaşlık)

Empati Türkçede “eşduyum”, “duygudaşlık” ya da “diğergamlık” kavramlarıyla anılmaktadır. Genel anlamda “*kişinin iç dünyasını anlayarak onun gözüyle dünyayı görebilme süreci*”²⁹⁸ ve “*diğerinin duygularının yoğunluğunu/anlatımını algılama ve anlama yeteneği*”²⁹⁹ şeklinde ifade edilmektedir. Bu odaklanmanın bir gereği olarak empati, kişinin bir başkasının duyguları ya da düşünceleri, içinde bulunduğu durumu ya da davranışlarındaki motivasyonu önyargısız ve kendi kişisel bağlamı içinde anlamayı ve içselleştirmeyi içermektedir. Kişinin kendi duygularını başka nesnelere yansıtması anlamında da kullanılan empatinin kişilerarası iletişim sürecinde vurgulanmasının sebebi ise ona duyulan gereksinim olarak görülmektedir³⁰⁰.

Kaynak için göndereceği mesajın alıcısını anlamamanın/ona kendisini anlatmanın en pratik, en bilindik, en kolay (olduğunu sandığımız) yollarından birisi olması empatiyi değerli kılmaktadır. Üstelik empati, yeni bir kavram da değildir. Carl Rogers empatinin insanlık tarihinin başından beri kullanılageldiğini savunmaktadır. Ona göre kişinin kendini; bir başka konumda, bir başkasının yerinde ve bir başka zamanda varsayması kendisini ve çevresini algılamasının başlıca yollarından birisini oluşturmaktadır³⁰¹. İletişim sürecinde kişileri birbirine yaklaştırmaya ve iletişimlerini kolaylaştırma işlevlerini de yerine getiren empatik anlayış, anlama/anlaşılma duygularının hissedilmesi ve karşılıklı güven ortamının yaratılması suretiyle etkili bir iletişimin kurulmasını

²⁹⁶ Zülfikar Özkan, **İletişimde Kalp Köprüsü**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 287.

²⁹⁷ Ertuğrul Yaman, **İnsan ve İletişim**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 123.

²⁹⁸ Doğan Cüceloğlu, **Yetişkin Çocuklar**, 13. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 216.

²⁹⁹ Nilüfer Voltan Acar, **Yeniden Terapötik İletişim Kişilerarası İlişkiler**, 7. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s. 24.

³⁰⁰ Ferman Salmış, **Tekno İnsan Çağında İletişim ve Empati Kaybı**, Elit Kültür Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 140.

³⁰¹ M. Abdullah Yılmaz, a.g.e, s. 81.

sağlamaktadır. Bu süreç sayesinde empati kuran/empati kurulan kişiler arasında bir etkileşim yaratılmak suretiyle kendini açma, güven duyma, çevre tarafından onaylanma ve sevilme gibi davranışların geliştirilmesi ve karşılıklı fayda sağlanması mümkün olmaktadır³⁰². Empati yeteneği yüksek olan kaynak, olayları başkalarının bakış açılarıyla görebilme yeteneği sayesinde alıcıların bulunduğu/bulunabileceği durumları, yaşadıkları/yaşayabilecekleri duygu ve düşünceleri tahmin edebilmekte, mesajlarına bu doğrultuda yön vererek mesajın etkili olma şansını artırabilmektedir³⁰³. Anadolu coğrafyasında empatinin yani aynı duygu dilini konuşmanın ifadesi “*diğergamlık*” olarak telaffuz edilmektedir. Diğergamlık, karşılık beklemeden, varlıkların gelişimi için aktarılan değer, iyilik, emek ve davranışların bir ifadesidir. Halk arasında “*diğerinin duygularıyla hemhal olmak ve diğerinin duygularına duyarlı olmak*” yani “*diğerinin derdi benim derdimdir diyebilmek*” diğergamlık olarak bilinmektedir³⁰⁴.

h)Tutum ve Davranışlar

Kişilerarası iletişimde mesajın içeriği ile eylem yeteneği arasında her zaman bire bir ilişki bulunmamaktadır. Yani bir ifadenin eylem yeteneğini her zaman mesajın kendisi belirleyememektedir. Zaman zaman kaynağın sahip olduğu kişiliğin kabul düzeyi, belirleyiciliği üstlenmektedir. Çünkü insanlar mesajları değerlendirirken sadece mesajın içeriğini değil kaynağın kişiliğini de göz önünde bulundurmaktadır³⁰⁵. Bu bağlamda kaynağın kişiliği, iletişim sürecinde alıcıyı etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. İnsanların kişiliğinin bazı boyutları, dışarıdan gelen çeşitli iletişim mesajlarına karşı bireyin etki altına girmesini kolaylaştırırken; bazı boyutları da dış etkilere karşı direnme gücü kazandırmaktadır. Bunlar içerisinde kendine güven ve özsaygı, zekâ ve eğitim seviyesinin yüksekliği, entelektüel bir zihin yapısının varlığı büyük ölçüde kişilerin dışarıdan gelen telkinlere ve davranış değiştirme amaçlı iletişime karşı öncelikle “direnme” ve “karşı gelme” tavırlarını desteklemektedir. Buna karşın

³⁰² Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, **İletişim Becerileri Anlamak-Anlatmak-Anlaşmak**, 3. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2013, s. 37.

³⁰³Metin Işık, a.g.e, 2015.

³⁰⁴ İbrahim Zeyd Gerçik, a.g.e, s. 164.

³⁰⁵ Kenan Mehmet Ekici, **İletişim**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013, s. 48.

kendisine güveni az ve özsaygısı düşük olan kişilerin kendi düşüncelerine de olumlu yaklaşmadıkları gözlenmektedir. Bu kişilik özelliklerine sahip kişilerin zihin yapılarının güvenilir ve bilimsel bilgiden uzak, çoğunlukla sıradan ve rastgele bilgiler ile doldurulduğu gözlenmektedir³⁰⁶. Bu bağlamda kişiliğin yansımaları olan tutum ve davranışların kaynağın iletişimde bulunma yollarını etkilediğini söylemek mümkün olmaktadır. Kaynağın gönderdiği her mesaj, kendi kişiliği, bilgi seviyesi, kültürü, eğitimi, duygu ve düşünce yapısı ile ilgili ipuçları taşımaktadır. İletişim sürecinde bireylerin bilinçli/ bilinçsiz bir şekilde belli bir imaj oluşturarak kendilerini karşı tarafın gözünde yüceltmek veya olumlu bir kanaat oluşturmak için sözel/sözel olmayan mesajlarla bir duruş sergilemeye çalışmalarının altında yatan neden budur³⁰⁷. Sonuç olarak kaynağın ilettiği konuya ve alıcıya karşı olumlu tutum ve davranışlar içinde bulunmasının iletişimin beklenen nitelikte gerçekleşmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Kaynağın duygu ve düşüncelerinin ilettiği konuyla ya da alıcının özellikleriyle uyumlu olmaması durumunda ise iletişimin sekteye uğraması an meselesi olmaktadır.

İnsanlar arasındaki sürtüşmeler genellikle kişiler arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. İnsanların kendi karakterlerini daha iyi tanıyıp anlamaları ve etrafındaki bireylerle iyi iletişimde bulunmaları sonucunda toplum, maddi, manevi anlamda pozitif değerler kazanmaktadır. İnsanların en çok karakter farklılıklarını bilmemekten dolayı iletişim problemleri yaşadıkları görülmektedir. Karakter farklılıklarının ve bu farklılıkların tutum/davranış boyutuna yansımalarının farkında olmak ise sağlıklı bir iletişimin temelinde yatmaktadır³⁰⁸.

³⁰⁶ Feyzullah Eroğlu, a.g.e, s. 327.

³⁰⁷ Orhan Gökçe, a.g.e, s. 49.

³⁰⁸ Oğuz Saygın, **İnsan İlişkilerinde 4x4 Lük İletişim**, 1. Basım, Hayat Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11-12.

ı) Sevilme

İnsan ilişkilerinde kişilerin beş temel ilişki gereksinimini karşılamak istedikleri görülmekte ve bu gereksinimler “varoluşun beş boyutu” olarak adlandırılmaktadır. Kişilerarası iletişim söz konusu olduğunda varoluşun birinci boyutunu “kaale alınmak ve umursanmak”, ikinci boyutunu, “yargılanmadan olduğu gibi kabul edilmek”; üçüncü boyutunu “değerli görülmek”, dördüncü boyutunu “yeterli görülmek” ve beşinci boyutunu ise “sevilmek” oluşturmaktadır³⁰⁹. Bireysel ve toplumsal hayatında kişi özlenmek ve sevilme istemektedir. İletişim de özünde “sevgi dolu bir ilişkiyi kurup sürdürebilme becerisi”dir. Bu beceriyi taşıyanlar hayatta başarılı olmakta, insanları sevdikleri oranda sevilme böylece hem kendilerine hem de çevrelerine bir kalite katmaktadır³¹⁰. Öte yandan insanlar sevilen, beğenilen, hoş ve sempatik bulunan kişiler ile iletişim kurmaktan keyif almakta ve onların mesajlarına diğer kişilerden gelen mesajlara oranla daha fazla ilgi ve itibar göstermektedir. Başkaları tarafından kabul edilmek, beğenilmek, sevilme ise karşı tarafın bazı savunma mekanizmalarını ortadan kaldırarak ikna olmalarını ve “evet” demelerini kolaylaştırmaktadır. Çünkü insanın varlığının en büyük ihtiyaçları arasında sempati, dostluk ve sevgi dolu olma yer almaktadır³¹¹. Öte yandan araştırmalar, insanların kendisini seven insanları sevmeye meyilli olduğunu göstermektedir. Yani bir insan, diğer insan tarafından sevildiğini ve onun tarafından olumlu duygularla karşılandığını öğrendiği zaman onu daha çok sevmek için içgüdüsel bir istek duymaktadır. Bu yüzden kişilerarası iletişim sürecinde kaynağın, alıcı konumundaki kişiye sevildiğini hissettirmesi ya da bildirmesi de sürecin ikna ediciliği üzerinde etkili olmaktadır³¹².

³⁰⁹ Doğan Cüceloğlu, **‘Keşke’siz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları**, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 190-191.

³¹⁰ Hayati Odabaşı, **Mutlu Bir Aile, Mutlu Bir İşyeri, Mutlu Bir Çevre için 360 Derece İletişim**, 2. Basım, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 15.

³¹¹ Erica Guilane-Nachez, **İletişim mi? Kolay!**, 1. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 51.

³¹² David J. Lieberman, **Herkes Her İstediklerini Yaptırın- Psikolojik Sırlar ve Yöntemler**, Çev: Merve Duygun, İstanbul, 2000, s. 19-20.

i) Saygınlık

Uzmanlıkları, profesyonellikleri ve nesnellikleri ile toplumda yerini sağlamlaştırmış insanların saygınlık özelliği yüksek olmaktadır. Kaynağın saygı duyulan bir kişilik yapısına sahip olması ise, alıcı üzerindeki ikna ediciliğini arttırmaktadır. Öte yandan unvan, saygınlık ve başarının sağladığı ün, kaynağa güven kazandıran unsurlar arasında yer almaktadır³¹³.

j) Fiziksel Görünüm

Kişilerarası iletişim sürecinde insanların büyük bir bölümünün güzel gördükleri unsurlara odaklandığı ve bu odaklanmanın iletişimin kalitesini arttırdığı düşünülmektedir. Bu anlamda kaynağın fiziksel görünümünün güzelliği ve çekiciliği onun iletişim becerilerinin kalitesini ve kabul oranını arttırmaktadır. Ayrıca kişilerin fiziksel görünümü, insan ilişkilerinde ilk fark edilen özellik olarak bilinmektedir. Çoğu zaman insanlar fiziksel görünüm itibarıyla uyumlu ve güzel olan kişilere daha fazla olumlu nitelik yüklemekte, böylece olumlu özellikler kişilik özelliklerine genellenmektedir³¹⁴. Yazın dilinde “hale etkisi” adı verilen durum, fiziksel görünüm bakımından olumlu algılanan insanların sosyal iletişimde daha başarılı görüldüklerine dair en büyük kanıttır. Buna göre, kişilerarası iletişim esnasında fiziksel görünüm itibarıyla çekici olarak algılanan insanlara otomatik olarak yetenek, zarafet, dürüstlük, güvenilirlik ve zekâ gibi aslında belki de hiç sahip olmadıkları özelliklerin atfedildiğini ve gönderdikleri mesajlar sorgulanmadan kabul edildiğini göstermektedir³¹⁵. Söz konusu atıflar fiziksel görünümün iletişim sürecinde oynadığı rolün farkında olmadan yapılmakta ve bilinçdışı bir “*iyi görünümlü eşittir iyi*” varsayımına karşılık gelmektedir Benzerlik, görünüş, hitabet, hoşla gitme gibi unsurlarda özenli olması ve karşı tarafın kişiliğine ve değerlerine saygı göstermesi ile sempati kazanan kaynak, çekiciliğini arttırmaktadır³¹⁶.

³¹³ Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 20.

³¹⁴ İbrahim Zeyd Gerçik, **Dikta Değil İkna İletişim Psikolojisi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 25, 151.

³¹⁵ Peter Thomson, **İletişimin Sırları**, Çev: Metin Yurtbaşı, 2. Basım, Arion Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 200.

³¹⁶ Robert B. Cialdini, **İknanın Psikolojisi Teori ve Pratik Bir Arada**, Çev: Yasemin Fletcher, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2010, s. 218.

Toplumsal hayatta her bireyin, başka insanların kendisini sevmesinde etkili rol oynayabilen birtakım kişilik özellikleri bulunduğu bilinmektedir. Fiziksel çekicilik de bu özellikler arasında yer almakta ve başka her şey eşit olmak koşulu ile çekici olduğu düşünülen kişilerin, çekici olduğu düşünülmeyen kişilerden daha fazla sevildiği ileri sürülmektedir³¹⁷. 1950’li yıllardan sonra sosyal psikolojinin geleneksel konularından birini oluşturan kişilerarası ilişkilere ilişkin araştırmalar 1970’li yıllar itibariyle kişilerarası çekicilik başlığı altında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Birden çok kuramsal çerçeve altında yürütülmüş olan bu araştırmalar fiziksel yakınlık, tutum, inanç, yaş, sosyal seviye, coğrafi bölge, eğitim, boy, güzellik, yakışıklılık gibi boyutlarda yaşanan benzerliklerin kişilerarası ilişkileri olumlu yönde etkilediği sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca kişilerin kendilerini maddi veya sosyal yönden ödüllendiren, akla yatkın ölçülerde kişisel bilgi veren, konuşurken gözünün içine bakan, duyarlılık gösteren insanlardan hoşlandıkları saptanmıştır³¹⁸. İletişim bir bütün olarak düşünüldüğünde kaynağın alıcıya vereceği mesajın doğru algılanmasında kullanılan kelimeler, ses tonu ve beden dili kadar fiziksel görünümün de etkili olması gayet normaldir. Bunun nedeni, kaynağın fiziki görünümü sayesinde, alıcının bilincinde olumlu/olumsuz, belirgin/belirsiz bir iz bırakmasıdır. Çünkü kişiler hiç konuşmadan duruşları, kıyafetleri, aksesuarları vb. dış özellikleri ile kendileri hakkında birçok mesajı karşı tarafa iletmekte, bir izlenim oluşturmakta ve bu izlenimi kolay kolay değiştirememektedirler. Atalarımız tarafından söylenen “*adım çıkmış dokuza inmez sekize*” sözüyle vurgulanmak istenen durum budur³¹⁹. Fiziksel görünüm, kişinin fizik yapısı ile kılık kıyafetinin bir bütünü olarak algılanmaktadır. Yerine ve zamanına uygun olarak seçilmiş düzgün bir kıyafet, hem kaynağın kendisine duyduğu güvenin hem de karşı tarafa gösterdiği özenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Düzgün bir fiziksel yapıya sahip olan kaynağın, alıcıda olumlu bir etki bırakacağı ortadadır. Tek ölçüt olarak kabul etmek doğru olmasa da “*İnsanlar kıyafetleri ile ağırlanır, karakterleri ile uğurlanır*” sözüyle kıyafetin etkileyici bir iletişim sağlamak için önemli bir rol üstlendiğinin altını çizilmektedir³²⁰.

³¹⁷ J. L. Freedman- D. O. Sears, J. M. Carlsmith, **Sosyal Psikoloji**, Çev: Ali Dönmez, 3. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 192.

³¹⁸ Nuran Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 11.

³¹⁹ Adil Maviş, **Söz Söyleme ve İletişim Sihirbazlığı**, 6. Basım, Sıradışı Kitap, İstanbul, 2008, s. 63.

³²⁰ Ahmet Yatkın ve Ümmühan Nazan Yatkın, a.g.e, s. 48.

k) Eğitim Seviyesi

Kaynağın eğitim seviyesinin yüksek olması tüm iletişim evrelerinde olumlu veya olumsuz anlamda etkisi bulunan bir unsuru oluşturmaktadır. Burada eğitim sözcüğüyle işaret edilen şey sadece okullarda gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyeti değildir. Çünkü etkili iletişim kurma yolunda öğrenilmiş ne varsa eğitimin ürünüdür. İnsan doğduğu andan itibaren çevresiyle sürekli iletişim kurarak yaşama dair her konuda eğitilmektedir. Ait olduğu toplumun kurallarını, değer yargılarını çevre ile kurduğu iletişim vasıtasıyla öğrenmekte, öğrendiklerini kurduğu/kuracağı iletişimlerde kullanmakta dolayısıyla iletişim yoğunlukla eğitim yoluyla kazanılan bir eylemi ifade etmektedir³²¹. Bu anlamda iletişim becerilerini kullanabilmeyi eğitim seviyesi ile ilişkilendirmek mümkündür.

Öte yandan kaynak ile alıcı arasında bulunan eğitim seviyesi ve bilgi birikimi farklılıkları, ortak dilin oluşturulmasında güçlük yarattığı için iletişimin kalitesini düşürmektedir. Söz konusu olumsuzluğun önüne geçmek için kaynak mesajlarını; alıcının eğitim seviyesini ve anlama/algılama kapasitesini göz önünde bulundurarak kodlamak durumundadır. Bu bağlamda eğitim seviyesinin yükselmesiyle gelişen bilgi dağarcığına bağlı olarak kaynağın kodlama gücü artmaktadır. Dolayısıyla kaynağın eğitilmiş olması iletişim sürecinde büyük bir avantaj olarak değerlendirilmelidir. Ancak iletişim sürecine katılanların eğitim düzeylerindeki farklılıkların iletişimi güçleştirse de olanaksızlaştırmaya yetmeyeceği de unutulmamalıdır³²².

l) Çevresel, Toplumsal ve Kültürel Ögelere Uyum

Kişilerarası iletişim, toplumsal yaşamdaki bireylerle var olmaktadır. Dolayısıyla bireylerin kişisel özellikleri, sosyo-ekonomik durumları, yakınlık dereceleri ve toplumdaki egemen değer yargılar iletişimin niteliğinin belirlenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlamda kişilerarası iletişimin başarısı için bireyler; duygularını, düşüncelerini ve fikirlerin karşı tarafa en etkili biçimde anlatabilme becerisine sahip

³²¹ Nursel Telman ve Pınar Ünsal, a.g.e, s. 73

³²² İsmail Türkmen, **Yöneticiler İçin Etken İletişim Modeli**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayın No: 480, Ankara, 2000, s. 18.

olmalıdır³²³. Çünkü kişilerin iletişim kurma şekilleri ve bu süreci nasıl yürüttükleri kendi çevresel, ekonomik, toplumsal ve kültürel durumlarını yansıtan bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Kişilerin toplum içinde üstlendikleri roller, sahip oldukları konumlar ve saygınlıkları da kodlamadan, kanal seçimine, geribildirimden filtrelemeye kadar pek çok iletişim unsuru üzerinde belirleyici olmaktadır³²⁴.

B. MESAJ (İLETİ)

“İnsanların diğerleri ile paylaşmak istedikleri duygu ve düşünce içerikleri”³²⁵ ve “düşünce, duygu veya bilginin kaynak tarafından kodlanmış biçimi” olarak tanımlanan mesaj, kaynağın ürettiği sözel, görsel ve işitsel simgelerden oluşmaktadır. Mesaj; kaynak birimdeki içeriğin, bir seçim sürecinden geçirilmiş ifadesi olma özelliğini taşımaktadır³²⁶.

1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Mesajın Rolü

İletişenler arasında gerçekleşen ve onları birbirine bağlayan iletişim süreci; mesaj yaratma, gönderme ve alma etkinliklerini içermektedir. Dolayısıyla özünde “mesaj paylaşımı” olduğu kabul edilen iletişim sürecinin açıklanmasında *“anlam yükü taşıyan her insan etkinliği”* şeklinde değerlendirilen mesajın önemli bir yeri vardır. Bu değerlendirme, mesajın anlam boyutuna vurgu yapmaktadır³²⁷. Kaynak tarafından alıcıya gönderilen ve kendi başlarına hiçbir anlam taşımayan kâğıt üzerindeki birtakım şekiller, ses dalgaları, diğer görsel/işitsel malzemeler ve dokunma yoluyla elde edilen mesajlar kod açma ile alıcıda anlam kazanmaktadır³²⁸. İletişim, kaynağın gönderdiği mesajın, alıcı tarafından algılanmasıyla kurulmaktadır. Bu yüzden iletişimin görünür yönünü oluşturan mesajın, iletişimin türünü ve etkinliğini belirlemede önemli rolü bulunmaktadır. Bu açıdan iletişim sürecine anlam kazandıran mesajın etkinliğini, kodlama ve kod açma öğeleri ilişkilendirmek gerekmektedir. Öncelikle kaynak; iletmek istediği amaç, niyet ve anlamları hedeflenen alıcı ya da kullanılan iletişim kanalına uygun sembollere, kodlara ve simgelere dönüştürmekte ve böylece *“kodlama-encoding”* işlevini yerine

³²³ Almıla Dalkılıç, **İletişimde İletişim**, 1. Basım, Elma Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 23.

³²⁴ Ahmet Haluk Yüksel, a.g.e, s. 12.

³²⁵ Dan O’Hair & W. Friedrich Gustav, a.g.e, s. 5.

³²⁶ Doğan Cüceloğlu, **Yeniden İnsan İnsana**, 40. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 70.

³²⁷ Nabi Avcı, a.g.e, s. 17.

³²⁸ Ahmet Haluk Yüksel, a.g.e, s. 13

getirmektedir. Buna karşılık alıcı da kodlara ve simgelere dönüştürülmüş amaç, niyet ve anlamları çözümleyerek yorumlamakta ve “kod açma-decoding” rolünü üstlenmektedir³²⁹.

Mesaj, sözü edilen kodlama/kod açma süreçlerini kaliteli kılan unsurların başında gelmektedir. Bu yüzden kaynağın kodlamak suretiyle alıcıya gönderdiği mesajları alıcının duyu organlarınca algılayabileceği nitelikte hazırlaması önem arz etmektedir. Ayrıca mesaj, alıcıya ne kadar çok duyu organına seslenerek ulaşırsa anlatımın o ölçüde başarı olduğu dikkat çekmektedir. Bu sebeple görme, işitme, dokunma hatta koku alma ile ilgili faktörlerin iletişimde yer alması mesajın gücünü arttırmakta ve böylece mesajı alan kişilerin tüm alıcılarına ulaşma ve onları besleme imkânı olmaktadır³³⁰. Ayrıca kaynağın iletmek istediği ile alıcının anlamlandığı mesaj arasında fark olması ve bu farkın artması iletişimin başarısız olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kaynak ve alıcının ortak algılama, anlamlandırma, anlama ve yorumlama süreçleri kullanmaları etkili bir iletişim için önemli kabul edilmektedir. İletişim sürecinde mesaj, “mesajın içeriği” ve “mesajın dili (biçimi)” olmak üzere iki temel boyutta ele alınmaktadır:

Mesaj içeriği, “kaynağın amacını ifade etmesinde seçilen iletinin malzemesi³³¹” olarak tanımlanmakta ve “mesajın ne olduğu”nu işaret etmektedir. Bu anlamda mesajın içeriği; iletilecek fikirleri, bilgileri, tutumları, davranışları mesajın yani özünü oluşturmaktadır. Kişilerarası iletişimde mesajın içeriğini, mesajın sözcüklerle sınırlanan bölümü oluşturmaktadır. İletilmek istenen mesajın açık seçik belirlenmesi ve ele alınması bu aşamada gerçekleşmektedir. Mesajı oluşturan duygu ve düşüncelerin anlaşılabilir bir şekilde ve hiçbir yanlış yoruma yol açmayacak şekilde kodlanması ve aktarılması sürecin işleyişinde etkili olmaktadır³³². Mesaj içeriğinin iyi anlaşılabilmesi açısından alıcının toplumsal ekonomik/durumunun, eğitim düzeyinin vb. özelliklerin kaynak tarafından iyi

³²⁹ Demet Gürüz ve Emet Gürel, a.g.e, s. 336-337.

³³⁰ T. Koray Akman, **Genel İletişim**, İlya İzmir Yayınevi, İzmir, 2011, s. 15.

³³¹ Ahmet Haluk Yüksel, a.g.e, s. 15.

³³² Zeyyat Sabuncuoğlu ve Melek Tüz, **Örgütsel Psikoloji**, 3. Basım, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001, s. 68.

bilinmesi önem kazanmaktadır. Alıcının belli söz konusu özelliklerini dikkate almadan hazırlanan mesajlar başarısızlığa mahkûm olmaktadır.

Mesajın dili ise, “aktarılmak istenen duygu, düşünce, fikir ve anlamların kodlanması” olarak anlamlandırılmakta ve “iletişim sürecinde mesajların sözel olmayan boyutu”nu oluşturmaktadır. Sözel olmayan boyut, sözcüklerin vermediği, veremediği ya da vermek istemediği mesajları karşı tarafa iletebilmesi açısından önem taşımaktadır. Anlamların iletilmesinde mesajın dili en az içeriği kadar, hatta bazen daha da etkili bir rol üstlenebilmektedir. Çünkü iletişim sırasında “ne söylendiği”, “nasıl söylendiği” ve “alıcı tarafından nasıl algılandığı” mesaja ilişkin odak noktalarını oluşturmaktadır. İletişimde kaynak tarafından kodlanan mesajın içeriğinin farklı doğrultularda olması ya da anlamsal bir netlik taşımamaları tıkanıklıklara, yanlış anlaşılmalara ya da belirsizliklere yol açmaktadır³³³. Öte yandan “kaynak ile alıcı arasında sürekli dönüşen, değişen, başkalaşan ve yeniden biçimlenen mesaj³³⁴” bir veya birden çok duyuya seslenecek şekilde sözlü veya sözsüz biçimler taşıyabilmektedir. Niyet edilerek oluşturulan mesajlar düşünülerek ve planlanarak karşı tarafa iletilirken; bazen de niyet edilmeden kılık kıyafet, gülümseyiş, yürüyüş şekli gibi biçimlerde kendiliğinden bireyi yansıtabilmektedir³³⁵.

2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Mesajın Taşınması Gereken Özellikler

İletişimde kaynak ile alıcı arasında köprü işlevi görmek suretiyle iletişimin başarısını büyük ölçüde belirleyen mesaj, güncel olarak belirli ortamlarda karşılıklı paylaşılan sözlü ve sözsüz ifade şekillerinin tümünü kapsamaktadır³³⁶. Kişilerarası iletişim sürecinde genel olarak mesajların taşınması gereken özellikler; “açıklık”, “anlaşılabilirlik”, “zamanında iletilme”, “uygun kanalı izleme” ve “alıcı ile kaynak arasında kalma” olmakla birlikte sözü edilen bu özellikler aşağıda detaylandırılmaktadır:

³³³ Ercan Kaşıkçı, **Beden Dili**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 27-28.

³³⁴ Ahmet Şerif İzgören, **Türkiye’de Beden Dili, İş Yaşamı ve Renkler Dikkat Vücudunuz Konuşuyor!**, 43. Basım, Elma Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 11-19.

³³⁵ Joseph A. Devito, a.g.e, 1999, s. 12.

³³⁶ Orhan Gökçe, a.g.e, s.42.

a) Anlaşılabilirlik

Kişilerarası iletişim sürecinde mesaj, içerik anlamında fiziksel olarak var olmalı ve kaynağın gerçekleştirdiği kodlama vasıtasıyla aktarılabilecek bir biçime bürünebilmeli; alıcı da bu biçimlenmiş içeriğe bir anlam yükleyebilmelidir. Mesajın anlaşılır olma özelliğinin doğası bunu gerektirmektedir³³⁷. Çünkü anlam verilemeyen mesajlar vasıtasıyla etkili bir iletişim sürecinin yürütülemeyeceği açıktır. Bu bağlamda mesajın beklenen düzeyde algılanması, anlaşılması, kavranması ve benimsenmesi mesajın anlamlılığına bağlı olmaktadır. Anlaşılacak için fikirleri yan yana dizmekten daha fazlasını yapmak, başka bir ifadeyle onları anlamlı ve anlaşılır bir şekle sokmak gerekmektedir³³⁸. Yani anlaşılabilirlik; hem biçim, hem de içerik açısından sağlanması gereken bir özelliği ifade etmektedir. Ayrıca anlaşılabilirlik; kaynağın ve alıcının bilgisine, yeteneğine ve kültürel özelliklerine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Zaten anlaşılamayan mesajların kodunun, kodlandığı şekilde çözülmesi mümkün olmamaktadır³³⁹.

b) Açıklık

Mesaj, iletişimsel işleyişin bir ürünü olarak algılanmalıdır. İletişimsel edimden beklenen sonucun alınabilmesi için ise mesajın açık ve net olarak oluşturulması gerekmektedir³⁴⁰. Çünkü kaynak, gönderdiği mesaj karşılığında alıcıdan bir tepki beklemesi nedeniyle göndereceği mesajı kodlarken alıcının kim/kimler olacağına, hangi alıcının ne yapmasını istediğine/gerektiğine karar vermesi ve mesajın genel ifadesi içinde bu bilgilere yer vermesi gerekmektedir. Gönderilen mesaj açık da olsa beklenen geribildirim belirsizliği anlaşılmayı engelleyebilmekte ve bu anlamda açıklık kaynak açısından önemli olduğu kadar alıcı açısından da önemli olmaktadır. Kaynak, alıcıların mesajı kendilerince algılamaları ve yorumlanmaları esnasında sapmalara neden olmamak için mesajlarını açık, net, anlaşılır ve tam vermeli; argo kullanımlardan, mesleki terimlerden ve yabancı sözcüklerden mümkün olduğunca kaçınmalıdır.

³³⁷ Nurçay Türkoğlu, **İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara-Toplumsal İletişim, Tanımlar Kavramlar, Tartışmalar**, 1. Basım, Kalemus Yayınları, İstanbul, 2007, s. 22-23.

³³⁸ Jacques Barzun, Henry F Graff, **Modern Araştırmacı**, Çev: Fatoş Dilber, Tubitak Yayınları, Ankara, 2001, s. 211.

³³⁹ Demet Gürüz ve Emet Gürel, a.g.e, s. 12.

³⁴⁰ Nazife Güngör, a.g.e, 2011, s. 26.

Öte yandan iletişim esnasında açık ve net mesajlar vermek, bir iletişim kusuru kabul edilen “karşı tarafın söyledikleri ile yetinmeyip, söylenenlerin altında başka anlamlar arama” ve “art niyetlere odaklanma” davranışlarının da önüne geçmektedir. Atalar tarafından bu kusurun “olmayacak sebeplerle suç ve suçlu bulma çabasında olmak” anlamına gelen “*öküz altında buzağa aramak*” deyiimiyle ifade edildiği ve asırlar öncesinden gündeme alındığı dikkat çekmektedir³⁴¹.

c) Zamanında İletilme

Her iletişimin belirli bir gerçekleşme zamanı vardır, bu anlamda mesajın içeriğine en uygun zamanlamayı seçmek iletişimin başarısı üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla mesajın doğru zamanda iletilmesine dikkat edilmeli, mesajın içeriğinin zaman konusunda bilgiler içermesi sağlanmalıdır. Öte yandan mesajın alıcıya gönderileceği zamanlamayı belirlemek ne kadar önemliyse, alıcıdan beklenen davranışın zamanlamasını doğru öngörmenin de o kadar önemli olduğunu hesaba katmak gerekmektedir. Sağlıklı bir iletişim, alıcının sözel ve sözel olmayan unsurlar itibariyle kaynak ile iletişim kurmaya hazır olduğu bir zamanlama ile tercihen yüz yüze gerçekleştirilmelidir³⁴².

d) Alıcı ile Kaynak Arasında Kalma

Mesaj, özel anlamı olan kodlanmış sembollerden oluşmaktadır. Yani kaynak, iletişim sürecinde gönderdiği mesaja özel bir anlam vermekte ve alıcının bu anlamı gönderdiği şekliyle çözümlemesini beklemektedir. Ancak mesajın, kaynaktan alıcıya ulaşmaya kadar farklı kişilerden ve aşamalardan geçmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu durumda mesajın kaynaktan alıcıya ulaşması sırasında aktarıcılar mesajın içeriğini gerektiği gibi kavramadan ya da etkilendikleri biçimde yeni bir kaynak edasıyla yeniden kodlayarak alıcıya farklı bir mesaj gönderebilmektedir. Dolayısıyla mesajın anlamında bozulmalar oluşabilmekte, mesaj farklı anlamlara bürünebilmekte ve alıcı, böyle bir mesajla karşılaşınca, beklenmeyen davranışlar sergileyebilmektedir. Orijinal mesaj ile

³⁴¹ Mesut Fırat, *İletişimdeki Kusurlarımız*, DN-Aden Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 13.

³⁴² Hayati Odabaşı, a.g.e, s. 30.

algılanan mesaj arasındaki fark ne kadar büyürse, iletişime katılanların kişilerarası iletişimleri o kadar zayıflamakta ve mesajın kodlandığı anlamın dışına çıkma ihtimali artmaktadır. Bu anlamda etkin bir iletişim için kaynak ve alıcının, aynı anlamlar bütününe paylaşması gerekmektedir³⁴³.

e)Uygun Kanalı İzleme

Kişilerarası iletişimin gerçekleştiği ortamda, mesaj, iletişim kanalı izleyerek alıcıya ulaşmaktadır. Uygun kanalı gözetmeksizin alıcıya ulaşması durumunda mesaj etkinliğini kaybetmekte, alıcı ile kaynak arasındaki ilişki yetersiz hale gelmektedir. Öte yandan kanal seçimindeki yanlışlık zaman zaman mesaja farklı anlamlar eklenmesine sebep olabilmekte, bu durumda mesaj yeni bir anlama kavuşabilmekte, alıcıda arzu edilmeyen tutum ve davranışlara yol açabilmektedir. Bunu yüzden kaynaktan gönderilen mesaj, iletişimin amacına uygun bir kanal izlemek durumundadır.

C. KANAL (YOL, OLUK)

İletişim kanalının, başta “*mesajın içinden geçtiği yol ya da geçit*³⁴⁴” olmak üzere “*mesajın kaynaktan (bir yerden bir yere, bir kişiden diğer bir kişiye kaynaktan alıcıya) taşınmasını sağlayan ortam, araç ya da kanal*³⁴⁵” ve “*mesajın alıcıya sunulmuş şekli*³⁴⁶” gibi farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir.

İki insan birbirinin farkına varmasıyla başlayan iletişim sürecinde, o an itibariyle söylenen/söylenmeyen ya da yapılan/yapılmayan her şeyin aktarılması amacıyla görsel, işitsel, dokunsal, kokusal, tatsal pek çok kanal kullanılmaya başlanmaktadır. Her bir duyu organının bir iletişim kanalı işlevi gördüğü süreç, anlam alışverişinin bulunmasına bağlı

³⁴³ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 33.

³⁴⁴ Joseph A. DeVito, a.g.e, 1998, s. 13.

³⁴⁵ Judy Pearson, Scott Titsworth Lynn Harter, **Human Communication**, Third Ed, McGraw-Hill Pub, NY, 2008, s. 12.

³⁴⁶ Demet Gürüz ve Emet Gürel, a.g.e, s. 338.

olarak sürmektedir³⁴⁷. Alıcı ile kaynak arasında köprü görevi gören kanalın iletişim sürecinde tek başına kullanılmasına çok az rastlanmakta çoğunlukla iletişim birkaç kanalın aynı anda kullanımıyla gerçekleştirilmektedir³⁴⁸. Bunun nedeni iletişimde kullanılan kanal sayısının artmasının iletişimin etkisini de aynı oranda artırıyor olmasıdır. Mesajın taşıyıcısı rolünü üstlenen bu kanallar fiziksel (ses dalgaları, ışık dalgaları vb), teknik (telefon, internet vb) veya sosyal nitelikte (okul, televizyon, sinema vb) olabilmektedir³⁴⁹. Günümüzde iletişim kanalı olarak yaygın bir kullanım ağına sahip olan internet hem bir kişilerarası iletişim kanalı, hem de kitle iletişimi kanalı olarak işlev görmektedir. Bu durum kişilerarası iletişimin her zaman yüz yüze gerçekleştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü birbirini tanıyan iki kişinin farklı fiziksel ortamlarda bulunmalarına rağmen internet aracılığıyla birbirleriyle (sesli, görüntülü, yazılı kanallar ve araçlar yardımıyla) iletişim kurabilmektedir. Bu durumda mesajları taşıyan araçlar olarak kanalın taşınması gereken en önemli özellik iletişimin ortamına ve mesajın içeriğine uygun özellikler taşınması olmaktadır³⁵⁰.

Kanalların doğaları gereği birbirinden farklı olmalarının kaynak kullanımlarında değişkenliğe sebep olduğu görülmektedir. Ancak uygun kanalın seçilmesi durumunda mesajların olabildiğince geniş bir ölçekte ve yitirmeden taşınabilmesi mümkün olmaktadır³⁵¹. Kanallar, hızları, akıştaki doğruluk düzeyleri, mesaj iletme kapasiteleri, ulaştıkları insan sayısı, itibar artırıcı güçleri vb. özelliklerine bağlı olarak farklı iletişim süreçlerinde tercih edilmektedir. Sözelimi sözlü kanallar, taraflara anında geribildirim imkânı sunduğu ve daha kişisel özellikler taşıdığı için grup kararı oluşturma konusunda daha etkili bulunmaktadır. Karmaşık veya olumsuz mesajların aktarımını içeren iletişim süreçlerinde ise daha çok yazılı kanallar kullanılmaktadır. Önemli kabul edilen ya da iletişim kopukluğunun maliyeti yüksek olan mesajların iletiminde de genellikle birden

³⁴⁷ Doğan Cüceloğlu, **‘Keşke’siz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları**, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 44-55.

³⁴⁸ Serdar Kaypakoğlu, a.g.e, 2008, s. 12.

³⁴⁹ Ayseli Usluata, a.g.e, s. 20.

³⁵⁰ Âlim Kaya, a.g.e, s. 8.

³⁵¹ Nurçay Türkoğlu, a.g.e, s. 23.

fazla kanal kullanma yoluna gidilmektedir³⁵². Araştırmacıların çoğu sözel kanalların temelde bilgi aktarımı için, sözel olmayan kanalların ise kişilerarası tavırların aktarılmasında kullanılmakla beraber bazı durumlarda sözel mesajların yerini tutabildiğinin altını çizmektedir³⁵³.

Kanadalı bilim adamı Marshall McLuhan'ın “*araç mesajın kendisidir- medium is the message*” ifadesi mesajın iletişim aracının kendisi olduğuna dikkat çekmektedir. Kanal, aslında iletişime konu olan insan eylemlerinin biçim ve ölçeğini şekillendiren ve denetleyen bir iletişim aracıdır³⁵⁴. McLuhan'a göre; gerçek mesaj, iletişim aracının bizzat kendisinden ibarettir. İletişim aracının kişi ve toplum üzerindeki etkileri bizzat kendi yaşantımızın ortak ürünü olan toplumsal hareketliliğe bağlıdır. Yani: “*iletişim, bizzat biçiminin sağladığı imkân yüzünden içinde bir mesaj taşımaktadır.*” Bu durumda araçların “içeriği” önemlidir. Çünkü bu içerik söz konusu aracın nasıl bir mesaja yöneldiğini belirlemekte ve bulunulan aşamanın göstergesi olarak değerlendirilmektedir³⁵⁵. Her ne kadar McLuhan'a göre “araç, mesajın kendisi” ise de bir sözün veya yazılı bir metnin kendi başına iletişimi oluşturmadığı unutulmamalıdır. Bu anlamda ne “araç”, ne de “aracın taşıdığı şey” iletişimin kendisidir. Çünkü kişilerarası iletişim ancak sözü söyleyen/dinleyen, yazan/okuyan veya herhangi bir biçimde amacını ifade eden insanlarla mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla kanalın özelliklerine ilişkin olarak iletişimde yapılan en büyük hatalardan biri yazılı, görüntülü ve sesli sözü (dil) iletişim olarak nitelendirmektir³⁵⁶.

³⁵² Serdar Kaypakoğlu, a.g.e, s.11-12.

³⁵³ Allan Pease, **Body Language-Beden Dili Karşınızdakinin Davranışlarından Düşüncelerini Anlamanın Yolu**, Çev: Yeşim Özben, 5. Basım, Rota Yayınları, İstanbul, 2003, s. 10.

³⁵⁴ Demet Gürüz ve Emet Gürel, a.g.e, s. 338.

³⁵⁵ İsmail Doğan, **İletişim ve Yabancılaşma (Yazılı Kültürümüzde İlkler)**, 3. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 33, 47.

³⁵⁶ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s. 52.

D. ALICI (HEDEF)

Kaynak ile alıcı arasında gerek mesaj gönderme (yol-kanal), gerek kodlama (ortam-bağlam kullanımı) açısından ayırım yapmak kolay olmasa da alıcının, iletişim akışını sürdürmek ya da kesintiye uğratmamak sorumluluğu ile kaynaktan ayrıldığı dikkat çekmektedir³⁵⁷. Tüm iletişim süreci “işaret biçimine dönüşmüş olarak kanaldan gelen mesajları alan ve merkeze aktaran öge³⁵⁸” veya “iletişimde kaynağın karşısında bulunan ve iletilen iletinin ulaşması istenen birey/kategori³⁵⁹” şeklinde tanımlanan alıcının üzerinde etki yaratmayı amaçlamaktadır. Bunun için iletişim sürecinin görünüşteki nesnesi olarak alıcı, en az iletişim sürecinin öznesi konumundaki kaynak kadar önem arz etmektedir³⁶⁰.

Alıcı, kaynak tarafından gönderilen tüm mesajların muhatabını oluşturmakta ve İngilizce’de “receiver” olarak ifade edilmektedir. Alıcı, bir kişi olabildiği gibi örgütlenmiş/örgütlenmemiş bir grup, örgüt ya da toplum olarak da süreçteki varlığını sürdürebilmektedir. Alıcı; kişilik özelliklerine, ait olduğu toplumsal yapıya, kullandığı iletişim kanalına vb pek çok unsura göre iletişim sürecinin aktif ya da pasif bir parçasını oluşturabilmektedir³⁶¹. Başka bir ifadeyle iletişim eyleminde kaynağın (ister bu ileti orijinal ve kaynak birinci elden, isterse onuncu elden olsun) ve mesajın (mesajın içeriği her ne olursa olsun) muhatabı “alıcı”, “iletilen” veya “dinleyen” olarak değerlendirilmektedir. Alıcının, ileten(ler)in kendisine aktardığı mesaj/mesajlar karşısında en az iki durumla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bunlardan birincisi, alıcının doğrudan mesajı algılama, anlama, çözümleme, özümseme, yorumlama, benimseme aşamalarının sonucunda onu kendi bilgi hazinesine mal etmesi ve gerektiğinde kaynak konumuna kendisinin geçerek başkalarına aktarmasıdır. İkincisi ise aynı aşamalardan geçmek suretiyle mesajın olumlu/olumsuz özelliklerini dikkate alması

³⁵⁷ Mete Çamdereli, a.g.e, s. 28.

³⁵⁸ Doğan Cüceloğlu, a.g.e, 2009, s. 73.

³⁵⁹ Serra Görpe, *Açıklamalı İngilizce-Türkçe Halkla İlişkiler Kavramları*, İstanbul Üniv. İletişim Fakültesi Yayın No: 10, İstanbul, 2001, s. 84-85.

³⁶⁰ Nazife Güngör, a.g.e, 2011, s. 26.

³⁶¹ Demet Gürüz ve Emet Gürel, a.g.e, s. 339.

ve kaynağın uzmanlık, inanılrlık ve otorite açılarından iletme eylemindeki “iletkenlik” sıfatını ele alarak sorgulamasıdır³⁶².

1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Alıcının Rolü

Evrendeki tüm canlı ve cansız varlıklar bir bütünlüğün parçasını oluşturmaktadır. Canlısıyla cansızıyla bütün parçaların; başka parçalarla, bütünlerin de başka bütünlerle sürekli etkileşim içinde bulunduğu bilinmektedir. Varlıkların birbirlerini etkileyen ve değiştiren, “iletişim” adıyla anılan bu etkileşimi, duyu organları vasıtasıyla gerçekleştirilen algılama ve dil yolu ile elde edilen bilgi sayesinde gerçekleşmekte ve sözü edilen varlıkları geribildirime/davranış değişikliğine götürmektedir³⁶³. Bu bağlamda iletişimin başarılı bir şekilde gerçekleşmesinde algılamanın önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Çünkü duyu organlarına ulaşan veriler, algılama olmaksızın tek başlarına bir anlam ifade etmemektedir. İletişimin gerçekleşmesi için ise; gönderilen ile algılanan anlamların tam ya tama yakın olması yani birbiriyle örtüşmesi beklenmektedir. Ancak söz konusu örtüşmeyi, her iletişim sürecinde yakalamak mümkün olmamaktadır. Bunun temel nedeni ise algılamanın hem mesajın yapısı, hem de algılayan kişinin özellikleri ile yakından ilişkili ve çok boyutlu olmasıdır.

Algılama; *“herhangi bir nesne, olay, olgu, sözcük, kavram vb. uyarıcının; kişinin beş duyu organının ve sezgilerinin yardımı ile dşünsel yapısında belirlenmesi, anlaşılması, yorumlanması, açıklanması ve tanımlanması”* olarak ifade edilmektedir³⁶⁴. *“Dış dünyadaki soyut/somut nesnelere ilişkin duyumsal bilgi”* olarak algılama; beş duyu organı aracılığı ile duyma, tatma, görme, koklama, dokunma duyuları ve hissetme duygusu yardımı ile dış dünyadan bilgi edinmeyi sağlamaktadır. Böyle ele alındığında algılama, duyu organlarında özü olmayan tüm insanlar için eşit değerde olduğundan insanın fizyolojik bir yanını yansıtmaktadır. Yani normal olarak insanların aynı şeyi görmesi, aynı kokuyu alması, aynı sesi duyması gerekmektedir. Ancak sosyal ve

³⁶² Hacı Mustafa Açıkgöz, a.g.e, s. 35.

³⁶³ Günay Karaağaç, **Anlam: Anlam Bilimi ve İletişim**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 21.

³⁶⁴ Mustafa Durmaz, **Kişilerarası İletişim ve Motivasyon**, 2. Basım, Ege Ün. İletişim Fakültesi Yayın No: 17, İzmir, 2004, s. 78.

psikolojik bir olgu olduğu ve dış müdahalelerle kontrol edilip yönlendirilebildiği için iletişim süreci kapsamında ele alınabilecek algılamaların bu kadar aynılık taşımadığı dikkatlerden kaçmamaktadır³⁶⁵. İletişimin taraflarının içinde bulundukları durum, beklentileri, geçmiş yaşamları, çevrelerini saran toplumsal ve kültürel unsurlar algılama süreçlerini derinden etkilemekte ve tarafların aynı mesajı farklı farklı yorumlamalarına neden olmaktadır. İletişim sürecinin etkinliği, alıcı ile kaynağın aynı sembollere aynı anlamı vermeleri ile sağlanabildiği için bu durum sağlıklı iletişimin önünde engel oluşturmaktadır.

İletişim sürecinde alıcının başlıca işlevini kod açma (çözme) oluşturmaktadır. Kod açma, yazın dilinde “*gönderilen mesajı anlam yüklenmesi ve yorumlanması süreci*” şeklinde tanımlanmaktadır³⁶⁶. Alıcının üstlendiği kod açma işlemi sonrasında kaynaktan gönderilen mesaj, anlam kazanmakta ve kâğıt üzerindeki anlamsız işaretler veya birtakım ses/görüntü sinyalleri olmaktan çıkıp anlamsız işaretler olmaktan kurtulmaktadır³⁶⁷. Kod açma ile kaynak, mesajı anlam çıkartmak üzere tekrar tekrar ele almaktadır. Bu yönüyle kodlama işleminin alıcı tarafından gerçekleştirilen karşılığı “kod açma” olmakta ve bu kavram kaynağın gerçekleştirdiği kodlamanın alıcının kendine özgü düşünceler ve değerler dünyasında tercüme edilmesi, yorumlanması ve tekrar işlenmesi süreçlerini kapsamaktadır. Kod açma konusunda başarı ancak, kaynak ile alıcı arasında yeterli ortak paylaşım alanı varsa gerçekleşebilmekte ve söz konusu benzeşimler kaynak ile alıcı arasındaki “ortak deneyim alanını” oluşturmaktadır³⁶⁸. Çünkü iletişim sürecinin tamamlanması için kaynak tarafından gönderilen mesajın alıcı tarafından algılanarak kodunun çözülmesi yeterli olmamakta, mesajın alıcı tarafından kaynağın gönderdiği anlamda çözülmesi de gerekmektedir. Ayrıca kod açmada alıcı sayısının fazlalığının geribildirim almayı zorlaştırdığı ve bireyler arasındaki algı, ilgi, bilgi farklılıklarını körükleyerek mesajın özünden uzaklaşmasına yol açabildiği dikkat çekmektedir. Bu

³⁶⁵ Metin İnceoğlu, a.g.e, s. 43-45.

³⁶⁶ Dan O’Hair & Mary Wiemann, a.g.e, s. 12.

³⁶⁷ Özlem Şakar ve Nazife Küçükaslan, a.g.e, s. 15.

³⁶⁸ Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 13-14.

bağlamda etkin iletişimin; mesaja verilen anlam, kaynak ile alıcı tarafından ortak kılındığında gerçekleştiği bilinmektedir³⁶⁹.

2. Kişilerarası İletişim Sürecinde Alıcının Taşınması Gereken Özellikler

Kişilerarası iletişim sürecinde alıcının taşınması gereken özellikleri; “mesajı algılayabilme”, “bilgili olma”, “seçici olmama”, “geribildirim yeteneğine sahip olma”, “düzlem ve rolüne uygun davranma”, “kaynak olma özelliğine sahip olma” şeklinde sıralamak mümkündür. Sözü edilen özelliklere aşağıda yer verilmektedir:

a) Mesajı Algılayabilme

Kişilerarası iletişim sürecinde alıcının görevi, kaynak tarafından kendisine gönderilen mesajı, gönderildiği haliyle ve gönderilme amacına uygun bir şekilde algılayarak istenilen doğrultuda tutum ve davranışlarda bulunmaktır. Bunun için alıcının öncelikle kendisine gönderilen mesajı algılayacak düzeyde olması ve algılama engelinin bulunmaması gerekmektedir. Sözelimi; sözlü mesajı algılamak için alıcının, duyma yetisine sahip olması şarttır. Bu yetinin dışında alıcıdan iletişim kurma konusunda istekli ve kaynağa/konuya karşı ilgili olması beklenmektedir. Aksi takdirde alıcının, gönderilen mesaj karşısında kayıtsız kalması ya da mesajı algılamaması söz konusu olabilmekte ve iletişim gerçekleşse bile etkin kabul edilmemektedir³⁷⁰.

b) Bilgili Olma

Kişilerarası iletişim sürecinde etkililiğin koşullarından birisi de kaynak gibi alıcının da bilgili olmasıdır. Çünkü kaynağın sahip olduğu ancak alıcıda olmayan bilgi ve deneyim ile ortak kod oluşturmak mümkün değildir. Bu nedenle kaynağın kodlama sürecinde, kod seçiminde bulunurken alıcının bildiği kodlara ağırlık vermesi gerekmektedir. Çünkü iletişimin etkinliği, kaynak tarafından gönderilen mesajların alıcı tarafından algılanmasına, anlamlandırılmasına, kodlarının çözülüp yorumlanmasına

³⁶⁹ Emel Bahar, a.g.e, s. 14.

³⁷⁰ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 39.

bağlıdır. Kaynak mesajı kodlayıp kanal içine koymakta, alıcı da bu mesajı daha önceden kendince depoladığı bilgi ve deneyimlerine göre değerlendirerek iletişim sürecinin sürekliliğini sağlamaktadır³⁷¹. Kaynağın gönderdiği mesajı bilgi eksikliğinden dolayı anlamayan alıcı ise duruma göre ya anlayamadığı yerleri aklından doldurmakta, ya da ilgisinin dağılması nedeniyle başka taraflara yönelerek mesajın alıcısı olma özelliğini kaybetmektedir. Öte yandan bilgi eksikliği yaşadığını kabul etmenin de itiraf etmenin de alıcıya zor geldiği görülmektedir. Ancak alıcı, kaynağa gönderdiği mesajın alındığını ya da alınmadığını gösteren geribildirimler vermedikçe iletişim sürecindeki sorumluluğunu yerine getirmiş olmadığı bilinmektedir³⁷². Alıcının, kaynağın gönderdiği bir mesaj ile istenen davranışa yönlendirilmesi her zaman mümkün olmayabilmektedir. Başka bir ifadeyle alıcı ile kaynak arasındaki ilişkiyi bir mesaja indirgemek ya da bağlamak doğru değildir. Ayrıca alıcının yeterli bilgi birikimine sahip olması, mesajın gönderilme süresi ve zamanı üzerinde de etkilidir. Kaynak tarafından bilgi birikimi yeterli olan alıcıya gönderilecek mesajın, daha uzun ve açıklamalı olma şansı yüksek olmaktadır³⁷³.

c) Seçici Olmama

Kaynak tarafından kastedilen anlam ile alıcı tarafından yorumlanan anlamın örtüşmesine bağlı olduğundan dolayı sağlıklı bir iletişimin gerçekleşebilmesi için seçici algının kontrol altına alınması gerekmektedir³⁷⁴. Nitekim gün içerisinde kaynak tarafından alıcıya yüzlerce mesaj gönderilmesine rağmen alıcının işlettiği seçim mekanizması yüzünden kendisine gönderilen tüm iletileri bütünüyle ve her yönüyle dikkate almak yerine bazı mesajlara ve hatta mesajların bazı bölümlerine odaklandığı görülmektedir. Bu odaklanma alıcının algıladığı mesajlarda kendisi için önemli olan sözcük ya da deyişleri seçmesi, algıda seçici olduğu anlamına gelmektedir. Seçici olma ise; alıcının mesajların sadece bir bölümünün seçerek algılamasına, seçilmeyen kısımları eksik algılamasına ya da yanlış anlamasına yol açacağı için hata yapma olasılığını

³⁷¹ Hüseyin Bal, a.g.e, s. 16.

³⁷² Fran Sayers, Christine E. Bingham, Ralph Graham, Mardy Wheeler, **Yöneticilikte İletişim**, Çev: Doğan Şahiner, 1. Basım, Rota Yayınları, İstanbul, 1993, s. 14.

³⁷³ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 39.

³⁷⁴ Orhan Gökçe, a.g.e, s. 54.

arttırmaktadır³⁷⁵. Araştırmalar da bu seçiciliği ispatlar şekilde; iletişim ortamında her kişinin benzer mesajlara, benzer tepkiler göstermediğini ortaya koymaktadır. Bunun altında kişilerin kendilerine gönderilen mesajları; ihtiyaçlarına, olaylara, kişilere karşı tutumlarına, alışkanlıklarına ve sahip oldukları değer yargılarına göre değerlendirmeleri yatmaktadır. Objektif olmak isteseler de, insanların kişisel özellikleri nedeniyle ister istemez mesajlara karşı seçici davranışlar sergiledikleri ve bu davranışlarıyla mesajın kaynağın istediği biçimde algılanmasına engel oldukları dikkat çekmektedir³⁷⁶.

d) Geribildirim Yeteneğine Sahip Olma

İletişim sürecinde mesaj; etken bir rol üstlenmekte, hatta kaynak ve alıcının konumlarını da mesajın yönü belirlemektedir. Süreç boyunca, mesajın gidiş yönü alıcıyı; geliş yönü ise kaynağı göstermektedir. Bu yönler doğrultusunda mesaj, kaynak ve alıcı arasında kesintisiz bir şekilde gidip gelmektedir. Böylece mesajı gönderen kişi olarak kaynak, geribildirimle birlikte alıcıya dönüşmektedir³⁷⁷. Yani iletişimde bulunma isteği taşınması halinde kendisine gönderilen mesaja tepkisini dile getirerek alıcı kaynağa dönüşürken, kaynak da alıcı konumuna geçmektedir. Süreç kaynağın, alıcı; alıcının kaynak haline dönüşmeleriyle sürüp gitmektedir. Söz konusu yer değiştirme geribildirim devreye girerek iletişimin o an itibarıyla çift yönlülük kazanması anlamına gelmektedir. Bu durumda alıcının geribildirim yeteneğine sahip olması, mesajın etkisini daha çabuk göstermesini ve etkinliğinin artmasını sağlamaktadır. Çünkü alıcı geribildirim sayesinde kendisine gönderilen mesajın eksikliklerini tamamlayarak kaynağın arzu ettiği davranışı gerçekleştirme yolunda bir adım atmış olmaktadır. Bu bağlamda alıcının geribildirim yeteneği oranında kendisine gönderilen mesajı algılayabildiğini, alabildiğini, yorumlayabildiğini ve kendisinden beklenen davranışı yerine getirebildiğini söylemek mümkündür.

³⁷⁵ Özlem Şakar ve Nazife Küçükaslan, **Büro Yönetimi ve İletişim Teknikleri**, 3. Basım, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006, s. 10.

³⁷⁶ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 40.

³⁷⁷ Hasan Kırmızı, **Kişisel Gelişim ve İş Hayatında Başarının Anahtarı Genel ve Teknik İletişim**, 5. Basım, Üçyol Yayınları, Trabzon, 2006, s. 15.

e) Kaynak Olma Özelliği Taşıma

İletişim özünde iki ya da daha fazla kişinin karşılıklı olarak kaynak ve alıcı rolünü üstlendiği, gönderilen/alınan mesajların yanıt beklentisiyle gönderildiği ve birbirinden etkilendiği bir süreci ifade etmektedir³⁷⁸. Bu anlamda alıcı geribildirimde bulunduğu andan itibaren kaynak, kaynak da alıcı durumuna geçmekte bu süreç iletişim sürdüğü müddetçe devam etmektedir. Dolayısıyla alıcının kaynak olabilme özelliğini taşıması sağlıklı bir iletişim sürecinin olmazsa olmazları arasında yer alan çift yönlülüğün/etkileşimliliğin bir gereği olarak yorumlanmaktadır.

f) Düzlem ve Rolüne Uygun Davranma

Alıcı, kaynak tarafından kendisine gönderilen mesajları bulunduğu düzleme göre değerlendirmekte ve bu düzlemin kabul sınırları çerçevesinde geribildirimlerde bulunmaktadır. Dolayısıyla alıcının kaynak ile aynı düzlemde bulunması ya da alıcının içinde bulunduğu düzlemdeki yerini bilmesi iletişim için önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Bu sayede alıcının kaynağın isteklerini kavrayarak davranışlarının sınırlarını çizebilmesi mümkün olmaktadır. Ayrıca alıcının davranış düzleminin kaynak tarafından bilinmesi de, mesajın alıcıya göre kodlanması açısından önemli ipuçları taşımaktadır³⁷⁹.

³⁷⁸ Dan O'Hair & Mary Wiemann, a.g.e, s. 14.

³⁷⁹ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 40.

E. GERİBİLDİRİM (GERİBESLEME, DÖNÜT)

Geribildirim, “*kaynaktan alıcıya gönderilen mesajların geriye doğru kaynağa akması*³⁸⁰” olarak tanımlanmakta iletişim sürecinde kaynak ve alıcının birbirlerine verdikleri cevabı ifade etmektedir³⁸¹. İngilizce “*feedback*” kelimesi ile eşdeğer görülen kavramın Türkçede birebir karşılığı “*geribesleme*”dir. Yazarlar tarafından “*feedback*”in ifadesi için geribildirim yerine “*dönüt*”, “*aydınlatıcı yankı*” gibi farklı terimler önerilmekle beraber hiçbirisinin “geribildirim” kadar kabul görmediği görülmektedir³⁸². Bu anlamda yazın dilinde “*feedback*” kavramının karşılığında yaygın olarak “geribildirim” in kullanıldığı dikkat çekmektedir.

1. Kişilerarası İletişimde Geribildirim Rolü

Geribildirim, alıcının iletişim sürecinde etkin hale gelmesini ifade etmektedir. Bu yönüyle geribildirim, sürecin çift taraflı bir şekilde gerçekleşmesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Çünkü alıcının, kendisine gönderilen mesaja ilişkin tepkisini kaynağa yansıtması, iletişimin karşılıklı bir işleyişe dönüşmesi anlamına gelmektedir³⁸³.

Çift yönlü bir süreç olan iletişimin yönünü ve devamını etkileyen yegâne unsur geribildirimdir. İletişimin sürdürülme kararı kaynağın alıcıdan alacağı cevap ile doğrudan ilişkili olduğundan geribildirim, kaynağın iletişim teklifinin kabulü ya da reddi anlamına gelen kararlılığı temsil etmektedir. Bu bağlamda geribildirim, kaynağın tutumunu belirlemekte; alınacak olumlu/olumsuz tepki ya da tepkisizlik doğrultusunda denetleyici ve doğrudan yönlendirici bir işlevi yerine getirmektedir. Böylece geribildirimde bulunarak alıcı, iletişime katılma kararı verdiğini göstermektedir³⁸⁴. Kaynak alıcıya gönderdiği mesajın alınıp alınmadığını, alındıysa anlaşılıp anlaşılmadığını, anlaşıldıysa ne kadarının anlaşıldığını geribildirim ile aldığı bilgi sayesinde öğrenmektedir.

³⁸⁰ John Morgan & Peter Welton, *Feedback and Osgood and Schramm's Model of Communication*, **Communication Studies: The Essential Resource**, Ed: Andrew Beck, Peter Bennet and Peter Wall, Routledge Taylor & Francis Group Pub, London, 2004, s. 40.

³⁸¹ Sandra Hybels & Richard L. Weaver II, a.g.e, s. 9.

³⁸² İrfan Mısırlı, a.g.e, s. 5.

³⁸³ Nazife Güngör, a.g.e, 2011, s. 29.

³⁸⁴ Mete Çamdereli, a.g.e, s. 30.

Dolayısıyla iletişim sürecinin son aşaması olarak geribildirim, içinde bulunulan anı etkilediği gibi gelecekteki iletişim davranışlarını da etkilemekte ve söz konusu davranışları değiştirmeye yardımcı olmaktadır³⁸⁵. Sözü edilen özellikleri doğrultusunda iletişimde geribildirim bir kontrol mekanizması değerlendirmek mümkündür.

Kişilerarası iletişim sürecinde kaynak, alıcıya mesaj gönderdiğinde kendi gönderdiği mesajı duymakta, beden dilindeki değişimleri görmekte, yazdıklarını okumakta yani bir yandan geribildirim beklentisi taşıırken diğer yandan da kendi kendine geribildirimde bulunmaktadır³⁸⁶. Başka bir deyişle iletişim esnasında kişiler geribildirim sürecini sadece karşı tarafa değil kendilerine yönelik olarak da işletebilmektedir. Kişinin kendi kendisine yönelik olarak gönderdiği geribildirim, kişinin kendisinin gönderdiği mesajı kendisinin almasıdır. Kişinin kendine söylediklerini duyamaması durumunda 3-4 dakikadan fazla konuşması mümkün olamaması bu geribildirim ne kadar önemli olduğunu göstermektedir³⁸⁷.

İ. Erdoğan konuya “*gönderenin mesajına alıcının verdiği tepkiye “geribildirim” denir. İletişimin kendisinin bir tepkiyi, karşıtlığı, geri-dönüşümü, alışverişi, değiş tokuşu anlatıyorsa geri-iletişimsiz, iletişim olmaz*” şeklinde açıklık getirmektedir. Ona göre iletişim sürecinde geribildirim; denetleme ve gözetleme görevini üstlenerek kaynağın kendisini öğrenmesine ve diğerlerine göre ayarlamasına imkân tanımaktadır. Böylece fikir, duygu ve düşüncelerin paylaşımı sırasında bağ kurulmasına yardım eden geribildirim, kaynağın iletişimlerinde daha doğru/kesin olmasını ve kendine güvenli iletişimler gerçekleştirmesini de sağlamış olmaktadır. Bu anlamda geribildirim, “kaynağın amacı yönünde geri-iletişim alması” şeklinde de yorumlanması gerektiğini savunan Erdoğan geri-iletişimin sadece alıcının kaynağa olumlu karşılık vermesi biçimlerini değil aynı zamanda karşılık vermeme, mesajı çöpe atma, görmezden gelme veya susarak karşılık verme gibi çok çeşitli biçimleri de içerdiğini ileri sürmektedir³⁸⁸. Ö. Köknel de geribildirim işlevini “*geri iletişim*” ya da “*geriye bildirim*” olarak

³⁸⁵ Denis Mcquail ve Sven Windahl, a.g.e, s. 18.

³⁸⁶ Joseph A. DeVito, 1998, s.13.

³⁸⁷ İrfan Çağlar ve Sabiha Kılıç, **Genel İletişim**, 4. Basım, Nobel Yayınları, İstanbul, 2011, s. 6-7.

³⁸⁸ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s. 45.

tanımlayarak söz konusu işlevin kaynak için “ağızdan çıkanı kulak duymalı” deyimine uygun bir şekilde denetimi gerçekleştirme özelliğine vurgu yapmaktadır. Bu denetimin gerçekleşebilmesi, kaynağın alıcıdan gelen tüm mesajları bütünselliğini bozmadan anlaması ve mesajları buna göre düzenlemesi gerekmektedir³⁸⁹.

2. Kişilerarası İletişimde Geribildirim Taşınması Gereken Özellikler

Etkili bir iletişim için kaynak ile alıcı arasında eşit bir mesaj akışının sağlanması gerekmekte ve geribildirim için açık bir iletişim ise bu akışın ön adımını oluşturmaktadır. Bununla birlikte geribildirim kaynak ile aracı arasındaki iletişimde mesajların anlaşılması ve böylelikle kaygıların, korkuların ve gerilimin giderilmesi yönünde de yaşamsal bir işlevi bulunmaktadır³⁹⁰. İletişim sürecine katkılarına rağmen geribildirim varlığı yeterli olmamakla etkili bir şekilde oluşturulması gerekmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde etkili bir geribildirim, olumlu davranışın tekrarlanmasına teşvik etme ya da negatif davranışın devam ettirilmesini engelleme konusunda önemli bir rolü bulunduğu bilinmektedir³⁹¹.

Etkili bir geribildirimde bulunması gereken ise özellikler aşağıda özetlenmektedir³⁹²:

- ✚ Kaynağı tam olarak dinlemek ve onu anlamaya hazır olmak,
- ✚ Kelimelerin içeriğine ve aktarılmak istenen duygulara açık olmak,
- ✚ Kelimelerin sözlük anlamları dışında kaynak için ne anlama geldiğini bilmek,
- ✚ Kodu açılan mesaj ile kodlanan mesajın anlam bütünlüğünü kontrol etmek,
- ✚ Ana konuyu kaçırmamak, özetlemeler yapmak,
- ✚ İletişimi önyargı ve direnç ile kesmemek,
- ✚ Kaynağın duygularını anlayabilmek, olaylara farklı açılarla bakabilmek,

³⁸⁹ Özcan Köknel, a.g.e, s. 66.

³⁹⁰ İlker Bıçakçı, **İletişim ve Halkla İlişkiler-Eleştirel Bir Yaklaşım**, 4. Basım, Mediacat Kitapları, Ankara, 2003, s. 31.

³⁹¹ Joann Baney, **Guide to Interpersonal Communication**, Pearson Prentice Hall Pbl, NY, 2004, s. 20.

³⁹² Zuhall Baltaş ve Acar Baltaş, a.g.e, s. 31-32.

- ✚ Fikir birliğine varılamayan noktalardan önce anlaşılan noktaları açığa çıkarmak,
- ✚ Fikir birliği sağlanamayan konuların ele alınışında kelimeleri ve beden dilini kontrol etmek (Duygusal gerginliğin bedene ve ses tonuna yansımaları önlemek),
- ✚ Karar anında bile iletişimi koparmadan doğru dinlemek ve sağlıklı geribildirimleri sürdürme çabasıyla vazgeçmemek.

3. Kişilerarası İletişimde Geribildirim Türleri

Kişilerarası iletişim sürecinde kullanılan geribildirim türleri; “olumlu/olumsuz geribildirim”, “destekleyici/eleştirel geribildirim”, “hemen/gecikmeli geribildirim”, “düşük kontrollü/yüksek kontrollü geribildirim”, “kişi odaklı/ mesaj odaklı geribildirim” olmak üzere birkaç başlık altında ele almak mümkündür. Söz konusu geribildirim türleri aşağıda detaylarıyla ele alınmaktadır³⁹³.

a) Olumlu (Pozitif)-Olumsuz (Negatif) Geribildirim

Olumlu geribildirim, yazın dilinde kaynaktan gönderilen mesajın kabul edildiğini, onaylandığını gösteren ya da bir davranışı ilerletmekte olduğu yönde destekleyen ya da pekiştirengerbildirim türünü oluşturmaktadır³⁹⁴. İletişim sürecinde “iltifat etmek”, “övmek”, “tebrik etmek” gibi olumlu sayılan davranışları sergilemek için kullanılan olumlu geribildirim karşı tarafa iletişimin doğru bir şekilde ilerlediğine ve aynı şekilde devam edebileceğine dair değerlendirmeye açık mesajlar vermektedir. *Olumsuz geribildirim ise*, gelen mesajın alıcı tarafından tamamen ya da kısmen kabul edilmediğini, reddedildiğini ifade etmektedir. Bu durumda kaynağın mesajı tekrar kodlaması ya da farklı içeriklerde göndermesi gerekmektedir³⁹⁵. Her ne kadar hoşla gitmeyen bir mesaj olarak algılsa da bazı durumlarda olumsuz geribildirim samimi bulunması ve anlayışla karşılanması alıcının lehine olabilmektedir. Çünkü özünde mesajın alıcıda yarattığı duygunun ifadesi olan geribildirim, iletişim sürecinde denetim işlevini yerine getirmesi sayesinde alıcıya yanlış anlamaları düzeltme fırsatı tanımaktadır. Böylelikle yeni kararların alınması ve bilgilerin güncellenmesi sağlanmaktadır. Bu bağlamda

³⁹³ Joseph A. DeVito, a.g.e, 2005, s. 139.

³⁹⁴ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 42.

³⁹⁵ Aysel Aziz, a.g.e, s. 28.

olumsuz ifadeler alıcıları memnun etmese de en kötü geribildirim, geribildirim alınmamasından iyi olduğu düşünülmelidir³⁹⁶.

b) Destekleyici- Eleştirel Geribildirim

İletişim sürecinde kaynağın iletlediği mesajı kabul etmenin ve onaylamanın göstergesi olarak kullanılan geribildirim *destekleyici geribildirim*; gönderilen mesajı kabul etmemenin, yargılamanın ya da eksik bulmanın ifadesi olarak kullanılan geribildirim ise *eleştirel geribildirim*” adını almaktadır. Kaynağın çoğunlukla alıcıdan almayı beklediği geribildirim, destekleyici geribildirimdir. Ancak kimi zaman alınan geribildirimler eleştirel ve yargılayıcı bir nitelikte de kendisini gösterebilmektedir³⁹⁷.

c) Hemen-Gecikmeli Geribildirim

Kişilerarası iletişimde sağlıklı bir sürecin işleyebilmesi için anında geribildirime ihtiyaç duyulmaktadır. Geribildirim mesajın alınmasının hemen ardından gerçekleştiğinde *hemen geribildirim* cereyan etmektedir. Hemen geribildirimde mesaj alışverişinin anındalığına bağlı olarak geribildirim de iletişime anında dâhil olmaktadır. Buna karşın anında alınmayan geribildirim; iletişimin etkisini azaltmakta, iletilen anlamlarda kopukluklara sebep olarak iletişimi tek taraflılığa mahkûm etmektedir. Bu şekilde mesajın algılanmasından bir süre sonra alınan geribildirim türü *gecikmeli geribildirim* şeklinde anılmaktadır³⁹⁸.

e) Düşük Kontrollü/Yüksek Kontrollü Geribildirim

Kendiliğinden oluşan tepkilere dayanan geribildirim, *düşük kontrollü geribildirim*; planlı ve programlı bir şekilde amaç doğrultusunda titizlikle hazırlanarak alıcıdan kaynağa doğru akan geribildirim ise *yüksek kontrollü geribildirim* şekilde değerlendirilmektedir.

³⁹⁶ Hasan Kırmızı, a.g.e, s. 26-27.

³⁹⁷ Joseph A. DeVito, a.g.e, 2005, s. 140.

³⁹⁸ Nazife Güngör, a.g.e, 2011, s. 29.

f) Kişi Odaklı/Mesaj Odaklı Geribildirim

Kişilerarası iletişim sürecinde kaynak tarafından gönderilen mesajlara kişiye yönelik tepkilerde bulunmayı esas alan geribildirimler *kişi odaklı geribildirim*, mesaja yönelik tepkilerde bulunan geribildirimler ise *mesaj odaklı geribildirim* adını almaktadır.

F. İLERİBİLDİRİM (FEEDFORWARD)

Kişilerarası iletişimin temel amacı istenilen davranış değişikliğini alıcıda yaratmak olduğu için etkin bir iletişim sürecinin geribildirimlerin yanı sıra ileribildirimleri de içermesi gerekmektedir. Kişilerarası iletişim sürecinde “*kaynağın asıl mesajını göndermeden önce, göndereceği mesaj hakkında aktardığı bilgilendirici mesajlar*”a “ileribildirim” adı verilmektedir³⁹⁹. Bu anlamda ileribildirim, kaynağın alıcılarla olan iletişimini başlatmadan önce, alıcılara ve onların olası tepkilerine ilişkin edindiği bilgiyi kapsamaktadır⁴⁰⁰. İleribildirim, iletişim sürecinde engelleri aşarak süreci rahatlatıcı bir işlev üstlenmektedir. Çünkü ileribildirim ile gelen tüm mesajlar kabul edilmekte, bu mesajların eleştirilmesi veya tartışılması ya nadiren söz konusu olmakta ya da hiç söz mümkün olmamaktadır⁴⁰¹.

G. GÜRÜLTÜ

“Gürültü” kelimesi söylendiğinde ilk akla gelen, çeşitli seslerin yol açtığı olumsuzluk olarak görülse de gürültünün kaynağı sadece sesler olmamaktadır. Terim olarak “*iletişim sürecinin herhangi bir evresinde devreye girerek sürecin gereği gibi işlemlerini olumsuz yönde etkileyen herhangi bir istenmeyen etki ya da beklenmeyen bir değişken*”⁴⁰² ve “*iletişim süreci sırasında sinyale enformasyon kaynağı tarafından eklenmeyen herhangi bir şey*”⁴⁰³ olarak tanımlanan gürültü iletişimin gerçekleştiği ortamı etkileyen en güçlü faktörler arasında yer almaktadır. İletişimin her aşamasında mesajın taraflar arasındaki akışına müdahale eden gürültü/gürültüler ile karşılaşmak mümkün olmaktadır.

³⁹⁹ Joseph A. DeVito, a.g.e, 1999, s. 13.

⁴⁰⁰ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 43-44.

⁴⁰¹ Aysel Aziz, a.g.e, s. 29.

⁴⁰² Nazife Güngör, a.g.e, 2011, s. 30.

⁴⁰³ Şermin Tekinalp ve Ruhdan Uzun, *İletişim Araştırmaları ve Kuramları*, 4. Basım, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 69.

1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Gürültünün Rolü

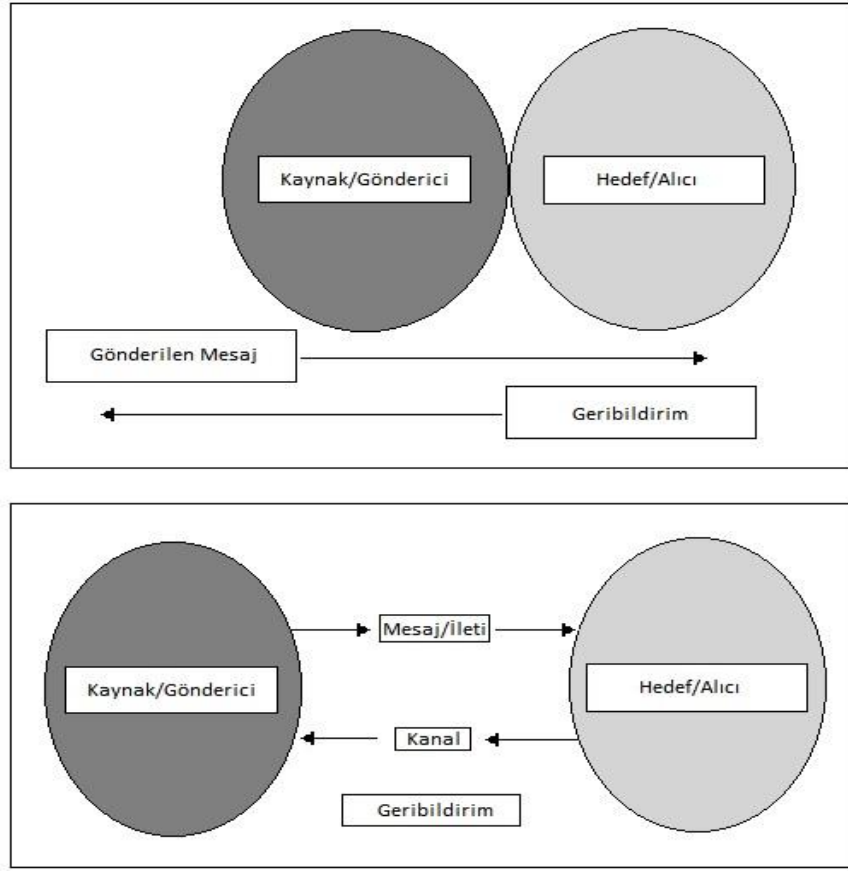
İletişim sürecini aksatan, anlaşmazlık ya da tereddüt içeren gürültü, kaynağın tercihleri dışında gelişmekte ve mesaja istenmeyen şeylerin eklemesi anlamına gelmektedir⁴⁰⁴. Gürültünün irade dışı yapısı ve işleyişi, iletişimin kurulması için gereken tüm öğeler bir araya gelmiş olsa da sürecin sağlıklı olarak sürdürülmesine ve amacına hizmet etmesine gölge düşürebilmektedir. Öte yandan iletişimin, istenen etkiyi yaratma üzerine kurulu olması gürültü yaratan unsurların giderilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak kimi gürültüler kolaylıkla bertaraf edilebilmekle beraber kimi gürültüler kişinin deneyimleri, kalıtsal özellikleri ve iletişim ortamlarıyla ilişkili olabildiği için kolay ortadan kaldırılamamaktadır. Bu nedenle, kaynağın iletişim sürecinde sürekli dikkatli, titiz ve alıcıya odaklı yer alması gerekmektedir. Ancak bu şekilde var olan gürültülerin ortadan kaldırılmasında ya da sınırlandırılmasında başarı sağlanmaktadır⁴⁰⁵.

A. Aziz; “İletişime Giriş” adlı eserinde gürültüyü “*iletişimsizlik- non communication*” olarak adlandırmaktadır. Ona göre iletişim sürecinde kaynağın gönderdiği mesajın, alıcının algılama düzeyi ile kesişmediği durumlarda iletişim kurulamaması ya da kesişim miktarı kadar iletişim kurulabilmesi durumlarına rastlanmaktadır. Yani iletişim sürecinde her iki tarafın algılaması üst üste çakışmıyorsa, çakışmayan alanlarda iletişimsizlik söz konusu olmakta ve sonuç gürültüyü işaret etmektedir. Bu durum Şekil 2.2’de gösterilmektedir⁴⁰⁶:

⁴⁰⁴ Mete Çamdereli, a.g.e, s. 30.

⁴⁰⁵ Orhan Gökçe, a.g.e, s. 56.

⁴⁰⁶ Aysel Aziz, a.g.e, s. 31

Şekil 2.2: İletişimsizlik-Gürültü

Kaynak: Aysel Aziz, **İletişime Giriş**, 3. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2010, s. 31.

2. Kişilerarası İletişimde Gürültü Türleri

Gürültü, iletişim sürecinde mesajın kodlanmasını, açılmasını, değerlendirilmesini, mesaja ilişkin geribildirimde bulunulmasını engelleyebilmekte ya da etkinliğini/netliğini azaltabilmektedir⁴⁰⁷. Bu anlamda etkili iletişimin kurulmasını güçleştiren gürültü, pek çok şekilde kendisini gösterebilmektedir. Hatta gürültü türleri çoğu zaman biri diğerinin nedeni olacak bir biçimde iç içe geçerek iletişim sürecini kuşatabilmektedir.

⁴⁰⁷ Judy Pearson, Scott Titsworth, Lynn Harter, a.g.e, s. 14.

Kişilerarası iletişim sürecinde kaynak/alıcı tarafından gönderilen/alınan mesajların, yalnızca bu birimler tarafından etkilenmediği içeriden ve dışarıdan birçok unsur tarafından etki altında kaldığı görülmektedir. Çevresel engeller, fiziksel bozukluklar, anlamsal ve sözdizimsel problemler, örgütsel karışıklıklar, kültürel etkiler ya da psikolojik sorunlar söz konusu etkiler arasında yer almaktadır. Buna göre başlıca gürültü türlerini; “fiziksel/çevresel gürültü”, “psikolojik gürültü”, semantik gürültü”, “sözdizimsel gürültü”, sosyal gürültü” ve fizyolojik gürültü” şeklinde sınıflandırmak mümkün olmakta ve sözü edilen gürültüler aşağıda ele alınmaktadır⁴⁰⁸:

a) Fiziksel (Çevresel) Gürültü

Fiziksel gürültü, “*mesajın gönderilmesini ya da alınmasını engelleyen çevresel kaynaklı unsurlar*” olarak bilinmektedir. Bu unsurlar, iletişim esnasında kaynaktan ve alıcıdan bağımsız etkinlik göstererek gönderilen ve algılanan mesajlar arasında farklılıklar oluşmasına neden olmaktadır. İletişim sürecini sekteye uğratan fiziksel gürültüler, bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Sözü edilen teknolojiler sayesinde yüz yüze iletişim aracılanmakta ve bu araçlarla gerçeklik yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu durumda çözülmesi sağlanamayan gürültü, iletişimde araya giren diğer insanlar ve çıkarlardır⁴⁰⁹.

b) Semantik/Anlamsal Gürültü

Semantik gürültü, “*kişilerin sözcüklere karşı verdikleri duygusal tepkilerden oluşan gürültü*⁴¹⁰” ya da başka bir ifadeyle “*sözcüklerin yanlış telaffuz edilmesiyle oluşan gürültü*” olarak tanımlanmaktadır⁴¹¹. Semantik gürültü, alıcının, mesajı kaynağın gönderdiği şekilde algılayamaması nedeniyle gündeme geldiği için “*anlamsal gürültü*” olarak da adlandırılmaktadır. Mesajın anlaşılabilir bir dille hazırlanması, mesleki ve teknik terimler içermesi, kullanılan ses tonu, kelime vurguları, mimik ve jestler semantik

⁴⁰⁸ Roy M. Berko, Andrew S. Wolvin, Darlyn R. Wolvin, a.g.e, s. 9.

⁴⁰⁹ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s. 96.

⁴¹⁰ Sandra Hybels & Richard L. Weaver II, **Communicating Effectively**, Ninethy Ed, McGraw Hill Pub, USA, 2009, s. 10.

⁴¹¹ T. Koray Akman, a.g.e, s. 21.

gürültüler kapsamında ele alınan unsurları oluşturmaktadır⁴¹². Semantik gürültü, anlamsal sıkıntılara yol açtığı ve mesajın çözümlenmesini etkileyen bir yapıya sahip olduğu için genellikle kültürlerarası iletişim esnasında ortaya çıkan bir gürültü olarak bilinmektedir⁴¹³. Kùltürler arası iletişimin yanı sıra aynı ùlkede belli bir özellikli grupta, ùlkenin herhangi bir bölgesinde, özel bir alanda, bilimde ya da meslek grubunda konuşulan dile hâkim olunmaması halinde semantik gürültüye kaçınılmaz hale gelmektedir⁴¹⁴.

c) Psikolojik Gürültü

Kişilerin ruh halleri, duyguları, önyargıları, ihtiyaçları gibi psikolojik nedenler iletişim sürecinde kaynağı veya alıcısı oldukları mesajları etkili kodlamalarına/çözmelerine ve sürecin gerektirdiğı iletişim becerilerini iyi kullanmalarına engel olabilmektedir. Bu duruma neden olan gürültüye “psikolojik gürültü” adı verilmektedir. S. Güney’e göre; psikolojik gürültü, kişiler arasında yaşanan iletişim kopukluklarının temel nedenini oluşturmaktadır. Çünkü aşırı duygulanımlar sonucunda taraflar arasında kopukluklar başgöstermekte ve ilişkiler yıpranmaktadır. Psikolojik gürültü semantik gürültüden işte bu duygusal boyutuyla ayrılmaktadır. Her iki gürültü de özünde alıcının, mesajı kaynağın gönderdiği şekilde algılayamamasına neden olan faktörlerden kaynaklanmaktadır. Semantik gürültü kültürel, sosyal farklılıklardan kaynaklanırken, psikolojik gürültünün temelinde duygular bulunmaktadır. Kişilerin aşırı duygulanımları sonucunda iletişim psikolojik gürültü engeline; kültürel, sosyal farklılıkları nedeniyle semantik gürültü engeline takılmaktadır⁴¹⁵.

⁴¹² Demet Gürüz ve Emet Gürel, a.g.e, s. 340.

⁴¹³ Stewart L. Tubbs & Sylvia Moss, **Human Communication**, Mcgraw-Hill Publ, USA, 2006, s. 39.

⁴¹⁴ Roy M. Berko, Andrew S. Wolvin, Darlyn R. Wolvin, a.g.e, s. 9.

⁴¹⁵ Salih Güney, **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2000.

d) Sözdizimsel Gürültü

Her dil, anlatımda kendine has bir sözcük dizgesine başvurmaktadır. Bireyler iletişim kurarken “sözdizimi” adı verilen bu dizge vasıtasıyla cümleleri ve cümle içindeki kelimeleri belirli bir sıra dâhilinde dizmektedir. Dilden dile değişkenlik gösteren bu dizim, özellikle bireylerin kendi anadillerinin dışında bir dil vasıtasıyla iletişim kurmaları halinde engele dönüşebilmekte ve bu engel “*sözdizimsel gürültü*” adıyla anılmaktadır.

e) Sosyal Gürültü

İletişim sürecinde kaynaktan alıcıya/alıcıdan kaynağa akan mesajların toplumun istek, öneri, beklenti ve kuralları tarafından engellenmesiyle oluşan gürültü *sosyal gürültü* olarak tanımlanmakta, kişilerin bu kurallara uyma konusundaki itirazları, dirençleri, önyargıları ve yaşadıkları toplum tarafından gördükleri baskı, sosyal gürültü kapsamında ele alınmaktadır.

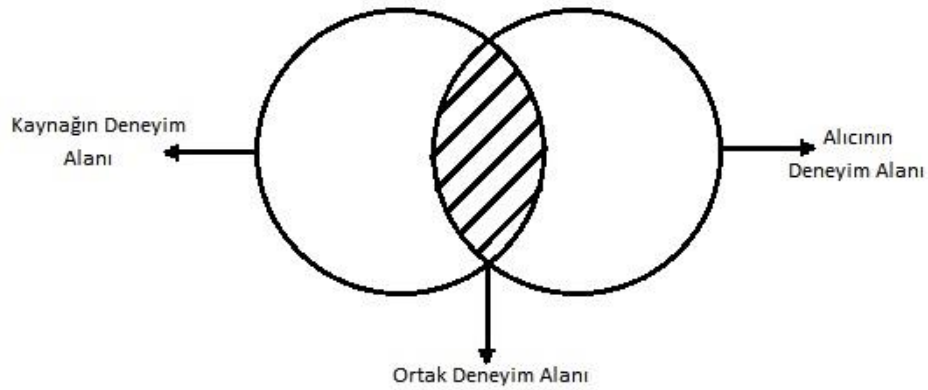
f) Fizyolojik Gürültü

Fizyolojik gürültü, kişilerarası iletişim esnasında iletişimin taraflarının fizyolojik anlamda kendilerini iyi hissetmemelerinden kaynaklanan gürültü türünü oluşturmaktadır. Duyu organlarıyla ilgili yaşanan rahatsızlıklar fiziksel gürültüyü örneklemektedir.

H. ORTAK DENEYİM ALANI (ORTAK YAŞAM ALANI, İZAFET ÇERÇEVESİ)

Her bireyin doğduğu andan başlayarak bütün yaşamı boyunca edindiği bilgi ve deneyimlerinden oluşturduğu kendine özgü bir “*yaşam deneyim alanı*” bulunmakta ve bu alan kişiler arasında kurulan iletişim süreçlerinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Kişilerarası iletişimin gerçekleşmesini veya başarısını mesajın alıcıya ulaşması yerine kaynak tarafından kodlandığı şekilde algılanarak arzu edilen davranış değişikliğini yaratması sağlamaktadır. Bu da kaynak ile alıcının gönderdikleri/çözümledikleri mesajları oluşturan sembollere aynı anlamı vermelerine, iki tarafın yaşam deneyim alanlarının kesişmesine -ortak yaşanmışlıklara sahip olmalarına- bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Kaynak ve alıcının yaşam deneyimlerinin kesiştiği alan iletişim sürecinde “*ortak deneyim alanı*”, “*ortak izafet çerçevesi*”, ya da “*referans çerçevesi*” isimleri ile anılmaktadır. Mesajlar, kaynak ve alıcının ortak yaşam deneyimlerinden elde edilen ortak kodların ve toplumsal değerlerin bulunduğu bu alanda iletişimin bağlamı çerçevesinde algılanmaktadır. İletişimin gerçekleşmesi, kaynağın mesajı alıcıya ulaştırmasıyla; “*ideal iletişim durumu*” ise alıcıda istenilen davranışın sağlanmasıyla yani mesajın kodunun, kaynağın kodladığı gibi alıcı tarafından açılmasıyla- mümkündür. Yani bireylerin deneyim alanlarının kesişmesi, ideal iletişimi sağlayan önemli bir iletişim durumudur. Bu yüzden ortak deneyim alanı, “*iletişimin gerçekleştiği alan*” olarak da tanımlanmaktadır⁴¹⁶. Kaynak ve alıcı durumundaki tarafların deneyim alanları ve bu alanların kesişme noktasını ifade eden “ortak deneyim alanını” gösterir Şekil aşağıda yer almaktadır:

Şekil 2.3: Ortak Deneyim Alanı

Kaynak: Demet Gürüz ve Emet Gürel, **Yönetim ve Organizasyon Bireyden Örgüte, Fikirden Eyleme**, 2. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2009, s. 337.

⁴¹⁶ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 31-35.

Ortak deneyim alanının oluşması, birlikte yaşanarak elde edilmiş deneyimlerin ortak simgelerde anlam bulması; işlerlik kazanması ise somut değerler ile mümkün olmaktadır. “*Simgeler dizgesi*” olarak tanımlanan dil, ortak deneyim alanını somutlaştıran en büyük unsuru oluşturmaktadır⁴¹⁷. Ortak yaşantıların ve deneyimlerin bir yansıması olarak iletişimde ortak bir dilin (ortak kodların) kullanılması, kaynağın mesajları kodlama, alıcının ise kod çözme işlemini etkin bir şekilde gerçekleştirilmesinin ilk koşuludur⁴¹⁸. Kaynağın kodlama ve alıcının kod çözme işlevinin; ağırlıklı olarak eğitim durumu, kişilik yapısı, sosyo-ekonomik düzey, ailevi durum, iş hayatı, kültür, kişisel deneyim ve yaşanmışlıklar, örgütsel rol gibi pek çok kişisel faktörden etkilendiği bilinmektedir. Kaynak tarafından gönderilen mesajların alıcı tarafından doğru/yanlış algılanması söz konusu faktörlere bağlı olmaktadır. Bu durum anlamların, mesajlarda değil insanlarda gizli olduğunu düşündürmektedir⁴¹⁹.

İletişimin kurulması, her zaman başarı ile sonuçlanarak amacına ulaşacağı anlamına gelmemektedir. İletişim sürecinde sembollerin tek başlarına anlamları bulunmamaktadır. Sembollere anlamları kaynak ve alıcı yüklemektedir. Eğer alıcının verdiği ve kaynağın algıladığı anlamlar birbirlerine uygun ise, “*tam ya da tama yakın iletişim/iletişimde ideal durum*” söz konusu olmakta ve bu durum etkin bir iletişimin gerçekleşmesi için gerekli kabul edilmektedir⁴²⁰. “Tam ya da tama yakın” olarak tanımlanan, idealize edilmiş bir iletişim süreci temel öğeleriyle Şekil 2.4’ te görmek mümkündür⁴²¹:

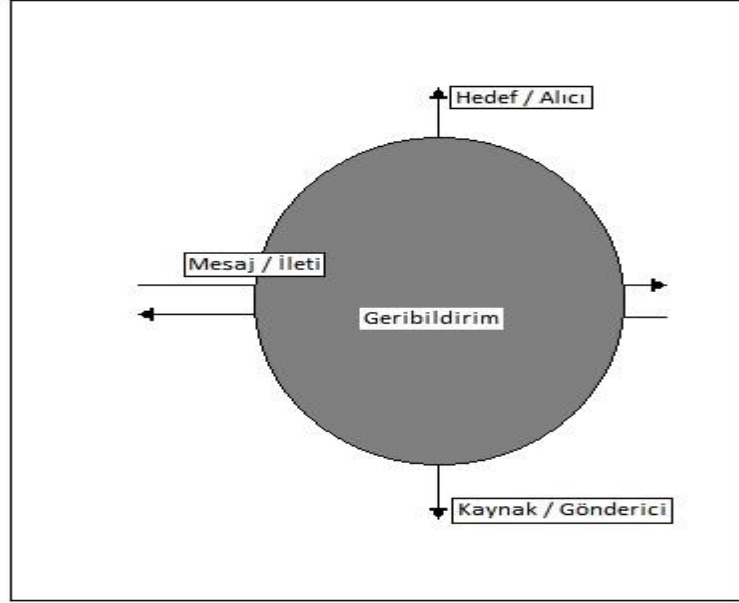
⁴¹⁷ Uğur Demiray, **İletişim Ötesi İletişim**, Turkuaz Yayınları, Eskişehir, 1994, s. 16-17.

⁴¹⁸ Salih Bolat, a.g.e, s. 10-11.

⁴¹⁹ Joyce S. Osland, David A. Kolb, Irwin M. Rubin, **Organizational Behavior An Experiential Approach**, Prentice Hall Pub, New Jersey, 2001, s. 154.

⁴²⁰ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, a.g.e, s. 31-35.

⁴²¹ Aysel Aziz, a.g.e, s. 31.

Şekil 2.4: Tam ya da Tama Yakın İletişim

Kaynak: Aysel Aziz, **İletişime Giriş**, 3. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2010, s. 30.

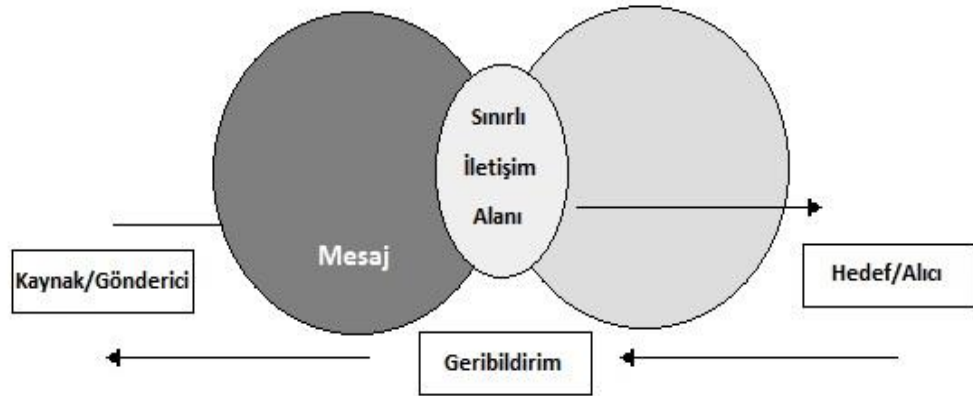
Kullanılan kodların ortaklığı oranında tarafların mesajlara aynı ya da benzer anlamlar yükleme ihtimali artmakta, ortak kodların kullanılmaması durumunda ise bireylerin mesajlara farklı anlamlar yüklemesi nedeniyle iletişim süreci sekteye uğramaktadır. Bu durum kaynak ile alıcının ortak deneyim alanlarının bir kısmının ortak bir kısmının ise farklı olmasından kaynaklanmakta, iletişimin etkinliği kaynak ile alıcının ortak deneyim alanlarının genişliğine bağlı olmaktadır⁴²². Başka bir anlatımla iletişim anında tarafların geçmiş yaşantıları, bilgi düzeyleri, inançları, değerleri, kanıları, yargıları ve tutumları ruhsal özellikleri ne kadar benzeşirse mesajları anlamlandırmalarındaki başarıları o kadar yüksek olmaktadır⁴²³. Bu nedenle, mesajın tam olarak algılanabilmesi için, kaynak ve alıcının mesajı kodlayacak/kodu çözecek düzeyde bilgi birikimine sahip olmaları gerekmektedir. Mevlana'nın, *“sen ne kadar bilirsən bil, senin bildiğin*

⁴²² Ünsal Oskay, a.g.e, s. 20.

⁴²³ Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 32.

başkasının anladığı kadardır” sözü bu durumu özetlemektedir. Ancak iletişime taraf olanların ortak deneyim alanının varlığının/genişliğinin aralarındaki iletişimi kolaylaştırıyor olması bu alandan mahrum olan kişilerin iletişim kuramayacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü ortak deneyim alanının rolü sadece taraflar arasında aktarılan mesajların anlamlandırılmasını kolaylaştırmaktır. Ortak deneyim alanına sahip olmayan taraflar yeni bir ortak bir dil yaratmak suretiyle anlam oluşturma yoluna gidebilmekte ve farklı ortaklıklar bularak iletişim süreçlerini tamamlayabilmektedir.

Kaynak ve alıcının algılama düzeylerinin yüksek olması iletişimi başarılı kılan unsurlar arasında yer almaktadır. Taraflardan birinin algılama seviyesi arzu edilen oranda olmadığında, kaynağın gönderdiği mesajların sadece bir kısmının alıcı tarafından algılanması söz konusu olabilmektedir. Bu durumda gönderilen ve alınan mesaj arasında büyük bir fark bulunmakta ve “sınırlı iletişim” gerçekleşmektedir. İletişim sürecinin yüz yüze hale getirilmesi karşılıklı gidiş gelişleri de (soru-yanıt-yorum gibi) beraberinde getireceğinde iletişimin başarısını arttıran bir etki gösterebilmektedir. Şekil 2.5’te bu durum ifade edilmektedir⁴²⁴:

Şekil 2.5: Sınırlı İletişim

Kaynak: Aysel Aziz, **İletişime Giriş**, 3. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2010, s. 31.

⁴²⁴ Aysel Aziz, a.g.e, s. 31.

İletişimin her şeyden önce zihinsel anlamda bir ortaklık kurma aracı olduğu ve insanların paylaşımda bulunarak bu ortaklığın temelini attığı unutulmamalıdır. Bu bakış açısıyla gerçekte birbirine karşı olan insanların bile aralarında bazı ortak noktaların bulunulabileceğini, ortak noktaların bulunmasını ve açığa çıkarılmasını sağlayan yegâne aracın yine iletişim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. *İnsanların konuşa konuşa, hayvanların koklaşa koklaşa*⁴²⁵ atasözüyle vurgulanan, tam olarak budur. İletişim; özünde “paylaşmak” ve “ortaklık kurmak” olduğuna göre bireylerin birbirleriyle sağlıklı iletişim kurabildiği toplumlarda her türlü sorunun konuşularak çözüme kavuşturulması mümkün olabilmektedir. Doğru/yanlış, iyi/kötü her düşüncenin serbestçe dile getirildiği bir platformda konuşarak ve tartışarak en iyiye ulaşma konusunda önemli kazanımlar elde etmek mümkün olabilmekte, bu yolla toplumsal gelişme ve kalkınma sağlanabilmektedir⁴²⁶.

I. BAĞLAM

Kişilerarası iletişim sürecinde mesaj gönderen/alan konumlarındaki kaynak ve alıcı, birbirlerini anlamamanın sorumluluğunu beraber paylaşmaktadır. Bu anlamda kaynak, mesajı gönderirken alıcının onu anladığından emin olana kadar; alıcı da mesajı alırken mesajını anladığını kaynağı tahmin edecek ölçüde gösterene kadar görevini tamamlamış sayılmamaktadır. Bu noktada “bağlam” devreye girmektedir⁴²⁷. Etkili iletişimde önemli bir rol üstlenen bağlam “*içinde dilsel birimlerin kullanıldığı toplumsal durum*” olarak ifade edilmektedir⁴²⁸. Kavram, yazın dilinde “*söylemin ortaya çıktığı ve devam ettiği sosyal, kültürel, psikolojik, tarihsel, dilbilimsel ve iletişimsel unsurlardan oluştuğu ortam*⁴²⁹” ve “*iletişimin sağlandığı iletişim öğelerini barındıran doğal, toplumsal ve kültürel koşulların tümü*⁴³⁰” olarak da adından söz ettirmektedir.

⁴²⁵ Bu atasözü, Nejat Muallimoğlu’nun atasözlerinin İngilizce karşılıklarını derlediği “**Turkish Delights**” adlı eserinde “anlaşma” kategorisi altında yer almakta, “*Men by talking, animals by sniffing*” şeklinde çevrilmiştir. Bkz. Nejat Muallimoğlu, **Turkish Delights**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3108, 1998, İstanbul, s. 60.

⁴²⁶ Metin Işık, a.g.e, 2005, s.7.

⁴²⁷ Fran Sayers, Christine E. Bingaman, Ralph Graham, Mardy Wheeler, a.g.e, s. 10.

⁴²⁸ Veysel Kılıç, a.g.e, s. 13.

⁴²⁹ Tahir Gür, *Bir İletişim Aracı Olarak Dil ve Söylem Çözümlemesi: Kavram, Yöntem ve Örnekler*, **İletişim Okumaları-Disiplinlerarası Bir Alanın Kuramsal Uzmanından Yansımalar**, Ed: Ümit Arkan, , Literatürk Yayınları, Konya, 2013, s. 121.

⁴³⁰ Hüseyin Bal, **İletişim Sosyolojisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayın No: 42, Isparta, 2004, s. 16.

1. Kişilerarası İletişim Sürecinde Bağlamın Rolü

İletişim, boşlukta gerçekleşmemekte; “bağlam” adı verilen ve tarihsel geçmiş, mekân özellikleri, genel tutumlar vb. bir dizi unsur ile ilişkilendirilmektedir⁴³¹. Yani mesajlar, belirli bir yer ve zamandaki planlı işler dışında bağımsız ve özgür bir karaktere sahip değildir ve bağlamı sayesinde anlamlı hale gelmektedir. Bu anlamda iletişim; boşlukta gerçekleşmeyen, durumsallıktan ve geçmişten yoksun değerlendirilemeyen bir süreç özelliği taşımaktadır. Kişilerarası iletişim; belli yer ve zamanlarda, tarihsel, teknolojik, örgütlü, psikolojik ve amaçsal koşulların biçimlendirdiği durumlarda gerçekleşmektedir. İletişimin gerçekleştiği anın ve geçmişten getirilen faktörlerin bütünü ise iletişimin bağlamını oluşturmaktadır. İletişim; bağlamından kazara/kasıtlı olarak soyutlandığında ya da belirsiz hale geldiğinde, bilinmediğinde, sınırlandırıldığında sürece kişiler tarafından olası bağlamlar eklenmekte, tahmine dayalı tamamlamalar yapılmaktadır. Eklenen bağlamın yanlış olması durumunda ise, iletişime ve ilişkiye dair anlamlandırmalarda yanlış payı artmaktadır. Bağlam kurulmadığında ise anlamlandırma yapılamadığından dolayı mesajların anlaşılması imkânsızlaşmaktadır⁴³².

2. Kişilerarası İletişimde Etkili Olan Bağlam Türleri

Kişilerarası iletişim sürecinde bağlamın fiziksel ve mekânsal bileşenlerle açıklanmaya çalışılması yaygındır. Ancak bağlam; sadece bu bileşenlerden ibaret değildir. Bağlamı “fiziksel bağlam”, “sosyal-duygusal bağlam”, “kültürel bağlam”, tarihsel bağlam”, “zamansal bağlam” olmak üzere pek çok farklı boyutuyla ele almak mümkündür. Söz konusu bağlamlar çalışmanın bu bölümünde açıklanmaya çalışılmaktadır⁴³³:

⁴³¹ Roy M. Berko, Andrew S. Wolvin, Darlyn R. Wolvin, a.g.e, s. 12.

⁴³² İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s. 65-67.

⁴³³ Joseph A. DeVito, a.g.e, 1986, s. 10-11.

a) Fiziksel Bağlam

İletişimin gerçekleştiği/çevrelendiği mekânı oluşturan fiziksel bağlam-yani mesajın nereden gönderildiği ve nerede alındığı- iletişim eyleminin nasıl ve ne zaman gerçekleştiğinden daha az önemli değildir⁴³⁴. İletişim etkinliğinin içinde geçtiği yer, çevre koşulları (sıcaklık, aydınlatma, gürültü durumu vb.) ve kaynak ile alıcı arasındaki mesafe, oturma düzeni vb. fiziksel bağlam özellikleri gerçekleşen iletişim üzerinde olumlu/olumsuz pek çok etkiye sahiptir⁴³⁵.

b) Sosyal-Duygusal Bağlam

Her iletişim belli bir toplumsal ortam içinde gerçekleşmektedir ve bu ortama ilişkin pek çok sosyal norm, değer ve beklentilerle kuşatılmaktadır. Bu sosyal norm, değer ve beklentiler, toplumsal ve kültürel oldukları için çoğu zaman fark edilmemekte ancak iletişim sürecinin tarafları ister istemez tüm mesajları sözü edilen beklentiler çerçevesinde yorumlamaktadır. Sosyal bağlamın getirisi olan beklentiler ve kurallar iletişimde bir anlaşmazlık ya da sorun yaşandığında su yüzüne çıkmaktadır⁴³⁶. Sosyal bağlam; toplumun kültürüne kendine özgü karakterini veren, üzerinde anlaşılmış, uzlaşılmış gelenekleri içermekte ve doğası gereği birbirinden farklılıklar gösteren değer sistemleri, sosyal ilişkiler ağı geneline yayılmış roller ve kültür gruplarında hâkim olan düşünce sistemlerinden oluşmaktadır⁴³⁷. Öte yandan kişiler arasında kurulan iletişimde, kişinin doğası ve kişilik yapısı da oldukça önemli sayılmaktadır. Çünkü iletişimin taraflarının birbirine yakınlığı, toplumsal rolleri, sahip oldukları değerler kurdukları iletişim sürecine de yansımaktadır⁴³⁸. Bu anlamda kişinin, algılarını, tutumlarını, duygularını, düşüncelerini, ilişkilerini, bakış açılarını içeren kısacası insanın iç dünyasını yansıtan bağlam “sosyal-duygusal bağlam” olarak değerlendirilmektedir.

⁴³⁴ Els Oksaar, **Kültürlerarası İletişim Bağlamında Kültür Kuramı**, Çev: Ayhan Selçuk, 1. Basım, Çizgi Kitabevi, Konya, 2008, s. 61.

⁴³⁵ Rudolph F. Verderber & Kathleen S. Verderber, **Communicate!**, 11th Ed., Thomson Wadsworth Publ, USA, 2005, s. 5.

⁴³⁶ Orhan Gökçe, a.g.e, s. 45-46.

⁴³⁷ Buğra Zengin, *Dile Dayalı Ayrımcılığın Kültürlerarası İletişim Açısından İncelenişi, İletişimin İssızlaşması İletişim Olgusunun “Ritualistik” Boyutuna Sorgulayıcı Yaklaşımlar*, Der: Hüseyin Köse, 1. Basım, Yirmidört Yayınları, İstanbul, 2007, s. 129.

⁴³⁸ Joseph A DeVito, a.g.e, 1986, s. 10.

c) Kültürel Bağlam

Toplumun içinden doğan kültür, her toplumda, sevince, nefrete, korkuya, sevgiye, mutluluğa farklı anlamlar yüklemektedir. Farklı aidiyetleri olan bireyler, olayları, olguları, fikirleri kendi kültürünün içinden okumaktadır. Bu anlamda iletişim süreçlerinde mesajların kültür içinde biçimlenmiş olduğunu söylemek mümkündür⁴³⁹. Yani kişilerin davranışlarına yön veren değerler, inançlar, yargılar, yaşam biçimleri ve aileleri/arkadaşları/diğer çevreler ile kurulan ilişkiler içinde bulunan kültürden etkilenmektedir. Kültür aracılığıyla toplumdan, formel/informel yollarla nerede nasıl davranılması gerektiği öğrenilmektedir. İletişimde bulunan bireylerin ortak değer ve inançlarının kaynağını oluşturan kültürel bağlam, iletişim ortamını çevreleyen, etkileyen ve ondan daha kapsamlı bir ortamı ifade etmektedir. Kültürel bağlamın istekleri, önerileri, beklentileri insan davranışlarını bütünüyle kapsamakta, kuşatmakta ve iletişimin taraflarınca gönderilen/alınan mesajlar bu geniş kültürel çerçeve dâhilinde anlamlandırılmaktadır⁴⁴⁰. Kısacası kişilerarası iletişimde bulunan tarafları çevreleyen, etkileyen, yönlendiren, sınırlandıran her bir kültürel unsur iletişim sürecinin kültürel bağlamını yapılandırmaktadır.

d) Tarihsel Bağlam

İletişimin tarihsel bağlamı, iletişimin tarihsel çevresi içinde olma durumunu ve tarihe bağımlı ilişkisel gerçeğini ve anlamını anlatmaktadır. Yani, iletişimin tarihsel bağlamından kasıt iletişimin içinde gerçekleştiği sürecin koşulları, bütünlüğü, durumudur. Tarihsel bağlam iletişim sürecinin güncel bir noktasını ifade etmekle beraber aynı zamanda geçmişin izlerini de taşımaktadır⁴⁴¹.

⁴³⁹ Necla Mora, **Kültürlerarası İletişim Bağlamında İnsana Dair Duygular ve Ritüeller**, Ed: Necla Mora, Nobel Yayınları, 2011, s. iv.

⁴⁴⁰ Doğan Cüceloğlu, a.g.e, 2000, s. 62.

⁴⁴¹ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s. 65-66.

e) Zamansal Bağlam

Her iletişim sürecinin makul bir gerçekleşme zamanı bulunmakta ve zaman bağlamı, iletişimin gerçekleştiği zamanlamayı belirtmektedir. İletişimin gerçekleştiği anda taraflar arasındaki zamansal uyum veya farklılık zamansal bağlamın önemli boyutlarını oluşturmaktadır⁴⁴².

VI. KİŞİLERARASI İLETİŞİMİN BOYUTU OLARAK SÖZLÜ İLETİŞİM

Konuşmak, iletişim kurmanın hızlı bir yolu olsa da konuşulanlar uzun süre havada kalmaz. İnsanlar 30.000 yıl kadar önce kayıtlar tutmaya başladılar. Önce mağara duvarlarına resimler çizdiler. Bu resimlerde, mağara adamlarının avladıkları hayvan figürleri yer alıyordu. İlk yazı da resimlerden yararlanarak oluşturuldu. Ancak bu resimler mağara resimlerine göre çok daha küçük ve basitti. Yazı, 5000 yıl önce, Sümerlerin kesilmiş kamışları kullanarak kil tabletler üstüne kazıdıkları ve bastırdıkları şekillerle başladı. Mısırlılar ise hiyeroglif adını verdiğimiz bir tür resimli yazı dili kullanıyordu. Dünyanın başka bölgelerinde de insanlar, kendi resimli yazılarını geliştirdiler. Günümüzde Çin ve Japon yazı karakterleri hâlâ resimlere dayanır⁴⁴³.

1. Sözlü İletişim Kavramı

Alman filozof Nietzsche *“başarı, en büyük yalancıdır”* derken, başarılı insanın bu başarısını aslında şanstın başka bir şeye borçlu olmadığını dile getirmektedir⁴⁴⁴. Bu görüşü mesnetsiz kılan etkili iletişimin ve dil vasıtasıyla duygu, düşünce ve bilgileri aktarmanın (sözlü iletişimin) özel hayatta ve iş hayatında elde edilen başarı üzerindeki büyük etkisidir.

⁴⁴² Hasan Yılmaz, **Metin ve İletişim**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 36.

⁴⁴³ Richard Platt, **Mercek Altında İletişim**, Çev: Levent Türer, Tudem Yayınları, İzmir, 2007, s. 16.

⁴⁴⁴ George A. Miller, *Nonverbal Communication*, **Psychology & Communication**, Ed: George A. Miller, Voice of America Forum Series, New Jersey, 1978, s. 261.

“Duygu ve düşüncelerin sözlerle aktarıldığı en eski ve en etkili iletişim türü”⁴⁴⁵ olan sözlü iletişim, kişiler arasında yazılmış veya yazılmamış kelimelerin söylenmesiyle kurulan ilişkinin varoluş zorunluluğunu oluşturmaktadır⁴⁴⁶. Kısaca *“konuşarak gerçekleştirilen bir iletişim/konuşmanın her türü”* ya da *“bireylerin duygu, düşünce, izlenim ve tasarımlarını sözle bildirmesi”* şeklinde değerlendirilen sözlü iletişim aracısız/doğrudan veya uzaktan/dolaylı olarak kurulabilmektedir⁴⁴⁷. Ağız yoluyla sarf edilen sözlerle gerçekleştirilen sözlü iletişimin, insan seslerinin sesli harfler haline gelmesiyle başladığı, seslerin hecelere, hecelerin sözcüklere, sözcüklerin tümcelere dönüşmesiyle geliştiği tahmin edilmektedir. Bu dönüşümün yüzyıllar sürdüğü insanların sözlü iletişim sisteminin geliştirerek yazıya/yazılı anlatıma geçmeden önce uzunca bir süre söz vasıtasıyla iletişimlerini sürdürdükleri kaydedilmektedir. Bu bağlamda insanın, sesi söze dönüştürerek doğadaki diğer canlılara büyük bir fark atarak yeni bir çağa ayak uydurmaya çalıştığı ve sözlü iletişimle adeta bir çığır açıldığı ileri sürülmektedir. Çünkü sesin söze dönüşmesiyle dil gelişmiş ve konuşmanın -sözlü iletişimin- doğuşuna zemin hazırlamıştır. Yazın dilinde *“sözle iletişim”*, *“sözün kullanımıyla gerçekleşen iletişim”* ya da *“söz aracılı iletişim”* olarak yer alan sözlü iletişim, temel iletişimin omurgasını oluşturmaktadır⁴⁴⁸. İletişimin işitsel (sözel) boyutunu “sözlü iletişim”in bir ürünü olan “konuşma” oluşturmaktadır. Konuşmayı, *“dil sistemini oluşturan harf ve sözcükler yardımıyla kişiler arasında gerçekleşen her türlü mesaj ve bilgi alışverişi”* olarak anlamlandırmak mümkündür⁴⁴⁹. Düşüncenin doğması ve dışarıya yansıtılması itibariyle kişisel, sözün her zaman başkalarına yöneltilmesi bakımından ise toplumsal bir nitelik taşıyan konuşmanın “düşüncenin ortaya konması, gaye”, “ifade aracı olarak dil” ve “dilinin oluşmasını sağlayan ses ve konuşma organları” olmak üzere üç unsuru bulunmaktadır⁴⁵⁰.

⁴⁴⁵ Aysel Aziz, a.g.e, s. 43.

⁴⁴⁶ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s. 199.

⁴⁴⁷ Cemal Saraç, *Sözlü İletişim Becerileri Açısından Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi*. **Milli Eğitim Dergisi**, (169), 2006, s. 118.

⁴⁴⁸ Nazife Güngör, **İletişim Kuramlar Yaklaşımlar**, 2. Basım, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013, s. 41.

⁴⁴⁹ Metin Işık, a.g.e, s. 19.

⁴⁵⁰ Engin Uğur, a.g.e, s. 45-46.

sözel ve yazınsal alandaki uygarlık düzeyini belirleyen bir ölçüt” olarak kabul etmek de mümkündür⁴⁵⁵. İnsanı diğer canlılardan ayıran dilin ön plana çıkan boyutları aşağıda kısaca özetlenmektedir⁴⁵⁶:

- ✚ Dil, insana özgüdür.
- ✚ Dilin iletişim aracı olma özelliği işlevselliğinin en önemli yönünü oluşturmaktadır. Sınırlı amaçları yerine getirmek üzere başka iletişim araçları (mimikler, jestler, trafik işaretleri vb.) kullanmak mümkünse de bunlar, dilin yerine getirdiği işlevleri bütün olarak karşılayacak zenginlikte değildir.
- ✚ İnsan dili, konuşurlarının bütün dilsel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Ancak sağlıklı bir iletişim için konuşanın ve dinleyicinin aynı dili biliyor olması, söylenenlerin konuşulan bağlama uyması ve dinleyicinin önbilgileriyle örtüşmesi gibi koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir.
- ✚ İşitme engellilerce kullanılan, kendine özgü yapıya sahip görsel diller istisna olmak kaydıyla dil, her şeyden önce seslerden oluşmaktadır. Ancak insan çok daha fazla ses çıkarabilecek iken gerçek dillerin sınırlı sayıda ses ile yetindiği bilinmektedir.
- ✚ Sözlü dil önceliklidir. İnsanın önce sözlü dili edindiği; yazı dilinin daha sonra eğitimle kazanılan bir beceri olduğu göze çarpmaktadır. Yazının olmadığı zamanlarda veya okuryazar olmayan insanlar için dili sonraki kuşaklara aktarmanın tek yolu sözlü aktarım olmaktadır.
- ✚ Dil toplumsal bir olgudur. Çünkü insanlar doğarken sağlıklı olmaları kaydıyla dil donanımları sayesinde zekâlarından bağımsız olarak bir gün mutlaka konuşmaktadır. Ancak bu donanımın dile dönüşmesi için sosyal bir çevre gerekmekte, dildeki değişimler o dili konuşan topluluğun sürece katılmasıyla gerçekleşmektedir.

⁴⁵⁵ Akın Önen, **Türkçeyi Türkçe Konuşmak Diksiyon Spikerlik Etkili Konuşma**, 3. Basım, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 15.

⁴⁵⁶ Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, **Türkçe Ses Bilgisi**, Ed: Hülya Pilancı, 1. Basım, Anadolu Üniv. Yayını No: 2362, Eskişehir, 2011, s. 7-8

- ✚ Yeni ihtiyaçlara cevap verebilmek için yeni ifade biçimleri ve anlamlar türetilmesi anlamında dil, üretkendir. Üretkenlik sözcüklerle sınırlı değildir, ihtiyaç hâlinde yeni ses, biçim, söz dizimi kalıpları da geliştirilebilmektedir.
- ✚ Dil değişkendir; bütün doğal diller gibi Türkçe de sürekli biçimde değişmekte, gelişmektedir.

B. Vardar'ın “düşüncenin akıl, bilgi ve buluş boyutlarına ulaşılabilmesinin tek koşulu⁴⁵⁷” olarak nitelendirdiği dil, sözlü iletişimin önkoşulunu, sözcükler ise dili oluşturan en önemli unsurları oluşturmaktadır. Sözcükler, adeta mucizevi buluşlardır. Çünkü iletişim kurarken binlerce sözcüğün kullanılması mümkün iken içlerinden aktarılmak istenen duygu, düşünce, fikir ve bilgileri tam, anlaşılır ve etkili ifade ettiği düşünülen sözcükler seçilmektedir⁴⁵⁸. Sözcüklerin doğru seçimi sayesinde; anlamı oluşturan sözcük gruplarıyla düşünceleri birbirine bağlayan gizemli bağ, fikirlerin zihinden zihine geçmesini sağlayan bir mucizeye dönüşmektedir⁴⁵⁹. Ancak, önemli olan tek şeyin kelimeler ve cümleler olduğu düşünülse de iletişimin, kelimelerin çok ötesinde olduğu unutulmamalıdır. Çünkü iletişim esnasında karşı tarafa verilen izlenimin %90'dan fazlasının aslında ne söylendiği ile hiç ilgisi bulunmadığı ileri sürülmektedir. Günlük hayatta herkes konuşabilmekte, herkes iletişim kurabilmekte fakat sadece bazı insanlar karşı taraf ile anlamlı bağ kurabilmektedir. Bu bakımdan insanlarla bağ kurmak için sözcüklerin yanı sıra onlara görsel, entelektüel ve duygusal seviyede de yaklaşılması gerekmektedir⁴⁶⁰.

Sözlü iletişimde başarılı olmanın koşulu, konuşmanın ne zaman, nasıl, hangi sırayla yapılacağını kavranması, bir konuyu açıklamanın, değiştirmenin, konuşmaya bir başkasını davet etmenin ve konuşmanın nasıl sürdürüleceğinin veya sonlandırılacağını bilmesini içermektedir⁴⁶¹. Kişiler arasında etkili ve başarılı bir sözlü iletişimin gerçekleştirilmesi durumunda pek çok avantaj elde etmek mümkündür. Bu avantajlar;

⁴⁵⁷ Berke Vardar, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, TDK Yayını, Ankara, 1982, s. 12

⁴⁵⁸ Emel Bahar, a.g.e, s. 35.

⁴⁵⁹ Jacques Barzun & Henry F Graff, a.g.e, s. 219.

⁴⁶⁰ John C. Maxwell, a.g.e, s. 7-66-89.

⁴⁶¹ Martin Bygate, **Speaking**, Oxford University Press, Oxford, 1987, s. 69-70.

iletişimcinin belirsizlikleri açığa kavuşturmak için beden dilini takip edebilmesi ve anında soru sorabilmesi, iletişimin diğerk taraflarının yüz ifadelerini görebilmesi, sesindeki değışimleri (yükselip alçalma, tonlama vb.) duyabilmesi olarak sıralanabilmektedir. Ayrıca çoğunlukla yüz yüze olması nedeniyle sözlü iletişim, iletişimcilere keyifli, kolay, samimi ve doğıal gelmekte ve arkadaşılığı katkıda bulunmaktadır. Bu özellik de sözlü iletişimin avantajları arasında yer almaktadır. Dezavantajları ise, yazılı kayıtlarının olmaması, zaman kaybına yol açabiliyor olmaları ve zahmetli görölmeleridir⁴⁶².

2. Sözlü İletişimin Kültürel Boyutu

Söze önce “söz”den başlamak, hatta “önce söz vardı” demek, iletişimin temelinde sözün bulunduğunu ileri sürmek; sözü ilksel bir iletişim kodu, başlatıcı bir iletişim türü olarak kabul etmek demektir⁴⁶³. Bu noktada iletişim sürecinde sözün iletişimin kendisi olmadığını, sadece ilişkinin kurulması ve yürütölmesi için kullanılan bir araç konumunda bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu araç vasıtasıyla (emir vererek, isteyerek, rica ederek, susarak, sertçe veya yumuşak bir şekilde ifade ederek, bağırarak vb.) kişilerarası ilişkinin anlamlandırılması mümkün olmaktadır. Bunun yanında sözün, basit bir kelime/kelimeler dizisinden öte, ilişkinin ve iletişimin doğasının bütünleşik bir parçasını oluşturduğı ifade edilmektedir⁴⁶⁴. Konuşma ya da sözün üretiminin insanlık tarihinin ilk aşamalarından beri “sesli sözel iletişim”in anahtarı ve iletişimin vazgeçilmez bir aracı olduğı kaydedilmektedir. Yeryüzünde birbirinden farklı sayısız dilin, ifade ve anlam biçimlerinin olması kültürün varlığının bir işareti olarak değıerlendirilmektedir. Kültür, sözün eseri olmakla birlikte, resimden hiyeroglife, alfabeden televizyona kadar her iletişim aracı ile yeni baştan yaratıldığı bilinmektedir⁴⁶⁵.

⁴⁶² M. E. Guffey & D. Loewy, **Business Communication: Process And Product Mason**, Cengage Learning, OH South-Western, 2011, s. 18.

⁴⁶³ Mete Çamdereli, a.g.e, s. 50-51.

⁴⁶⁴ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s.199.

⁴⁶⁵ Gül Batuş, *Neil Postman: İnsan Aklının, Kendi Yarattığı Teknolojiyle Dostluk Anlayışı*, 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar-Kadife Karanlık: McLuhan, Foucault, Chomsky, Baudrillard, Postman, Lacan, Zizek, Haz: Nardoğan Rigel, Gül Batuş, Güleda Yücedoğan ve Barış Çoban, 2. Basım, Su Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 269.

İnsanlığın gelişimi, toplumları ve farklı kültürleri ilgilendiren değişimleri ancak kişilerarası iletişimde yaşanan farklılaşmaların incelenmesi ile anlaşılabilir. İletişim tarihinde devrim olarak nitelendirilen ve toplumları şaşırtıcı bir hızla değişime uğratan önemli gelişmeler; İ.Ö. 4. yüzyılda yazının bulunması, 15. yüzyılda matbaanın işlerlik kazanması ve 19. Yüzyılın ortalarından itibaren, telgraf, radyo, sinema, televizyon, bilgisayar gibi modern bilgi ve iletişim teknolojilerinin, uydu sistemlerinin insan yaşamına girmesi olarak sıralanmaktadır. Her devrim, beraberinde farklı bir yaşam biçimini ve kültürünü getirmektedir. N. Postman kültürü “hakikati arama ve yorumlama biçimi” olarak değerlendirmekte sözlü iletişimden yazıya, basılı yayınlardan televizyon yayınlarına doğru yol alındıkça hakikate ilişkin fikirlerin de değişebileceğini savunmaktadır⁴⁶⁶. Sözlü kültürde gerçek, bilge kişilerin ya da filozofların sözlerinde ifadesini bulurken düşüncelerin kuşaktan kuşağa aktarılacak bir belge niteliğine dönüşmesini sağlayan yazı/matbaa ile hakikat sorgulanmaya ve bireyselleşmeye başlamıştır. Yazının insan düşüncelerini değiştirebileceği iddiasıyla söz konusu yeni iletişim biçimine karşı çıkan Sokrates düşüncelerini “*bir kez sözcükler yazılınca, bu sözcükler yayılır; bunları okuyanlar tarafından farklı bir biçimde anlaşılır; kimin bu sözcükleri kendisine atfedeceği belirsizleşir*” şeklinde ifade etmiştir⁴⁶⁷. Ona göre yazıya dönüşen sözün mülkiyeti artık sahibine değil onu farklı biçimlerde yorumlama potansiyeline sahip olan bireylere aittir. Sözlü kültür dönemi ayrıcalıklarının yazı ile sona erdiğini savunan Platon da yazıya olumsuz bir nitelik yüklemektedir. Platon’a göre “yazı belleği köreltmekte ve yapay bir bilgi yaratmaktadır. Bu durumda açıklık ve eksiksizlik yazıda değil sözde bulunmaktadır. Söz, insanlara gerçeği kazandırırken yazı gerçeğin görüntüsünü vermekle yetinmektedir. Yazı zaten bilgisi olanların işine yararken öğrenmeleri gereken bilgilerde tutacakları yol, sözlü-doğrudan doğruya kurulacak olan bağlantıyı- oluşturulmaktadır⁴⁶⁸”. Kısacası, yazının, yoğun dikkat gerektiren sözel kültürü ve insanların hafıza/anımsama gücünü zayıflatıldığını düşünmek mümkündür. Hatta Batı’da yazı soldan sağa yazıldığı için, düşünüş şeklinin “düz/çizgisel görsel” biçime dönüştüğünü, “sol beyin”in “aşırı mantıklı” düşünüşün ön plana geçmesiyle yerini daha

⁴⁶⁶ Neil Postman, a.g.e, s. 34.

⁴⁶⁷ Neil Postman, **Çocukluğun Yokoluşu**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 49.

⁴⁶⁸ Massimo Baldini, **İletişim Tarihi**, Çev: Gül Batuş, 1. Basım, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2000, s. 8.

özgür ve duygu-sezgi ağırlıklı fikriyatıyla tanınan Doğu kültürlerine terk ettiğini bile savunanlar bulunmaktadır⁴⁶⁹.

Söz ve dil, kültür içinde anlamlandırılmakta ve buna bağlı olarak sözlü iletişim de kültürle biçimlenmektedir. Bu anlamda her kültürel ortamın kendine özgü bir iletişim tarzı bulunduğunu söylemek mümkündür. Yüz yüze ilişkilerin ve sözlü iletişimin egemen olduğu kültürler “*sözlü kültür*”, yazının egemen olduğu kültürlere ise “*yazılı kültür*” adıyla anılmaktadır. Söz konusu adlandırmalar ile kültürlerde yaygın olarak kullanılan iletişim biçimlerine dikkat çekilmektedir⁴⁷⁰. Yazının bulunmasına kadar geçen sürede egemen olan söz ve konuşmanın oluşturduğu kültürler “*sözlü kültürler*” olarak tanımlanmaktadır. Yazı hakkında bilgisi olmayan veya yazının varlığından bile haberi olmayan sözlü kültürün ve bu kültüre ait insanların iletişim şekillerinin zihinlerde canlandırılması çok zordur⁴⁷¹. Sözlü kültürlerde toplumun ortak malı olan hazır kalıplar ve yoğun biçimlendirmeler, bir yandan yazılı kültürde yazının üstlendiği görevlerden bazılarını yerine getirirken diğer yandan deneyimlerin zihinsel düzenlenişini ve düşünce tarzlarını da belirlemektedir. Çünkü sözlü kültürlerde deneyimler, belleği pekiştirecek şekilde akıllara yerleştirilmektedir⁴⁷². Bu sayede sözlü kültürler, toplumu zihin tembelliğinden uzaklaştırmaktadır. Hatırlama ve aktarma işlevlerini kendiliğinden yerine getiren bu kültürün insanları unutulması gerekenleri de kendiliğinden unutmayı ihmal etmemektedir. Söz doğası gereği uçucu ve geçici bir yapıya sahiptir. Hatırlanmamak üzere unutilan sözler ise insan zihnini gerekli gereksiz her türlü bilginin ağırlığı altında ezilmekten-artık bilginin ağırlığından- kurtarmaktadır⁴⁷³.

⁴⁶⁹ Reha Oğuz Türkan, **İkna ve Uzlaşma Sanatı**, 1. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 53.

⁴⁷⁰ Nazife Güngör, a.g.e, 2011, s. 85-86.

⁴⁷¹ David Crowley & Paul Heyer, **İletişim Tarihi Teknoloji- Kültür-Toplum**, Çev: Berkay Ersöz, Phoenix Yayınları, Ankara, 2007, s. 107.

⁴⁷² Walter J, Ong, **Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojileşmesi**, Çev: Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s. 51.

⁴⁷³ Mete Çamdereli, a.g.e, s. 53.

Sözlü kültürlerde bir düşüncenin korunması iletişime bağlı olarak gerçekleşmektedir. Sözelimi, bir düşünceyi akılda tutmak ve ona yeniden erişmek için sözlü kültürde o bilgiyi, sözlü yinelemeye uygun anımsatıcı kalıplarla düşünme yoluna gidilmektedir. Bunun için sözü edilen düşüncenin ritmik, yinelemeler ve karşıtlıklarla, ses tekrarı ve kafiyelele, betimleyici ve formüle edici ifadelerle, standart tematik düzenlemelerle herkes tarafından duyulan, böylece akla kolayca getirilebilecek, akılda tutulabilecek ve kolayca anımsanabilecek deyişlerle ya da anımsatıcı başka bir biçimlerde var olması gerekmektedir⁴⁷⁴.

Bu noktalardan hareketle sözlü kültürün yazı ve görüntü uygarlığına maruz kalmamış insanının söz üretme durumu, yazılı kültür insanından çok farklı özellikler taşımakta hatta bugünün insanına tuhaf gelebilecek yönleri bulunmaktadır. M. Baldini'nin "İletişim Tarihi" eserinde vurguladığı sözlü kültürün ön plana çıkan özellikleri anlatılanları doğrulamaktadır⁴⁷⁵:

- ✚ Sözlü kültürde kulak en önemli organdır.
- ✚ Sözlü iletişim tümce yapısını üstün tutmaktadır.
- ✚ Sözlü iletişim aşırıya kaçmaktadır.
- ✚ Sözlü iletişim yarışma biçimini tercih etmektedir.
- ✚ Sözlü kültür tutucu ve gelenekseldir.
- ✚ Sözlü kültür taşkın ve katılımlıdır.
- ✚ Sözlü kültür omeostatik bir kültürdür.
- ✚ Sözlü kültür insanı soyut ve çözümsel olmaktan çok konumsal biçimde düşünmektedir.

⁴⁷⁴ Havelock 1963'den aktaran David Crowley & Paul Heyer, a.g.e, s. 107.

⁴⁷⁵ Massimo Baldini, a.g.e, s. 11-17.

Kullanım biçimi kültürün yapısal özelliklerine göre farklılık göstermekle beraber söz, her durumda ve kültürel ortamda insan iletişiminin temel aracı olma özelliğine sahiptir. Sözlü kültür ortamlarında sözlü iletişim yüz yüze, yani doğrudan gerçekleştirilmekteyken yazılı kültür ortamlarında, sözlü kültürlerden farklı olarak sözün kullanımı yazıyla aracılanmaktadır. Yine yazılı kültür ortamlarında sözlü iletişimin yazı ya da kitle iletişim araçları ile dolaylı bir şekilde gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Geleneksel motiflerin ağırlıklı olduğu kültürlerde sözlü iletişimin kullanım alanı oldukça geniş olmaktadır. Kırsal kültürel ortamlarda ise iletişim hemen hemen tümüyle sözlü olarak gerçekleşmektedir. Benzer şekilde yerel kültürel ortamlarda da sözün ağırlığı hissedilmektedir. Yazının yaygın kullanıldığı kültürel ortamlarda ise modern kent kültürlerinde olduğu gibi sözlü iletişimin etkinlik alanı oldukça sınırlıdır⁴⁷⁶. Günümüz ortamında “söz” geçerliliğini yitirmiş, “sözlü kültür” artık sona ermiş gibi görünse de var olan durum bunun çok dışındadır. “Söz”, yön ve yol değiştirmiş teknolojik kanal kullanımı yüz yüze iletişime tercih edilmeye başlanmıştır. Uzak mesafeleri yakınlaştıran, kayıt ve denetim altına alınabilir nitelikteki telefondan ağ görüşmelerine kadar bir dizi iletişim ve bilişim teknolojisi doğal mecrasından uzaklaştırmışsa da sözün gücünü tüketememiştir⁴⁷⁷.

3. Sözlü İletişim Biçimleri

E. Mutlu, İletişim Sözlüğü’nde “*bireyin kişilerarası ilişkilerde sıklıkla kullandığı iletişimsel tarz*” olarak tanımladığı iletişim biçiminin, söz konusu bireyin başarılı ilişkiler geliştirebilmesinde oldukça önemli bir payı bulunmaktadır⁴⁷⁸. İletişim sürecine katılan bireylerin kendi duygu, düşünce ve bilgilerini nasıl belirttiklerini, kendilerini sözlü olarak nasıl ifade ettiklerini, sözcükleri nasıl kullandıklarını ve sözlük anlamına ne kadar bağlı kaldıklarını anlatmak için “*sözlü iletişim biçimi*” kavramı kullanılmaktadır⁴⁷⁹.

⁴⁷⁶ Nazife Güngör, a.g.e, 2011, s. 85-86.

⁴⁷⁷ Mete Çamdereli, a.g.e, s. 53.

⁴⁷⁸ Erol Mutlu, a.g.e, s. 172.

⁴⁷⁹ Asker Kartarı, **Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim**, Ürün Yayınları, Ankara, 2001, s. 123-124

Birincil bir iletişim biçimi olarak değerlendirilen sözlü iletişim (iletişimin sözlü olarak gerçekleştirilme biçimi) ile toplum arasında etkileşimsel bir bağ söz konusudur. Toplumsal yaşamın bir parçası olan bireylerin, hayat boyu süren uyum sağlama çabası ve kendilerine aktarılan kültürel kodları öğrenme süreci; dili kullanma şekillerini yani sözlü iletişim biçimlerini etkilemektedir. Öğrenme ömür boyu sürmekle birlikte çocuk yaştan itibaren bireyler toplumsallaşma ile belirli bağlamlarda gerçekleşen etkileşimlerde uygun davranışlarda bulunmak için uyacakları kural ve normları, etkileşimdeki amaçlarına ulaşmak ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik etkinlik seçimini, niyetlerini ya da arzularını ifade edebilmek için gereken sözlü iletişim biçimlerini öğrenmektedir⁴⁸⁰. Öte yandan söz konusu biçimlerin oluşturulmasında kişisel tercihler, karakter, yaşam biçimi, dünya görüşü, eğitim, entelektüel birikim gibi faktörler de en az toplumsal yaşam, kültürel özellikler ve niyet kadar etkilidir. Çünkü toplum ile etkileşimsel bir bağı olan sözlü iletişim biçimleri de zamanla toplumun paylaşılan değerlerini ve kültürel değerlerini etkilemekte hatta şekillendirmektedir. İletişim, sosyal yaşamın ve var oluşun en temel öğelerinden birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla kişinin iletişim tarzı ile var olma tarzı/ düzeyi arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığı ortadadır. Kişiler arasında kurulan iletişimin niteliği, sürece katılan kişilerin kişiliklerini; kişilikleri ise kurdukları iletişimin kalitesini belirlemektedir⁴⁸¹. Çok yönlü yapısıyla dikkat çeken sözlü iletişim biçimi; yazın dilinde “doğrudan ve dolaylı”, “kişisel ve bağlamsal”, “araçsal ve duygusal”, “ayrıntılı ve öz”, onaylayan ve onaylamayan”, dışlayan ve dâhil eden”, “kenseine ve diğer kişilere odaklı”, “destekleyici ve savunucu”, aşağılayıcı”, eleştirel”, “övecü” boyutlarıyla ele alınmaktadır. Söz konusu boyutları içeren sözlü iletişim biçimlerini başlıklar halinde şöyle detaylandırmak mümkündür:

⁴⁸⁰ Asker Kartarı, **Kültürlerarası İletişim**, Anadolu Üniv. Yayın No: 2820, Ed: Asker Kartarı, 1. Basım, Eskişehir, 2013, s. 124.

⁴⁸¹ Üstün Dökmen, a.g.e, 2011, s. 204.

a) Doğrudan ve Dolaylı Sözlü İletişim Biçimi

Doğrudan sözlü iletişim biçimi, kişinin sözlü iletişim esnasında duygularını, düşüncelerini, amaçlarını, beklentilerini ve niyetini, örtük ya da gizli anlamlar içermeyen düz ya da gerçek anlamını kullanmak suretiyle karşı tarafa aktarması ile gerçekleşmektedir. Bu durumda oluşturulan anlamlar mesajın içeriğine kesin yargılar içerecek şekilde yüklenmekte ve alıcının söz konusu içeriği, sözcüklerin düz anlamlarıyla algılayıp değerlendirmesi mümkün olmaktadır⁴⁸². Doğrudan sözlü iletişim sürecinde çoğunlukla zaman ve mekân farkı olmaksızın bir başka deyişle aracısız olarak kaynak ile alıcı fiziksel varlıklarıyla iletişimde ve aralarında herhangi bir teknoloji ürününün ve cihaz ağırlıklı bir kanal ya da aracın bulunmaması dikkat çekmektedir⁴⁸³. Konuşma ya da eylem, direkt olarak karşı tarafa yönlendirildiği için işyerlerinde emir verme yetkisinin uygulanmasında, çatışma ve tartışmalar esnasında ya da uzlaşmanın sağlanmasında bu iletişim biçiminin yaygın olarak kullanıldığı ve alıcıya konu ile ilgili görüş bildirme şansı tanınmadığı görülmektedir⁴⁸⁴.

Dolaylı sözlü iletişim biçimi ise, kişinin sözlü iletişim kurarken duygularını, düşüncelerini, amaçlarını, beklentilerini ve niyetlerini açıkça ve doğrudan ifade etmek yerine dolaylı yollar kullanmak suretiyle alıcı ile paylaşması olarak tanımlanmaktadır. Gereksiz sözcüklerle uzun uzun, dolambaçlı yollar kullanılarak ve örtük anlamlar ile gerçekleştirilen anlatımlardan kaçınmanın iletişimin başarısı üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Esasen sözcüklerin hangi uzunlukla olması gerektiğine ilişkin bir kural olmamakla beraber kullanılacak sözcüklerin uzunluğu içeriğe göre değişkenlik gösterebilmektedir⁴⁸⁵. Buna rağmen dolaylı sözlü iletişim biçiminde; sözcüklerin her zaman sözlük anlamlarında kullanılmadığı, anlamı taşıyan sözlü içeriğin başka iletişim biçimleriyle birlikte kullanıldığı ya da onların arkasına saklandığı dikkat çekmektedir.

⁴⁸² Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2014, s. 110.

⁴⁸³ Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 12

⁴⁸⁴ Ashley D. Manker, *Direct Communication: Definition & Examples*, <http://study.com/academy/lesson/direct-communication-definition-examples-quiz.html>, 2015, Erişim Tarihi: 15.06.2015.

⁴⁸⁵ Jacques Barzun, Henry F. Graff, a.g.e, s. 214.

Kişiler arasında kullanılan sözlü iletişim biçimlerinin önemli ölçüde ait olunan toplumun kültürel özelliklerinden etkilenecek seçilmesi söz konusudur. Bu etkiyle genel olarak çoğulcu kültürlerin dolaylı, örtük ve dikkat çekici olmayan; bireyci kültürlerin ise doğrudan, açık ve dikkat çekici nitelikte iletişim biçimleri kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir⁴⁸⁶. Bu durumu, bireyci kültürlerin toplum değerlerini hiçe sayan ve bireyi önceleyen yapısının iletişim biçimlerine de yansıtılarak doğruluk ve açıklık gibi değerleri söz/davranış düzeyinde ön plana çıkarması olarak yorumlamak mümkündür⁴⁸⁷. Doğrudan sözlü iletişim biçiminin yaygın olduğu bireyci kültürlerde sözcükler gerçek anlamıyla ve kesin yargılı olarak kullanıldığından dolayı sözlü bir mesajı, bağlamından kopararak ve sözsüz iletişim öğelerini dikkate almayarak değerlendirmek yaygındır. Bu kültürlerde anlamın doğrudan sözlü mesaja yüklenmesi, mesajın algılanmamasına ya da yanlış anlaşılmasına yol açabilmektedir. Bu biçimi kullanma eğilimi gösteren kültürlerde konuşma sırasında “kesinlikle”, “tamamen” gibi kelimeler kullanılarak etkileşenin söylediklerinden emin olduğu, niyetini ve isteklerini açıkça sözlerine yansıttığı karşı tarafa hissettirilmeye çalışılmaktadır. Özellikle güç aralığının az olduğu kültürlerde, bireylerin iletişim sürecinde karşı tarafın toplumsal statüsünü hesaba katma gereği duymadan, çatışma yaşama kaygısı taşımadan, amaç ve isteklerini açıkça ortaya koyması adeta ait oldukları kültürün bir gereğini oluşturmaktadır⁴⁸⁸.

Kültürlerarası bakış açısıyla değerlendirildiğinde Batı kültüründe doğrudan sözlü iletişimlerde bulunmak yaygın iken, Doğu ve Asya kültürlerinde dolaylı (örtük) iletişim biçimlerinin yoğun kullanımı dikkat çekmektedir⁴⁸⁹. Kültürel Boyutlar Kuramı’na göre “bireyci” kültürlerle mensup bireyler, “kendi duygu ve düşüncelerini ağırlıklı olarak doğrudan sözlü iletişim biçimi ile aktarmaktadırlar. Bunun nedeni bireyci değerlerin, davranışlarda doğruluk ve açıklık gibi değerleri vurgulaması olmaktadır. Dolaylı sözlü iletişim biçiminin ise, özellikle güç aralığının çok olduğu, ortaklaşa davranışçı, dişil ve

⁴⁸⁶ Chang, Yuh-Fang, *How To Say No: An Analysis of Cross-Cultural Difference and Pragmatic Transfer*, **Language Sciences**, 31 (4), 2009, s. 478.

⁴⁸⁷ Ayda Uzunçarşılı Soydaş, a.g.e, s. 108.

⁴⁸⁸ Asker Kartarı, a.g.e, 2001, s. 125-126.

⁴⁸⁹ Erdinç Yücel, a.g.e, s. 64.

belirsizlikten kaçınma derecesi yüksek kültürlerde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir⁴⁹⁰. Çünkü ortaklaşa davranışçı kültürlerde gruba uyum sağlama ve grup kararlarını benimseme eğilimleri nedeniyle sözlü iletişim esnasında kesinlikten uzak, belirsiz ve dolaylı anlatımlar öncelenmekte ve kelimelerin anlam özelliklerinden ziyade söyleyiş özelliklerine itibar edilmektedir⁴⁹¹. Türk kültürünün, bireycilikten uzak ortaklaşa davranışçı yapısı, topluluk üyelerinin birbirine bağlılığı ya da bağımlılığı ve “çatışmalardan kaçınma” eğilimi kişilerarası iletişimin vasıtası olarak dilin temel özellikleri ve söyleyiş biçimleri üzerinde etkin bir rol oynamakta ve bireyleri dolaylı sözlü iletişim biçimini kullanmaya zorlamaktadır⁴⁹².

a) Kişisel ve Bağlamsal Sözlü İletişim Biçimi

Kişiliğin temel özelliklerini yansıtan “ben” ya da “benlik (ego)” kavramlarını iletişimin merkezi/odak noktası olarak kabul etmek mümkündür. İletişim aslında “ben” kavramının kendisidir. Çünkü iletişim, birey tarafından toplumdaki diğerlerine “ben” in aktarılmasından ibarettir. “Benlik” ise, insanın iç dünyasıyla ve başkalarıyla kurduğu iletişimin ürünü ve yaratıcısı olmaktadır⁴⁹³. “Ben” in başkalarına aktarımı ise, bireylerin söyleyecek sözlerinin ve artalan bilgisinin olmasını gerektirmektedir. Çünkü bireyler, katıldıkları iletişim ortamlarından kendilerini ifade edebildikleri ölçüde mutlu ve doygun ayrılmaktadır. Ben aktarımını sağlıklı bir şekilde gerçekleştiremeyen bireyler ise mutsuz ve doyumsuz bir birey olarak iletişimlerine son vermektedir. İletişimde “ben”in aktarılması sözsüz ve sözlü pek çok iletişim unsuru ile gerçekleştirilmektedir⁴⁹⁴.

Kişisel sözlü iletişim biçimi, kişinin benmerkezci anlatımlarla benliğini ön plana çıkarmaktan çekinmediği, aktarmak istediği mesajları kendi duyguları, düşünceleri, niyetleri, inançları ve fikirleri çerçevesinde sözlü olarak kurguladığı iletişim biçimidir. Benliğin sözlü iletişim vasıtasıyla dışavurumu ölçülü gerçekleştirildiğinde kişinin kendini ifade etme ve kendini açma davranışını mümkün kıldığı; abartılı bir kullanım söz

⁴⁹⁰ Asker Kartarı, a.g.e, 2013, s. 109.

⁴⁹¹ Ayda Soydaş Uzunçarşılı, a.g.e, s. 108.

⁴⁹² Asker Kartarı, a.g.e, 2001, s. 125.

⁴⁹³ Özcan Köknel, a.g.e, s. 60.

⁴⁹⁴ Nilüfer Pembecioğlu, *İletişiyorum: İletişim Teknikleri*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 15.

konusu olduğunda ise diyalogdan uzaklaşarak monoloğa dönüşen bu sürecin rahatsızlık verici bir boyuta taşındığı görülmektedir.

Bağlamsal sözlü iletişim biçimi ise; kişilerin ilişkilerini toplum içinde sahip olduğu rolleri, statüleri ve unvanları vurgulayan dil kalıpları ile sürdürme eğiliminde oldukları ve anlamları toplumsal rol ilişkilerini vurgulamak amacıyla ilettikleri bir sözlü iletişim biçimidir⁴⁹⁵. Ü. Dökmen “Küçük Şeyler” adlı eserinde bağlamsal sözlü iletişim biçimi kullanan bireylerde “rol tutsaklığı/ kendini bilmezlik” yaşanmasının daha muhtemel olduğunu savunarak bu kavramı “*bireylerin rollerinin büyümesine kapılarak kendisini, ben’ini geri plana itmesi, rolleri olmadan kendisini tanımlayamıyor konuma düşmesi*” olarak değerlendirmekte ve bireyi rollerinin altında ezilmeye mahkûm bıraktığını ileri sürmektedir⁴⁹⁶.

Kişisel sözlü iletişim biçiminin vurguladığı “ben” bilincine karşılık, bağlamsal sözlü iletişim biçiminde “biz” odağı bulunmaktadır. Bu durumu ortaklaşa davranışçı kültürlerin grubu ön plana alarak “biz” bilincini, bireyci kültürlerin ise bireye odaklanarak “ben” bilincini geliştirmesiyle ilişkilendirmek mümkündür. Ortak davranışçı kültür; grubu amaç olarak görerek bireylerin gelişmesini bu amaca ulaşmanın bir aracı olarak kabul ederken bireyci kültür; bireyi amaç olarak kabul ederek topluluk düzenindeki gelişmeleri bireye hizmet eden araçlara indirgemektedir. Bu anlamda bireycilik genelde modernleşen toplumların ortak özelliği olarak değerlendirilmektedir⁴⁹⁷. Ortaklaşa davranışçı kültüre dâhil bireylerin sözlü iletişim sırasında özne olmaktan kaçındığı, kendini ön plana çıkarmaktan sakındığı, aktarmak istediği anlamları ait olduğu toplumun niyet, amaç ve fikirleri çerçevesinde ve içinde bulunulan bağlamla ilişkilendirerek dile getirdiği dikkat çekmektedir. Bu kültürlerde dil yapısının da bağlamsal sözlü iletişim biçimini destekler nitelikte olduğu gözlenmektedir. Söz gelimi, Türkçede şahıs zamiri kullanmadan ve özneyi doğrudan vurgulamadan bir fikrin ifade edilmesi mümkündür. Paralel bir şekilde Türkçe, Japonca ve Çince gibi ortaklaşa davranışçı kültürlerin

⁴⁹⁵ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2014, s. 111.

⁴⁹⁶ Üstün Dökmen, **Küçük Şeyler 1**, 23. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 53.

⁴⁹⁷ Ayşe Bilde Dicleli ve Serra Akkaya, **Konuşa Konuşa İletişimin Sırları**, Mess Yayınları, Ankara, 2000, s. 25.

dillerinde “ben” demeden sözlü iletişimde bulunmanın yolları çocukluk yıllarından itibaren öğretilmekte ve “ben” yerine “biz” yeğlenmektedir. Bireyci kültürlerde “ben” söylemi özgüveni ifade ederken, ortaklaşa davranışçı kültürlerde kendini beğenmişlik ve haddini bilmeme olarak yorumlanmaktadır. Ortaklaşa davranışçı kültürlerde “biz” kavramı dayanışmayı, alçakgönüllülüğü ve aynı zamanda kendinden emin olmayı ve kendisiyle barışık olmayı ifade etmektedir. Bu kültürlerde bağlamsal sözlü iletişim biçimi kullananlar, karşılarındaki bireylere, onların toplumdaki konumunu ya da kendi gözlerindeki yerini belirten unvanlarla hitap etmekle yükümlüdürler. Toplumdaki saygınlığı belirleyen özellikler ise; cinsiyet, yaş, tahsil, siyasi güç, ekonomik durum, resmî görev, kazanılmış başarı, yakınlık derecesi, inanç grupları içindeki rol vb. olarak kabul edilmektedir⁴⁹⁸. Bireyler, kültürel deneyimleri gereği belirli toplumsal bağlamlarda kendi aralarında konuştukları gibi konuşamamaktadır. Sözgelimi, evde birbirlerine adlarıyla hitabeden karı-kocalar, aile bireylerinden başka insanların da bulunduğu toplumsal bağlamlarda birbirlerine başka unvanlarla hitap ederler. Bu hitap şekilleri “bey” ve “hanım” olabileceği gibi “herif”, “karı” da olabilir. Anadolu insanının “benim” dememek için eşinden söz ederken bile “bizim bey”, “bizim hanım”, “bizim herif”, “bizim avrat” demesi, kültürümüzün ortaklaşa davranışçılık derecesinin ne kadar yüksek olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir⁴⁹⁹.

b) Araçsal ve Duygusal Sözlü İletişimi

Araçsal sözlü iletişim biçimi, iletişim sürecinde kaynağın etkisinin yoğun olarak hissedildiği ve iletişimin amacına odaklanıldığı iletişim biçimidir. Bu iletişim biçiminin merkezinde kaynak bulunmakta, mesajlar onun tarafından kültürel kodlar çerçevesinde oluşturulmakta ve alıcıya aktarılmakta ancak alıcının mesaj üzerinde etkisi önemsizdir. Çünkü bu iletişim biçiminde kaynak, anlamlandırdığı bilgiyi mesaja dönüştürerek gönderdiği an görevini yapmış sayılmakta, alıcıdan sadece gönderenin sözlü iletilerinin içeriğini değerlendirerek niyetlenen anlamı çıkarması beklenmektedir.

⁴⁹⁸ Asker Kartarı, a.g.e, 2013, s. 115.

⁴⁹⁹ Bozkurt Güvenç, **Japon Kültürü**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002.

Araçsal sözlü iletişim biçimi, kaynağın merkezi rolü üstlenmek ve aracılık etmek suretiyle niyetlenen anlamı aktarmasını önemseyen kültürlerde kendisine yer bulmaktadır. Belirsizlikten sakınma dereceleri düşük ve dar bağlamli bireyci kültürlere mensup bireylerin ağırlıklı olarak araçsal sözlü iletişim biçimini kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Çünkü sözü edilen kültürlerde kaynağın iletmek istediği anlama ilişkin açık, kesin ve yeterli bilgiyi en doğru kanaldan alıcıya göndermesi beklenmektedir. İletişim sürecinde en büyük görevi kaynağın üstlenmesi nedeniyle, bu biçimin yoğun olarak kullanıldığı kültürü “*kaynak yönelimli kültür*” olarak değerlendirilmektedir⁵⁰⁰.

Duygusal sözlü iletişim biçiminde ise; hitabet sanatı kullanılarak kişilerin etkileneşmesi sağlanmaktadır. Bu biçimde, iletişim sürecinde alıcıyı odak noktasına yerleştiren ifadeler kullanılmakta ve sözlü iletişimde konuların karşılıklı olarak diyaloglarla anlam kazandığı gerçeğinden yola çıkarak tarafların paylaşılan anlamı karşılıklı olarak onaylamalarına dayanmaktadır⁵⁰¹. Bu iletişim biçiminde; iletişim sürecinin bütün bileşenleri alıcının niteliklerine ve bağlama göre düzenlendiği için kaynak da mesajını, iletişim süreci boyunca alıcının dâhil olduğu kültürün değerlerini, toplum içindeki yerini, saygınlığını, rolünü, hitap tarzlarını, yaş ve cinsiyet özelliklerini vb. pek çok unsuru dikkate alarak hazırlayarak göndermektedir. Bunun nedeni, kaynağın alıcının değerlerine ters düşmeden ve grup içi uyumuna zarar vermeden, toplumsal yerine ve saygınlığına uygun şekilde davranmak istemesidir. Bu kaygılar bazen aktarılan anlamı karmaşıktırmaktadır. Böyle durumlarda içeriğın anlamı yaratmak için gereken bilgi dışında başka öğelerle donatılmasından dolayı anlam örtük hâle gelmekte ve alıcılardan da sözcüklerin arkasına saklanan anlamları algılayıp yorumlayarak niyet edilen anlamı çıkarması beklenmektedir. Dolayısıyla duygusal sözlü iletişim biçimini kullanan ortaklaşa davranışçı, belirsizlikten sakınma derecesi yüksek ve geniş bağlamli kültürlerde bireyler algıladıkları her mesajda, sözcüklerin asıl anlamları yerine arkalarına saklanmış olduğunu düşündükleri ikinci anlamların peşine düşmektedir⁵⁰².

⁵⁰⁰ Asker Kartarı, a.g.e, 2013, s. 117.

⁵⁰¹ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2014, s. 111.

⁵⁰² Asker Kartarı, a.g.e.

c) Ayrıntılı ve Öz Sözlü İletişim Biçimi

Ayrıntılı sözlü iletişim; aktarılmak istenen mesajların kaynak tarafından betimlenerek, tarif edilerek, tanımlanarak ve uzun uzun anlatılarak kodlanması üzerine temellenmektedir. Gereksiz sözcüklerle uzun uzun ve dolambaçlı yollar kullanılarak gerçekleştirilen anlatımlardan kaçınmanın iletişimin başarısı üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Esasen sözcüklerin hangi uzunlukla olması gerektiğine ilişkin bir kural olmamakla beraber kullanılacak sözcüklerin uzunluğu içeriğe göre değişkenlik gösterebilmektedir⁵⁰³. Bu anlamda ayrıntılı sözlü iletişim biçiminin; bilinçli, yerli yerinde ve ölçülü kullanılmadığında iletişimin kalitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıntılı sözlü iletişim biçiminin yaygın olarak kullanıldığı “*ayrıntılı kültürler*” her şeyin, her şeyle bağlantılı olarak değerlendirildiği ve bireylerarası ilişkilerin dolaylı ve dolambaçlı yollara başvurulmasıyla kurulduğu bir yapıya sahiptir. Bu kültürlerde, kamusal yaşam alanı ile özel yaşam alanının iç içe geçmiş olmasından kaynaklanan göreceli ve değişken bir ahlak anlayışı dikkat çekmektedir⁵⁰⁴.

Ne söylenmesi gerekiyorsa sözlü iletişimle onun net olarak aktarıldığı *öz sözlü iletişim biçimi* ise; yazın dilinde kişinin iletişim sürecinde sessiz kalması, genellemelere başvurması, belirsiz ifadeler kullanması ve kopuk/eksik anlatımları tercih etmesi gibi olumsuzluklarla anılmaktadır. Sözü edilen olumsuzlukların yanlış anlaşılmalara ve çatışmalara yol açması nedeniyle öz sözlü iletişim biçiminin kullanımında eksiksiz ve boşluk içermeyen bir üslup kullanmaya özen gösterilmelidir.

d) Onaylayan ve Onaylamayan Sözlü İletişim Biçimi

Onaylayan ve onaylamayan sözlü iletişim biçimi, kişilerin bir konu hakkında sözlü olarak onay vermeleri veya onay vermemeleri durumlarında kullanılmaktadır⁵⁰⁵.

⁵⁰³ Jacques Barzun, Henry F. Graff, a.g.e, s. 214.

⁵⁰⁴ Ayşe Bilde Dicleli ve Serra Akkaya, a.g.e, s. 26.

⁵⁰⁵ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2002, s. 139.

Onaylayan sözlü iletişim biçimi, iletişim sürecinde kaynağın değerli görülmesini takiben sözlerinin önemsenmesi, kendisinin onaylanması ve bunun ona hissettirilmesiyle gerçekleşmektedir. *Onaylamayan sözlü iletişim biçimi* ise; kaynağın değersiz kabul edilmesinin sonucunda sözlerinin dikkate alınmaması, kendisinin onaylanmaması ve bunun ona hissettirilmesiyle açıklanmaktadır.

e) Dışlayan ve Dâhil Eden Sözlü İletişim Biçimi

Dışlayan ve dâhil eden sözlü iletişim biçimi, kişilerin iletişim esnasında konuşulan konunun içine alınması veya sözü edilen konudan dışlanması ile kendini göstermektedir⁵⁰⁶. *Dışlayan sözlü iletişim biçimi*; kişilerarası iletişimde kaynağın kullandığı sözlü ifadeler ve anlatım biçimi ile diğer kişileri konuşmanın dışında bırakarak onlara kabul edilmedikleri hissini yaşatmasıyla oluşmaktadır. Sohbet esnasında etkileşimde bulunan kişilerin bilmediği yabancı kelimelerin ve mesleki terimlerin kullanılıyor olması bu iletişim biçiminin en belirgin örnekleri arasında yer almaktadır. *Dâhil eden sözlü iletişim biçimi* ise; kaynağın konu ile ilgili olup olmadıklarına bakmaksızın etkileşimde bulunulan kişileri konuşmaya dâhil eden davetkâr ifadeler kullanması ile gerçekleşen iletişim biçimidir. Konuya ilişkin fikir sormak, alıcılara adlarıyla hitap etmek, konuyu kişiye özel olarak aktarmak gibi yöntemler bu biçimi temsil etmektedir⁵⁰⁷.

f) Kendine ve Diğer Kişilere Odaklı Sözlü İletişim Biçimi

Sağlıklı bir kişilerarası iletişim sürecinde taraflar arasında “ben” kavramının vurgulanmaması ve “bencillik” duygusunun ön plana çıkarılmaması gerekmektedir. Çünkü bu durum iletişim süreçlerinde kişilerin sadece kendilerine odaklanmalarına yol açmakta ve altında yatan sebep ise çoğu zaman kendine güven eksikliği olmaktadır. Kişilerin kendilerine odaklanmaları sözlü iletişim esnasında kendilerini konuşmanın merkezinde konumlandırmalarını da beraberinde getiriyorsa “*kendine odaklı sözlü*

⁵⁰⁶ Yasemin Acar Çiftçi ve Hasan Aydın, *Türkiye’de Çok Kültürlü Eğitimin Gerekliği Üzerine Bir Çalışma*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, Sayı:33, 2014, s. 202.

⁵⁰⁷ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2014, s. 113.

iletişim” den bahsetmek mümkün olmaktadır⁵⁰⁸. Kendine odaklı sözlü iletişim biçimini kullanan kişiler kendileri hakkında konuşmaktan keyif almakta ve konuyu döndürüp dolaştırıp kendi hayatlarına bağlamaktadır. Başarıları, işleri, özel hayatları, aileleri gibi konuları defalarca anlatmaktan ve detaylarıyla ele almaktan kaçınmamaktadır. Kendilerini anlatma konusunda ölçüyü kaçırmaları çevrelerindeki kişilerin kendilerinden uzaklaşmasına neden olmakta ve kişilerarası ilişkileri bundan zarar görmektedir. Sözlü iletişim sürecinde kişilerin kendileri haricindeki diğer kişilere odaklanmaları ise *diğer kişilere odaklı sözlü iletişim* olarak değerlendirilmektedir. Diğer kişilere odaklı iletişim biçimini kullanan kişiler, kendisinden bahsetmeksizin merakına yenik düşerek karşısındaki kişiyi soru bombardımanına tutmakta ve bir şeyler öğrenmek istemektedir. Bu noktada, etkili bir iletişimin en az iki tarafının bulunduğu ve çift taraflı işlemesi gereken bir süreç olduğu hatırlanmalıdır.

Diğer kişilere odaklı sözlü iletişim biçiminin görünür boyutunu “*dedikodu*” oluşturmaktadır. İkel dönemlerden beri insan hayatında aktif bir g olduğu bilinen bu iletişimsel etkinlik “*insanlar hakkında olumlu ve olumsuz yönleriyle ilgili konuşulması*” olarak anlamlandırılmaktadır⁵⁰⁹. Bu özelliği ile dedikodunun tanışıklığın olduğu, sosyal mesafenin daraltıldığı, biyografik bilginin paylaşıldığı, karşılıklı ilginin paylaşılan bilgiyi geliştirdiği bir sosyal ilişkiyi anlattığı bir süreç olarak deėerlendirilmektedir⁵¹⁰. Dedikodu, kişilerin başkalarına ilişkin meraklarını gidermenin dışında, konunun ilgi çekici olması durumunda keyif verici ve tadına doyum olmayan bir konuşma biçimini ifade etmektedir. Çünkü yaşanmamış bir yaşamın yerini tutmaktadır⁵¹¹. Dedikoduyu keyifli bulan insanların ortak özelliği dedikodu yaptıklarını reddederek dedikodularını başkalarını önemseme ya da havadan sudan konuşma kılığına sokmalarındır. İster kabul edilsin isterse kabul edilmesin dedikodunun kendine özgü birtakım özellikleri bulunmaktadır: Bunlardan ilki, dedikodunun neredeyse her zaman olumsuz olarak kabul

⁵⁰⁸ Ahmet Erkuş ve Ebru Gnl, *İletişim Tarzının ve Sözsüz İletişim Düzeyinin alışanların İş Performansına Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, C: 20, S: 1, 2009, s. 10.

⁵⁰⁹ Regina M. Flannery, *Gossip as a Clue to Attitudes*, *Primitive Man*, Vol:7, No:1, Jan 1934, s. 8-12.

⁵¹⁰ Başak Solmaz, *Kurumsal Söylenti ve Dedikodu Türkiye’deki İşletmelerde Bir Uygulama*, Tablet Basım Yayın, Konya, 2004, s. 47.

⁵¹¹ şenay Duru zaltın, *Her şeyin Bir Adabı Var-Görgü ve Yaşam Rehberi*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 101.

edilmesidir. Bu kabule göre, dedikodunun tarafları konuşmalarına olumlu bir ifadeyle başlamış olsa da devamında bir eleştiri getirmektedir. İkincisi, dedikodu yapan kişinin karşısındaki kişiyi kendisi gibi düşünmesi ve onun dedikodunun kurbanı hakkındaki düşüncesini değiştirmeye çalışmasıdır. Sonuncusu ise dedikodu yapma konusunda çevresindekileri kışkırtan kişinin genellikle başkalarını çekiştirerek kendi egosunu şişirmeye çalışmasıdır⁵¹². Bu özelliğiyle dedikodu, kişilerin diline dolanarak üçüncü kişiyi yeren, küçülten ve küçümseyen bir tavır yaratmakta, bu yüzden kırıcı bulunan dedikodunun iletişim etiği ve görgü kuralları gereği, üçüncü kişiye iletilmemesi salık verilmektedir⁵¹³. Kişilerarası iletişimde dengeyi kurmak ve etkileşimliliği sağlamak açısından tek bir tarafa odaklanılmaması gerekmektedir. Bu bağlamda iletişim sürecinin odak noktasının sabit tutulmamasında fayda bulunmaktadır.

f) Destekleyici ve Savunucu Sözlü İletişim Biçimi

Kişiler, herhangi bir durumda/ortamda kendilerine yönelik bir tehditle karşılaştığında ya da tehdit edilmeyi beklediğinde savunmaya geçmekte ve savunucu bir iletişim tarzını benimsemektedir. Kişinin böyle bir davranışa yönelmesinde kendisini koruma isteği kadar, başkalarının nazarında kendi değerini arttırma, cezalardan kaçınma ve kendisini ödüllendirme eğilimleri çoğu kez birlikte etkili olmaktadır⁵¹⁴. Savunmaya geçmenin diğer yaygın nedenleri ise; utanç, öfke, suçluluk ya da bir yalanın yakalanması olarak bilinmektedir. Bu bağlamda savunucu sözlü iletişim biçimi, kişinin benliğini koruma ihtiyacından kaynaklanmakta ve savunma mekanizmalarıyla ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir. Son derece yaygın olan bu iletişim biçimini kullanan kişi, zihin gücünü konuşulan konudan çok kendini savunmaya harcamakta, konuşmak yerine karşısındaki kişi ile nasıl başa çıkacağını düşünmekte ve buna ilişkin planlar yapmaktadır⁵¹⁵. Ayrıca savunucu iletişime geçen kişinin, çoğu zaman karşısındaki kişiyi de savunucu bir tutuma sevk ettiği görülmekte ve sadece sözcüklerle gerçekleşmeyen bu sürece zamanla sözsüz iletişim unsurları da dâhil olabilmektedir. Benliğin tehdit

⁵¹² Jo-Ellan Dimitrius & Wendy Patrick Mazzarella, **İnsanları Okumak**, Çev: Bülent Toksöz, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 220.

⁵¹³ Şenay Duru Özeltin, a.g.e, s. 101.

⁵¹⁴ Merih Zillioğlu, a.g.e, s. 281.

⁵¹⁵ Ataner Yıldırım, **Etkili İletişim Eğitimi**, Yıldırım Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 150-159.

edilmesiyle ortaya çıkan savunucu sözlü iletişim biçimi, sağlıklı bir iletişim ortamını beraberinde getirmekte ve savunuculuğun oranı arttıkça verimlilik daha da azalmaktadır⁵¹⁶.

Destekleyici iletişim biçimi ise; iletişim sürecinde karşılıklı anlayışın öneminin farkında olan, ilişkilerinde karşı taraf üzerinde üstünlük kurmaya çalışmadan eşitlik esasını benimseyen ve mesajlarında tanımlayıcı ifadeler kullanmayı tercih eden kişilerin kullandığı iletişim biçimini oluşturmaktadır.

1) Aşağılayıcı Sözlü İletişim Biçimi

Küresel politikadan yüz yüze iletişime her tür insan ilişkisinde gücün varlığından söz etmek mümkündür. Kişilerarası güç, bir kişinin diğer bir kişinin davranışlarını kontrol etmesini sağlayan, her ilişkide ve her iletişim sürecinde var olan bir unsur olarak tanımlanmaktadır⁵¹⁷. Bu bağlamda aşağılayıcı sözlü iletişim biçimi kişisel güçlerini ortaya koymak için güç oyunları oynamaktan kaçınmayan kişilerin tercih ettiği bir yöntem olmaktadır. Vurgulu bir tavırla konuşmak, karşısındaki kişinin sözünü kesmek, sesini yükselterek başkalarının sesini bastırmak ve sözlü müdahalelerde bulunmak sözü edilen güç oyunlarının örneklerini oluşturmaktadır. Ayrıca bu iletişim biçimini kullananlar kendilerine unvanları ile hitap edilmesini beklemek, muhatabına ismiyle hitap etmek, zekâ, deneyim, bilgi, pozisyon gibi konularda büyüklük taslamak, karşı tarafın olaylara ilişkin duygu ve davranışları hakkında tahminlerde bulunmak ve bunu onlarla paylaşmak, emirler yağdırmak gibi üstünlüklerinin göstergesi sayılabilecek söylemler kullandıkları dikkat çekmektedir⁵¹⁸. Bu kişiler karşı tarafın davranış ve düşüncelerine saygı göstermemekle birlikte iletişim kurdukları kişinin kötü özelliklerini ön plana çıkarmak ve onu küçük düşürücü bir tavır sergilemek suretiyle aşağılayıcı bir üslup kullanmaktadır. “Sözlü şiddet” olarak adlandırabilen bu üslup bireyin kendini değersiz hissetmesine neden olan ve depresyonu tetikleyen en önemli nedenler arasında yer almaktadır. Kişilere

⁵¹⁶ M. Hamil Nazik, **İnsan İlişkileri**, 1. Basım, Ya-Pa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 22.

⁵¹⁷ Serdar Kaypakoğlu, *Kişilerarası İletişim Sürecinde Güç ve Psikolojik Şiddet*, **Kitle İletişimi ve Toplumsalın Üretimi**, Der: Nesrin Tan Akbulut, Can Bilgili, Reklamcılar Derneği Yayınları, İstanbul, 2009, s. 253.

⁵¹⁸ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2014, s.115.

eş, sevgili, arkadaş gibi yakın çevrelerinden yöneltildiği için sözel şiddetin farkında olmayan, problem olarak görmeyen, her ilişkide olabilecek doğal bir iletişim biçimi olarak algılayan kişi sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Önceleri bu şiddetin farkına varmayan ya da onu doğal karşılayan kişiler bir süre sonra bu durumdan rahatsızlık duymaya, şikâyetçi olmaya başlamakta ve zaman içinde yavaş yavaş duruma alışmaktadır. Böylelikle devam eden sözlü şiddet zamanla süreklilik içeren bir mutsuzluk, karamsarlık ve değersizlik duygusuna yol açmaktadır. Bazen de sözlü şiddet; kişinin kendine güvenini kaybetmesine, bazen bilinçli bazen de bilinçsiz şekilde “karşı taraf üzülmesin” veya “sorun yaşanmasın” diye sınırlarını zorlayarak normalde yapmadığı davranışları yapmaya başlamasına, acı çekmesine, kendisini değersiz hissetmesine neden olmaktadır⁵¹⁹. Kişiler arasında gerçekleşen sözlü iletişimin bir başka ifadeyle sözcükleri kullanım biçiminin bu denli büyük bir şiddete dönüşebiliyor olması bazı yazarları bu konuda çözümler üretmeye yöneltmektedir. M.B. Rosenberg’in “*şiddetsiz iletişim*” adını verdiği yaklaşım bunlardan sadece bir tanesidir. Bu yaklaşımın şiddetsizlik anlayışı, Gandhi’nin kullandığı haliyle; “*şiddetten arındığında yüreğimizde doğal olarak var olan şefkat hali*” ni içermektedir. Çünkü konuşma biçiminin şiddetli olmaması durumunda bile bazen sözcükler hem kaynak hem de alıcı için incitici ve acı verici olabilmektedir. Bu bağlamda şiddetsiz iletişim, bireyin zor şartlar altında dahi insanca davranma yeteneğini güçlendirecek dil ve iletişim becerilerine sahip olması üzerine inşa edilmektedir⁵²⁰.

g) Eleştirel Sözlü İletişim Biçimi

Sözlü iletişim biçiminin bazı insanlarda eleştirel bir nitelik taşıdığı bilinmektedir. Böyle insanların sadece olumsuzlukları, eksiklikleri görmeyi, bunları incelikten yoksun bir biçimde sunmayı yeğleyen bir anlayışları olduğu görülmektedir. Bu anlayış insanların istek ve zevklerini kırmakta, atılım güçlerini yok etmekte ve kişilerarası iletişimde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır⁵²¹. Böylece alıcı konumundaki kişilerin düzelmesi istenen yönlerini konu alarak ters orantılı bir motivasyon sağlamak amacıyla kullanılan

⁵¹⁹ J. T. Bowen, *Responsive Communication: The Key To Business Development and Service Improvement*, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 1997, 9 (7), s. 345-347.

⁵²⁰ Marshall B. Rosenberg, *Şiddetsiz İletişim Bir Yaşam Dili*, Çev: Lalegül Hümaşah Ergun, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 18-19.

⁵²¹ Mürüvvet Bilen, a.g.e, s. 13.

eleştirel sözlü iletişim, ayrıntılarda gizlenen yönlerin ortaya çıkarılması ile kendisini göstermektedir. Kişilerarası iletişim sürecinde kişilerin, birbirlerini çeşitli konularda sorgulaması, yargılaması ve eleştirmesi gayet normaldir. İnsan her yaşta çevreden gelen olumlu/olumsuz mesajlarla davranışlarına yön vermekte, kendisini geliştirmekte, yapılması/yapılmaması gerekenlerin ölçütünü söz konusu mesajlar oluşturmaktadır. Eleştiriler de bu kapsamda değerlendirilmekte ve niteliksel özellikleriyle önem kazanmaktadır⁵²².

Eleştiri, kişilerin oldukça hassas oldukları bir alanı oluşturmakta ve kimi zaman yöneltilen eleştiriler karşısında alınan tepkileri öngörmek mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda eleştiriye açık olmak, sağlıklı bir iletişim sürecinin yürütülmesinde önem arz etmektedir. Çünkü eleştiri, yapıcı olmak kaydıyla kişilerin kendilerini değerlendirmeleri ve düzeltmeleri için bulunmaz bir fırsatı oluşturmaktadır⁵²³. Yapıcı eleştiriler, öz eleştiriye sağlamalarının yanı sıra kişileri mutlu etmekte, yüreklendirmekte ve motivasyonlarını arttırmaktadır. Yapıcı olmayan eleştiriler ve bu tür eleştirilerde bulunmayı karakter edinmiş kişiler sağlıklı iletişimin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Sözü edilen kişileri konu alan araştırmalar, bu insanların egolarıyla ilgili sorunları olduğunu ortaya koymaktadır. Eleştirerek yüksekte kalma, yıkıcı ithamlarda bulunma, üstün olma/kendisini üstün görünme çabası ego zafiyetinin göstergesi olarak görülmektedir. Bu yüzden iletişim süreçlerinde eleştirici olmak yerine geliştirici olmak yeğlenmelidir. Geliştirici olmak, kişinin iletişim becerilerinin ve ilişki kurma/sürdürme yeteneklerinin olgunluk mertebesine ulaştığını göstermektedir⁵²⁴. Bu noktadan hareketle eleştirilerin ifade ediliş şeklinin de en az niteliği kadar önem arz ettiğini söylemek mümkün olmaktadır. Bunun için kişilerin bir başkasını eleştirirken üslubu iyi seçmesi eleştirilen tarafın kişilik özelliklerinin, hassasiyetlerinin, duygularının dikkate alması gerekmektedir⁵²⁵.

⁵²² Üstün Dökmen, a.g.e, 2011, s. 119-120.

⁵²³ Mesut Fırat, a.g.e, s. 137.

⁵²⁴ Ercan Kaşıkçı, a.g.e, 2006, s. 77.

⁵²⁵ Erdoğan Öznal, *Sosyal Yaşam ve İş Dünyasında Biraz Nezaket Lütfen, Görgü, Nezaket-Zerafet-Protokol*, 2. Basım, Nemesis Kitap, İstanbul, 2011, s. 77.

Eleştirel sözlü iletişimde hangi ifadelerin nasıl kullanılacağına ilişkin bazı noktalara dikkat etmek gerekmektedir. Bu konular aşağıda kısaca belirtilmektedir⁵²⁶:

- Kişilik yerine, olay ya da davranışlar üzerine odaklanmak,
- Eleştiriyi olumlu ifade etmek,
- Duygu ve düşüncelerin arkasında durmak,
- Eleştiri yaparken kişi ile ilgilenildiğini göstermek,
- Açık olmak,
- Zihin okumamak.
- Eleştiride denge sağlamak.

h) Övücü Sözlü İletişim Biçimi

Kişilerarası iletişimde kaynağın, iletişim kurduğu kişinin güzel özelliklerini ortaya çıkararak, moral/ motivasyonunu artırıcı, mutluluk verici sözler sarf ederek onu yüceltmesi *övücü sözlü iletişim* olarak adlandırılmaktadır⁵²⁷. Alıcı konumundaki kişiyi yüceltmek suretiyle bir işin yapılmasını kolaylaştırmak, onu yönlendirmek ve motive etmek mümkün olmaktadır. Övücü sözlü iletişim kapsamında ele alınan “iltifat etme”, “duyulan hayranlığı ifade etme”, “övme”, “takdir etme”, “kutlama”, “onure etme” gibi olumlu duyguları yansıtan iletişimsel eylemlerini insanların “önem taşıdığını hissetme” ihtiyacını tatmin eden fırsatlar olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü bu iletişim biçiminin kullanılmasıyla övülen taraf mutlu olmakta ve bunun yarattığı olumlu etki bazen kısa süre bazen de sonsuza kadar sürebilmektedir. Kuşkusuz övülen tarafın mutluluğu, öven tarafın da kendisini iyi hissetmesini sağlamaktadır⁵²⁸.

İnsanları etkilemek amacıyla övgüde bulunurken ya da övücü sözlü iletişim biçimini kullanırken dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar vardır. Dürüst, düşünceli, içten ve gerçekçi olmak, olumlu sözcükler kullanmak, yapaylıktan kaçınmak ve aşırıya kaçmaktan uzak durmak bunlardan sadece birkaçıdır⁵²⁹. Öte yandan gerekli

⁵²⁶ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2014, s.116-117.

⁵²⁷ Ahmet Haluk Yüksel, Bilge Sandıkçıoğlu, Atılım Onay, R. Ayhan Yılmaz, **İkna Edici İletişim**, Editör: Mine Oyman, Anadolu Üniversitesi Web Ofset, Eskişehir, 2014, s. 152.

⁵²⁸ Hal Urban, **Olumlu Sözcükler Etkili Sonuçlar Yaşamı Değerli Kılmanın ve Coşkuyla Kucaklamanın Basit Yolları**, Çev: Bülent Akat, 1. Basım, 2007, s. 114-115.

⁵²⁹ Hal Urban, a.g.e, s. 110.

olmayan durumlarda övücü sözlü iletişim biçimi kullanmanın kişiyi inandırıcı olmaktan uzaklaştırdığı ve çevresindeki kişileri de olumsuz yönde etkilediği dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle bir kişinin övülmesi için övgüye layık bir iş yapması ya da davranış sergilemesi gerekmektedir. Övgüye layık iş yapanın takdir edilmesi o kişiye değer verilmesi ya da onun değerinin yüceltilmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda “ödüllendirme” olarak da ifade edilebilen övücü iletişim, kişileri iyi oldukları alanlar doğrultusunda yönlendirmekte ve ödüllendirilen güzel davranışın tekrarlanma olasılığının diğer davranışlara göre daha yüksek olduğu bilinmektedir⁵³⁰. Ü. Dökmen “Küçük Şeyler 1” kitabında; bu duruma “*marifet iltifata tabidir*” atasözü vasıtasıyla açıklık getirmektedir. Geleneksel kültürümüzün sezgi gücünü ortaya koyan bu atasözünde bir kişide bir beceri geliştirmek istendiğinde o kişiye iltifat etmek gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durum, psikoloji alanında aşına olunan “*edimsel şartlanma*” yaklaşımını da özetlemektedir. Edimsel şartlanma bir insanın belirli bir uyarıcı karşısında bir davranış sergilediğinde pekiştireç elde ederse -iltifat- gelecekte de aynı davranışı sergileme ihtimalinin arttığını ifade etmektedir. Bu anlamda iltifat ederek kişilerin, kendilerine özgü marifetler/elde etmelerine katkıda bulunmaları mümkündür. Ancak bireylerin beceri geliştirme konusunda övgü dışında model alma, keşfetme gibi başka yollara başvurabileceği düşünüldüğünde “*neye iltifat edilirse onun hak edebileceği*” düşüncesi de akla yatkın bulunmaktadır. Yani gelişigüzel söylenmiş ve yanlış yöneltilen iltifatların, hedeflenmeyen davranışların gerçekleşmesine zemin hazırlaması da mümkün olmaktadır⁵³¹. Övücü sözlü iletişim biçimi kullanırken dikkat edilmesi gereken bir diğer boyut da iyi niyettir. Çünkü övgü sözleri söylendiğinde karşı taraf bunu samimiyetsiz buluyorsa veya bir çıkar beklentisine sahip olduğuna dair şüphe duyuyorsa söz konusu davranış ters tepebilmektedir. Bu anlamda “*şaha kaldıran övgü*” ile “*yerin dibine batıran pohpohlama*” arasındaki farkı övücü iletişim biçimini kullanan kişinin samimiyeti, iyi niyeti, zamanlaması, üslubu belirlemektedir⁵³².

⁵³⁰ Zülfikar Özkan, a.g.e, s. 137.

⁵³¹ Üstün Dökmen, a.g.e, 2011, s. 108-111.

⁵³² Leil Lowndes, **İnsan İlişkilerinde Başarılı Olmanın Yolları- Mutlak Başarının 92 Sırrı**, Çev: Tonguç Çulhaöz, Kuzey Yayınları, İstanbul, 2006, s. 193-194.

4. Sözlü İletişim Sürecinin Engelleyicileri

İnsanlar arasında kabul gören yaygın inanışlardan birisi bazı insanların etkili bir iletişimci olarak doğduğu; bazılarının ise iletişim konusunda yeteneksiz olduğu düşüncesidir. Bu inanışa göre etkili bir iletişimci olarak doğan kişinin kalıtsal olan bu özelliğini/yetenegini hayat boyu taşıdığı ve diğerlerinin hayatına dokunmak suretiyle topluma da yansıttığı kabul edilmektedir⁵³³. Ancak iletişimin, doğuştan sahip olunan bir yetenek olduğunu kabul etmek oldukça zordur. Sonradan kazanılabilen ve öğrenilebilen bir yetenek olduğu, akla daha yatkındır. Çünkü öğrenilecek kurallar, kullanılacak teknikler, keşfedilecek püf noktaları barındırması ve sağduyu iletişimin büyümesini oluşturmakta; doğru sözcükleri seçmeyi bilmek, beden dilini etkin bir şekilde kullanmak, iletişimi amaca ulaştıracak yöntemleri belirlemek öğrenilmesi gereken konuları ifade etmektedir⁵³⁴. Öğrenilebilen yapısıyla iletişimin temel amacı, insanlar arasında etkileşimi sağlamaktır. Etkileşim ise; duygu, düşünce ve bilgilerin alıcı tarafından kaynağın amacına, beklentisine, isteğine göre çözülüp anlaşılacak buna uygun davranışlarla karşılanmasıyla oluşmaktadır. Sözü edilen oluşum, kaynak ile alıcının tüm birbirlerini ve çevre koşullarını tüm yönleriyle bir bütün olarak değerlendirmeleri sayesinde gerçekleşmektedir⁵³⁵. Çünkü insanlar arasında kişilik, çevre, değer yargıları, birikimler sonucunda oluşan davranış ve görüş farklılıkları iletişim sürecine de yansımaktadır. Sahip olunan bu birikimler ve bireysel algılama tarzı insanların gördükleri ve duyduklarını birbirinden farklı yorumlamalarına neden olmaktadır. İletişimi zorlaştıran ya da kolaylaştıran faktörler genellikle bu farklı yorumlardan kaynaklanmaktadır. İletişim sürecini olumsuz yönde etkileyen ve engelleyen faktörlerin ortaya çıkması; kişinin iletişim kurma isteğini azaltabilmekte, kişiyi gereksiz yere sinirlendirip motivasyonunu bozabilmekte ve kişiyi belirli bir konuda savunmaya zorlayabilmektedir⁵³⁶.

⁵³³ Nido R. Qubein, **Communicate Like A Pro**, Berkley Books, New York, 1986, s. 3.

⁵³⁴ Arzu Kihir, a.g.e, s. 188.

⁵³⁵ Özcan Köknel, a.g.e, s. 475.

⁵³⁶ Recep Tayfun, a.g.e, s. 54.

Kişilerarası iletişimde kaynak ve alıcı arasında amaca uygun sonuçlara ulaşılabilmesi ancak sözlü/yazılı/sözsüz ifadelerin zamanında, yerinde, etkili ve doğru kullanımı ile mümkün olmaktadır. İletişim engelleyicileri yüzünden kaynak tarafından gönderilen mesajların alıcıda beklenen etkiyi ve arzu edilen davranış değişikliğini yaratmaların zorlaşmakta ya da imkânsız hale gelmektedir. Araştırmalar, genel olarak iletişim çabalarının %70'inin yanlış anlaşılma, yanlış yorumlama, reddetme, hoşlanmama ya da çarpıtma gibi durumlarla sonuçlandığını ortaya koymaktadır. Bu durumda iletişimde bulunan bireylerin iletişim esnasında yalnızca %30 oranında etkinlik sağlayabildiklerini söylemek mümkün olmaktadır. Yani iletişimdeki tarafların etkin iletişimde rolü sanıldığı kadar yüksek değildir; bu da etkin iletişimin pek çok değişkenin katılımıyla gerçekleşen özelliğine işaret etmektedir. Etkin iletişim, iletişim engellerinin ortadan kaldırılması sayesinde kurulabilmekte, en etkili yolu ise engellerin farkına varmak ve özelliklerini kavramak olarak bilinmektedir. Etkili iletişimin başlıca engelleyicileri aşağıda sunulmaktadır⁵³⁷:

✚ Geribildirim yokluğu/yetersizliği,	✚ Algılama farklılıkları,
✚ Fazla bilgi yüklenmesi,	✚ Cinsiyet farklılıkları,
✚ Alıcının motivasyon ve ilgi eksikliği.	✚ Statü farklılıkları,
✚ Güvensizlik,	✚ Kültür farklılıkları,
✚ Fiziksel koşullar,	✚ Amaç farklılıkları,
✚ Elektronik iletişimden kaynaklanan sorunlar,	✚ Duygu/düşünce farklılıkları

Tablo 2.2: İletişimin Engelleyicileri

Tablo 2.2’de iletişim sürecini genel anlamda engelleyen faktörler yer almakta ve söz konusu engellerin yazın dilinde farklı sınıflandırmalar ile anıldığı dikkat çekmektedir. Sözü edilen engelleyicilere, sağlıklı bir sözlü iletişim sürecini sekteye uğratan “genelleme”, “kutuplaşma”, “statik değerlendirme”, “soyut dil”, “anlam çıkarma”, ve “rastgele seçme” de eklenebilmektedir. Çalışmanın ağırlık noktasını “sözlü iletişim”in oluşturması nedeniyle teorik olarak ve uygulama anlamında engellerden kasıt; sözü edilen

⁵³⁷ Şebnem Aslan, a.g.e, s. 43-49.

sözlü iletişim engelleyicileri olmaktadır. Etkin bir sözlü iletişim, engelleyicilerin ortadan kaldırılması sayesinde kurulabilmekte, bunun en etkili yolu engelleyicilerin farkına varmaktan geçmektedir. Bu engelleyicilerin sayısını arttırmak da, farklı sınıflandırmalarla ele almak da mümkün olabilmektedir. Ancak ne şekilde ele alınırsa alınsın, hangi kategorilere dâhil edilirse edilsin her engelin aslında iletişim sürecinde doğru değerlendirilirse bir kazanıma dönüştürülebileceği ortadadır. Yani iletişimin engelleyicileri problemin olduğu kadar aynı zamanda gelişimin, değişimin, yeni ufukların veya farklı açılımların da göstergesi olabilmektedir. Tıpkı günlük hayatta karşılaşılan kazalar, hastalıklar, ölümler vb. durumların yarattığı olumsuzlukların bazı kapıları açması ya da tam tersi olumlu durumların birtakım iletişim kusurlarına sebep olması gibi⁵³⁸.

a) Genelleme

İletişim süreçlerinde kişilerin düşünceleri, duygularını ve davranışlarını etkileme ve yönlendirme yetkisine sahip olmaktadır. Bu bağlamda kaynak ya da alıcının sahip olduğu kalıplaşmış düşüncelerin, iletişim çatışmalarının yaşanmasına sebep olduğu bilinmektedir⁵³⁹. Kalıplaşmış düşünceler kapsamında ele alınan genelleme, kişilerarası iletişimin kalitesini düşüren, çatışmalara sebep olan yapıyla dilin kullanımından kaynaklanan kötü alışkanlıklar arasında yer almaktadır. Her yerde ve her şekilde karşılaşılabilecek olan genelleme, olumlu veya olumsuz bir obje/olay/duruma ilişkin fikirlerin ve yapılan yorumların bütünü kapsayacak şekilde olmasını ifade etmektedir⁵⁴⁰. Genellemeye başvuran kişinin yaşadığı deneyimler, kesin bir doğru olarak kabul edildiğinde genelleme yapılmış olmaktadır. Yani genelleme yapan kişilerin zihinlerinde tatsız bir anı, hikâye ya da yaşanmışlık bulunduğu ve “bütün”, “her zaman”, “daima”, “hep”, “hiç” vb. sözcükler ya da çağrışımlarını kullanmak suretiyle genellemelerini aşırı uçlara konumlandıkları dikkat çekmektedir⁵⁴¹. Mantıklı insanların bile duygusal tepkilerini kamçılayacak güçte ve süreklilikte olabilen bu sözcükler genellemeye işaret

⁵³⁸ Mehmet Önal, **Edebiyat ve İletişim**, 3. Basım, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011, s. 77-78.

⁵³⁹ Ataner Yıldırım, a.g.e, s. 50.

⁵⁴⁰ Cavit Yavuz, **Genel ve Teknik İletişim Ders Notları**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 57.

⁵⁴¹ Ercan Kaşıkçı, 2006, a.g.e, s. 63-64.

etmekte, başlangıçtaki şartlanmadan dolayı daha iyi düşünmenin sağlayacağı bütün seçenekleri yok ederek ilişkileri bitirmekte ya da çıkmaza sokmaktadır⁵⁴².

Genellemeler insanları güçlendirecek ya da sınırlandıracak nitelikte olabilmektedir. Sözelimi; “Türk milleti çalışkandır” güçlendirici, “bizden adam olmaz” sınırlandırıcı genellemeye örnek olarak gösterilebilmektedir. Nadiren lafı uzatmamak için yapılan genellemelerin iletişimi kolaylaştırdığı görülmekle beraber, genellemeleri yargıya dönüştürmenin iletişimde kopukluklar oluşturduğu kabul edilmektedir⁵⁴³.

b) Kutuplaşma

Sözlü iletişimin engelleyicileri arasında yer alan kutuplarda düşünme, yazın dilinde “*olayları siyah veya beyaz olarak değerlendirmek*” şeklinde tanımlanmakta ve zihinleri “*ya hep ya hiç*” ya da “*ya böyledir ya şöyle*” gibi ifadeler kullanarak kutuplararası bir düşünme tarzına mahkûm etmektedir. Kutuplaşmış düşünme tarzının göstergesi olan bu ifadeler ise; kişilerarası farklılıkların hâkim olduğu dünyaya karşı acımasızca yaklaşmanın ve gerçekçilikten uzaklaşmanın göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çünkü farklılıklar dünyasında kutuplar arasında yapılan böylesine katı ve dar açılı bir yolculuğun iletişim sürecinde çatışmalara yol açması an meselesidir⁵⁴⁴.

c) Soyut Dil

İletişimde dil, çok yönlülüğüyle göz dolduran, bakış açısına göre şekil değiştirebilen ve farklı niteliklere bürünebilen, bazı sınırlarına bugün bile erişilemeyen büyümlü bir varlıktır⁵⁴⁵. Dil ile iletişimde “sözcük”, bir anlam birimi olarak tek bir anlama karşılık gelen tek birimi oluşturmaktadır. Bu bakımdan sözcüğün, sözden küçük bir yapıya sahip olduğu dikkat çekmektedir. Sözün sözcükten büyük olması için ise en az iki

⁵⁴² Harry Adler, NLP Yüksek Performansa Ulaşmanın Yeni Bilimi ve Sanatı, Çev: Zarife Biliz, 6. Basım, Sistem yayıncılık, İstanbul, 2004, s.256

⁵⁴³ Oğuz Saygın, NLP Neuro Linguistic Programming Başarının Bilimi ve Sanatı, Medyaofis Yayınları, İstanbul, 2005, s. 95-96.

⁵⁴⁴ Kadir Özer, a.g.e, s. 74-75.

⁵⁴⁵ Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, 1. 2. 3. Ciltler, 5.Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s.11.

birim olma zorunluluğu bulunmaktadır⁵⁴⁶. “Söz”, en az birkaç sözcüğü; “cümle” ise yargı bildiren içinde çekimli bir eylem ya da sonuna ekeylem getirilmiş bir ad bulunan bir yapıyı bildirmektedir. Söz gelimi “esmer” bir sözcük, “esmer genç bir kız” bir sözdür; “o, esmer bir kızdı” ise bir cümledir⁵⁴⁷.

Duyguların, düşüncelerin dil vasıtasıyla ifade edilmesinde kullanılan cümlelerin anlamı onu oluşturan sözcüklerin anlamlarından bağımsız olabilmektedir. Bu bağlamda bir cümlenin anlamı, içerdiği düşünce; sözcüğün anlamı ise kullanımını ifade etmektedir. İletişim sürecinde kaynak, bir düşünceden yola çıkarak özel anlamları olan sözcükleri bir araya getirerek tümceler/cümleler kurmakta, bu da sözcüklerin “*çokanlamlılık*” özelliğine işaret etmektedir. Çokanlamlılık; her zaman anlık nitelik taşıyan, sürekli zenginleşebilen ya da yitip giden ve bu özellikleriyle süreklilik taşımadıkları bilinen bağlamsal değerlerin yerleşik nitelik kazanmış toplamını ifade etmektedir⁵⁴⁸. İletişimi etkisiz hale getiren hatta olanaksız kılan çok anlamlılığa yazın dilinde “*kaypaklık*” adı da verilmektedir. Kaypaklık aynı dili kullanan toplum üyelerinin bazı sözcüklerin kullanımını belirleyen kurallarda anlaşılamamış olmalarını ifade etmektedir. Bu olumsuzluğa en çok soyut kavramları anlatan bağımsızlık, özgürlük, sorumluluk vb. sözcüklerde rastlanmaktadır. Çünkü bu sözcükleri kullanan her kişi, her grup, her toplum ve her ülke kendi seçtiği, benimsediği anlam kuralını ve sınırını doğru kabul ettiğinden uzlaşma zorlaşmaktadır⁵⁴⁹. Burada kodlanan/açılan mesajların değişim sürecinde amaçlanan davranış değişikliğinin gerçekleşmesi, ortak deneyim alanının varlığına bağlı olduğu unutulmaktadır. Ortak deneyim alanı, birlikte yaşanarak elde edilmiş deneyimlerin ortak simgelerde anlam bulmasını ifade etmektedir. Simgeler dizgesi olarak tanımlanan dil, sözü edilen alanın oluşmasında ve işlerlik kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır⁵⁵⁰. Sonsuz zenginliği ile dil, doğru kullanıldığında her çeşit bilgiyi zarif, duru ve güçlü bir şekilde aktarmak mümkün olabilmektedir. Bunun için kişileri/nesneleri soyut ifadelerle açıklamaya çalışmak yerine somut sözcükler, kesin ifadelerle açıkça ifade

⁵⁴⁶ Feyza Hepçilingirler, a.g.e, s. 27.

⁵⁴⁷ Feyza Hepçilingirler, **Türkçe Off**, Everest Yayınları, 42. Basım, 2013, İstanbul, s. 73.

⁵⁴⁸ Emile Benveniste, **Genel Dilbilim Sorunları**, Çev: Erdim Öztokat, 1. Basım, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi/19, İstanbul, 1995, s. 204.

⁵⁴⁹ Özcan Köknel, a.g.e, s. 139.

⁵⁵⁰ Uğur Demiray, a.g.e, s.16-17.

etmek gerekmektedir. Böylece belirsiz ifadelerden kaçınmak mümkün olmakta ve kişilerin birbirine daha fazla güvenmelerine ortam hazırlanmış olmaktadır⁵⁵¹. Çünkü iletişimde soyut ifadelerin kullanılması kavramların belirsizleşmesine ve gönderilmek istenen anlamın karşı tarafa iletilmesinde problemler yaşanmasına yol açmaktadır.

d) Statik Değerlendirme

Diller zamanla değişirken; bazı diller ölmekte, yeni kuramsal ve teknolojik gelişmeler sonucunda özel alan dilleri doğmakta ve kullanılmaktadır. Değişim süreci yaşanırken aynı dili konuşanlar için alışılmadık kullanımlar ortaya çıkmaktadır. İletişimi sağlayan en önemli araç olması nedeniyle dildeki değişim, belli bir dilin tüm kullanıcılarını, değişik ölçülerde ilgilendirmektedir⁵⁵². Ancak bu değişim insanların ve var olan düzenin değişimi karşısında yavaş kalmaktadır. Kişilerarası iletişim sürecinde statik değerlendirme; sözcüklerin bağlamsal özelliklerinin görmezden gelinerek her koşulda geçerliymiş gibi kullanılmasını ifade etmektedir. Kişilerarası samimi ilişkilerde tercih edilen hitap şekillerinin, iş hayatında da değiştirilmeden kullanılması bu iletişim engelini örneklemektedir. İnsanların günlük konuşmalarında ya da örgütsel ilişkilerinde, toplumda üstlendikleri rollerin etkisiyle hatta tutsaklığıyla sözcüklerini seçmeleri bu engelin ağına düşmelerine yol açabilmektedir.

e) Anlam Çıkarma

Bir sözlü iletişim engelleyicisi olarak anlam çıkarma, kişilerarası iletişim engelleri arasında yer alan kişiselleştirmenin söylenen söze ilişkin kısmını oluşturmaktadır. Anlam çıkarma, “*iletişim sürecinde kişinin çevresindeki kişilerin her söylediğinden kendisi ile ilgili bir anlam çıkarması*” olarak tanımlanmaktadır. Anlam çıkarma kişinin kendisini yordduğu gibi çevresindekileri de yıpratmaktadır. Çünkü anlam çıkarmaya başvuran kişilere, çevresindekiler tarafından konuşulanları üzerlerine alınmamaları için sürekli açıklama yapılmak zorunda kalmakta aksi takdirde duyduklarından kendisine göre

⁵⁵¹ Stuart Sillars, a.g.e, s. 58-59.

⁵⁵² Betül Parlak, *Dil Değişimi ve Türkçe Kullanımı Tartışmaları*, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Güz 2000, Cilt: 1 Sayı:2,

anlamlar çıkarmasından endişe edilmektedir. Anlam çıkarmayı hayat felsefesi haline getiren kişiler kendilerini devamlı başkaları ile kıyasladıkları için huzursuz olmakta ve bunu çevrelerine yansıtmaktadır. Özgüven eksikliğinden kaynaklanan anlam çıkarma, bunu uygulayan kişide sürekli bir kontrol mekanizması oluşturarak kendisini çevreye açmalarını engellemektedir. Böylece paylaşımlar içtenliğini ve güzelliğini kaybetmektedir⁵⁵³.

f) Rastgele Seçmek

Sözlü iletişim engelleyicisi olarak rastgele seçmek, kişilerin kelimelerini; karşı tarafın özelliklerini (kişiliğini, sosyo-kültürel yapısını, eğitim durumunu, yaşam biçimini, yetiştirilme tarzını, deneyimlerini vb.) dikkate almadan seçmesi ile gerçekleşmektedir. Kelimelerini rastgele seçen kişiler, bu davranışlarıyla iletişim kurdukları kişilere zarar vermekte ve incitmektedir. Oysa kişilerarası iletişimde görgü ve nezaket kuralları çerçevesinde bir üslupla konuşmak veya kelimeleri yerli yerinde, zarif ve incelikli bir şekilde kullanmak pek çok anlaşmazlığın ortadan kaldırılmasına ortam hazırlayacaktır.

⁵⁵³ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2014, s. 119.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK ATASÖZLERİNDE SÖZLÜ İLETİŞİM UNSURLARININ SUNUMUNA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

I.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Atalarımız tarafından Türk dilinin söz varlığına kazandırılan ve binlerce yıllık tarihimizin yansımalarını taşıyan atasözlerimiz; hayata bakışımızın, değerlerimizin, geleneklerimizin-göreneklerimizin, inançlarımızın, dünya görüşümüzün söze dönüştürülmüş biçimlerini oluşturmaktadır⁵⁵⁴. Bu özellikleriyle sözlü kültürün destekleyici gücü ve bölünmez bir parçası haline gelen atasözlerimiz toplumumuzun ulusal karakteri ile atalarımızın gelenekleri hakkında bilgi edinmemizi sağlayan eşsiz bir kaynak ve paha biçilemeyen bir kültür hazinesi özelliği taşımaktadır. Söylenmesini takiben sözlü kültür vasıtasıyla ardından da yazılı kültür aracılığıyla nesilden nesile aktarılan atasözlerimiz en etkili kültürel referanslarımız arasında yer almayı başarmış nadide söz öbeklerini oluşturmaktadır⁵⁵⁵.

Atasözlerimiz üzerinden gerçekleştirilen araştırmamız; Türk halkının inanışları, deneyimleri, davranış kalıpları, değerleri, dünyayı algılayış şekilleri, ahlak ilkeleri, onayladığı/reddettiği yaşam biçimlerinin sözlü iletişim kültürü üzerine yansımalarını tespit etme düşüncesi üzerine inşa edilmektedir. Sözlü iletişim temalı atasözlerinin diğer temaları ele alan atasözlerine kıyasla ağırlığını ortaya koymak, sözlü iletişimin atasözlerinde ele alınma şekline niteliksel/niceliksel olarak ışık tutmak ve atasözleri vasıtasıyla dillendirilen kültürel öğelerin sözlü iletişime olan yaklaşımını saptamak hareket noktamızı oluşturmaktadır.

⁵⁵⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri, Erişim tarihi: 20.05.2015.

⁵⁵⁵ İlhan Başgöz, *Atasözleri Hakkında, Atasözleri ya da Atasözlerinin Toplumsal Anlamı*, Çev: Nurdan Tuhfe Toçoğlu, *Milli Folklor*, 2006, Yıl: 18, Sayı: 70, s. 85-91.

Araştırmamızın amacı; sözlü iletişim unsurlarının anlatılmasında, benimsetilmesinde, nesilden nesile aktararak yeniden üretilmesinde Türk atasözlerinin rolünü ve bu rolün Türk kültürüne özgü sözlü iletişim kültürü üzerindeki yansımalarını belirlemektir. Böylelikle hem kişiler arasında kullanılan sözlü iletişim unsurlarının Türk atasözlerindeki niceliksel/niteliksel sözvarlığını ortaya koymak hem de tasvir edilen bu varlığın Türk sözlü iletişim geleneği üzerindeki etkilerine ilişkin çıkarımlarda bulunmak mümkün olabilmektedir. Türk atasözlerinde vurgulanan sözlü iletişim unsurlarının belirlenmesi; bu söz öbekleriyle Türk toplumuna önerilen sözlü iletişim biçimlerinin sunulması olumlu/olumsuz özellikleri kapsamında değerlendirilmesine, kişilerarası iletişim etkinliğinin artırılmasına ve iletişim engellerinin aşılmasına zemin hazırlanmasına da kaynaklık edebilecektir. Böylelikle atasözleriyle sunulan sözlü iletişim unsurlarının sınırları çizilebilecek, bahsedilen söz öbeklerinin dünü ve bugünü ortaya konularak geleceğe ilişkin saptamalarda bulunulabilecektir.

Günümüz akademik ortamında Türk atasözlerini konu alan araştırmaların çoğunun Türk dili ve edebiyatı merkezinde gerçekleştirildiği, bu söz öbeklerinin iletişim odaklı yapılarına ve toplum yaşamı üzerindeki yönlendirici gücüne yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir. Bu bağlamda yazın dilinde Türk toplumuna özgü sözlü iletişim kültürünün atasözlerindeki varlığını tartışan iletişim odaklı bir çalışmanın bulunmaması bir yandan *araştırmanın önemini* ortaya koyarken diğer yandan da *yazın dilindeki yerini* sağlamlaştırmaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinin çözümlenmesi ile genelde Türk toplumunun karakteristik özelliklerini taşıyan sözlü iletişim kültürüne, özelde ise sözlü iletişim unsurlarının kullanımı, öğütlediği iletişim kalıpları ve sözlü iletişim biçimlerine ilişkin değerlendirmelere gidilmektedir.

Toplumumuzun sosyo ekonomik yapısının ve kültürel dokusunun bir ürünü olan atasözlerimizin, Türk toplumuna özgü sözlü iletişim unsurlarının sunulmasına ilişkin üstlendiği rolü ortaya koyan göstergeler elde etmek *araştırmamızın en önemli katkısını* oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında atasözleri vasıtasıyla Türk kültürüyle örülü toplumumuzun sözlü iletişim ağlarının niceliğini ve niteliğini değerlendirme, Türk toplumuna özgü sözlü iletişim anlayışını irdeleme, sözlü iletişimin akışını zorlaştıran ve engelleyen unsurları belirleme fırsatı yakalanmış olmaktadır. Kısacası araştırma ile “*Türk toplumunun atasözleriyle sunulan sözlü iletişim haritası*” oluşturulmaya çalışılmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN ÖN KABULLERİ

Kişilerarası iletişim varsayımlar ışığında araştırmamızın üzerine temellendirildiği ön kabuller Tablo 3.1’de belirtilmektedir:

	Türk kültürüne ait değerlerin aktarılmasında, yaşatılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında sözlü iletişim kültürü ürünü olarak varlığını hissettiren atasözleri büyük rol oynamaktadır.
	Atasözleri geçmişten günümüze insanlık tarihinin her döneminde ve gelecekte kişilerarası iletişim süreçlerinin niceliği, niteliği ve etkinliği üzerinde olumlu/olumsuz etkiye sahip olmuştur, olmaktadır ve olmaya devam edeceğine inanılmaktadır.
	Türk atasözlerinin; gelecek nesillerin kişilerarası iletişim süreçlerindeki etkinliğinin artırılmasında ve tasarlanan ideal iletişim seviyesine ulaştırılmasında eğitici, öğretici, ikna edici, yönlendirici ve çözüm üretici bir işlev üstlenmesi mümkündür.
	Türk atasözlerinin, ait olduğu kültürün üyelerinin sözlü iletişim algılarını, unsurlarını ve edimlerini belirleme ve yönlendirme gücüne sahip olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3.1: Araştırmanın Ön Kabulleri

III. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Türk atasözlerinin tam sayısına ilişkin görüş birliğine varılamamış olmasına bağlı olarak araştırma evrenine alınmayan atasözü sözlükleri araştırmanın başlıca sınırlılığını oluşturmaktadır. Söz konusu sözlükler resmi, akademik ve genel kabul görmüş nitelikte olmamaları nedeniyle araştırmaya dâhil edilmemiş ve bu durum evreni oluşturan tüm Türk atasözlerinin çalışma kapsamında irdelenememesi sonucunu doğurmuştur.

Belirlenen evren içerisinde “*amaçlı örneklem*” vasıtasıyla seçilen sözlü iletişim temalı atasözleri örneklem grubunu oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına ilişkin genellemelerin örneklem grubunda geçerli ve bu grup ile kısıtlı olması tezin diğer bir sınırlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneklem grubunun genişletilerek araştırmanın daha kapsamlı hale getirilmesi ve farklı ülkelerin atasözlerine yer verilerek karşılaştırmalı çözümlemelerle konunun zenginleştirilmesi ile söz konusu sınırlılığın aşılması mümkündür.

Dilin değişken olmasının, bütün doğal diller gibi Türkçenin de sürekli değişikliklere uğramasına ve gelişmesine yol açtığı kabul edilmektedir. Üstelik dildeki değişme, sözlü iletişim/konuşma dilinde yazı diline oranla daha hızlı gerçekleşmektedir. Yazı dillerinde “görece doğru” biçimler bir kere belirlendikten sonra değişikliklere sıcak bakılmamakta; konuşma dili ise dinamik yapısı nedeniyle sürekli bir değişim yaşamaktadır. Sözü edilen bu dilin farklı gerçekleşme biçimlerinin her biri dilbilimde “*varyant (değişke)*” olarak tanımlanmaktadır⁵⁵⁶. W. J. Ong’a göre bu durumu sözlü kültürlerde dinleyicinin anlatıya heyecanlı bir şekilde katılmasıyla sözlü ürünün her anlatılışta yepyeni bir biçim kazanmasına bağlamak mümkündür. Sözlü gelenekte bir sözlü kültür ürününün değişik varyantları, en az tekrarı kadar fazla kullanılmakta ve tekrar sayısının sınırı bulunmamaktadır. Bu durum sözlü kültür ürünlerinin unutulmasının engellenmesi, eskisi gibi üretilmemesi ve yazının kullanım alanının genişlemesi ile açıklanmaktadır. Nitekim yazıyla birlikte düşünceler koruma altına alınmış, metinleri hatırlama yükü hafifletilmiş ve böylece zihnin yeni düşüncelere yönelmesi

⁵⁵⁶ Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, a.g.e, s. 7-8

sağlanmışır⁵⁵⁷. Yazıyı içselleştirememiş sözlü kültürlerde kalıp anlatımlara daha sık başvurulduğu görülmektedir. Türk atasözlerinde de varyantlara rastlandığı, hatta Türklerde atasözleri ve varyantlarının belleğin en büyük yardımcıları olarak değerlendirildiği dikkatlerden kaçmamaktadır⁵⁵⁸. Bu noktalardan hareketle genelde sözlü kültür ürünleri, özelde ise çalışmanın uygulama alanını oluşturan atasözlerinde varlığını hissettiren varyantlar, bütünselliği bozacağı kaygısıyla araştırma kapsamında ayrı ayrı atasözleri olarak ele alınmamış ve eş deyişlere dipnotlarda yer verilmiştir. Ele alınan atasözü sayısını azaltan bu durumu araştırmanın sınırlılıkları arasında değerlendirmek mümkündür.

Varyantların yanı sıra sözlü gelenekte hikâyeden kaynaklanan atasözlerinde verilmek istenen mesajın özetlenmesi amacıyla kısaltmalara gidildiği de görülmektedir. Sözelimi; konuşma dilinde “*Akıl yaşta değil...*” demek çoğu zaman yeterli olmakta eksik kalan kısım “baştadır” kısmı eklenerek zihinlerde “*Akıl yaşta değil baştadır*” biçiminde bir bütün olarak algılanmaktadır. Çünkü atasözlerinin çoğu aynı kültürü paylaşan kişilerin ortak malı oldukları için zihinlerde kodlanmakta ve yer etmektedir. Bu durum atasözlerinin konuşma dilinde; anlamını ve verilmek istenen asıl mesajı bozmayacak şekilde kısaltılarak biçimsel değişikliklerle kullanılabileceğini göstermektedir⁵⁵⁹. Bu kuralla kısaltılan atasözleri; araştırma kapsamında ele alındığında varyantların gösteriminde olduğu gibi ayrı ayrı birer atasözü olarak değerlendirilmemiş ve yeri geldikçe dipnot vasıtasıyla belirtilmiştir. Bu uygulama araştırmanın diğer bir sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırma bulgularının çözümlenmesinde ve yorumlanmasında dilbilimci bir anlayış yerine iletişim bilimci bir bakış açısı hâkim kılınmaya çalışılmıştır. Bu hâkimiyeti, araştırmanın sınırlılıkları arasında belirtmek mümkündür.

⁵⁵⁷ Walter J. Ong, a.g.e, s. 58

⁵⁵⁸ Muna Yüceol Özezen, *Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki Değişkenlerin Eşdeğerliliği*, Ç.Ü. SBE Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2005, s. 404-405.

⁵⁵⁹ Hasan Özdemir, *Kambur Kambur Üstüne Atasözleri ve Halk Anlatıları-I*, *Folklor ve Edebiyat*, 1994, S.1, Aralık, s. 5-10.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada belirlenen amaca en uygun yol ile ulaşabilmek için gerekli tekniklerin seçilmesi ve organize edilmesi aşaması yazın dilinde “*araştırma yöntemi*” olarak ifade edilmektedir. Çalışmada araştırma yöntemi olarak “*nitel içerik çözümlemesi*” uygulanmıştır. İçerik çözümlemesi sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında kullanılmakla birlikte, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve önem kazanmasıyla birlikte popülerliği arttıran bir araştırma ve çözümleme tekniği haline gelmiştir. Görsel/sözel ya da yazılı malzeme içeriğindeki eğilimleri belirlemek, haberlerin çözümlemesini yapmak, iletişim kaynakları arasında karşılaştırma, iletişim araç ve ortamlarının amaca uygunluğu, iletilerde tema ve yan temaların belirlenmesi konularında uygulanan bir yöntemi ifade etmektedir⁵⁶⁰.

İçerik çözümlemesinin kuramsal temellerini atan Berelson yöntemi “*iletişimin belirgin (yazılı-açık) içeriğinin objektif (nesnel-yansız), sistematik ve niceliksel tanımlamayı mümkün kılan bir araştırma tekniği*” olarak tanımlamaktadır⁵⁶¹. O.R. Holsti de tanımlamalarında Berelson gibi “nesnellik” ve “sistematik olma” özelliklerine vurgu yapmaktadır. Nesnellik, farklı araştırmacıların aynı doküman üzerinde aynı sonuçları elde etmeleri ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla bir araştırmada işlemsel tanımların ve değişkenlerin sınıflandırılması, kuralların açık ve ayrıntılı olması gerekmektedir. İzlenmesi gereken bu kuralların önceden belirlenmesi ve uygulanması ise bir araştırmanın sistematik bir süreçte sahip olmasını sağlamaktadır⁵⁶². Berger’in “*bazı şeylerin miktarını bazı iletişim biçimleri örnekleminde ölçmeye dayanan bir araştırma tekniği*”⁵⁶³ olarak tanımladığı içerik çözümlemesi, bir söylemi anlamada ve yorumlamada öznel etkilerden kurtulmayı sağlamak amacını taşımaktadır. Okuyucunun bilgisine, sezgisine, tutumlarına, değerlerine ve referans çerçevesine bağlı, kolayca ve otomatik şekilde yapılmış yorumuna karşı, nesnel okuma ilkeleri getirmektedir. Farklı söylemlere

⁵⁶⁰ Banu Akdenizli, *Gazete Haberciliğinde İçerik Çözümleme Yöntem ve Tekniği: Sunum ve Temsil Üzerine Bir Uygulama ve Değerlendirme, İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri-Yazılı Metin Çözümleme*, Ed: Özlem Güllüoğlu Ütopya Yayınları, Ankara, 2012, s. 133.

⁵⁶¹ Bernard Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Free Press, NY ve Orhan Gökçe, **İçerik Çözümlemesi: Teori-Metod-Uygulama**, 3. Basım, Sel-Ün Yayınları, Konya, 2001, s.7’den derlenmiştir.

⁵⁶² Ole R. Holsti, *Content Analysis for The Social Sciens an Humanities*, Addison-Weasley Pub, MA, 1969, s. 3.

⁵⁶³ Arthur Asa Berger, *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*, Ed: Nazmi Ulutak vd, Anadolu Üniv. Yayın No: 91, Eskişehir, 1993, s. 104.

uygulan birtakım metodolojik araçlar/teknikler bütünü olarak söylemin görünen, kolayca yakalanan, sergilenmiş ve ilk bakışta algılanan içeriğinden; gizil, üstü örtülü boyutu ortaya çıkarmayı sağlayan içerik çözümlemesi, aynı zamanda mesajda bireyi görünmeden etkileyen öğelerin belirlenmesine yönelik ikinci bir okumayı da ifade etmektedir. Söz konusu okuma, okuyanı önyargılarında onaylayan, duygularında rahatlatan, ideolojik, politik, kültürel kanaatleri pekiştiren bir okuma değil ona gerçekten de yeni bir şeyler öğreten onu yen bir şeylerin önüne koyan bir okumayı ifade etmektedir⁵⁶⁴. Kişilerarası iletişim sürecinde “*kim? kime?, ne amaçla?, hangi araçla?, hangi koşul ve ortamda?, ne söylüyor (veya ne söyleniyor)?*” formülünde; “*ne söylüyor?*” sorusuna ilişkin inceleme, söylenenin anlamlandırılmasını yani içeriğin incelenmesini gerektirmektedir. İçerik çözümlemesinde “*ne söylüyor*” ile genel, kültürel, ideolojik ve siyasal analizler gerçekleştirilmekte ve sonuçların iletişim sürecinin diğer öğelerine de uygulanması mümkün olmaktadır. Mesajın anlamlandırılması üzerine kurulu olan içerik çözümlemesi; qualitative/niteliksel ve niceliksel/sayımsal veya her ikisinin de karışımı şeklinde de uygulanabilmektedir Nicel içerik çözümlemesinde inceleme birimi olarak çoğunlukla kelimeler kullanılırken; nitel içerik çözümlemesinde ise söz konusu birim paragraflar, bölümler ve hatta bir söylemin tümü olabilmektedir⁵⁶⁵.

Araştırmada yöntem olarak teorik çerçevesine kısaca değinilen “nitel içerik çözümlemesi” kullanılarak veriler tanımlanmaya ve verilerin içinde saklanan gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yöntem kapsamında birbirine benzeyen verilerin belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmesi, anlaşılır bir biçimde düzenlenmesi ve yorumlanmasından oluşan bir dizi işlem gerçekleştirilmiştir⁵⁶⁶. Uygulamaya kelime/söz temelinde yapılan taramayla sözlü iletişim olgusu/unsuru/edimlerine yönelik gönderiler taşıdığı tespit edilen 158 Türk atasözünün derlenmesi ve örneklem grubuna dâhil edilmesiyle başlanmıştır. Bir sonraki aşamada

⁵⁶⁴ Nuri Bilgin, **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar**, Siyasal Kitabevi, 2.Basım, Ankara, 2006, s. 1.

⁵⁶⁵ İrfan Erdoğan, **SPSS Kullanım Örnekleriyle Araştırma Dizaynı ve İstatistik Yöntemleri**, 1. Basım, Emel Matbaası, Ankara, 1998, s. 83.

⁵⁶⁶ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 8. Basım, Seçkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 227.

örnekleme grubu atasözleri sözlü iletişim sürecine ilişkin kavramsal çerçeveye istinaden belirlenen ve “temel veri birimleri”ni oluşturan kategorilere ayrılarak içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur.

I. Temel Veri Birimi-Sözlü İletişim Kavramının Özü: Konuşma dilinde ve yazında giderek yaygın bir şekilde kullanılan iletişim kavramı, Latince’deki “communicato” ve Batı dillerindeki “communication” kavramının karşılığıdır⁵⁶⁷. Egemen tanımlamalar iletişim kavramının kökenini, eski Yunan ve Latin dünyasında bulmaktadır. “Communication” kelimesi iki kök kelimedenden oluştuğu bunlardan ilki “ile”, “ile beraber” anlamına gelen “com” (Latince “cum”) kelimesi; ikincisi ise birlik anlamına gelen “unio” (Latince’de “union”) kelimesidir. Dolayısıyla, “communication” kavramının etimolojik açıdan incelendiğinde “ile birleşme” veya “ile beraberlik” anlamını ifade etmektedir. “Community” (cemaat) ve “communion” (cemaatle birleşme; aitlik) kelimeleri de aynı kökten türetildiği için iletişimin; ortaklık, beraberlik, anlaşma, paylaşma, alışveriş, göndermek, yaymak, konuşmak, jest, yazmak, kullanıma koymak, bağ kurmak olduğunu vurgulamaktadır⁵⁶⁸. Başka bir ifadeyle communication (iletişim) kaynağını “benzeşenlerin oluşturduğu ortaklık ya da topluluk” anlamına gelen bir sözcükten almaktadır⁵⁶⁹. Türkçede kullanılma şekli de aslında bu ortaklığa işaret etmektedir. Sözelimi “iletişim” kelimesindeki “ş” eki, yer aldığı kelimelere “ortaklaşma” anlamı katmakta ve “ortaklık vurgusu” yapmaktadır⁵⁷⁰. Buradan yola çıkılarak iletişim sürecinin temelini kişilerin sosyalleşmesinin oluşturduğu, dolayısıyla iletişimin hem kişiler arası hem de toplumsal düzeyde varlık gösteren bir süreç olarak ele alınması gerektiğini söylemek mümkündür⁵⁷¹. Bazı kaynaklarda iletişimin, sözcüğün kökünü oluşturan “ilmek” yani “bağlamak” kelimesinden hareketle “gönlü gönüle bağlamak” şeklinde tanımlandığı da dikkat çekmektedir⁵⁷². Bu kategoride; iletişim kavramının anlamı özüne ve kök anlamına karşılık gelen “bileşme, beraberlik, ortaklık,

⁵⁶⁷ Orhan Gökçe, *İletişim-Nasıl Daha İyi Anlar ve Anlaşırım...*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013, s. 6.

⁵⁶⁸ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2011, s. 76.

⁵⁶⁹ Ünsal Oskay, a.g.e, s. 9.

⁵⁷⁰ Kemalettin Deniz, *Üniversiteler için Dil ve Anlatım*, Etkili İletişim, Ed: Serdar Odacı, 3. Basım, Palet Yayınları, Konya, 2011, s. 536.

⁵⁷¹ Metin İncoğlu, a.g.e, s. 132.

⁵⁷² Ertuğrul Yaman, *İletişimin Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 19.

anlaşma, paylaşma, alışveriş, göndermek, yaymak, konuşmak, jest, yazmak, kullanıma koymak, bağ kurmak toplum yaşamı” gibi terimlere ilişkin gönderiler içeren atasözleri tespit edilmeye çalışılmış ve değerlendirilmiştir.

II. Temel Veri Birimi-Sözlü İletişim Unsurları: Bu kategori, “bilgi, haber, fikir ve duyguların bir kişiden diğerine geçme süreci olan iletişimin en etkili yönteminin sözlü iletişim olarak kabul edilmesi⁵⁷³” ve “sözlü iletişimin gerçekleşme sürecinin araştırmanın merkezinde yer alması” noktaları üzerinde kurgulanmıştır. Kategori dâhilinde; temel iletişim süreci/sözlü iletişim süreci unsurlarına açık veya örtük gönderimde bulunan bulunan Türk atasözleri belirlenmiş ve çözümlenmiştir. Çalışmada iletişimi, kaynaktan alıcıya mesajların doğrudan aktarılmasını, aktarımın tamamlanmasıyla kaynağın iletişimi alıcıya kabul ettirmesini ve istediği yönde davranış değişikliği sağlamasını içeren “çizgisel yaklaşım” esas alınmıştır.

⁵⁷³ Demet Gürüz, **Halkla İlişkiler Reklam Ajansları İşletmeciliği ve Yönetimi**, Ege Üniv. Yayınları No:7, İzmir, 1999, s. 119.

Kişiler arasında kurulan sözlü iletişimin işleyişini şöyle özetlemek mümkündür: Sözlü iletişim sürecinin kaynak, mesaj ve alıcı olmak üzere üç temel unsuru bulunduğu bilinmektedir. Sözlü iletişimde kaynak, “konuşmacı”; alıcı ise “dinleyici” olarak adlandırılmaktadır. İletişim sürecinde kaynak tarafından anlamların kodlanması ile mesaj oluşturulmakta ve ses frekanslarıyla alıcıya iletilmektedir. Alıcı, gönderilen sesli mesajı duymakla kalmayıp kaynağın duygularını, düşüncelerini, amacını ya da niyetini açıklamasında etkin bir rol oynayan sözsüz iletişim unsurlarını da görmekte ve sözlü/sözsüz olarak anlamların kodlarını açma şansını elde etmektedir. Alıcının geribildirim sürecini işletmesiyle iletişim süreci, etkileşimli hale gelebilmektedir. Ancak sürecin gereklerinin yerine getirilmesi iletişimin gerçekleşmesi için yeterli olmamakta; kaynak ve alıcının aynı kodlara sahip olması yani aynı dili konuşmaları önem arz etmektedir. Hatta kimi zaman aynı dili konuşmanın da iletişimin etkinliğine yetmediği dikkat çekmektedir. Kaynak ile alıcı aynı dile sahip olsalar da birbirlerini anlayamamaları ve anlaşılamamaları mümkün olabilmektedir. Etkili bir iletişim için; kullanılan sözcüklerin anlamını bilmek, çözümlemek, düzgün cümleler kurabilmek, anlaşılabilmek için kişinin konuşulan dili bilmesinin yanı sıra kültürlerarası farkındalığa sahip olması da gerekmektedir. Çünkü insanların davranış biçimleri, sözlü iletişim kurma şekilleri ve bunlara yüklenen anlamlar kişiye özgü olabileceği gibi aynı zamanda kültüre de özgü özellikler de taşımaktadır⁵⁷⁴. Kültüre özgülük, çalışmanın uygulama alanını oluşturan Türk atasözlerinde yoğun bir şekilde hissedilmekte ve “sözlü iletişim unsurları” kategorisi ile sözlü iletişimin kurulma şekline yönelik öğütlere ve yönlendirmelere ulaşmak mümkün olmaktadır.

⁵⁷⁴ Aysel Uzuntaş, *Etkili İletişim: Anlatabilmek ve Anlayabilmek*, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ocak 2013, Cilt:21 No:1, s.15.

III. Temel Veri Birimi-Sözlü İletişim Biçimleri: İletişim sürecine katılan kişilerin duygu/düşünce/fikirlerini nasıl belirttiklerini, kendilerini sözlü olarak nasıl ifade ettiklerini, sözcükleri nasıl kodlayarak mesaja dönüştürdüklerini/kullandıklarını ve sözcüklerin ne kadarını sözlük anlamıyla kullandıklarını “sözlü iletişim biçimi” ifade etmektedir⁵⁷⁵. Bu kategori Türk atasözlerinde tercih edilen sözlü iletişim biçimlerinin tespit edildiği, kullanılış şekillerinin ve anlam özelliklerinin ortaya koymayı, benzerlik ve farklılıklar doğrultusunda değerlendirmelere yer vermeyi amaçlamaktadır.

IV. Temel Veri Birimi-Sözlü İletişim Engelleri: İletişim sürecinde, derin psikolojik yapıları, toplumsal ya da kültürel özelliklerin karmaşıklığı ve farklılığı nedeniyle yaşamın ağır koşulları altında ezilen insanın kendisiyle ve başkalarıyla olan iletişiminde sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Dolayısıyla toplumsal ilişkiler esnasında kişilerin iletişim sorunlarını görmezden gelmek ya da bu sorunların altında ezilmek yerine kendisini, kendisine veya başkalarına etkin bir şekilde ifade edebilmek amacıyla iletişim engelleriyle mücadele etmeyi ve çözüm sürecine katkıda bulunacak bilgi ve beceriler edinmeyi öğrenmek zorundadır⁵⁷⁶. Bu kategoride, sözlü iletişim sürecini sekteye uğratan sözlü iletişim engellerini içeren atasözlerini çözümleme, söz konusu engellerin ele alınış şekli ve üretilen çözüm yollarının sunuluş biçimi bağlamında değerlendirme amacı taşınmaktadır.

Belirlenen kategoriler doğrultusunda sözlü iletişim unsurlarına gönderimde bulunan atasözlerinin yorumlanmasında O.R.Holsti'nin içerik çözümlemesi modellemesinden yararlanılmıştır. Modele ilişkin şu açıklamaları yapmak mümkündür: O.R.Holsti, iletişim paradigmasının “kim? kime? neyi? nasıl söyledi? etkisi (sonucu) ne oldu?” şeklinde formüle edildiğini ve iletişimin “kaynak, kodlama, kanal, alıcı, kodlanan mesajı anlamlandırma, iletişimin nedeni” öğelerinden oluştuğunu savunan bir yöntem bilimcidir. Ona göre içerik çözümlemesi, paradigmayı oluşturan öğelerinden bir ya da birkaçı tanesi için uygulanmakta ve araştırma modeli, sözü edilen soruları

⁵⁷⁵ Asker Kartarı, a.g.e, 2006, s. 141

⁵⁷⁶ Ferruh Uztuğ, **Halkla İlişkiler ve İletişim**, Ed: Ferruh Uztuğ, Anadolu Üniv. Yayın No: 1482, Eskişehir, 2003, s.36.

kapsayacak şekilde oluşturulmaktadır. Holsti'nin modeli, iletişim metninin özelliklerini, mesajın nedenlerini/mesajdan önceki koşullarını, iletişimin etkilerini ve varsayımlarını değerlendirerek bu konularda çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır. İletişim paradigmasının içerik olarak çözümlenmesi, yanıtlanmaya çalışılan sorunun türüne, çözümlenen iletişimin boyutuna ve araştırma planına göre üç farklı modelde gerçekleştirilebilmektedir⁵⁷⁷. Birinci model araştırmalarında, iletişim içeriği çözümlenirken “ne? nasıl? kime?” sorularından en az bir tanesi yanıtlanmaya çalışılarak iletişim içeriğindeki eğilimleri, iletişim örüntülerini, iletişimin özelliklerini ya da ikna tekniklerini betimlemek ve çözümlmek amaçlanmaktadır. Anlamlı sonuçlar elde edebilmek için içeriğin çözümlenmesiyle elde edilen verilerin araştırmanın yanıtlamaya çalıştığı soruya bağlı olarak başka ölçütlerle karşılaştırılması gerekebilmektedir. Söz gelimi araştırmacı belli bir iletişim kaynağından belli bir süre içerisinde gönderilen mesajları karşılaştırmak yoluyla aynı kaynağın verdiği mesajlarda zaman içerisindeki değişimleri saptayabilir ya da aynı kaynaktan farklı durumlarda gönderilen mesajları karşılaştırabilir. İkinci model ile yapılan araştırmalarda, mesajlar iletişim paradigmasındaki “kim” ve “niçin” sorularına yanıt aramaya yönelik olarak değerlendirilmekte, iletişimin nedenleri ya da iletişimden önceki koşullar hakkında çıkarımlarda bulunmak amaçlanmaktadır. Üçüncü modeldeki araştırmalarda ise; “etkisi ne oldu?” sorusunu cevaplanmaya çalışılarak mesajların alıcıları üzerindeki etkilerine ilişkin çıkarımlarda bulunmak amaçlanmaktadır. İçerik çözümlemesi kullanılarak yapılmış çok az araştırmada bu soruya yanıt arandığı dikkat çekmektedir⁵⁷⁸.

Araştırma kapsamında “O.R.Holsti 'nin iletişim paradigması ve öğeleri odağında şekillendirdiği içerik çözümlemesi anlayışı” benimsenmiştir. Mesaj içeriğindeki eğilimleri, iletişim örüntülerini ve ikna tekniklerini çözümlmek amacıyla içerik çözümlemesi modeli olarak iletişim içeriğinin “ne? nasıl? kime?” sorularının esas alınarak çözümlendiği “birinci model” kullanılmıştır. Çalışmada sözlü iletişim unsurlarına ilişkin gönderimde bulunan Türk atasözlerinin hangileri olduğunun tespiti

⁵⁷⁷ Ole R. Holsti, a.g.e, s. 3.

⁵⁷⁸ Ole R. Holsti, a.g.e, s. 3.

paradigmanın “ne?” sorusunun, sözlü iletişim unsurlarının araştırma kapsamına alınan Türk atasözlerinde nasıl ele alındığının veya sunulduğunun ortaya konulması “nasıl?” sorusunun, sözü edilen atasözlerinin gönderimlerinin hedef aldığı kitlenin betimlenmesi ise “kime?” sorusunun cevaplarını kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Holsti’nin sözü edilen modelinin, iletişim sürecini açıklayan temel modellerden “Lasswell Modeli” ile örtüştüğü dikkat çekmektedir.

A. VERİ TOPLAMA

Araştırma kapsamında verilerin toplanması “*ikincil kaynaklar*” vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bilindiği üzere birincil kaynaklar; konuyla ilgili olarak yazılmış ya da derlenmiş olan ilk-ham- bilgilerin yer aldığı kaynakları ikincil kaynaklar ise birincil kaynaklara dayanarak yapılmış olan çalışmaları tanımlamaktadır⁵⁷⁹. İkincil kaynaklar, başka bilgi kaynakları ve içerdikleri bilgiye ilişkin bilgi veren kaynaklar olarak birincil kaynaklara erişimi sağlamakta bilginin kendisini içermeseler de; düzenleme, erişirme ve yönlendirme amacı taşımaktadır. Bibliyografyalar, dizinler, kataloglar bu grup adı altında ele alınmaktadır⁵⁸⁰. Araştırmada veri toplama aracı olarak “*belgesel tarama*” kullanılmıştır. Var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya dayanan bu yöntemde; tarananlar geçmişteki olguların anında iz bıraktığı resim, film, ses ve resim kayıtlı bantlar, araç-gereç vb. kalıntılarla; olgular hakkında, sonradan yazılmış ve çizilmiş her türlü mektup, rapor, kitap, ansiklopedi, resmi ve özel yazı, tutanak, anı vb. olabilmektedir. Bir başka ifadeyle, olguyu yakından yansıtan ve hatta onunla bütünleşen belgeler, kalıntılar bu kategoride yer almaktadır⁵⁸¹. Araştırma kapsamında uygulanan “belgesel tarama”, elektronik sözlük üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sözlükler; dilin söz varlığı olarak görülen sözcükler, deyimler, terimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, mecazlar ve yan anlamlar gibi güçlü ve zengin bir kavram dünyasından oluşmaktadır. Toplumun duygu ve düşünce dünyasını yansıtan atasözleri, deyimler, mecazlar, yan anlamlar, argo, lehçe, ağız gibi unsurlar dilin anlam dünyasında zengin bir karışım oluşmakta ve bu karışım sözlüklere taşınmaktadır. Sözlüklerin dilin söz varlığının

⁵⁷⁹ Zeynel Dinler, **Bilimsel Araştırma ve E-Kaynaklar**, 7. Basım, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2012, s. 74.

⁵⁸⁰ Coşkun Polat, *Bilgi Kaynaklarının Türleri*, <https://bilegit.files.wordpress.com/2013/05/bilgi-kaynaklarc4b1-tc3bcrleri.ppt>, Erişim Tarihi: 04.06.2015.

⁵⁸¹ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 15. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s. 183.

yaşatılmasında, öğretilmesinde temel kaynak olarak görülmesi sözü edilen karışımı işaret etmekte, bu noktada geleneksel sözlük anlayışına pek çok anlam yüklemek mümkün olmaktadır⁵⁸². Öte yandan yeni iletişim teknolojilerinin ve özellikle de internetin, yaşamın tüm alanlarına işleyerek, kavram ve değerlerin değişimine aracılık ettiği dikkat çekmektedir. Böylece “geleneksel sözlük anlayışı” da yeni iletişim teknolojilerine uyum sağlayarak her geçen gün değişime biraz daha ayak uydurmakta, sanal ortama taşınmakta ve “e-sözlük anlayışı”na yaklaşmaktadır. Bu bağlamda çağcıl dinamikler ile bağlantılı olarak gündeme gelen “e-sözlük”, internet üzerinde faaliyet gösteren kelime ya da deyimleri alfabetik açılımlarla sunan bir platform olarak tanımlanabilmektedir⁵⁸³.

Araştırmanın verilerinin sağlanması “Türk Dil Kurumu-TDK”nın resmi web sayfasında yer alan “Türk Atasözleri ve Deyimler E-Sözlüğü” aracılığıyla mümkün olmuştur. TDK’nın “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” adıyla 12 Temmuz 1932’de Atatürk’ün talimatıyla ve “*Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek*⁵⁸⁴” amacıyla kurulmuş olması evren olarak bu sözlüğün seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır. TDK’nın resmi web sayfasında e-sözlük anlayışıyla sanal olarak kullanıma açtığı toplam 16 veri tabanı yer almaktadır. Araştırma verilerini oluşturan sözlü iletişim temalı atasözleri, sözü edilen veri tabanlarından biri olan “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”nden derlenmiştir. Araştırmada kullanılan kurumsal web sayfasının ara yüzüne ilişkin görsel Şekil 3.1’de sunulmaktadır:

⁵⁸² Adnan Karadüz, *Sözlük, Sözcük Anlamı ve Öğrenme Üzerine*, *Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/4 Summer 2009, s. 648.

⁵⁸³ Emet Gürel ve Mehmet Yakın, *Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür*, http://turkoloji.cu.edu.tr/dilbilim/emet_gurel_mehmet_yakin_eksisozluk.pdf, s. 203-204.

⁵⁸⁴ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77, Erişim tarihi: 20.05.2015.

Şekil 3.1. Türk Dil Kurumu Atasözleri-Deyimler Sözlüğü Veri Tabanı Görseli

Kaynak: <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 20.05.2015

B. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini TDK'nın kurumsal web sayfasında e- sözlük olarak kullanıma açtığı ve 2.396 atasözünü içeren “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” veri tabanı oluşturmaktadır⁵⁸⁵. Araştırmanın örneklem grubu; belirlenen kategoriler ve anahtar kelimeler doğrultusunda TDK'nın “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” üzerinden yapılan tarama ile oluşturulmuştur.

Gerçekleştirilen taramayla veri tabanında sözlü iletişim olgusu/unsurları/biçimleri ve engellerine ilişkin açık/örtük gönderimler taşıdığı düşünülen atasözleri tespit edilmiştir. Atasözleri kelime itibarıyla sözlü iletişimin aracılık eden “dil”, “kulak”, “ağız”, “diş” gibi uzuv isimleri; “söz”, “gem”, “haber”, “dedikodu”, “sohbet”, “dırır”, “birlik”, “nasihat” terimleri ve “konuşmak”, “söylemek”, “anlatmak”, “açıklamak”, “buyurmak”, “sormak”, “demek”, “duymak/işitmek”⁵⁸⁶, “dinlemek”, “susmak”, “paylaşmak” eylem isimleri vasıtasıyla taranmış ve sözlü iletişim olgusu/unsurları/biçimleri/engelleri

⁵⁸⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri, Erişim tarihi: 20.05.2015.

⁵⁸⁶ Doğan Aksan, **Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri** (2011) adlı kitabında bugün aynı kavram alanına giren “işitmek, duymak, dinlemek” gibi sözcüklerin varlığının ve çeşitliliğinin Türkçe'nin zenginliğini kanıtladığını ileri sürmektedir. Bu bakımdan söz konusu sözcükler; çalışma kapsamında gerçekleştirilen taramalarda veri tabanında ayrı ayrı taranmıştır.

açısından anlamlı bulunanlar araştırma kapsamına alınmasına karar verilmiştir. Söz konusu derleme, gerçekleştirilen nitel içerik çözümlemesinin ilk aşamasını oluşturmuştur.

C. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Araştırmanın amaçlarına göre şekillendirilerek temel probleme ilişkin ileri sürülen iddia, açıklama ve çıkarımlardan oluşan “*varsayım*”, araştırma probleminin çözümüne katkıda bulunacak hareket tarzlarının istatistik parametreleriyle ifadesinden ibarettir⁵⁸⁷. Varsayımlar vasıtasıyla araştırmanın sonucuna ilişkin tahminlerde bulunulmakta, somut beklentiler tanımlanmakta ve sonraki araştırmacılar için gerekli bilgiyi sağlayan temel oluşturulmaktadır. Araştırmaların birden fazla varsayımı içerebildiği, özellikle deneye dayalı incelemelerde aynı anda iki varsayımdan bahsedilebildiği dikkat çekmektedir. Birinci varsayım; araştırmacının tahminini sunan “*alternatif varsayım*”, ikincisi ise bu varsayıma tamamen zıt olan “*null varsayım*”dır. Varsayım/varsayımlar ile sunulanları test etmek için kullanılan istatistiksel testler sonunda araştırmacının tahmininin doğru çıkması durumunda, “null varsayım (ilişki olmadığı) reddedilmekte” ve “alternatif varsayım (araştırmacının varsayımı) kabul edilmekte”, söz konusu tahmin yanlış çıkarsa “alternatif varsayım (araştırmacının varsayımı) reddedilmekte” ve “null varsayım (ilişki olmadığı) kabul edilmektedir”⁵⁸⁸.

⁵⁸⁷ Cemal Yükselen, **Pazarlama Araştırmaları**, 2. Basım, Detay Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 28.

⁵⁸⁸ İrfan Erdoğan, **SPSS Kullanım Örnekleriyle Araştırma Dizaynı ve İstatistik Yöntemleri**, 1. Basım, Emel Matbaası, Ankara, 1998, s. 45.

“Tümdengelim” yöntemiyle genel bir ön tahminden yola çıkılarak varsayımların oluşturulduğu çalışmada sözü edilen varsayımların ispatlanması amacıyla verilerin toplanması ve varsayımlarla ileri sürülen iddiaların sınanması yoluna gidilmiştir. Bu noktadan hareketle araştırmanın amaçları üzerine temellendirilen alternatif varsayımlara ve null varsayımlara aşağıda yer verilmektedir⁵⁸⁹:

V1/V1₀: “Türk atasözlerinde, kelime itibariyle “iletişim” kavramını içeren gönderimler bulunmaktadır/bulunmamaktadır”.

V2/V2₀: “Türk atasözlerinde, anlam/çağrışım itibariyle “iletişim” kavramını içeren gönderimler bulunmaktadır/bulunmamaktadır”.

V3/V3₀: “Türk atasözlerinde, kelime itibariyle sözlü iletişim unsurlarını içeren gönderimlere yer verilmektedir/yer verilmemektedir”.

V4/V4₀: “Türk atasözlerinde, anlam/çağrışım itibariyle sözlü iletişim unsurlarını içeren gönderimlere yer verilmektedir/yer verilmemektedir”.

V5/V5₀: “Türk atasözleri, kelime itibariyle sözlü iletişim biçimlerini içeren gönderimler taşımaktadır/taşımamaktadır”.

V6/V6₀: “Türk atasözleri, anlam/çağrışım itibariyle sözlü iletişim biçimlerini içeren gönderimler taşımaktadır”.

V7/V7₀: “Türk atasözleri, kelime itibariyle sözlü iletişim engellerine ilişkin gönderimler içermektedir/içermemektedir”.

V8/V8₀: “Türk atasözleri, anlam/çağrışım itibariyle sözlü iletişim engellerine ilişkin gönderimler içermektedir/içermemektedir”.

V9/V9₀: “Türk atasözlerinin sözlü iletişim unsurlarını içeren gönderimleri kişilerarası iletişim yazını ile örtüşmekte/ örtüşmemektedir”

⁵⁸⁹ Sözü edilen varsayımların, araştırmanın sınırlılıkları çerçevesinde geçerli olduğu unutulmamalıdır.

Araştırma problemine ilişkin varsayımların doğru olup olmadığının araştırılması ve karara bağlanması “varsayım testi” ile mümkün olmaktadır. Araştırmanın varsayımları; TDK’nın sanal ortamda kullanıma açtığı “Atasözleri ve Deyimler E-Sözlüğü”nden seçilerek çalışma kapsamına dâhil edilen atasözlerinin nitel içerik çözümlemesine tabi tutulmasıyla sınanmış ve test edilmiştir.

V. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ VE BULGULAR

Bu bölümde verilerin çözümlenmesinde kullanılan tekniklere ve verilere ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

A. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Atasözleri üzerinden Türklere özgü sözlü iletişim kültürüne ilişkin bir izlek oluşturma düşüncesiyle gerçekleştirilen çalışmanın; içerik analizi çözümlemelerinde ağırlıklı olarak Hofstede’nin Kültürel Boyutlar Kuramı ve Edward Hall’un Yüksek Bağlamlı-Düşük Bağlamlı Kültürler Kuramı yaklaşımlarından faydalanılmıştır. Sargut’un ifade etmiş olduğu Türk toplumunun kültürel özellikleri arasında; ortaklaşa davranışçılık değer ve normları egemen, dışı değerler egemen, güç mesafesi fazla, belirsizlikten kaçınma eğilimi yüksek, geniş bağlamlı kültür egemen, çatışma ve yarışmadan kaçınmak veya çatışma ve yarışmayı bastırmayı öngörmek olarak sıralanabilmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinde irdelenen konuların fazlalığı, konular arasındaki geçişin muğlaklığı, yapılan karşılaştırmaların birden fazla temayı olumlu veya olumsuz ilgilendiriyor oluşu bu cevabın alınmasını zorlaştıran sebeplerden sadece birkaçıdır. Dolayısıyla araştırma kapsamında yapılan tespitleri daha anlamlı kılmak ve yapılacak olan değerlendirme veya çözümlemelerin kalitesini arttırmak için sözlü iletişim süreci unsurlarından anlamlı olanlarının örneklem grubunda yer alan atasözleri ile ilişkilendirilmesi yoluna gidilmiştir.

B. BULGULAR

Atasözlerinin; sosyal hayat, eğitim anlayışı, kültürel yapı, dini inanış, gelenek ve görenekler vb. alanlarda olduğu gibi iletişim olgusu/unsurları/biçimleri/engelleri hakkında da birtakım veriler taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle, çalışmanın konusu gereği atasözlerinde sözlü iletişim unsurlarını aramak, sosyo-kültürel açıdan onaylanan/yaygın olarak kabul gören iletişim olgusunun ve edimlerinin izlerini sürmek anlamına gelmektedir. Araştırma kapsamında atasözleri üzerinden Türk toplumunun *“sözlü iletişim olgusu ve edimlerine ilişkin anlam haritasının ve ortak toplumsal kabullerinin”* ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Sözü edilen çaba, verilerin niteliksel içeriklerinin analizi ile hayata geçirilmektedir. Çözümlemeye ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmektedir:

1. Örneklem Grubunu Oluşturan Atasözlerinin Belirlenmesinde Kullanılan Anahtar Sözcükler

Araştırmanın uygulama alanını oluşturan atasözlerinin uzun bir tarihsel sürece yayılan deneyimler sonucu oluşması, toplumun yaşam şeklinin ve zihin dünyasının çözümlenmesi açısından atasözlerini önemli bir veri kaynağı haline getirmektedir⁵⁹⁰.

Holsti'nin iletişim paradigması odağında şekillendirdiği “birinci model içerik çözümlemesi” kullanılarak gerçekleştirilen araştırma bulgularına ulaşmanın ilk aşamasını, TDK'nın “Atasözleri ve Deyimler E-Sözlüğü” olarak belirlenen evrenin içinden örneklem grubunu oluşturan atasözlerin belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu belirleme aynı zamanda sözlü iletişim olgusuna/unsurlarına/edimlerine ilişkin açık ya da örtük farklı düzey ve içeriklerde gönderimlerde bulunan Türk atasözlerinin hangileri olduğunu ortaya çıkarılmasından dolayı iletişim paradigmasında yer alan “ne?” sorusunun da cevabını oluşturmaktadır. Bu amaçla; “Atasözleri ve Deyimler E-Sözlüğü” kelime/çağrışım itibarıyla anahtar sözcükler kullanılarak taramaya tabi tutulmuş ve

⁵⁹⁰ Zekerya Batur, “Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri”. *Turkish Studies*, 6/3 (2011), s. 577-584.

örneklem grubunu oluşturan atasözlerinin listesine ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunun belirlenmesi için kullanılan anahtar sözcükler Tablo 3.2’de gösterilmektedir:

Araştırmada Örneklem Grubunun Belirlenmesi için Kullanılan Anahtar Sözcükler		
İSİM		FİİL
🚩 Söz/Laf/Kelam/Gem	🚩 Yardım	🚩 Konuşmak
🚩 Dil	🚩 Nasihat	🚩 Söylemek
🚩 Ağız	🚩 Doğru	🚩 Demek
🚩 Kulak	🚩 Zikir	🚩 Anlatmak
🚩 Dedikodu	🚩 Sağır	🚩 Açıklamak
🚩 Birlik	🚩 Diş	🚩 Duymak/İşitmek
🚩 Dır Dır	🚩 Talkın	🚩 Dinlemek
🚩 Sohbet	🚩 Yalan	🚩 Susmak
🚩 Sükût	🚩 Haber	

Tablo 3.2: Araştırmanın Örneklem Grubunun Belirlenmesi İçin Kullanılan Anahtar Sözcükler

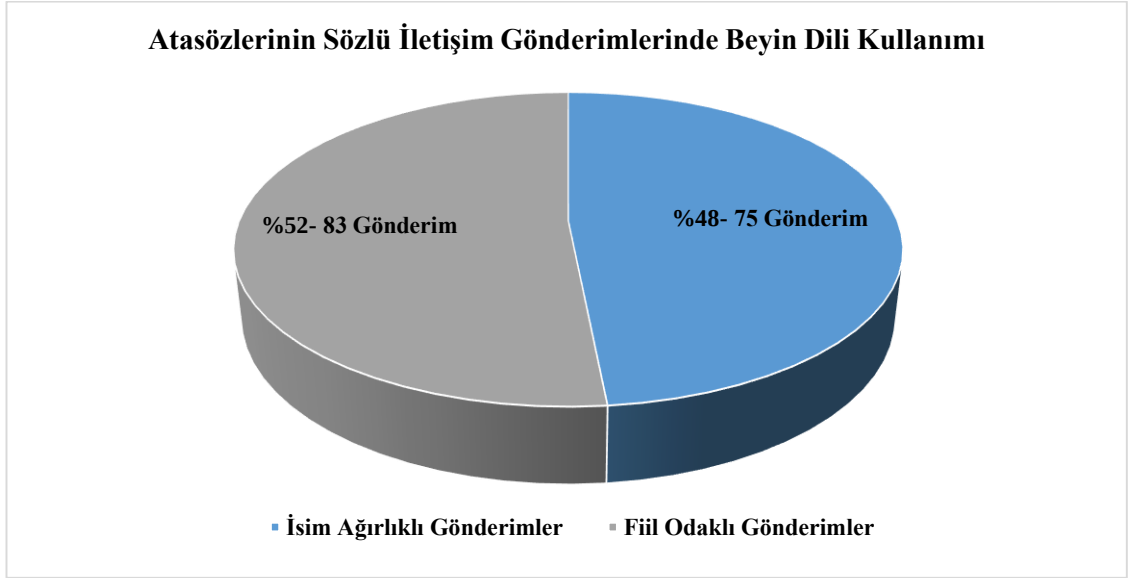
“Atasözleri ve Deyimler E-Sözlüğü”nün Tablo 3.2’de sunulan anahtar sözcükler vasıtasıyla taranmış, sözlü iletişim olgusu/unsurları/biçimleri/engelleri açısından anlamlı bulunan atasözleri araştırma kapsamına alınarak derlenmiştir.

2. Örneklem Grubunu Oluşturan Atasözlerine ilişkin Veriler

Beyin dilinde sözcükler; “isimler” ve “fiiller” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Fiiller; hareketi, gelişimi, değişimi, sürekliliği ve süreci simgelemektedir. Bu bağlamda kullanılan her fiil cümlesi iletişim kurulan kişi (alıcı) üzerinde aynı etkiyi oluşturmakta, alıcıdan değişim beklendiğinde ve harekete geçmesi istendiğinde fiil cümleleri kullanmakta yarar bulunmaktadır. İsim cümleleri ise kalıplaşmayı, donukluğu, aynılığı simgelemektedir. Gelişimin önüne set çektiği düşünülen isim cümleleri ile alıcı kendisi için söylenen nitelendirmeleri almakta ve kendisini böyle tanımlamaya başlamaktadır⁵⁹¹.

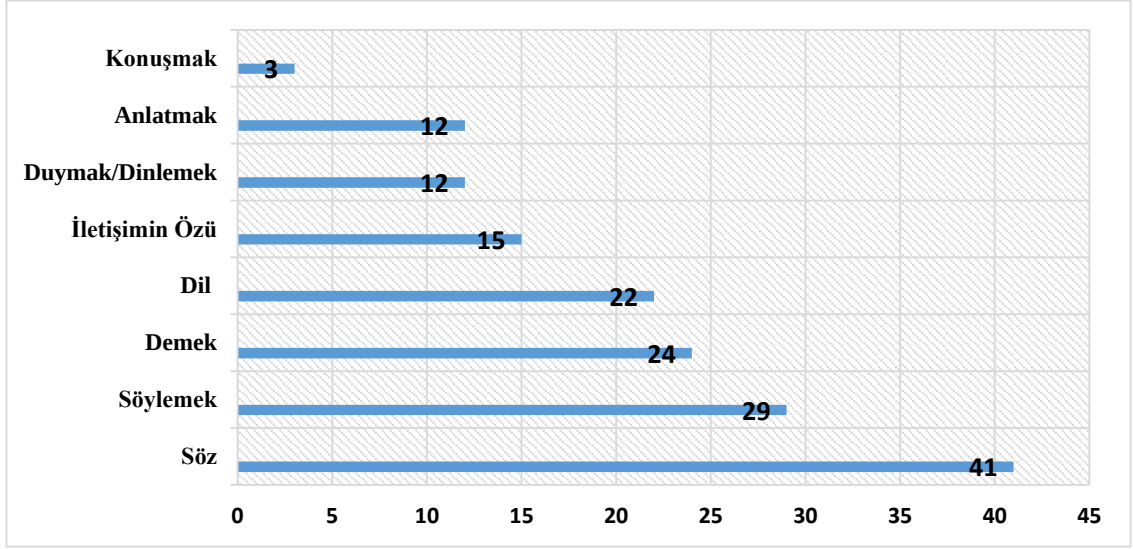
Örneklem grubunu oluşturan atasözleri incelendiğinde bu bilgiyi destekleyen bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Sözlü iletişim olgusu/unsurları/biçimleri ve engellerine gönderimde bulunan toplam 158 atasözünden 83’ünün (%52) fiil odaklı, 75’inin (%48) ise isim odaklı bir mesaj aktarımı gerçekleştirdiklerini görmek mümkündür. Atasözlerinin gönderimlerinde fiil odaklılığın, isim odaklılıktan fazla tercih edilmesini; alıcıların davranışlarını değiştirmeye ve onları arzu ettikleri yönde harekete geçirmeye verilen önem ile açıklanabilmektedir. Oranlar arasındaki farkın az olması, yani atasözlerinde isim odaklı gönderimler ile fiil odaklı gönderimlerin sayısının toplam atasözü sayısının yaklaşık yarısını oluşturmasının kalıplaşmış düşüncelerin atasözlerindeki hâkimiyetini simgelediği dikkat çekmektedir. Kısacası Türk atasözlerinde verilmek istenen mesajın özelliklerine ve bağlamsal faktörlere bağlı olarak ikna ediciliği arttıracakı düşünülen türde (isim ya da fiil) sözcüklerin kullanılması yoluna gidildiği gözlenmektedir. Bu durum Grafik 3.1’de gösterilmektedir:

⁵⁹¹ Ramazan Varol, a.g.e, s. 83-84.

Grafik 3.1. Atasözlerinin Sözlü İletişim Gönderimlerinde Beyin Dili Kullanımı

Araştırma kapsamına alınan atasözlerinin, niceliksel özellikleri itibariyle çarpıcı sonuçları bulunmaktadır. Sözlü iletişim olgusu/unsurları/biçimleri ve engellerine gönderimde bulunan toplam 158 atasözünden 41’inin (%22,8), “söz”; 29’unun (%15,8) “söylemek; 24’ünün (15,2) “demek”; 22’sinin (%13,9) “dil”; 15’inin (%9,5) “iletişimin özü”; 12’sinin (%3,2) “anlatmak”; 12’sinin (%3,2) “duymak/dinlemek”, 3’ü (%1,9) “konuşmak” temalı olduğu görülmektedir. “Söz” sözcüğünün diğer anahtar sözcüklere oranla belirgin bir fazlalık taşımasının nedenini, bu sözcüğün örneklem grubuna “söz söyleme”nin dışında “söz verme-yemin etme” (8 gönderim) ve “nasihatte bulunma” anlamları (5 gönderim) ile dâhil edilmesi oluşturmaktadır. Bu durumu, Grafik 3.2’de görmek mümkündür:

Grafik 3.2: Örneklem Grubunu Oluşturan Atasözlerinin İçerdiği Anahtar Sözcüklerin Dağılımı

Oranlar değerlendirildiğinde en fazla gönderim sayısının “söz” temalı atasözlerine, en az gönderim sayısının ise “konuşmak” temalı atasözlerine ait olduğu dikkat çekmektedir. “Anlatmak” ve “duymak/dinlemek” temalı atasözlerinin oranı ise aynıdır.

Örneklem grubunu oluşturan atasözlerinin sayısının fazla olması; söz konusu atasözlerinin içerdikleri anahtar sözcüklere göre tek bir tabloda gösterilmesine engel olmakta ve bu durum tablolara dönüştürülen atasözlerinin gruplar halinde sunulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu gruplar aşağıda başlıklar halinde gösterilmekte ve tablolastırılmaktadır:

- 📌 “Dil” ve “Söz” Sözcüklerini İçeren Atasözleri
- 📌 “Konuşmak”, Söylemek”-“Demek” Sözcüklerini İçeren Atasözleri
- 📌 “Anlatmak” Sözcüklerini İçeren Atasözleri
- 📌 “Duymak/İşitmek” Sözcüklerini İçeren Atasözleri

a) “Dil” ve “Söz” Sözcüklerini İçeren Atasözleri

Bir topluluğa millet olma özelliği kazandıran ve onu diğer milletlerden ayıran “dil”, bir yandan iletişim aracı diğer yandan da insanlar gibi nefes alan, duygulanan, kızan, sevinen, ağlayan ve ölen bir canlı olma özelliğindedir. Söz/yazı ile bir milletin benliğinde kültür, edebiyat, müzik olarak yer ederek o milletin görünen yüzünün ötesinde görünmeyen manevi gücünü oluşturan dil, bu özelliğiyle yaşamın aynasını oluşturmaktadır. Bu işlevini günlük konuşmalarda bir estetik/incecik/zenginlik unsuru olduğu kabul edilen ve dil birlikleri (atasözleri, özdeyişler, deyimler) sayesinde yerine getirmektedir. Sadece bu dil birliklerine bakıldığında bile o milletin yapısını anlamak mümkün olmaktadır⁵⁹².

Yazın dilinde “dil” ve “söz” terimlerinin karıştırıldığı ve birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmekle birlikte aynı anlama gelmediklerinin de altı çizilmektedir. Her ne kadar “dili sözsüz, sözü dilsiz tasarlamak güç” olsa da bu iki olgu dilbilim alanında farklı terimler olarak ele alınmakta, günlük dil kullanımlarında da durum değişmemektedir. Dilbilim alanında da bu sözcükler birbirine karıştırılamayacak kadar farklı olduğu kabul edilmektedir. Bu durumu sınamanın ve anlamının en güzel yolu bu sözcükleri aynı bağlam içinde birbirlerinin yerlerine koyarak değerlendirmek ve anlam denkleme yapmaktır. Söz gelimi “Hangi dili konuşuyorsunuz? (Almanca, İngilizce, Türkçe)” ve “Hangi sözü konuşuyorsunuz? (Hangi dilin somut bir sözcüğü)” soruları aynı çerçevede içinde denklenemediği için anlam açısından farklılık oluşmaktadır. Dolayısıyla iki sözcüğün birbirinin eş anlamlısı olmadığı dikkat çekmektedir. “Dil ile söz ayrı anlamlar ifade ettiği” ilk kez çağdaş bilimin kurucusu F. Saussure’ün 1906-1911 yılları arasında “Genel Dilbilim Dersleri” yapıtında ileri sürdüğü ve dil çalışmalarında çığır açan görüşleri arasında yer almaktadır. Saussure, “edilgen olgu-dil” ile “etken olgu-söz”ü birbirinden ayırmış dilin incelendiği zaman diliminde değişmeyen kurallarla değişenleri birbirinden soyutlayarak dil alanındaki araştırmaların güvenilirliğini arttırmıştır. Ona göre kişisel tercihler ile kullanılan söz, dilin kurallarıyla yönünü bulmaktadır. Dil; edilgen bir olgudur, onu kullananların ortak iradesinin bir ürünü olarak değerlendirilmektedir.

⁵⁹² Ekrem Demir, *Atebetü'l-Hakâyık'ta Geçen Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler*, **Türkiyat Mecmuası**, C. 23/Güz, 2013, s. 37 <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuturkiyat/article/view/1023021992>

⁵⁹² ; *Atasözleri ve Deyimler (Aytımlar)*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11616,atasozlerivedeyimlerpdf.pdf?0>, s.1., Erişim tarihi: 20.05.2015.

Toplumsal uzlaşma bildirişimle sağlanmaktadır. Yani sözün bireysel tercihten hareketle uzlaşım aşamasına geçmesi bildirişimin gerçekleşmesi demektir ki bu da “dilın söz, sözün dile dönüşmesi” anlamına gelmektedir⁵⁹³.

Araştırma bulguları; atasözlerinde günlük konuşmalarda benzer anlamları ifade eden ve aynı anlamda kullanılmaktan kaçınılmayan “dil” ve “söz” sözcüklerinin ayrı ayrı ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu durumu Türk toplumunda üst düzey bir dil kültürüne sahip olmak kişinin üstün ahlaki sıfatları arasında yer almasıyla ve bu durumun atasözlerine de yansımalarıyla açıklanması mümkündür. Dil veya söz kişinin değerini, kişiliğini ve toplumdaki yerini ve statüsünü belirleyen bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kişinin iç dünyasının aynası olan dil, sözlerle dış dünyaya yansyarak seçilen üslup doğrultusunda anlam kazanmaktadır. Toplum da kişinin kendisini ifade etme şeklini; onun iç dünyasını anlamının, estetik özelliklerini kavramanın, ahlakını değerlendirmenin en önemli yollarından biri olarak görmektedir. Atasözlerimizde ince bir anlatımla yer verilen dil ve söz bağlantısı çalışmanın bu bölümünde tablolaştırılmaktadır:

Araştırma bulguları irdelendiğinde, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 22’sinin (%13,9) “dil” sözcüğüne gönderimde bulunduğı dikkat çekmektedir. Bulgular, örneklem kapsamında ele alınan atasözlerinin önemli bir kısmının sözlü iletişim unsurlarına “dil” sözcüğüne yer vererek değindiğini göstermektedir. Yani atasözlerinde insanı tanımlayan ve toplumda olumlu/olumsuz olarak genel kabul gören pek çok insan niteliğinin dilden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Buna göre insanın mihenginin, onun dilinde gizli olduğuna işaret edilmektedir. İnsanın benliği ve kimliği, dilini kullanma şekliyle doğrudan ilişkili olarak değerlendirilebilmektedir⁵⁹⁴.

“Dil” sözcüğünü içeren atasözlerinin listesi Tablo 3.3’de sunulmaktadır:

⁵⁹³ Asuman Ağaçsapan (Kurtman), **Dil Üzerine**, Anadolu Ün. Yayınları No: 1352, Eskişehir, 2002, s. 3- 4.

⁵⁹⁴ Yüksel Pazarkaya, a.g.e, s. 67-68

“Dil” Sözcüğünü İçeren Atasözleri
Baş dille tartılır. Kişinin aklı, söylediği sözlerle ölçülür.
Bıçak yarası geçer (onulur), dil yarası geçmez (onulmaz). Hakaret, ağır söz vb. gönül kırıcı davranışların hiçbir zaman unutulmayacağını anlatan bir söz
Bir ağızdan çıkıp (çıkan) bin dile (ağza) yayılır. Ortaya atılan bir söz çok çabuk yayılır.
Borçlunun dili kısa gerek. Borcu olan kimse, alacaklısına karşı ileri geri konuşmamalı, aşağıdan almalıdır.
Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok? Görüştüğün kimseyi ağırlayacak, onun istediklerini yapacak durumda olmayabilirsin ama tatlı dille onun gönlünü hoş edebilirsin.
Bülbülün çektiği dili belası. İlerisi düşünülmeden söylenen söz insanın başına dert açabilir.
Dil ebsem (olsa) baş esen (esendir). Kişi dilini tutar, her şeyi söylemezse başını belaya sokmamış olur, rahat eder.
Dilden gelen elden gelse, her fukara padişah olur. Kişi her söylediğini yapamaz, her dilediğini elde edemez.
Dile gelen ele gelir. İnsanlar yapacakları işler hakkında önce konuşurlar, sonra da o işi gerçekleştirirler.
Dili olsa da söylese (anlatsa). Cansız nesneler konuşabilseler bazı olaylara tanıklık da edebilirler.
Dilim seni dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim. Kişinin başına ne gelirse dilini tutmamasından gelir.
Dilin cirmi küçük, cürmü büyük. Dil küçük bir nesnedir ama söylediği kötü sözlerle kişinin başını belaya sokarak büyük suç işler.
Dilin kemiği yok. İnsan doğru veya yanlış her şeyi söyleyebilir.
El elden kalmaz, dil dilden kalmaz. Bir kişi başkasına vurursa o da ona vurur, başkasına kötü söz söylerse diğeri de kendisine kötü söz söyler.
Dilsizin dilinden anası anlar. Başkalarının kolay kolay anlayamadıkları şeyi, her gün onunla uğraşan kimse çok kolay anlar.
Dille düğümlenen, dişle çözülmez. Verdiği sözü yerine getirmeyen kişi, sebebi sorulduğu zaman kendini savunmakta zorlanır.
İki kulak bir dil için. Çok dinleyip az söylemeli.
İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez; tatlı dilinden başka nesi var. İnsan kendisini ancak tatlı diliyle sevdirebilir.
Kör (kesmez) bıçak ele (yavuz), iş bilmeyen avrat dile (yavuz). Kör bıçak işe yaramaz ama insanın elini keser; iş bilmeyen kadın da çok konuşmaktan başka bir şey yapmaz.
Sofrada elini, mecliste dilini sakla. Topluluk içinde kendini denetle, aşırı davranışlarda bulunmaktan kaçın, açgözlülük ve gevezelik etme.
El yarası onulur, dil yarası onulmaz. Silahla açılan el yarası çabukça iyi olur ama kötü sözle açılan gönül yarası kolay kolay kapanmaz.
Dilini eşek arısı soksun. Hoşa gitmeyen bir şey konuşan kimseye söylenen bir ilenme sözü.

Tablo 3.3: “Dil” Sözcüğünü İçeren Atasözlerinin Listesi (22)

Araştırma bulguları irdelendiğinde, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 41'inin (%25,9) “söz” sözcüğüne gönderimde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bulgular, örneklem kapsamında ele alınan atasözlerinin yarıya yakın bir kısmında sözlü iletişim unsurlarını ele almak/vurgulamak için “söz” sözcüğüne yer verildiğini göstermektedir. Bu durumu Tablo 3.4’te görmek mümkündür:

“Söz” Sözcüğünü İçeren Atasözleri⁵⁹⁵	
Ağanın gözü, yiğidin sözü.	Çalışanlarını gereği gibi yöneten ve çalıştıran kişi iyi bir yöneticidir, sözünün eri olan kimse de yığittir.
Ağlar gözden, sahte sözden kendini sakın.	Kendini acındıranlardan kork. ⁵⁹⁶
Akallı, sözünü akılsıza söyletir.	Başkası adına konuşmak, insanın başını derde sokar.
Ardıcın közü olmaz, yalancının sözü olmaz.	Ardıç ağacının ateşi çabuk geçer, kül olur; yalancının sözü de böyledir, ona da güvenilmez.
Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar.	Büyüklerinin sözünü tutmayıp onların gösterdikleri yoldan gitmeyenler toplum içinde ziyan olup giderler.
Dost sözü acıdır⁵⁹⁷	Yakınlarımız, eksikliklerimizi çekinmeden söylerler ⁵⁹⁸
İnsan sözünden (ikrarından), hayvan yularından tutulur.	Yularından tutulan hayvan başka yöne sapamadığı gibi insan da söylediği sözün dışına çıkamaz. ⁵⁹⁹
İyi insan sözünün üstüne gelir.	Yokluğunda kendisinden söz edilen kimse, konuşmanın üzerine gelirse o iyi insandır, denilir.
Karı koca bir sözle yakın, bir sözle uzaktır.	Bir kadınla bir erkek, birbirlerine bağlandıklarını bildiren bir sözle karı koca olurlar, böyle bir bağın kalmadığını bildiren bir sözle de yabancı olurlar.
Sakalım yok ki sözüm dinlensin.	Ancak yaşlı kimselerin söz ve öğütleri dinlenir.
Sözü mü olur?	Üzerinde konuşacak kadar önemi yok.
Sözü söyle alana, kulağında kalana.	Söylediklerin bir kulağından girip öbür kulağından çıkan kimseye nefes tüketme.
Suyun sessizinden, insanın sözsüzünden korkmalı.	Duygu ve düşüncelerini açığa vurmeyen sessiz insan yavaş akan derin su gibi tehlikelidir.
Tarlada izi olmayanın harmanda sözü (yüzü) olmaz.	Kendini işe vermeyenden, bir iş üretmeyenden hayır gelmez.
Ulu sözü dinlemeyen, uluyakalı.	Büyüklerin verdiği her öğüt yaşadıkları veya tanık oldukları bir olaya dayanır, bir büyüğün kulak ardı ettiğimiz sözünün önemini, başımız derde girip sızlanmaya başladığımız zaman anlarız.
Yiğidin sözü, demirin kertiği.	Mert adamın ağzından çıkan söz demire kazınmış çentik gibi kalıcı olur; dediğini yapar, sözünden dönmez.
Söz sözü açar⁶⁰⁰	Bir konu üzerinde konuşulurken ilgisi dolayısıyla söz başka bir konuya geçer, sohbet uzar, gider.
Çok söz (laf) yalansız, çok para (mal) haramsız olmaz.	Bol kazancın içinde yasa dışı elde edilmiş para bulunduğu gibi çok konuşanın sözleri arasında da mutlaka yalan bulunur.
Laf (söz) torbaya girmez.	Ağızdan çıkan bir söz, artık gizli kalmaz, herkes onu duyar.
Lafla (söz ile) peynir gemisi yürümez.	Şöyle yaparım, böyle yaparım demekle yapılması gereken iş yapılmaz.

⁵⁹⁵ Veritabanında “dil” ve “söz” taramaları esnasında karşılaşılan ve sözlü iletişimi çağrıştırmaları dolayısıyla araştırmaya dâhil edilen “nasihat”, “zikir”, “talkın” bazı atasözleri de sunulan tabloda gösterilmektedir.

⁵⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Çıkman, **Folklorumuzda ve Edebiyatımızda Göz**, Kakrüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2006, s. 79.

⁵⁹⁷ Veri tabanında bu atasözü “Doğru söz acıdır”, “Dost sözü acıdır” ve “Hak söz ağıdan acıdır” şeklinde ve aynı anlamda yer almaktadır.

⁵⁹⁸ Veri tabanında bu atasözü, “Dost acı söyler” şeklinde ve aynı anlamda yer almaktadır.

⁵⁹⁹ Veri tabanında bu atasözü, “Hayvan yularından, insan ikrarından (sözünden) tutulur” şekliyle ve aynı yer almaktadır.

⁶⁰⁰ Veri tabanında bu atasözü “Laf lafı açar” ve “Laf lafı açar, laf da tabakayı açar” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

“Söz” Sözcüğünü İçeren Atasözleri (Devamı)	
Selam para, kalam (söz) para.	Her davranış para harcamaya bağlıdır.
Kuru laf (söz) karın doyurmaz.	Boş sözlerle olumlu iş yapılamaz.
Büyük lokma ye büyük söz söyleme.	Başaramayacağın, sonuçlandıramayacağın bir konuda kesin sözler söyleme.
Gafile kalam (söz), nafil (söz) kalam.	Gaflet uykusunda olan kişiye söz kâr etmez.
Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir.	Güzel bir konuşmayı dinlemeyi herkes sever, sıkıcı bir konuşma dinlemek zorunda kalanlar, sıkıldıklarını belli etmekten kendilerini alamazlar.
Söz gümüşse sükût altındır.	Susmak bazen konuşmaktan daha iyi sonuç verir.
Su küçüğün, söz (sofra, yemek) büyüğün.	1) Temel bir ihtiyaç olan su önce küçüğe verilir, konuşmaya ise ilk önce büyükler başlar; 2) Her şeyin bir sırası vardır; kişiler bu sıralamada yaşlarına, kültürlerine vb. özelliklerine göre yer alırlar
Tatsız aşı su neylesin, akılsız başa söz neylesin.	İşe yaramayan nesneyi küçük çabalarla bir şeye benzetmek boş olduğu gibi aptal kişiyi de sözle akıllandırmak imkânsızdır.
Acı (kötü) söz insanı (adamı) dinden çıkarır, tatlı söz yılanı inden çıkarır⁶⁰¹	Gönül alıcı, okşayıcı sözlerle karşımızdakinin inadı yenilebilir.
Söz var gelir geçer, söz var deler geçer⁶⁰²	Sözün insanlar üzerinde etkisi büyüktür; yerinde söylenen sözler işlerin yoluna girmesini sağlar, ölçüsüz ve sert söylenen sözler ise karşındakini öfkeliendirir, söyleyenin öldürülmesine bile yol açabilir.
Söz ağızdan çıkar.	Mert olan kişi, sözünde durur; verdiği sözü yerine getirir.
Söz dediğin yaş deridir, nereye çekersen oraya gider.	Bir sözü dinleyenler kimi zaman söyleyenin aklından geçirmediği bir anlamda anlayabilirler.
Doğru söz yemin istemez.	Sözün doğruluğunda kuşku yoksa yemine gerek yoktur.
Ağaç ucuna yel değer, güzel kişiye söz değer.	Güzel insanlar her yerde ilgi çekerler, her zaman onların sözü kabul edilir.
Haklı söz, haksız Bağdat’tan çevirir.	Doğru söz, yanlış yolda çok ilerlemiş kişiyi bile yola getirir
Adam olana bir söz yeter.	Anlayışlı olan kimse için bir şeyin bir kez söylenmesi yeterli olur.
Bin nasihatten bir musibet yeğdir.	Yaşanan olaylar, öğütlerden çok daha etkilidir.
İyi nasihat verilir, iyi ad verilemez.	Bir kimse başkalarına iyi öğüt verebilir ama ün veremez, kişi ünü ancak kendisi kazanabilir.
Bir felaket bin nasihatten yeğdir.	Yaşanan olaylar, öğütlerden çok daha etkilidir.
Dervişin fikri ne ise zikri de odur.	İnsan, önem verip düşündüğü şeyi konuşmaktan kendini alamaz.
Ele verir talkını (telkini), kendi yutar salkımı⁶⁰³	Kendisinin inanmadığı ve tutmadığı öğütleri başkalarına kolayca verir.

Tablo 3.4: “Söz” Sözcüğünü İçeren Atasözlerinin Listesi (41)

⁶⁰¹ Veri tabanında bu atasözü “*Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

⁶⁰² Veri tabanında bu atasözü “*Söz var dağa çıkarır, söz var dağdan indirir*” ve “*Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

⁶⁰³ Veri tabanında bu atasözü “*Halka verir talkını (telkini), kendi yutar salkımı*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

b) “Konuşmak”, “Söylemek”- “Demek” Sözcüklerini İçeren Atasözleri

İletişim kavramı bir buzdağı olarak görüldüğünde söz konusu buzdağının görünen yüzünü “konuşma” eyleminin oluşturduğu görülmektedir⁶⁰⁴. “Konuşma” eylemi zihinlerdeki çağrışımı itibarıyla “iletişim” ile bir tutulmaktadır. Yani “iletişim” denildiğinde akla ilk gelen şey “konuşma” olmaktadır. İletişimin en ilkel biçimi olarak kabul edilen konuşma, “sözlü olarak fikirlerin, düşüncelerin değiş tokuşu” şeklinde ifade edilmektedir⁶⁰⁵. *“En az iki kişinin yaptıkları işi, düşündükleri şeyleri cümle adı verilen kalıplar içerisinde, şu veya bu şekilde, fakat daima ses halinde birbirlerine anlatmalarının, kalplerini dökmelerinin, içlerini boşaltmaları”* olarak da tanımlanan konuşmanın gerçekleşebilmesi için konuşurların konuşma âlet ve vasıtalarını harekete geçirmeleri gerekmektedir. Konuşmak; en az iki kişi için geçerli bir eylemdir, çünkü kişinin tek başına gerçekleştireceği dile ait olan bir eylemin “konuşmak” yerine “söylemek” olarak anlamlandırılması gerekmektedir. “Dil” ise; *“ayrı ayrı konuşma ve düşünme eylemlerinden meydana gelmekte bir insan topluluğunun/milletin konuşma geleneklerinin tümüne birden verilen ad”* olmaktadır. Dil, karşılıklı anlaşma ve duyguları anlatma amacıyla bir dil mensuplarının belleklerine yavaş yavaş yerleşen anlamlı ifade araçlarının hepsini, bir işaretler ve semboller sistemini oluşturmaktadır⁶⁰⁶. Benzer şekilde “dil” ve “konuşma” arasında da bir ayrım yapmak mümkün olmaktadır. Saussure, bu ayrımda dilin; dizgeleştirilen, kurallardan ve geleneklerden oluşan konuşma edimini (geniş anlamıyla iletişim kurmayı) sağlayan toplumsal bir kurum olduğunu savunmaktadır. Ona göre toplum içinde her birey kendi tarzında konuşmakta ancak bu konuşmanın herkesin öğrendiği dile ve kurallara dayanması gerekmektedir⁶⁰⁷.

⁶⁰⁴ Ertuğrul Yaman, a.g.e, 2011, s. 15.

⁶⁰⁵ Florence & Marita Littauer, **Talking So People Will Listen**, Regal Publ, U.S.A, 1998, s.49

⁶⁰⁶ Necip Üçok, **Genel Dilbilim**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2004, s. 17-18.

⁶⁰⁷ Arthur Asa Berger, a.g.e, s. 18.

Günlük konuşmaların vazgeçilmez unsuru olan atasözlerinin, konuşmaların nicelik ve niteliğine ilişkin gönderimler taşımak suretiyle toplumu aydınlattığı bilinmektedir. Araştırma bulguları; günlük kullanımda benzer anlamları çağrıştıran “konuşmak” ve “söylemek” sözcüklerinin atasözlerinde ayrı ayrı ele alındığını ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları itibariyle, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünün sadece 3 tanesinde (%1,9) “konuşmak” sözcüğüne gönderimde bulunduğu görülmektedir. Bu durum, sözlü iletişimin ifadesinde “konuşmak” yerine geçen “söylemek”, “anlatmak”, “demek” vb. iletişim eylemlere ağırlık verildiğini akla getirmektedir. “Konuşmak” sözcüğünü içeren atasözleri Tablo 3.5’te gösterilmektedir:

“Konuşmak” Sözcüğünü İçeren Atasözlerinin Listesi
Eğri oturup doğru konuşalım. Birisine karşı tutumumuz ne olursa olsun doğruyu söylemeliyiz.
Hayvan koklaşa koklaşa, insan konuşa konuşa⁶⁰⁸. İnsanlar konuşarak birbirlerini daha iyi anlarlar.
Deveci ile konuşan kapısını büyük açar. Yüksek makam sahibi kimselerle ilgisi olanlar durumlarının gerektirdiği özveriye göze almalıdırlar.

Tablo 3.5: “Konuşmak” Sözcüğünü İçeren Atasözlerinin Listesi (3)

Araştırma bulguları irdelendiğinde, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 29’unun (%18,4) “söylemek” sözcüğüne gönderimde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bulgular, örneklem kapsamında ele alınan atasözlerinin “söz” sözcüğünden sonra en çok “söylemek” sözcüğüne gönderimde bulunmak suretiyle sözlü iletişime/unsurlarına/biçimlerine/engellerine vurgu yaptığını ortaya koymaktadır. “Söylemek” sözcüğünü içeren atasözlerine Tablo 3.6’dan ulaşmak mümkündür:

⁶⁰⁸ Aynı atasözü “İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa” şeklinde de veri tabanında yer almaktadır.

“Söylemek” Sözcüğünü İçeren Atasözleri⁶⁰⁹
Derdini söylemeyen (saklayan) derman bulamaz. İnsan sıkıntısını başkasına açıklayarak giderebilir.
Dost dostun ayıbını yüzüne söyler. Gerçek dost uyarmak, kusurun düzeltilmesini sağlamak amacıyla ayıbı yüze karşı söyler.
İnsan gönlünün artığını söyler. İnsanlar şaka yaparken içlerinden geçeni yansıtırlar.
Hocanın dediğini yap (söylediğini dinle), yaptığını yapma. Öğreten kimseler doğruyu bilirler ama çoğu zaman bunu kendileri yapmazlar.
Kızım sana söylüyorum (dedim) gelinim sen anla (işit). 1) Doğrudan doğruya kendisine söylenemeyen düşünce ve uyarıların, o kimsenin çok yakınına söylendiğinde kullanılan bir söz; 2) Herhangi birine dolaylı olarak söylenecek uyarı söz konusu olduğunda kullanılan bir söz.
Çok söyleme arsız edersin, aç bırakma hırsız edersin. Yönetimi altında bulunan kimselere sık sık müdahale edenler bekledikleri verimi alamadıkları gibi onları da arsız ederler; yiyecek ve para bakımından da sıkıntıya düşürenler onları hırsızlığa itmiş olurlar.
Çok bilen (söyleyen) çok yanılır. Çok bildiği için kendine güvenen kişi, bilmediği şeylere de karışır ve bunlarda yanılır.
Ağzından hayır çıkmazsa bari şer söyleme. Lehte konuşmuyorsun, hiç olmazsa aleyhte de konuşma.
Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim. Kişi kendisine uygun kimselerle arkadaşlık kuracağı için arkadaşını tanıdığımızda o kişinin de kimliğini öğrenmiş oluruz.
Acıkan ne olsa yer, acıyan ne olsa söyler. Geçim sıkıntısı içinde bulunan kişi geçinebilmek için her yolu dener, her işi yapar, canı yanan kişi de sonunu düşünmeden ağzına geleni söyler.
Akıl isen açma sırrın dostuna, çünkü dostun dostu vardır, o da söyler dostuna⁶¹⁰ Bir sır en yakın dostu bile söylenmemelidir.
Kötü söyleme eşine, ağı katar aşına. İlişkide bulunduğun kimseleri sözleriyle incitme, kötüleme ki onlar da sana daha büyük kötülük yapmasınlar.
Söyleyene bakma, söyletene bak. İçinden geleni söyleyen bir kişinin sözlerine inanmak istediğimiz için bu sözleri ona Tanrı söyletiyor diye düşünürüz.
İstedliğini söyleyen istemediğini ıstır. Bir kimseye hakaret etmek, ağır sözler söylemek doğru değildir, o da ağır sözlerle karşılık verir.
Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar. Doğru olmakla birlikte başkalarının işine gelmeyen sözleri söyleyenlerin sevilmediğini anlatan bir söz.
Doğru söyleyenin bir ayağı üzengide gerek. Doğru sözlü olan kişi sevilmeyen, istenmeyen kişi olacağı için bulunduğu yerden ayrılmaya hazır olmalıdır.
Doğru söyleyenin tepesi delik olur. Sözüm bir kimseye dokunur mu diye düşünmeyerek doğruyu söyleyen kişi çok düşman kazanır.
Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar (olur)⁶¹¹ Bir sözün yalan olduğu çabuk anlaşılır ve söyleyen toplum içinde utanılacak bir duruma düşer.

⁶⁰⁹ Sözü edilen kategorilerin dışında veritabanında gerçekleştirilen taramalar esnasında karşılaşılan ve sözlü iletişimi çağrıştırmaları dolayısıyla araştırmaya dâhil edilen “ağız”, “diş” sözcüklerini içeren atasözleri bu tabloda ele alınmaktadır.

⁶¹⁰ Veri tabanında bu atasözü “Sırrını açma dostuna, o da söyler dostuna” şeklinde de aynı anlamda yer almaktadır.

⁶¹¹ Veri tabanında bu atasözü “Ramazanda yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayramda yüzü kara olsun” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

“Söylemek” Sözcüğünü İçeren Atasözleri (Devamı)
Var varlatır, yok söyler. Varlık, kişiye yüksekte atma ve varlığını artırma gücü verir; yokluk ise ancak sızlanmaya, yakınmaya yol açar.
Dert ağlatır, aşk söyler. Derdin olan acı çeker, ağlar; âşık olan kimse de içindeki duyguları dışa vurup ferahlamak için durmadan söylenir.
Açtırma kutuyu, söylerme kötüyü. Kendini hakkındaki kötü düşüncelerini veya bildiklerini bana söylerme.
Az söyle çok dinle. Kişinin gereksiz konuşmaktansa az konuşması ve konuşulanları dinlemesi daha iyidir.
İki dinle bir söyle Çok konuşmak doğru değildir.
Otuz iki dişten çıkan, otuz iki mahalleye yayılır. Bir ağızdan çıkan söz, başkalarının ağızına geçer, her tarafa yayılır.
Isıracak it (köpek) dişini (dişlerini) göstermez. Kötülük edecek kimse önceden haber vermez, belli etmez.
Herkesin ağız torba değil ki büzesin⁶¹². Başkalarının söyleyeceklerine engel olamazsınız.
El ağız bakan, karısını tez boşar. Kişi, özel hayatı ile ilgili ciddi konularda başkasının düşüncesiyle değil kendi düşünceleriyle karar vermelidir.

Tablo 3.6: “Söylemek” Sözcüğünü İçeren Atasözlerinin Listesi (29)

Araştırma bulgularında dikkat çeken bir başka unsur da TDK’nin web sayfasında yer alan Büyük Türkçe Sözlük’te “demek” kelimesinin karşılığı “söylemek, söz söylemek” olarak verilmiş olmasına rağmen atasözlerinde bu eş anlamlılığa rastlanmamış olmasıdır. Atasözlerinin “demek” ve “söylemek” sözcüklerini ayrı ayrı kullanmayı ve anlamlandırmayı tercih etmesi, o dönemlerde anlam farklılıklarının olduğunu ancak zamanla bu farklılığın silinme noktasına geldiğini düşündürmektedir.

Araştırma bulgularına göre, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 24’ünün (%15,2) “demek” sözcüğüne gönderimde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda örneklem kapsamında ele alınan atasözlerinin “demek” sözcüğü aracılığıyla sözlü iletişime/unsurlarına/biçimlerine/engellerine azımsanmayacak bir oranda vurgu yaptığını ifade etmek mümkündür. “demek” sözcüğünü içeren atasözleri, Tablo 3.6’da gösterilmektedir:

⁶¹² Veri tabanında bu atasözü “Milletin ağız torba değil ki büzesin (dikesin)”, “Elin ağız torba değil ki büzesin” ve “Âlemin ağız torba değil ki büzesin” şeklinde aynı anlamında yer almaktadır.

“Demek” Sözcüğünü İçeren Atasözleri
Tencere (çömlek) demiş dibim altın, kaşık (kepçe) demiş ben neredeyim? (girdim, çıktım). İçyüzünü iyi bilen kimseye karşı, kusurlarını gizlemeye çalışan ve yüksek nitelikleri bulunduğunu söyleyerek övünmeye kalkışan kişi, gülünç duruma düşer.
Hak deyince akan sular durur. Bir anlaşmazlıkta adalet, tarafsızlık, hakkaniyet devreye girdiğinde kimsenin söyleyecek sözü kalmaz.
Boşboğazı ateşe atmışlar, odunum yaş (az) demiş. Çenesi düşükler umulmadık anlarda densizce konuşabilirler.
Arsızın yüzüne tükürmüşler yağmur yağıyor demiş. Arsız ne kadar ağır hakaret görse de aldırmaz, pişkinliğe vurur.
Aç ne yemez, tok ne demez. Yoksul kimse eline geçen şeyin iyisine kötüsüne bakmaz, varlıklı kişi ise en güzel şeylerde bile kusur bulur.
Cömert derler maldan ederler, yiğit derler candan ederler. Başkalarının pohpohlamalarına kananlar mallarından ve canlarından olurlar.
Köylü, misafir kabul etmeyiz demez, konacak konak yoktur der. Kişi bir işi yapmak istemezse doğrudan doğruya yapmam demez de birtakım gerekçeler ileri sürerek bunu gerçekleştirmenin olanağı bulunmadığını söyler.
Köprüden (köprüyü) geçinceye kadar ayıya dayı derler. Kişi işini gördürünceye kadar yardım beklediği kimseyle iyi geçinir.
Sen bilirsin deyince (değirmende) kavga olmaz. Bir konu üzerindeki görüşme sırasında uysallık gösterir, karşındakinin dediğini kabul ederseniz anlaşmazlık çıkmaz.
Elma da alma da demesini biliriz. Şartlara göre uygun davranırız.
Bir adama kırk gün (deli dersin deli, akıllı dersin akıllı olur) ne dersin o olur. Sürekli telkinlerle bir kişinin bilinçaltına birtakım inançlar, duygular yerleştirilebilir.
Eşeğe cilve yap demişler, çifte atmış. Kaba ve ahmak kişinin hoşla gitsin diye söylediği sözler ve yaptığı işler, kaba ve incitici olur.
Eşeği düğüne çağırmışlar, ya odun eksik ya su demiş⁶¹³ Bir işi yapmamak için bahane bulmayı anlatan bir söz.
Gel demesi kolay ama git demesi güçtür. Bir kimseyi işe almak, bir misafir çağırmak kolaydır ancak bir kimsenin işine son vermek, misafire git demek zordur.
Yoğurdum (ayranım) ekşidir diyen olmaz. Herkes sattığı malı, kendi işini, tutumunu ve davranışını över.
Sür git dememişler, gör geç demişler. Beğenmediğiniz durumu, sürüp giden bir anlaşmazlık konusu yapmayınız, hoş görüp kabul ediniz.
Katıra baban kim? Demişler, dayım at demiş. Aşâğılık duygusu içinde bulunan kişi, kendisini olduğu gibi göstermeye utanır da kötü yönünü gizler, sadece iyi yönüyle övünür.
Ağır ağır demeli, çabuk çabuk yemeli. Yemeği çabuk yemelisin, dediğinin anlaşılabilmesi için de sözleri tane tane ve yavaş yavaş söylemelisin.
Ateş demekle ağız yanmaz. Kişi, zararlı bir eylemin sözünü etmekle kendisini zarar sokmuş olmaz.
Şaşı, çakır demektense kör de, kurtul. Üstü kapalı sözler etme, açık konuş, ne diyeceksen de.
Bal bal demekle ağız tatlanmaz. Sözde kalan dilek ve tasarıların iş bitirmede hiçbir etkisi olmaz.
İstemem diyenden korkmalı. Bir şeyi istemem diyen, fırsat bulduğunda o şeyi elde etmek için aşırı hırs gösterir.
Alçacık dağları ben yarattım demek. Çok kurumlu olmak, kendini çok beğenmek.

Tablo 3.7: “Demek” Sözcüğünü İçeren Atasözlerinin Listesi (24)

⁶¹³Veri tabanında bu atasözü “Eşeği düğüne çağırmışlar, ya su lazımdır ya odun demiş” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

c) “Anlatmak” Sözcüğünü İçeren Atasözleri

Anlatmak, kişilerarası iletişimde duygu, düşünce ve fikir alışverişinin yürütme düzenini oluşturan ve sürecin ana öğeleri yer alan eylem olarak bilinmektedir.⁶¹⁴. Ancak buna rağmen araştırma bulgularında atasözlerinde “anlatmak” sözcüğüne fazla yer verilmediği tespit edilmiştir. TDK Büyük Türkçe E-Sözlük’te anlatmak sözcüğü, “*bilgi vermek, izah etmek; bir konu üzerinde açıklama yapmak, açıklamada bulunmak; nakletmek*” şeklinde anlamlandırılmaktadır. Veri tabanında bu anlamların her biri için ayrı ayrı tarama yapıldığı halde bir sonuca ulaşılamamıştır. Öte yandan “*dili olsa da anlatsa*” atasözünde söylemek ile eş anlamlı kabul edilen “anlatmak” sözcüğü parantez ile belirtilmiştir. Araştırma bulguları, örneklem atasözlerinden 12’sinin (%7,6) “anlatmak” sözcüğüne gönderimde bulunduğu işaret etmektedir. “Anlatmak” sözcüğünü içeren atasözlerinin listesi Tablo 3.8’de sunulmaktadır:

“Anlatmak” Sözcüğünü İçeren Atasözleri ⁶¹⁵
Şüyu vukuundan beter. Bir şeyin dedikodusunun yapılması, onun gerçekleşmesinden daha kötüdür.
Bir kariyla bir koca, dırdır eder her gece. Sıkıntı veya yalnızlık yüzünden iki dost bile birbirleriyle dalaşır, anlamsız konuşur.
Çocuğun bulunduğu yerde dedikodu olmaz. Küçük çocuğun bulunduğu yerde herkes çocukla uğraşmaktan dedikodu yapmaya fırsat bulamaz.
Çocuktan al haberi. Bir aile sorunu veya ailece gizli tutulan bir şey, çocukların rastgele söyledikleri bir sözle açığa çıktığında söylenen bir söz.
Dili olsa da söylese (anlatsa) Cansız nesneler konuşabilseler bazı olaylara tanıklık da edebilirler.
İş anlatıluncaya kadar baş elden gider Kızışmış bir kavgada veya herhangi bir olayda meram anlatmaya fırsat kalmadan olacak olur.
Leyleğin ömrü (günü) laklakla geçer. Boş, anlamsız konuşanların durumunu anlatmak için söylenen bir söz.
Maksat muhabbet olsun. Dostların konu kıtlığında bile konuşacak şeyleri vardır.
Sorma kişinin aşını, sohbetinden bellidir. Bir kişinin nasıl bir insan olduğu konuşmasından belli olur, soyunu sopunu öğrenmeye gerek yoktur.
Anlatışa göre verirler fetvayı⁶¹⁶. Haksız kişi, olayı kendisini haklı gibi göstererek anlatırsa dinleyen ona hak verir.
Tilki tilkilğini anlatıncaya kadar post elden gider Bir gerçeği anlatıncaya kadar çoğu kez başa gelmedik şey kalmaz.
Cahile söz (laf) anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür (zordur) Ne kadar uğraşılsa uğraşılsın deve hendekten atlatılamaz, cahile söz anlatmak bundan da zor bir şeydir.

Tablo 3. 8: “Anlatmak” Sözcüğünü İçeren Atasözleri Listesi (12)

⁶¹⁴ Zuhal Baltaş ve Acar Baltaş, a.g.e, s. 19.

⁶¹⁵ Anlatma kategorisinin içinde dâhil edilebilecek “muhabbet/sohbet/dedikodu/dır dır/lak lak/haber” sözcüklerini içeren atasözleri de tabloda gösterilmektedir.

⁶¹⁶ Veri tabanında “*Kadı anlatışa göre fetva verir*” şeklinde aynı anlamı taşıyan başka bir atasözü daha vardır.

d)“Duymak/Dinlemek” Sözcüklerini İçeren Atasözleri ⁶¹⁷

Araştırma bulguları, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 12’sinin (%7,6) “duymak -iştirmek/ dinlemek/sağır olmak/kulak” sözcüğüne gönderimde bulunduğu işaret etmektedir. Bu oranın “anlatmak” sözcüğüne gönderimde bulunarak sözlü iletişime/unsurlarına/biçimlerine/engellerine vurgu yapan atasözleri ile aynı olması dikkat çekmektedir. Tablo 3.9 bu durumu gözler önüne sermektedir:

“Duymak/Dinlemek” Sözcüklerini İçeren Atasözleri
Sağır işitmez (duymaz) uydurur (yakıştırır). Sağır, yanında konuşulan şeyleri işitmez ama konuşanların durumuna bakarak ve anladığını sanarak bir şeyler yakıştırıp söyler.
Bir dokun bin ah işit (dinle) (kâseifağfurdan). İnsanları konuşturmak için biraz dertlerini deşmek yeter.
Hocanın dediğini yap (söylediğini dinle), yaptığını yapma. Öğreten kimseler doğruyu bilirler ama çoğu zaman bunu kendileri yapmazlar.
Kendi söyler kendi dinler. Ne söylediği anlaşılmaz, söylediği şeylere önem verilmez.
Kös dinleyen, davula kulak vermez Başından büyük olaylar geçmiş kişi küçük dertleri sorun etmez.
Mısır’daki sağır sultan bile duydu. Duymayan kalmadı.
Baş ağır gerek, kulak sağır. Kişi ağırbaşlı olmalı ve dedikoduları dinlememelidir.
Yerin kulağı var. gizli konuşulan bir şey umulmadık bir yoldan başkalarınca duyulabilir.
Sözü söyle alana, kulağında kalana. Söylediklerin bir kulağından girip öbür kulağından çıkan kimseye nefes tüketme.
Namaza meyli olmayanın kulağı ezanda olmaz. Kişi yapmak istemediği işin ayrıntılarıyla ilgilenmez.
Sağır için iki kere keramet olmaz. Herkesin işitip öğrendiği şey, dikkatsiz kimse için bir daha söylenmez.
Ulu sözü dinlemeyen, uluyakılır. Büyüklerin verdiği her öğüt yaşadıkları veya tanık oldukları bir olaya dayanır, bir büyüğün kulak ardı ettiğimiz sözünün önemini, başımız derde girip sızlanmaya başladığımız zaman anlarız.

Tablo 3.9: “Duymak/Dinlemek” Sözcüklerini İçeren Atasözleri (12)

⁶¹⁷ İki kulak bir dil için”, “Az söyle çok dinle”, İki dinle bir söyle”, “Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir”, “Kızım sana söylüyorum (dedim) gelinim sen anla (işit)”, “İstediğini söyleyen istemediğini işitir”, “Bir söyle on dinle”, “İstediğini söyleyen istemediğini işitir”, Söyleyenden dinleyen arif gerek”, “İki kulak bir dil için”, atasözleri daha önce “söz, söylemek, dil” sözcüklerinin taranmasıyla oluşturulan listelerde yer aldığı için bu kategoriye dâhil edilmiştir. Söz konusu uygulamaya mükerrer kullanımların önüne geçebilmek için başvurulmuştur.

3. Araştırmanın Temel Veri Birimleri

Anahtar sözcüklerin taranması sonucunda araştırmanın örneklem grubunu oluşturan atasözü listelerinin hazırlanmış, böylelikle söz konusu atasözlerinde genel bir gruplandırma kendiliğinde gerçekleşmiştir. Bu aşamayı takiben araştırmanın temel veri birimlerinin oluşturulması yoluna gidilmiştir. Sözlü iletişim sürecine ilişkin kavramsal çerçeve temel alınarak oluşturulan tematik kategoriler araştırmanın “temel veri birimleri”ni oluşturmakta ve detayları Şekil 3.2’de sunulmaktadır:

	İletişimin/ Sözlü İletişimin Özü
	Sözlü İletişim Unsurları
	Sözlü İletişim Biçimleri
	Sözlü İletişim Engelleri

Şekil 3.2: Araştırmanın Temel Veri Birimlerinin Listesi

a) İletişim Kavramının Özü/ Kök Anlamı

TDK'nın web sayfasında yer alan “Büyük Türkçe E-Sözlüğü” iletişimi “duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon” ve “telefon, telgraf, televizyon, radyo vb. araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim, haberleşme, muhabere, komünikasyon” olarak tanımlamaktadır⁶¹⁸. Aynı kuruma ait “Eş ve Yakın Anlamalı Kelimeler E-Sözlüğü” ise bu tanım ile bağdaşır bir şekilde iletişim terimini “*televizyon*”, “*telgraf*”, “*telefon*”, “*komünikasyon*”, “*haberleşme*”, “*bildirişim*”, “*duygu*”, “*muhabere*” ile eşleştirmektedir⁶¹⁹. Söz konusu tanımlama ve eşleştirme temel alınarak “Atasözü ve Deyimler E-Sözlüğü”nde “iletişim” ve “iletişimin eş/yakın anlamalı terimlerini” kelime/anlam itibariyle içeren söz öbekleri taranmış ancak araştırma kapsamına alınabilecek nitelikte bir atasözüne rastlanamamıştır. Bunun yanında deyimlerde de durumun farklı olmadığı görülmüştür. Söz gelimi, kelime olarak “iletişim” terimini içeren tek deyim “*bilgi, haber vb. alışverişi yapmak*” anlamına gelen “*iletişim kurmak*” olduğu tespit edilmiştir. Anlam itibariyle iletişim bildirilen diğer deyimler ise “*telefonla yapılan iletişim sırasında karşı tarafı geçici bir süre bekletmek*” anlamını taşıyan “*beklemeye almak*” ve “*çevresindekilerle iletişim kurmadan ilgisiz ve donuk kalmak*” şeklinde ifade edilen “*don yağının tortusu gibi kalmak (oturmak)*” olarak karşımıza çıkmıştır⁶²⁰.

Bulgulardan yola çıkarak araştırmanın ilk varsayımı “Türk Atasözleri kelime itibariyle iletişime/sözlü iletişime gönderimlerde bulunmaktadır” *reddedilmiştir*.

⁶¹⁸http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.548d8fce1acad2.66383481,

⁶¹⁹http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_esanlamlar&arama=esanlam&guid=tdk.esa.548d9131c37d65.35969853

⁶²⁰http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=tdk.gts.548d931329c7f1.46073123

“İletişim” teriminin kelime/anlam itibariyle araştırmanın evreni kapsamında taranmasıyla anlamlı bir sonuca ulaşılamamış olması terimin etimolojik köken sorgulamasını gündeme getirmiştir. Etimolojik açıdan incelendiğinde iletişimin “ile birleşme” veya “ile beraberlik” kelimelerine karşılık geldiği görülmektedir. “Community” (cemaat) ve “communion” (cemaatle birleşme; aitlik) kelimeleri de aynı kökten türetildiği için iletişimin; “ortaklık, beraberlik, anlaşma, paylaşma, alışveriş, göndermek, yaymak, konuşmak, jest, yazmak, kullanıma koymak, bağ kurmak” anlamında kullanıldığı dikkat çekmektedir⁶²¹. Dolayısıyla, iletişim olgusunun “ortaklığı, birlikteliği, paylaşımı, topluluğu, toplumsallaşmış ve iştirak haline gelmiş olmayı” ifade ettiği bir gerçektir.

Bu noktadan hareketle araştırmanın evreni kapsamında iletişim olgusunun özüne ilişkin olduğu düşünülen “birlik”, “beraberlik”, “yalnız”, “tek”, “tekbaşına”, “yardım” “paylaşmak”, “topluluk”, “ortaklık”, “dirlik”, “çokluk” gibi anahtar sözcükler üzerinden gerçekleştirilen taramalarda kayda değer atasözlerinin varlığı tespit edilmiştir⁶²². Çünkü toplumlara özgü kültürlerin, milli beraberlik ve beraberliğin en büyük teminatını oluşturduğu bilinmektedir. Atalarımızın bıraktığı kültür mirasları içerisinde yer alan atasözlerimizde de bu birlikteliğin yansıtmaktadır⁶²³. Özünde yalnızlığın olumsuz yönlerini vurgulayan, birlik ve dayanışmanın öneminin altını çizen, topluluk halinde yaşamayı olumlayan, beraber hareket etmenin gücünün ve yardımseverliğin gereğinin üzerinde duran ve iletişimin özüne dolaylı da olsa gönderimlerde bulunan söz konusu atasözleri Tablo 3.10’da yer almaktadır:

⁶²¹ İrfan Erdoğan, a.g.e, 2001, s. 76.

⁶²² Sözü edilen anahtar kelimelerin taranmasıyla elde edilen bulguların yanı sıra bazı atasözleri, konu bütünlüğüne uygun olması gerekçesiyle yapılan okumalardan esinlenilerek tabloya eklenmiştir.

⁶²³ Osman Baturhan Yanar, **Fıkralaşan Atasözlerimiz**, 1. Basım, Berikan Ofset Matbaa, Ankara, 2011, s. 13

İletişim Kavramının Özüne Gönderimde Bulunan Atasözleri
Yalnızlık, Allah'a mahsustur (yaraşır). İnsan ancak toplumsal dayanışma ve iş bölümü içinde rahat ve huzurlu yaşayabilir.
Yalnız taş, duvar olmaz. Nasıl bir tek taş ile duvar örülmezse insan da tek başına önemli bir işi başaramaz, başkalarıyla ilişki kurmak, işbirliği yapmak zorundadır.
Yalnız kalanı kurt yer. Yardımcısı bulunmayan kişi, kendini tehlikeden koruyamaz.
Yalnız öküz çifte (boyunduruğa) koşulmaz. İki kişi ile yapılması gereken bir işi tek kişi ile yapmaya kalkışmak yanlıştır.
Hayvan koklaşa koklaşa, insan konuşa konuşa.⁶²⁴ İnsanlar konuşarak birbirlerini daha iyi anlarlar.
Ağaç yaprağıyla gürler (güzeldir) İnsan önemli işleri akrabası, yakınları, yandaşlarından güç alarak daha kolay yapar.
Birlikten kuvvet doğar. Toplu veya beraber davranmak daha büyük güç sağlar.
Nerede birlik, orada dirlik. Aralarında duygu ve düşünce birliği bulunan topluluklar, dirlik ve düzenlik içinde yaşarlar.
El el ile değirmen yel ile. İnsanlar bir araya gelmeden yaşayamazlar, birbirlerine yardım etmeden başarıya ulaşamazlar; değirmenin çalışabilmesi için rüzgâr gereklidir.
Tek/bir elin nesi var, iki elin sesi var. Başarıya ulaşmak için birlik olmak gerek.
Bir elin sesi çıkmaz. Bir davanın bir kişi tarafından savunulması etkili ve yeterli değildir; 2) yardımlaşarak işler daha kolay başatılır.
Bir el bir eli yıkar, iki el bir yüzü yıkar.⁶²⁵ Bazı durumlarda yardımcısız iş yapılamayacağını anlatan bir söz.
Sarımsak içli dışlı, soğan yalnız başlı Anlaşan kimselerin birbirlerinden saklısı gizlisi yoktur, başkasıyla böyle bir yakınlık kuramamış olan tek başına kendi yaşantısı içinde kalır.
Sürüden ayrılanı (ayrılan koyunu, kuzuyu) kurt kapar. Arkadaşların yardımıyla yapılan veya bir amaç uğruna topluca girişilen bir işten ayrılanlar zarara uğrarlar.
Nerede çokluk, orada bokluk. Birlikte iş yapmak üzere toplanan kişiler çok olursa her kafadan bir ses çıkar, anlaşmazlıklar belirir, iş yapmak güçleşir.

Tablo 3.10: İletişim Kavramının Özüne Gönderimde Bulunan Atasözleri (15)

⁶²⁴ Veri tabanında bu atasözü “İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa” şeklinde ve aynı anlamda yer almaktadır.

⁶²⁵ Veri tabanında bu atasözü “El eli yıkar, iki el yüzü” şeklinde ve aynı anlamda yer almaktadır.

Araştırma bulguları, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 15'inin (%9,5) iletişimin/sözlü iletişimin özüne gönderimde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Tablo 3.10'da görüldüğü üzere atasözlerinin vurguları, Türk kültürünün yapısıyla paralellik göstermektedir. Yani Türk insanı kendi sınırlı hayatını yaşamaktan başka bir hayat felsefesine sahiptir. Bu bağlamda insanların birlik ve dayanışma içinde olması çoğu kez vurgulanmaktadır⁶²⁶.

“*Hayvan koklaşa koklaşa, insan konuşa konuşa*” atasözünün de vurguladığı gibi insanların kendisini başkalarına anlatması ve onları anlaması konuşarak gerçekleşmektedir. İnsanlar arasında sözsüz iletişim ile başlayan ilişkinin devamı ya konuşma ile sağlanmakta ya da iletişimin kopması ile son bulmaktadır. İnsanın konuşa konuşa duygularını karşısındaki kişi/ kişilerle paylaşması, geçmişi, şimdiki durumu ve geleceğiyle kişiliğini ortaya koyması, düşünceleriyle dünya görüşünü yansıtmayı kısaca kendini anlatması hep konuşma odaklı değerlendirilmekte ve topluluk halinde yaşamayı onamaktadır⁶²⁷. Öyle ki, Türk toplumu açısından birlik olmanın, topluluk halinde yaşamanın, birlikte hareket etmenin ve paylaşmanın bireyi ve bireyselliği öncelediği bilinmektedir. Bu bakımdan söz konusu atasözlerinde, *bireysellik yerine topluluk ruhunu öne çıkaran* bir kültürel yapıya örtük biçimde gönderimlerde bulunmaktadır. Başka bir deyişle değerlendirilen atasözlerinin düz anlamda bir işi birlikte yapmanın ve birlik olmanın kolaylığını anlatmakla birlikte, bireye göre topluluğa daha fazla önem atfedilen genel bir duyuş ve düşünüşü vurguladığı görülmektedir. “*Nerede birlik orada dirlik*” atasözü bu durumu özetlemektedir. Bununla birlikte “yardımlaşma” da birlik ve beraberlik gibi atasözlerinde sıklıkla vurgulanan bir unsurdur. Sözgelimi; komşular en küçük şey için bile birbirlerine muhtaçtırlar anlamına gelen “*Komşu komşunun külüne (tütününe) muhtaçtır*” atasözü yardımlaşmanın gerekliliğini, her zaman herkesin birbirine ihtiyaç duyabileceğini belirtmektedir⁶²⁸.

⁶²⁶ Adnan Güriz, *Atasözleri ve Halk Deyimleri Işığında Türk İnsanı*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, s. 39.

⁶²⁷ Özcan Köknel, a.g.e, s. 115.

⁶²⁸ Abdulkadir Atıcı, a.g.e, s. 150.

Atasözlerindeki bu mantığın Hofstede'nin (1983) kültürel boyutlar kuramında yer alan ortaklaşa davranışçılık ile okumak mümkündür. Bu bağlamda, ilgili atasözlerinin sosyo-kültürel açıdan ortaklaşa davranışçılık boyutunu ve topluluk ruhunu ön planda tutan bir söylem taşıdığı tartışmasızdır. Hofstede; toplumun çıkarlarının, bireylerin çıkarlarından üstün tutulduğu ve sıkı bir toplumsal örgünün kişileri çevrelediği kültürleri “ortaklaşa davranışçı” olarak tanımlamaktadır. Ona göre; “biz” bilincinin hâkim olduğu ortaklaşa davranışçı kültürlerde kimlik toplumsal sistem temelinde biçimlenmektedir⁶²⁹. Bu noktada Türk toplumunun da ortaklaşa davranmayı ve topluluk bilincini önde tutan ortaklaşa davranışçı bir kültür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁶³⁰. Bilimsel araştırmalar da bireycilik-toplumculuk ölçeği açısından Türk kültürünün toplumculuğa daha yakın olduğunu ortaya koyarak değerlendirilen atasözlerinin gönderimlerini doğrulamaktadır.

Ancak birlik ve beraberlik vurgusunun, özel olaylara ve genel durumlara ilişkin değerlendirmelerde Türk kültürünün onayına dayanarak geçerli olduğu da dikkat çekmektedir. Bulgular, örneklem grubuna dâhil edilen tüm atasözlerinin ortaklaşa davranışçılık ve topluluk ruhunu önceleme vurgusunu taşımadığını ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle pek çok atasözünde iletişimin özünü oluşturan birlik, beraberlik, topluluk olarak yaşamak ve hareket etmek olumlanırken nadiren atasözlerinde çoklu davranışçılığa ilişkin olumsuz yargılar bildirildiği görülmektedir. Sözgelimi birlikte iş yapmak üzere toplanan kişilerin çok olması durumunda her kafadan bir ses çıkacağını, anlaşmazlıkların belireceğini ve iş yapmanın güçleşeceğini vurgulayan “*nerede çokluk, orada bokluk*” atasözünde toplulukçuluğa ilişkin olumsuz bir gönderimde bulunulurken bireycilik ön plana çıkarılmaktadır.

⁶²⁹ Geert Hofstede, *Motivation, Leadership, and Organization: Do American Theories Apply Abroad?*, **Organizational Dynamics** 9 (1), 1980, s. 48.

⁶³⁰ Selami A Sargut, **Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim**, 3. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 185.

Birlik/beraberlik içinde olan insanın önce kendisine inanması ve güvenmesi gerektiği de atasözlerimizde karşılaşılan temalar arasında yer almaktadır. Sözelimi; insanlar bencildir, önce kendilerini, sonra yakınlarını düşünürler vurgusunda bulunan “*önce can, sonra canan*”; herkes kendi davranışlarından sorumludur, herkes hatasının cezasını kendisi çeker anlamına gelen “*her koyun kendi bacağından asılır*”; insanın kendisi herkesten önce gelir vurgusunda bulunan “*can cümleden aziz*” atasözleri bu yaklaşımı doğrulamakta ve söz konusu atasözlerinde başarılı olmak için “*suya sabuna dokunmamak*” gerektiği öğütlenmektedir⁶³¹.

Öte yandan araştırma bulgularında Türk atasözlerinin vurgularında çelişkiler olduğu düşüncesini akıllara getirmekle birlikte yazın dilinde bu durum, çelişkiden çok bakış açısı farklılığı ve söylem tezatlığı şeklinde yorumlanmaktadır. E. S. Ayaz “Türk Atasözlerinde Çelişki” adlı makalesinde bu konuya ışık tutarak şunları ifade etmektedir: “*Aynı işin iki farklı kalabalık grup tarafından yürütüldüğü bir ortamda birinci gruptakiler işbölümü, dayanışma ve uyum içerisinde sistematik bir çalışma sergilerken; ikinci gruptaki bireylerin başına buyruk hareket ettiği, her kafadan ayrı bir sesin çıktığı bir ortamda uyumsuz ve başarısız bir çalışmanın ortaya çıktığını düşünelim. Bu durumda atasözleri toplumu oluşturan bireylerin farklı kişiliklerde olmaları ve toplumsal olaylara farklı sonuçlar verebilmeleri nedeniyle çelişkili gönderimlerde bulunarak birinci gruba “bir elin nesi var, iki elin sesi var”, ikinci gruba ise “nerede çokluk, orada bokluk” ifadeleriyle öğüt verebilmektedir*”⁶³².

Bulgulardan yola çıkarak; araştırmanın ikinci varsayımı “Türk Atasözleri anlam itibarıyla iletişime/sözlü iletişime gönderimlerde bulunmaktadır.” kabul edilmiştir.

⁶³¹ Adnan Güriz, a.g.e, s. 39.

⁶³² Eyüp Sertaç Ayaz, a.g.e, s. 4.

b) Atasözlerinde Sözlü İletişim Süreci Unsurları

İletişim, temelinde üçayaklı bir oluşum olarak kabul edilmektedir. İlk ayağını düşünme/düşünerek mesajı oluşturma, ikinci ayağını konuşma/mesajı sözcükler veya simgeler yoluyla anlatabilme becerisi, üçüncü ayağını ise dinleme/anlatılanı dinleyerek anlama ve değerlendirme süreci oluşturmaktadır. İletişimin sağlıklı ve etkili bir biçimde işleyebilmesi için sözü edilen işlemlerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda temel iletişim sürecini “anlatan, anlatılan, anlayan olarak-3A” şeklinde formüle etmek yanlış olmayacaktır⁶³³. İletişimi kuramlaştırmak isteyenler de kaynak-mesaj ve alıcıyı süreci en yalın biçimde ifade eden öğeler olarak birbiriyle ilişkili kabul etmektedir. Kaynağın başlangıç, alıcının ise bitiş noktasını temsil ettiği temel iletişim sürecinde mesaj ise kaynak ile alıcı arasındaki niyetli ve amaçlı bağlantının içeriğini ifade etmektedir⁶³⁴. İletişim; semboller vasıtasıyla haber, bilgi, duygu, düşünce ve tutumların kişiler, gruplar ya da toplumlar arasında değiş tokuş edildiği karşılıklı ve dinamik bir süreç olarak tanımlandığında yapısal açıdan bir iletişim sürecinin sözü edilen üç unsur dışında; kanal, “geribildirim”, “ileribildirim”, “gürültü”, “bağlam” ve “ortak deneyim alanı” öğelerini de kapsadığı dikkat çekmektedir. Söz konusu süreç ve unsurları aynı zamanda sözlü iletişimin de içinde geçtiği koşulları da temsil etmektedir.

Sözlü olarak ortaya çıktığı bilinen atasözlerinin yüzyıllardır derlenerek yazıya geçirilmekle beraber özünde daha çok sözlü iletişimin özelliklerini taşıdığı ve sözlü iletişimin ürünlerinden oluşan sözlü edebiyatın bir alt türü olarak anıldığı bilinmektedir. Çalışmada Türk atasözlerinde özellikle sözlü iletişim unsurlarının üzerinde durulmasının yegâne sebebi budur. Öte yandan araştırma kapsamına alınan atasözlerinde bu unsurların taşınması gereken özelliklerin tanımlanması, tarif edilmesi ve ikna edici bir iletişimin nasıl oluşturulacağına ilişkin tavsiyelerde bulunulması yoluna gidildiği dikkat çekmektedir. Örneklem grubuna dâhil edilen atasözlerinde kelime/anlam itibarıyla söz konusu sözlü iletişim süreci unsurlarının taranması⁶³⁵ ile “*sözlü iletişim unsurlarının nasıl ele alındığının veya sunulduğunun*” ortaya konulması söz konusu olacaktır. Böylelikle

⁶³³ Güngör Özyiğit, **İletişimin Üç Boyutu**, Ladybirds Productions, İstanbul, 2009, s. 9.

⁶³⁴ Çiler Dursun, **İletişim Kuramı Kritik**, 1. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 11.

⁶³⁵ “Temel iletişim süreci” tanımlaması aynı sürece tabi olması nedeniyle çalışma boyunca “kişilerarası iletişim süreci” ve “sözlü iletişim süreci” ile aynı anlamda kullanılmıştır.

Holsti'nin iletişim paradigması odağında şekillendirdiği “birinci model içerik çözümlemesi” ile gerçekleştirilen araştırmada; “nasıl?” sorusuna cevap verilmiş olacaktır. TDK’nın Atasözleri ve Deyimler E-Sözlüğü; sözlü iletişim süreci unsurları olarak değerlendirilen terimlerin kelime itibariyle ve anahtar sözcük olarak kullanılarak tarandığında Tablo 3.11’deki sonuçlara ulaşılmış ancak anlamlı bulunmadığı için araştırma kapsamına alınmamıştır.

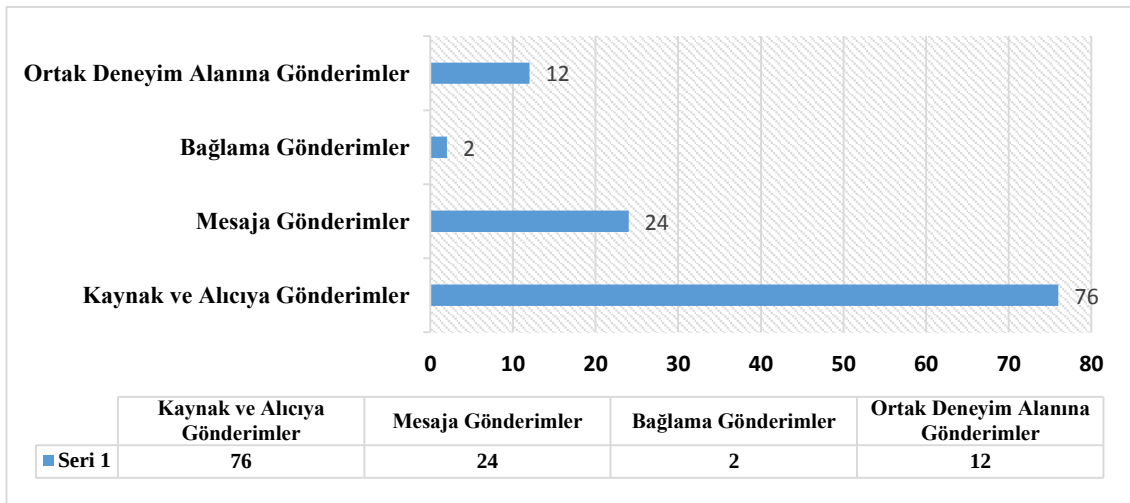
Kelime Anlamı İtibariyle Sözlü İletişim Unsurlarını İçeren Atasözleri
Alıcı kuşun ömrü az olur. Başkalarına saldırmayı alışkanlık edinen kimsenin düşmanı çok olur, bu düşmanlar onun canına kıyarlar.
Bitli baklanın da kör alıcısı olur⁶³⁶. İşe yaramaz da olsa her şeyin isteklisi bulunur.
Kör satıcının kör alıcısı olur. Herkes dengiyle iş yapar.
Gürültü istemeyen kazancı (bakırcı) dükkânına girmez (hırkasını başına çeker). Kafasını dinlemek isteyen kimse, gürültülü patırtılı işlerde görev almaz.
Ulu ağacın gürültüsü dal ile mutlu evin yakışığı döl ile. Bir ağacın dal budak salarak gürleşmesi gibi bir ailenin mutluluğu da yetiştirdiği çocuklarla pekişir, gürleşir.

Tablo 3.11: Kelime Anlamı İtibariyle Sözlü İletişim Unsurlarını İçeren Atasözleri

Bulgulardan yola çıkarak araştırmanın üçüncü varsayımı “Türk Atasözleri kelime itibariyle sözlü iletişim unsurlarına ilişkin gönderimler taşımaktadır” reddedilmiştir.

⁶³⁶ Veri tabanında aynı atasözü “Kurtlu baklanın kör alıcısı olur” şeklinde ve aynı anlamda yer almaktadır.

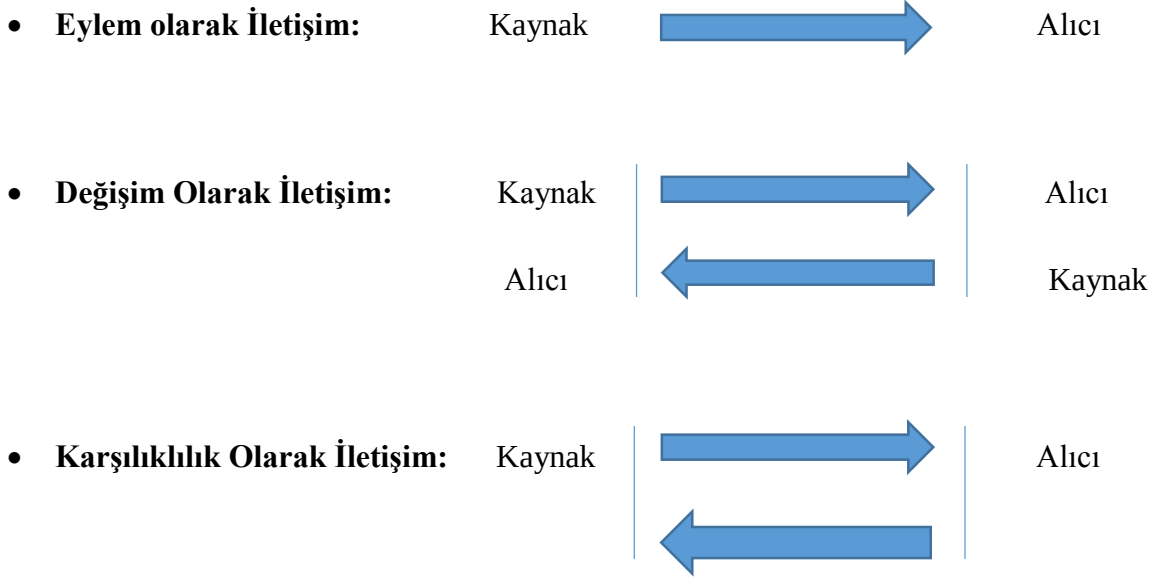
Bulgular değerlendirildiğinde kelime olarak sözlü iletişim unsurlarını içeren anlamlı bir gönderime rastlanmamış olsa da, anlam itibarıyla bu unsurları yansıtan pek çok atasözünü tespit edilmiştir. Araştırma kapsamına alınan atasözlerinde bazen belirgin bir şekilde tek bir sözlü iletişim süreci unsuruna vurgu yapılırken, bazen de aynı anda birkaç unsurun ön plana çıkarıldığı ya da tüm süreç unsurlarına aynı anda gönderimlerde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu noktadan hareketle bulguların değerlendirilmesi esnasında, ağırlıklı olarak vurgu yapılan sözlü iletişim unsurları dikkate alınmış, kaynak ile alıcı çift taraflı iletişim sürecinde birbirinin rolünü üstlendiği için beraber değerlendirilmiş ve gönderimde bulunulmayan sözlü iletişim unsurları başlıklar altına alınmamıştır. Ayrıca bütün “atasözünü metinleri”nin bir iletişim içeriği olarak “mesaj”a gönderimde bulundukları bilinmesine rağmen bu durum göz önünde bulundurulmamıştır. Anlamlı sonuçlara ulaşabilmek adına gerçekleştirilen bu uygulama ile diğer iletişim unsurları temalarına göre sınıflandırılıp çözümlendikten sonra herhangi bir unsura dâhil olmayan gönderimler mesaja gönderimde bulunan atasözleri başlığı altına taşınmıştır. Türk atasözlerinde sözlü iletişim unsurlarına yönelik örtük gönderimlerde bulunan ve söz konusu unsurlara işaret eden pek çok atasözünün varlığı tespit edilmiştir. Sözgelimi örneklem grubuna alınan toplam 158 atasözünün 76’sında (% 48) “kaynak ve alıcı”ya; 24’ünde (%25) “mesaj”a; 12’sinde (%8) “ortak deneyim alanı”na, 2’sinde (%1,2) ise “bağlam”a yönelik gönderimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu durumu Grafik 3.3 görselleştirmektedir:

Grafik 3.3: Sözlü İletişim Unsurlarına Gönderimde Bulunan Atasözlerinin Dağılımı

i. Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsuru olarak Kaynak ve Alıcı

“Eylem” olarak görüldüğü durumlarda iletişim genellikle “bildirişim” formunda tek yönlü ve kaynaktan alıcıya biçimindedir. İletişimi bir “değişim” olarak görüldüğünde ise kaynaktan alıcıya, alıcıdan kaynağa yönelik eş zamanlı ya da tam olarak karşılıklı olmayan bir bilgi akışı söz konusudur. Son dönemlerde iletişimin “karşılık” kurma işlevi daha çok göz önünde bulundurulmaya başlanmış bu nedenle iletişimin alıcı ve kaynak arasında sürekli bilgi ve mesaj değişimi olarak görülmesi gündeme gelmiştir. İletişimde alıcı ile kaynağın konumlandırılmasının farklılıklarını içeren bu durumu aşağıda verilen Şekil 3.3’te görmek mümkündür ⁶³⁷:

Şekil 3.3. İletişimde Alıcı ile Kaynağın Konumlandırılması

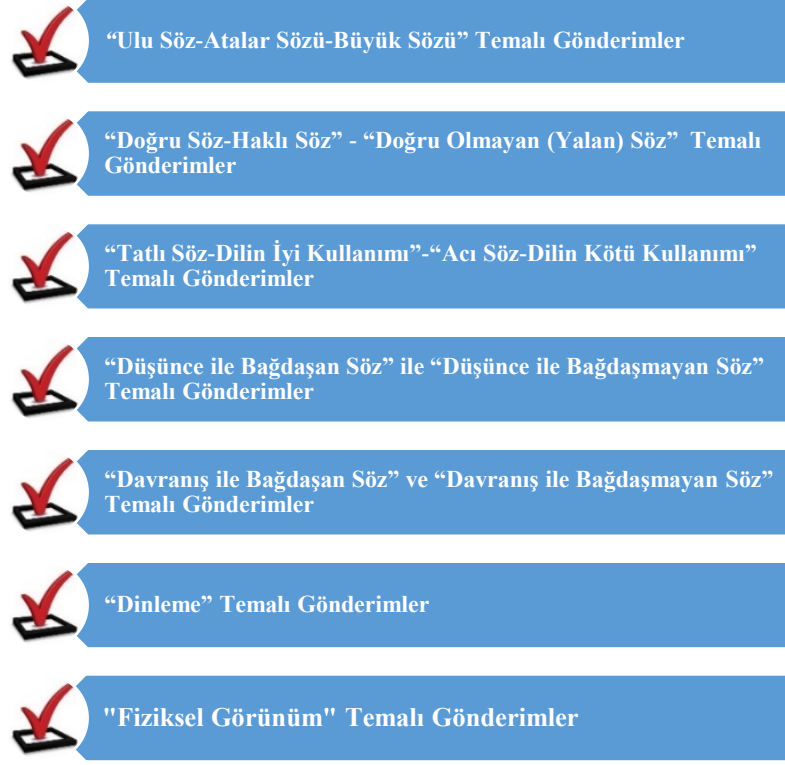
Kaynak: Nilüfer Pembecioğlu, **İletişiyorum: İletişim Teknikleri**, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 11.

⁶³⁷ Nilüfer Pembecioğlu, a.g.e, s. 11.

Araştırma kapsamında sözlü iletişim sürecinin birincil öğelerinden “*kaynak*”a ilişkin tespitler iki noktada odaklanmıştır. Bu noktalardan ilkin, “**atasözlerinin kaynağı**” oluşturmaktadır. Sözlü iletişim sürecinde “kaynak” rolünü üstlenen bir başka ifadeyle atasözlerini söyleyen “ben”, “kamu beni” olmaktadır. Atasözlerinin kamuya mal olmadan önce yeri ve zamanı geldikçe bireyler tarafından söylenmiş olması, onların gerçek söyleyeninin (kaynak) kamu beni olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Birey, kamu zekâsının deyiş gücüne sığınmak suretiyle ondan yararlanmaktadır. Öte yandan gönderen kamu beni olarak algılandığından dolayı söz konusu yargı ile bunu dile getiren birey arasına ister istemez onu bu yargının sorumluluğundan uzak tutan bir mesafe girmektedir. Ayrıca çağa ve ortama göre değişim gösterebilen atasözleri yaşamın yeni deneyimlerinde gereksinimleri tükendikçe unutulabilmekte, bu durumda kamu zekâsı unutilan atasözlerinin yerlerine yenilerini üretebilmektedir⁶³⁸. Böyle düşünüldüğünde atasözlerinin kaynağını “kamu beni”; duygu, düşünce ve öğütlerden oluşan metin kısmı “mesaj”, atasözlerinin hitap ettiği kitle yani Türk milleti de “alıcı” unsurunu temsil etmektedir. Araştırmanın amacı gereği kaynak olarak “kamu ben” inin incelemeye alınması anlamlı görülmediğinden, araştırma bulgularının ortaya koyulmasında ve yorumlanmasında kaynağa ilişkin gönderimlerin “kamu ben”i ile ilişkilendirilmesi yoluna gidilmemiştir. Odaklanılan ikinci noktayı ise “**atasözlerinde kaynak**” oluşturmaktadır. Atasözünün metin kısmında yer alan mesajlar, araştırma boyunca kaynağa ilişkin gönderimler iletişim sürecinin başlatıcısı olan birim/birimler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Bulguların yorumlanmasında ise “kaynak” ile “alıcı” unsuruna gönderimde bulunan atasözlerinin beraber ele alınması tercih edilmiştir. Sözlü iletişim sürecinde geribildirim esnasında kaynak ile alıcının birbirlerine dönüşerek sürece katkıda bulunmaları, yazın dilinde etkili bir iletişim için her iki unsurun taşımaları gereken özellikler farklı ele alınmış olsa da aynı olmaları gerektiğinin düşünülmesi ve araştırma verilerinin çok küçük gruplara ayrılması sonucunda anlamını yitirebileceği kaygısı söz konusu tercihi zorunlu kılmıştır.

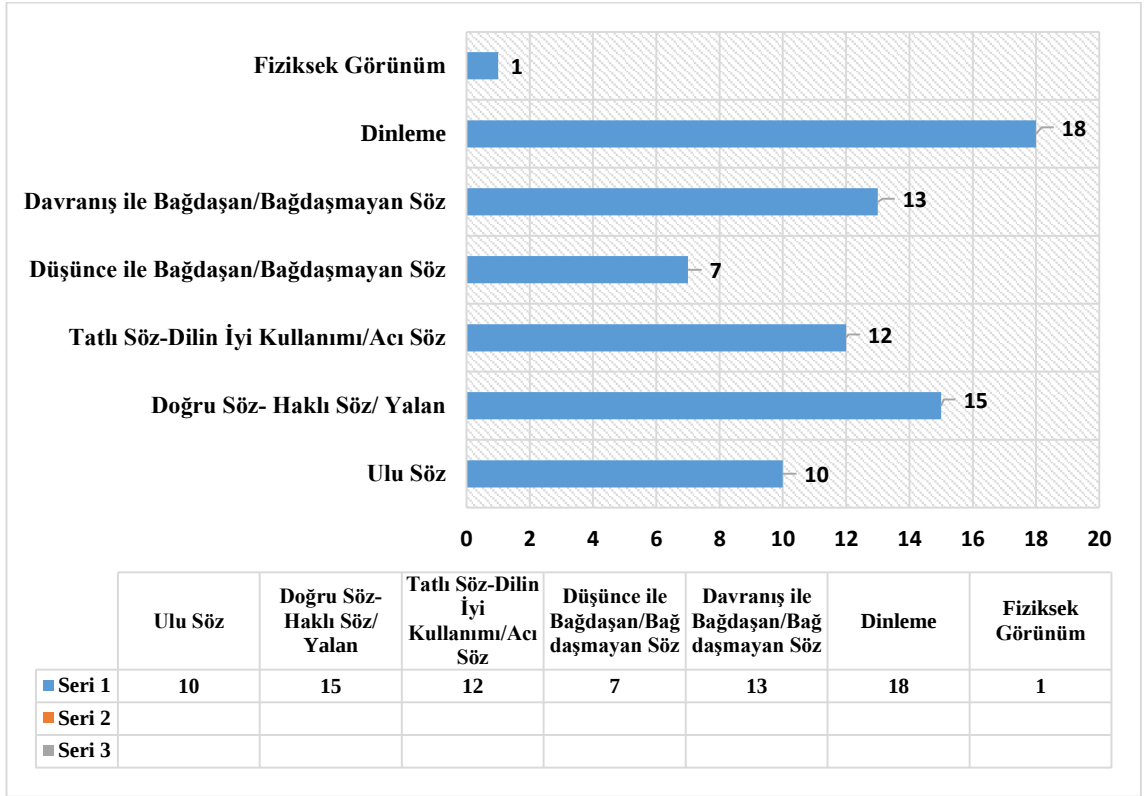
⁶³⁸ Yüksel Pazarkaya, a.g.e, s. 64-65.

Sözlü iletişim unsuru olarak kaynağa ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinde vurgulanan temaları Şekil 3.4’ te sunulan alt başlıklar halinde ele almak mümkündür:

Şekil 3.4: Sözlü İletişim Unsuru olarak Kaynak ve Alıcıya Gönderimde Bulunan Temalar

Araştırma bulguları Şekil 3.4’te sunulan alt başlıklar dâhilinde değerlendirildiğinde bir iletişim unsuru olarak kaynak ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinden 18’inin “dinleme”, 15’inin “doğru söz/doğru olmayan söz”, 13’ünün “davranış ile bağdaşan/bağdaşmayan söz”, 12’sinin “tatlı/acı söz”, 10’unun “ulu söz”, 7’sinin “düşünce ile bağdaşan/bağdaşmayan söz”, 1’inin ise “fiziksel görünüm” temalarını işlediği dikkat çekmektedir. Söz konusu temalar Grafik 3.3’te sunulmaktadır:

Grafik 3.3.: Sözlü İletişim Unsuru olarak Kaynak ve Alıcıya Gönderimde Bulunan Temaların Dağılımı

Bulgular kaynak ve alıcının iletişim sürecindeki rolünün en fazla “dinleme” boyutuyla atasözlerine taşındığını göstermektedir. Böylece yazın dilinde etkili iletişimin vazgeçilmez unsuru olarak ele alınan “dinleme”nin önemi atasözlerindeki gönderimlerinde de onanmaktadır. En az işlenen tema ise “fiziksel görünüm” olarak belirlenmiştir. Atasözlerinde bu unsurun vurgulanmamış olmasını, Türk kültüründe sözlerin güzelliğinin onu söyleyenin güzelliğinden önemli kabul edilmesine bağlamak mümkündür. Hatta dini inançların da bu düşünüşte rolü olduğu düşünülmektedir. Çünkü Türk kültüründe yaygın kabul edilişlerden biri “kalp güzelliği”dir.

a. “Ulu Söz-Atalar Sözü-Büyük Sözü” Temalı Gönderimler

Bulgular değerlendirildiğinde sözlü iletişim unsuru olarak kaynak ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinde vurgulanan ilk noktayı **“ulu söz-atalar sözü-büyük sözü”**nün oluşturduğu görülmektedir. Bu vurguyu kaynağın taşıması gereken özellikler arasında yer alan “bilgili olma”, “eğitilmiş olma”, “düzlem ve rolüne uygun davranma” özellikleri ile ilişkilendirmek mümkündür. Araştırma kapsamında büyük sözü dinlemeye” ilişkin olumlu ve olumsuz gönderimlerde bulunan atasözleri Tablo 3.12’de gösterilmektedir:

“Ulu Söz/ Atalar Sözü/ Büyük Sözü” Olumlu Gönderimler	“Ulu Söz/ Atalar Sözü/ Büyük Sözü” Olumsuz Gönderimler
Ulu sözü dinlemeyen, uluyakalır. Büyüklerin verdiği her öğüt yaşadıkları veya tanık oldukları bir olaya dayanır, bir büyüğün kulak ardı ettiğimiz sözünün önemini, başımız derde girip sızlanmaya başladığımız zaman anlarız.	Bin nasihatten bir musibet yeğdir. Yaşanan olaylar, öğütlerden çok daha etkilidir
Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar. Büyüklerinin sözünü tutmayıp onların gösterdikleri yoldan gitmeyenler toplum içinde ziyan olup giderler.	İyi nasihat verilir, iyi ad verilemez. Bir kimse başkalarına iyi öğüt verebilir ama ün veremez, kişi ünü ancak kendisi kazanabilir.
Gem almayan atın ölümü yakındır. Söz dinlemeyen hırcın kişi, davranışının büyük zararını görür..	Bir felaket bin nasihatten yeğdir. Yaşanan olaylar, öğütlerden çok daha etkilidir.
Sakalım yok ki sözüm dinlensin. Ancak yaşlı kimselerin söz ve öğütleri dinlenir.	
Su küçüğün, söz (sofra, yemek) büyüğün. 1) Temel bir ihtiyaç olan su önce küçüğe verilir, konuşmaya ise ilk önce büyükler başlar; 2) Her şeyin bir sırası vardır; kişiler bu sıralamada yaşlarına, kültürlerine vb. özelliklerine göre yer alırlar.	
Gafile kelam (söz), nafiye (söz)kelam. Gaflet uykusunda olan kişiye söz kâr etmez.	
Cahile söz (laf) anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür (zordur). Ne kadar uğraşılsa uğraşılsın deve hendekten atlatılamaz, cahile söz anlatmak bundan da zor bir şeydir.	

Tablo 3.12: “Ulu Söz/Atalar Sözü/Büyük Sözü”ne ilişkin Olumlu/Olumsuz Gönderimlerde Bulunan Atasözleri

İnsanoğlu, uzun tarihsel yolculuğunun her anında yaşama ilişkin gözlem ve deneyimlere dayanan farklı görüş ve düşüncelerini ileri sürmüştür. Doğruluğu insan toplulukları tarafından yaşanarak onaylanan ve kalıplaştırılarak dile getirilen bu düşünceler, kısa, özlü, geniş anlamlı ve nükteli özellikleriyle kuşaktan kuşağa aktarılacak varlığını devam ettirmiştir. Bir dilin söz varlığı içinde o toplumun dünya görüşünü ve anlatım gücünü ortaya koyan ve yüzyıllarca yaşayabilmeleriyle tanınan bu söz öbekleri *“halkın ortak bilgeliğinin bir ürünü”* olarak değerlendirilmektedir⁶³⁹. Kendisi halkın ortak bilgeliğinin bir ürünü olan atasözlerinde, bilgeliğe ve ulu sözlere fazlasıyla yer verildiği dikkatlerden kaçmamaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinden; eğitilmiş/bilgili/bilge kişilerin; toplumu aydınlatmış, üstün olduğu, saygıyı hak ettiği, bilginin ise toplumlara ışık tuttuğu, aklın, yüceliğin ve söylenen sözün doğruluğunun göstergesi olarak algılandığı açık bir şekilde; “bilgisizlik”, “bilmezlik” ve “cahillik” ten kaçınılması gerektiği ise örtük olarak çıkarılmaktadır. Gaflet uykusunda olan kişiye sözün kâr etmeyeceğini vurgulayan *“Gafile kelam (söz), nafile (söz)kelam”* cahile söz anlatmanın deveye hendekten atlatmaktan bile zor olduğunu vurgulayan *“Cahile söz (laf) anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür (zordur)”* atasözleri bu durumu örneklemektedir.

Atasözlerinde söz dinlemek, büyüklerin öğütlerini/nasihatlerini dikkate almak/benimsemek ve bu doğrultuda davranışlar sergilemek ve söz dinlememenin yol açacağı olumsuzluklar üzerinde durulmuştur. Çünkü büyüklerin sözlerini/nasihatlerini dinleme Türk kültüründe öğrenmenin, yaşamı devam ettirebilmenin, toplum içinde varlık gösterebilmenin ön koşulu olarak görülmektedir.

⁶³⁹ Cevdet Rende, a.g.e, s. 3.

Öte yandan Türk kültüründe bilgili olmak/bilgelik, yaş ve söylenen sözün niteliği arasında doğrudan bir bağ kurulduğu göze çarpmaktadır. Bu bağ, yaş unsurunun bilgili olmak/bilgelik, bilgeliğin ise doğru söz söyleme ile özdeşleştirilmesi sayesinde kurulmaktadır. Dolayısıyla hiyerarşik sıralama açısından yaş unsurunun Türk kültürü açısından önemli bir referans kabul edildiği ve bu önemin atasözleri aracılığıyla da nesilden nesile aktarıldığı görülmektedir. Yani atasözlerinde sözü edilen kişilerin yaşının büyük olması, yaşam deneyiminin ve bilgi birikiminin fazlalığına dayanarak sözlerinin doğruluğu ve yerindeliğini işaret etmektedir. Bu haliyle kişilere söz söyleme ayrıcalığı kazandıran yaş, söylenen sözün doğruluğunun, kabulünün, onaylanmasının ve sözün gereğinin yerine getirilmesi gerektiğinin teminatıdır. Yalnızca yaşlı kimselerin söz ve öğütleri dinleneceğini bildiren “*sakalım yok ki sözüm dinlensin*”, konuşmaya ilk önce büyüklerin başlayacağını söyleyen “*su küçüğün, söz (sofra, yemek) büyüğün*” atasözleri “yaş” unsurunun doğru söz söyleme ile özdeşleştirilmesini örneklemektedir. Bu atasözleri değerlendirildiğinde kültürel ve toplumsal açıdan yaşa yüklenen itibar açıkça kendisini göstermektedir.

Atasözlerinin yargılarını kurallara dönüştürmesi ve nasihatlere dökmesi noktasında “atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler⁶⁴⁰” olarak zihinlerde yer etmesi tesadüf değildir. Anlamlarına öğütler ve bilgece yargılar yükledikleri dikkat çeken ve ilk söyleyicileri tespit edilemeyen atasözleri, hayat prensibi olacak düşünceleri; din, ahlâk, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat olaylarından çıkan kuralları vurgulayan hikmetli cümlelerdir⁶⁴¹. Toplumun daha düzenli bir şekilde yaşamasını sağlamak amacıyla hukuk kuralları, toplumu yönetme konusunda geleneklerden ve bilhassa atasözlerinden güç almaktadır. Atasözlerinin, toplumu yönlendirme anlamında hukuk kuralları kadar etkili oldukları ve toplumun bu ihtiyaçları karşıladıkları görülmektedir⁶⁴².

⁶⁴⁰ Ömer Asım Aksoy, a.g.e, s. 37.

⁶⁴¹ Mehmet Emin Bars, a.g.e, s. 214

⁶⁴² Erman Artun, **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, 5. Basım, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 230.

Atasözlerinin doğruları zamana ve yere göre anlatması birbiriyle çelişen ifadelerle yer vermesini de beraberinde getirmekte ve değerlendirilen atasözleri arasında yaşanan olayların öğütlerden daha etkili olabileceğini ileri süren “*bin nasihatten bir musibet yeğdir*”, bir kimsenin başkalarına iyi öğüt verebileceğini ama ün veremeyeceğini, ünü ancak kişinin kendisinin kazanabileceğini vurgulayan “*iyi nasihat verilir, iyi ad verilemez*” sözü edilen çelişkiyi temsil etmektedir. Bu atasözleri arasındaki çelişki hayatta bir kesinliği olmayan, sürekli tartışılabilen birtakım olayların varlığından, akıl ile yaş arasındaki ilişkinin esnekliği ile orantısızlığından ve büyükler tarafından verilen nasihatın bireyin kendisinin tecrübeleri kadar öğretici olmayışından kaynaklanmaktadır⁶⁴³. Bu gönderimleri, Hofstede’nin güç aralığı boyutu üzerinden okumak yerinde olacaktır. Türkiye gibi güç aralığının fazla olduğu toplumlarda yaşça büyük olan kişilere yönelik iletişim biçimleri; söz konusu aralık doğrultusunda biçimlenmekte, yaşı büyük olması sözlü iletişim açısından sosyo-kültürel bir ayrıcalık anlamına gelerek bireylere öncelik sağlamaktadır. Atasözlerindeki gönderimler, iletişim düzeyleri ve edimleri kapsamında düşünüldüğünde; yaş ile bağlantılı olarak eşit düzeyli iletişimden ziyade hiyerarşik düzeyli iletişimi çağrıştırmaktadır. Bu düzeye sahip ortamlarda söz söyleme (nasihat verme) ayrıcalık, hak ve yetkisinin yaşça büyük olana verilmesi ve onlara saygı gösterilmesi, atasözlerinde de yankı bulmuştur. Nitekim araştırma kapsamına alınan atasözlerinde de büyük sözü dinlemek, sözlü iletişimde önceliği ve ayrıcalığı ulu/ata/büyük kabul edilen kişilere vermek sosyo-kültürel açıdan gerekli ve onanan bir davranış biçimi olarak sunulduğu görülmektedir. Atasözlerinde karşılaşılan bu durum, yazın dilinde güç mesafesinin fazla olduğu kültürlerde hiyerarşik sıralama gereği altta olanlardan saygı ve uysallık beklendiğine ilişkin yazılanlara karşılık gelmektedir⁶⁴⁴.

⁶⁴³ Eyüp Sertaç Ayaz, a.g.e, s. 8.

⁶⁴⁴ Asker Kartarı, a.g.e, 2001, s. 69

b.“Doğru Söz-Haklı Söz”-“Doğru Olmayan (Yalan) Söz” Temalı Gönderimler

Bulgular değerlendirildiğinde sözlü iletişim unsurları olarak kaynak ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinde vurgulanan ilk noktayı **“doğru söz-haklı söz”**ve **“doğru olmayan (yalan) söz”** ün oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu vurguyu kaynağın ve alıcının taşıması gereken özellikler arasında yer alan “bilgili olma”, “eğitilmiş olma”, “güvenilir olma”, “tanınma”, “saygın olma” özellikleri ile ilişkilendirmek mümkündür. Araştırma kapsamında “doğru söz -haklı söz” ya da “doğru olmayan (yalan) söz” söylemeye gönderimde bulunan atasözleri olumlu ve olumsuz boyutları ile aşağıdaki Tablo 3.13’de gösterilmektedir:

Olumlu Gönderimler	Olumsuz Gönderimler
Haklı söz, haksız Bağdat’tan çevirir. Doğru söz, yanlış yolda çok ilerlemiş kişiyi bile yola getirir.	Dünya tükenir, yalan tükenmez. Dünyada çok sayıda yalancı vardır, bunları huylarından vazgeçirmek de imkânsızdır.
Doğru söz acıdır. Eksikleri, yanlışları, yolsuzlukları bütün çıplaklığıyla ortaya koyan ve eleştiren söz, bu işi yapanlara acı gelir. ⁶⁴⁵	Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar. Doğru olmakla birlikte başkalarının işine gelmeyen sözleri söyleyenlerin sevilmediğini anlatan bir söz.
Doğru söz yemin istemez. Sözün doğruluğunda kuşku yoksa yemine gerek yoktur.	Doğru söyleyenin bir ayağı üzengide gerek. Doğru sözlü olan kişi sevilmeyen, istenmeyen kişi olacağı için bulunduğu yerden ayrılmaya hazır olmalıdır.
Eğri oturup doğru konuşalım. Birisine karşı tutumumuz ne olursa olsun doğruyu söylemeliyiz.	Doğru söyleyenin tepesi delik olur. Sözüm bir kimseye dokunur mu? diye düşünmeyerek doğruyu söyleyen kişi çok düşman kazanır.
Eğriye eğri doğruya doğru. Gerçek neyse aynen belirtilmelidir.	Dilin kemiği yok. İnsan doğru veya yanlış her şeyi söyleyebilir.
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar. Söylenen söz yalansa durum çok geçmeden anlaşılır.	
Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış. Yalan söylemeyi huy edinen kimsenin sözlerine, gerçeği söylediği zaman bile inanılmaz.	
Ardıcın közü olmaz, yalancının sözü olmaz. Ardıç ağacının ateşi çabuk geçer, kül olur; yalancının sözü de böyledir, ona da güvenilmez.	
Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar (olur)⁶⁴⁶. Bir sözün yalan olduğu çabuk anlaşılır ve söyleyen toplum içinde utanılacak bir duruma düşer.	
Ağlar gözden, sahte sözden kendini sakın. Kendini acındıranlardan kork.	

Tablo 3.13: “Doğru Söz”e ilişkin Olumlu- Olumsuz Gönderimlerde Bulunan Atasözleri

⁶⁴⁵ Veri tabanında bu atasözü aynı anlamı taşıyan “Ramazanda yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayramda yüzü kara olsun” şeklinde de yer almaktadır.

⁶⁴⁶ Veri tabanında bu atasözü aynı anlamı taşıyan “Hak söz ağıdan acıdır.” şeklinde de yer almaktadır.

Kişilerarası iletişim süreci sürdürülürken duygu ve düşüncelerin ifade edilmesinde dilin nasıl kullanılacağı kararı kişinin kendi iradesine bırakılmaktadır. Ancak Türk kültüründe ağızdan çıkan sözün niteliğinin kişinin değerini belirlediğine inanıldığından dolayı Türk kültürünün aynası olan atasözlerinde söz konusu iradeye birtakım müdahaleler olduğu dikkat çekmektedir. Böylece toplum tarafından onaylanan bir değer olarak görülen ve sağlıklı iletişimin gereklerinden sayılan doğru sözün iletişim esnasında kişiye saygınlık, itibar, güvenilirlik sağlayacağı ve sonrasında da söylenecek olan sözlerin geçerliliğini teminat altına alacağı vurgulanmaktadır. Buna karşın “doğru olmayan/yalan söz”ün, onu söyleyen kişiyi toplum nazarında itibarsızlaştırdığının, değersizleştirdiğinin ve acınacak duruma düşürdüğünün altı çizilmektedir. Çünkü Türk toplumundaki yaygın inanişâ göre yalan söylemenin telafisi mümkün değildir. Telafi yoluna gidildiğinde, oluşan hayal kırıklıklarını bertaraf etmek ve kaybedilen güveni yeniden kazanmak oldukça meşakkatlidir. Araştırma kapsamında ele alınan çoğu atasözünde “kötülüklerin anası” olarak görülen ve onaylanmayan bir davranış olarak ele alınan “*yalan*”, uzak durulması gereken bir eylemi temsil etmektedir. Bu doğrultuda doğru söz söyleme/doğru konuşma davranışının onandığı atasözü sayısının azımsanmayacak kadar çok olduğu araştırma bulgularıyla doğrulanmıştır. Tabloda “olumlu gönderimler” adı altında sunulan atasözleri doğru söylemenin hikmetlerine dikkat çekmektedir.

Bazı atasözlerinde toplum tarafından onaylanan “doğru konuşma/yalan söylememe” davranışını pekiştirmeye yönelik ifadeler yerine yalan söyleme durumunda karşılaşılabilecek olumsuzluklar vurgulanırken; bazı atasözlerinde de doğru söyleme davranışının yol açabileceği olumsuzluklar tarif edilmektedir. Söz konusu tarifi, atasözleri arasında anlamsal bir çelişki olduğuna yormak mümkünse de “yalan söylenmesinin doğruluğuna” veya “doğru konuşulmaması gerektiğine” dair bir öğüt şeklinde değerlendirmek yanlış olacaktır. Yazın dilinde her atasözünün bir kural niteliği taşıdığı kabul edilmekle birlikte yaşanan olayların veya karşılaşılan durumların çelişkilerle dolu olmasının sözü edilen aykırılıklara/anlamsal çelişkilere yol açtığı ve böyle durumların da atasözlerinde yer alması gerektiği ileri sürülmektedir. Öte yandan aynı olayın; değişik koşullar altında ayrı ayrı sonuçlar verebilmesi de farklı zamanlarda

birbirini tutmayan düsturların ortaya çıkmasına yol açtığı kaydedilmektedir⁶⁴⁷. Diğer bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde atasözleri arasındaki bu çelişkinin toplumsal/bireysel çıkarlar ile toplum/birey vicdanı arasındaki çatışmadan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü doğru söylemek, evrensel bir erdem olarak nitelendirilse de bu eylemin her zaman bireyin/toplumun faydasına olmayabileceği ya da her koşulda birey tarafından tercih edilmeyebileceği çok açıktır. Yani kişiler karşılaştıkları olguların (yalan-doğru, iyi-kötü vb.) çatışması sonucunda ağızlarından çıkacak söz konusunda vicdanları ile çıkarları arasında seçim yapmak zorunda kalabilmektedir. Bu durum anlamsal çelişkileri ile atasözlerinde de kendisini göstermektedir⁶⁴⁸.

M. Bilgin'e göre; toplumların bilgeliklerini yansıtan atasözlerinin bazılarında erdemliliğe, bilime, çağdaş düşünceye ters düşen yargılara, yanlış yönlendirmelere rastlamak mümkün olmaktadır. İnsanın dâhil olduğu hiçbir olay, durum ve süreçte genelleme yapılamaması, Türk sözlü kültüründe anlamları birbiri ile örtüşmeyen atasözlerinin varlığını da beraberinde getirirken bu durumun atasözlerinin kural olma niteliğine halel getirmediği göze çarpmaktadır⁶⁴⁹. Nitekim sunulan tablonun “olumsuz gönderimler” bölümü değerlendirildiğinde Türk kültüründe yalan söylemenin kötü sonuçlar doğurabileceğini bildiren atasözleri ile doğru söylemenin kötü sonuçlara yol açabileceğini belirten atasözlerinin birlikte yaşadıkları dikkatlerden kaçmamaktadır.

Atasözlerini, gelişi güzel söylenmiş güzel sözler olarak değil, bir ulusun fikir ve ruh kaynağından süzülüp damlamış birer öz olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu anlamda atasözleri, ulusların dini inanışlarını, törelerini, geleneklerini ve göreneklerini yansıtan birer billur ayna görevi görmektedir⁶⁵⁰. Türk kültüründe “söylenilen sözün doğruluğu” ya da “doğru konuşmak”; sosyal, kültürel boyutu ile olduğu kadar dini boyutlarıyla onaylanan bir iletişimsel davranıştır ve yemin etmeye gerek kalmayacak bir

⁶⁴⁷ Ömer Asım Aksoy, a.g.e, s. 29-30

⁶⁴⁸ Eyüp Sertaç Ayaz, a.g.e, s. 5.

⁶⁴⁹ Muhittin Bilgin, **Anlamdan Anlatıma Türkçemiz**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 63.

⁶⁵⁰ Ferit Birtek, a.g.e, s. 3.

nitelikte gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda atasözlerinde toplumun dini değerlerine yer verildiği hatta anlam bakımından ayet ve hadislerle uygun düştüğü görülmektedir. Bu durumu halkın dini kuralları öğrenirken ve öğretirken atasözlerini kullanmasına bağlamak mümkündür⁶⁵¹. Araştırma bulguları arasında yer alan ve bir sözün yalan olduğunun çabuk anlaşılacağını ve yalan söyleyenin de toplum içinde utanılacak bir duruma düşeceğini vurgulayan “*Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar (olur)*” atasözü, dini inanışların sözü edilen eğitici ve öğretici etkisinin altını çizmektedir.

c.“Tatlı Söz-Dilin İyi Kullanımı”-“Acı Söz-Dilin Kötü Kullanımı” Temalı Gönderimler

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde sözlü iletişim unsuru olarak kaynak ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinde vurgulanan ikinci noktayı “*tatlı söz-dilin iyi kullanımı*” ve “*acı söz-dilin kötü kullanımı*”nın oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu vurguyu, kaynağın ve alıcının taşıması gereken özellikler arasında yer alan “kodlama yeteneğini taşıması”, “iletişim becerisine sahip olması” özellikleri ile ilişkilendirmek mümkündür. Araştırma kapsamında kelime ve anlam itibarıyla noktayı “*tatlı söz söylemeye-dili iyi kullanmaya*”, “*acı söz söylemeye-dili kötü kullanmaya*” gönderimde bulunan atasözleri olumlu ve olumsuz boyutları ile Tablo 3.14’te gösterilmektedir:

⁶⁵¹ Rıdvan Öztürk ve Osman Uyanık, **Kumuk Atasözleri ve Deyimler**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 11

Tatlı Söz	Acı Söz
Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. Gönül alıcı, okşayıcı sözlerle karşımızdakinin inadi yenilebilir.	El elden kalmaz, dil dilden kalmaz. Bir kişi başkasına vurursa o da ona vurur, başkasına kötü söz söylerse diğeri de kendisine kötü söz söyler.
Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok? Görüştüğün kimseyi ağırlayacak, onun istediklerini yapacak durumda olmayabilirsin ama tatlı dille onun gönlünü hoş edebilirsin.	El yarası onulur, dil yarası onulmaz. Silahla açılan el yarası çabukça iyi olur ama kötü sözle açılan gönül yarası kolay kolay kapanmaz.
İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez; tatlı dilinden başka nesi var. İnsan kendisini ancak tatlı diliyle sevdirebilir.	Dilin cirmi küçük, cürmü büyük. Dil küçük bir nesnedir ama söylediği kötü sözlerle kişinin başını belaya sokarak büyük suç işler.
	Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü. Kendin hakkındaki kötü düşüncelerimi veya bildiklerimi bana söyletme.
	Kötü söyleme eşine, ağı katar aşına. İlişkide bulunduğun kimseleri sözlerinle incitme, kötöleme ki onlar da sana daha büyük kötülük yapmasınlar.
	Dost sözü acıdır ⁶⁵² . Yakınlarımız, eksikliklerimizi çekinmeden söylerler.
	Ağızdan hayır çıkmazsa bari şer söyleme. Lehte konuşmuyorsun, hiç olmazsa aleyhte de konuşma.
	Dilini eşek arısı soksun. Hoşa gitmeyen bir şey konuşan kimseye söylenen bir ilenme sözü.
	Dili olsa da söylese (anlatsa). Cansız nesneler konuşabilseler bazı olaylara tanıklık da edebilirler.

Tablo 3.14: “Tatlı Söz-Acı Söz”e ilişkin Gönderimde Bulunan Atasözleri

Sözün güzel bir şekilde söylenmesi ya da mesajın etkili kodlanması sağlıklı iletişim kurmanın koşulları arasında yer alarak kimi zaman gerçekleşmesi imkânsız şeyleri bile mümkün kılmakta ve sorunların kolaylıkla çözülmesini sağlamaktadır⁶⁵³. Atasözlerinde bu öngörüğü destekleyecek şekilde dilin önemli bir güç ve zenginlik kaynağı olduğunun altının çizildiği ve kişilerarası iletişim boyutuyla toplumsal hayatta önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır⁶⁵⁴. Atasözlerinde de dil, iyi kullanıldığında kişiyi sevinebilir kılan, ona saygınlık kazandırarak gerek hayatında gerekse işinde her kapıyı açan ve kolaylık sağlayan olumlu bir işleve sahipken kötü kullanıldığında, kişiyi zor durumda bırakan ve felaketlere sürükleyen olumsuz bir unsur olarak ele alınmaktadır. Böylece dilin kişiye iyilik veya kötülük getirmesi onu kullanan kişiye bağlı olduğu da örtük bir şekilde vurgulanmaktadır.

⁶⁵² Veri tabanında bu atasözü “*Dost acı söyler*” şeklinde ve aynı anlamda yer almaktadır.

⁶⁵³ Abdulkadir Atıcı, a.g.e, s. 148.

⁶⁵⁴ Berke Vardar, a.g.e, s. 12.

Büyük Türkçe Sözlük'te “iyi” kelimesinin başta “istenilen, beğenilen, kötü karşıtı”, “bol, çok, aşırı”, “uğurlu, hayırlı, iyilik getiren”, “esen, sağlıklı”, “yerinde, uygun, yararlı”, “doğru olan”, “yeterli” olmak üzere pek çok anlamı bulunmaktadır⁶⁵⁵. “Kötü” kelimesi ise “istenilen, beğenilen nitelikte olmayan, fena, iyi karşıtı”, “zararlı, tehlikeli”, “kişi veya toplum üzerinde olumsuz etkileri olan⁶⁵⁶” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu anlam çeşitliliğine rağmen atasözlerinde çoğu zaman “iyi” ve “kötü” kavramlarının içerdiği niteliklerden sadece bir tanesini karşılamak için kullanıldığı, böylece anlatımı basite indirgeme yoluna gidildiği görülmektedir.

Ulusların değer yargılarını anlatan ve yüzyıllar boyu edinilen yaşam deneyimlerini içeren atasözleri ait oldukları ulusun düşünce, özlem, eleştiri, gözlem ve yargılarını dile getirmektedir. Bu açıdan atasözleri, her zaman iyi, güzel, doğru olanı yaratma sürecinde uyulacak ilke ve kuralları öğütleyen yapıcı bir dünya görüşünün sözcüsü olarak bilinmektedir⁶⁵⁷. İnsanı merkezine alarak toplumda herkesin örnek alacağı tutarlı bir insan tipini oluşturmaya çalışan atasözleri toplumun dününde, bugününde ve yarınında geçerli olacak yaşam biçimlerini ve ahlâk kurallarını belirleyerek toplum düzeninin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır⁶⁵⁸.

Çözümlenen atasözlerinde “iyi” kapsamında “tatlı söz/tatlı dil/buğday dil”, “hoşa giden söz”, “güzel söz”, “gönül alıcı, okşayıcı söz” anlamlarına yoğunlaştığı ve bu anlamların sözlü iletişimdeki rolü gereği övüldüğü tespit edilmiştir. “Kötü” kavramıyla ise “acı söz/acı dil”, “tatsız söz”, “kötü söz/kötü söylemek”, “hakaret etmek”, “şer söylemek”, “aleyhte söylemek” gibi anlamlar ön plana çıkarılarak “söylenen sözün” ya da “sözü söyleyişin” olumsuz niteliklerine ağırlık verildiği ve bunlardan uzak durulması gerektiğine ilişkin telkinlerde bulunulduğu görülmektedir. Birbirinden keskin çizgilerle

⁶⁵⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.548ff8cd3a7108.83839293, Erişim Tarihi: 20.05.2015

⁶⁵⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.548ff8c9b06cb6.85753264 Erişim Tarihi: 20.05.2015

⁶⁵⁷ Yusuf Çotuksöken, a.g.e, s. 9.

⁶⁵⁸ Bars Mehmet Emin, a.g.e, s. 213-214.

ayrılmaları mümkün olmayan ve hayatın içinde beraber bulunan “iyi” ile “kötü” kavramlarının, karşıtlarını anlamlı kılarak daha belirgin hâle getirmesi konunun diğer boyutunu oluşturmaktadır. Bu ikilemin değerlendirme kapsamına alınan atasözlerine de yansıdığı, kimi atasözlerinde iyiye bakışın tek yönlü olmadığı ve “iyi” kavramının aynı atasözü içinde zıttı olan “kötü” ile bir arada verilerek anlatımda karşılaştırmalara başvurulduğu gözlenmiştir. Böylelikle atasözünün birinci bölümünde dilin iyi kullanımı, tatlılığı, güzelliği; ikinci bölümünde de dilin kötü kullanımı, tatsızlığı, acılığı vurgulanarak zıt anlamlarla ifade güçlendirilmiştir⁶⁵⁹. Gönül alıcı, okşayıcı sözlerle karşımızdaki kişinin inadının yenilebileceğini ifade eden “*Acı (kötü) söz insanı (adamı) dinden çıkarır, tatlı söz yılanı inden çıkarır*”⁶⁶⁰ ve güzel bir konuşmayı dinlemeyi herkesin sevdiğinin altını çizerek sıkıcı bir konuşmayı dinlemek zorunda kalanların, sıkıldıklarını belli etmekten kendilerini alamadıklarını vurgulayan “*Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir*” atasözleri karşılaştırmalı anlatım içeren örnekler arasında yer almaktadır.

Atasözlerinde bir yandan gerçekler/yaşam deneyimler vurgulanırken, öğüt verilirken diğer yandan da güçlü bir benzetme ile somutlaştırma, nükteli ve hoş a giden yakıştırmalardan yararlanma yoluna gidilmektedir. Hatta bazı atasözlerinin, sadece tek bir anlama/yoruma değil çeşitli anlam ve yorumlara açık bir özellik taşıdığı bilinmektedir. İncitici bir sözle kırılan bir gönlün bir daha eski duygulara sahip olamayacağını anlatan “*El yarası onulur, dil yarası onulmaz*” atasözü soyut kavramların somutlarla bağdaştırılması açısından bu tür özlü sözlere örnek olarak göstermek mümkündür⁶⁶¹.

Araştırma bulguları sözlü iletişim biçimleri çerçevesinde değerlendirildiğinde; bu grupta yer alan atasözlerinin “*destekleyici iletişim*” ile örtüştüğü düşünülebilir.

⁶⁵⁹ Ercan Alkaya, a.g.e, s. 62 ve Berrin Akçalı, *Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki İyi, Kötü Kavramlarının Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi*, Turkish **Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic** Volume 8/9 Summer 2013, P. 403-428, Ankara. s. 415’den derlenmiştir.

⁶⁶⁰ Veri tabanında bu atasözü “*Acı (kötü) söz insanı (adamı) dinden çıkarır*” şeklinde aynı anlamda bulunmaktadır.

⁶⁶¹Doğan Aksan, a.g.e, 2011, s. 190-191

d.“Düşünce ile Bağdaşan Söz” ile “Düşünce ile Bağdaşmayan Söz” Temalı Gönderimler

Araştırma bulguları itibariyle sözlü iletişim unsuru olarak kaynak ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinde işaret edilen üçüncü noktayı **“düşünce ile bağdaşan söz”/“düşünce ile bağdaşmayan söz”** oluşturmaktadır. Bu noktayı kaynağın ve alıcının taşıması gereken özellikler arasında yer alan “kodlama yeteneğini taşıması”, “iletişim becerisine sahip olması” özellikleri ile ilişkilendirmek mümkündür.

Araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinden “düşündüğünü söylemeye” ya da “özü sözü bir olma” olarak ifade edilebilen davranış şekline gönderimde bulunanlar Tablo 3.15’te gösterilmektedir:

Dervişin fikri ne ise zikri de odur. İnsan, önem verip düşündüğü şeyi konuşmaktan kendini alamaz.
El ağzına bakan, karısını tez boşar. Kişi, özel hayatı ile ilgili ciddi konularda başkasının düşüncesiyle değil kendi düşünceleriyle karar vermelidir.
Acıkan ne olsa yer, acıyan ne olsa söyler. Geçim sıkıntısı içinde bulunan kişi geçinebilmek için her yolu dener, her işi yapar, canı yanan kişi de sonunu düşünmeden ağzına geleni söyler.
Bülbülün çektiği dili belası. İlerisi düşünülmeden söylenen söz insanın başına dert açabilir.
Isırarak it (köpek) dişini (dişlerini) göstermez. Kötülük edecek kimse önceden haber vermez, belli etmez.
Söyleyene bakma, söyletene bak. İçinden geleni söyleyen bir kişinin sözlerine inanmak istediğimiz için bu sözleri ona Tanrı söyletiyor diye düşünürüz.
Baş dille tartılır. Kişinin aklı, söylediği sözlerle ölçülür.

Tablo 3.15: “Düşünce ile Bağdaşan Söz” ve “Düşünce ile Bağdaşmayan Söz”e Gönderimde Bulunan Atasözleri

Birbiri ile iç içe geçmiş iki kavram olarak değerlendirilen “dil” ile “düşünce” arasındaki ilişki yıllardır bilim adamları tarafından farklı açılarla ele alınmış ve dil olmadan düşüncenin gerçekleşemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Sözü edilen bakış açısına göre dili, düşüncenin altyapısı ve insan olmanın da koşulu olarak değerlendirmek mümkündür⁶⁶². Toplumların düşünce şemalarını ele veren dil, o toplumu oluşturan bireylerin davranışları ya da düşünce yapısı üzerinde son derece etkili olan sosyolojik eğilimleri bünyesinde barındırmaktadır. Çünkü birey duyu organları ile algıladıkları vasıtasıyla çevresinde gelişen olay ve olguları yorumlamaktadır. Bu anlamda kalıplamış sözler, bildirdiği hükümler yoluyla bireye neyi, nasıl düşünmesi, nesnelere/canlılara hangi açıdan bakması ve düşündüklerini nasıl dile getirmesi gerektiğine ilişkin yönlendirmelerde bulunabilmekte hatta zihinsel bir baskı uygulayabilmektedir⁶⁶³.

Dilin duyguları etkileme ve heyecanları uyarma konusundaki rolünü göz ardı etmeyen atasözlerinde sözün düşünceden sonra geldiğinin, davranış ve dili düşüncenin yönlendirmesi gerektiğinin üzerinde durulmaktadır. Düşünce ile sözün birbiriyle bağitlanarak yorumlanmasını gerekli kılan bu yaklaşım kişinin ağzından çıkan sözü değerli kılan unsurun düşünce, düşünceyi değerli kılan unsurun ise söz olduğunu doğrulamaktadır. Bu bağlamda atasözleri kişilerin söz söylemeden önce düşünmesi ve sözlerinin etkilerini öngörmesi gerektiğini öğütlemektedir⁶⁶⁴.

İletişimin anlamı yüzeysel ilişkilerde değil derinliklerde gizlidir. Ruhun derinliğine inmeden yalnızca dil vasıtasıyla kurulmaya çalışılan iletişim, sığ ve yetersiz kalmaktadır. Bu anlamda düşünmeden konuşan, yalnızca söz söyleyen ama yaşayıp uygulayamayan bir anlayış iletişimde geçerliliğini yitirmiş demektir⁶⁶⁵.

⁶⁶² Meliha Tosunoğlu ve Deniz Melanlıoğlu, *Türkçe Bilim Dilidir Konusunda Türk Bilim Adamlarının Görüşleri I. Uluslararası Kitle İletişim Araçlarında Türkçenin Kullanımı Bilgi Şöleni Bildirileri 16-17 Nisan 2009*, TDK ve Kırıkkale Üniv. Yayını, Kırıkkale, s. 687.

⁶⁶³ Zekerya Batur, a.g.e, s.582.

⁶⁶⁴ İhsan Kurt, *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, KB Yayınları, Ankara, 1991, s. 53-58.

⁶⁶⁵ Ertuğrul Yaman, a.g.e, 2011, s. 26.

“İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa” atasözüyle de dile getirildiği gibi insanları hayvanlardan ayıran en yüce nitelik düşünmeden gelişigüzel sözcük sarf etmeksizin düzgün anlatımlı konuşabilmektir. “Boğaz dokuz boğumlu” sözü ile kast edilen de zaten budur. Kişinin zihninde tasarladıklarını önce düşünmesi, gerekiyorsa sözcüklere dökmesi sağlıklı iletişimin vazgeçilmez bir şartını oluşturmaktadır⁶⁶⁶.

e.“Davranış ile Bağdaşan Söz” ve “Davranış ile Bağdaşmayan Söz” Temalı Gönderimler

Araştırma bulguları itibariyle sözlü iletişim unsuru olarak kaynak ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinde vurgulanan dördüncü noktayı *“davranış ile bağdaşan söz”* ve *“davranış ile bağdaşmayan söz”* oluşturmaktadır. Bu noktayı kaynağın ve alıcının taşıması gereken özellikler arasında yer alan “kodlama yeteneğini taşıması”, “düzlem ve rolüne uygun davranması” ve “iletişim becerisine sahip olması” özellikleri ile ilişkilendirmek mümkündür.

Araştırma kapsamına dâhil edilen ve *“söylenen sözler ile uyumlu davranışlar sergileme”* olarak ifade edilebilen davranış şekline gönderimde bulunan atasözleri Tablo 3.16’da gösterilmektedir:

⁶⁶⁶ Nüzhet Şenbay, *Söz ve Diksiyon Sanatı*, 27. Basım, YKY Yayınları, İstanbul, 2010, s. 11.

Ağanın gözü, yiğidin sözü. Çalışanlarını gereği gibi yöneten ve çalıştıran kişi iyi bir yöneticidir, sözünün eri olan kimse de yığittir.
Yiğidin sözü, demirin kertiği. Mert adamın ağzından çıkan söz demire kazınmış çentik gibi kalıcı olur; dediğini yapar, sözünden dönmez.
Söz ağızdan çıkar. Mert olan kişi, sözünde durur; verdiği sözü yerine getirir.
Büyük lokma ye büyük söz söyleme. Başaramayacağın, sonuçlandıramayacağın bir konuda kesin sözler söyleme.
Kuru laf (söz) karın doyurmaz. Boş sözlerle olumlu iş yapılamaz.
Lafla (söz ile) peynir gemisi yürümez. Şöyle yaparım, böyle yaparım demekle yapılması gereken iş yapılmaz.
Bal bal demekle ağız tatlanmaz. Sözde kalan dilek ve tasarıların iş bitirmede hiçbir etkisi olmaz.
Ateş demekle ağız yanmaz. Kişi, zararlı bir eylemin sözünü etmekle kendisini zarara sokmuş olmaz.
Dilden gelen elden gelse, her fukara padişah olur. Kişi her söylediğini yapamaz, her dilediğini elde edemez.
Dile gelen ele gelir. İnsanlar yapacakları işler hakkında önce konuşurlar, sonra da o işi gerçekleştirirler.
Ele verir talkını (telkini), kendi yutar salkımı⁶⁶⁷ Kendisinin inanmadığı ve tutmadığı öğütleri başkalarına kolayca verir.
Dille düğümlenen, dişle çözülmez. Verdiği sözü yerine getirmeyen kişi, sebebi sorulduğu zaman kendini savunmakta zorlanır.
İnsan sözünden (ikrarından), hayvan yularından tutulur. Yularından tutulan hayvan başka yöne sapamadığı gibi insan da söylediği sözün dışına çıkamaz. ⁶⁶⁸

Tablo 3.16: “Davranış ile Bağdaşan Söz” ve “Davranış ile Bağdaşmayan Söz”e Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tablodan görüldüğü üzere kaynak ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinde kişinin düşünerek söz söylemesinin yanı sıra ağzından çıkan söz doğrultusunda davranışlar sergileyerek toplumda değer kazanacağı da vurgulanmaktadır. Söz verme, Türk kültüründe yaşamın direğini oluşturmakta ve adeta insanın niteliğini tanımlamaktadır. Nietzsche’nin “*İnsan söz verebilen bir hayvandır*” sözü de bu önemi doğrulamaktadır. Çünkü insan; sözünü tutsa da tutmasa da, söz vermenin önemini ve beraberinde getirdiği güçlüklerin farkında olsa da olmasa da, söz vermeden yaşayamamaktadır. Hangi sözün verildiği, sözü verenin kişinin verdiği sözü hangi

⁶⁶⁷ Veri tabanında bu atasözü “*halka verir talkını (telkini), kendi yutar salkımı*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

⁶⁶⁸ Veri tabanında bu atasözü, “*Hayvan yularından, insan ikrarından(sözünden) tutulur*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

tutumla yaşamına uyguladığı ise yaşamının dizgisini belirlemektedir⁶⁶⁹. Türk kültürünü yansıtabilecek şekilde atasözlerinde verilen sözün gereğinin yerine getirilmesi ve adeta bir “senet” gibi algılanarak borcun ödenmesi öğütlenmektedir. Çünkü toplum, kişilerden söz söylemekle yetinmeyerek söylediği sözü uygulamasını yani söylediği sözleri yaptığı işlerle pekiştirmesini istemekte ve verdiği mesajlarla kişileri bu doğrultuda güdülemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla yerine getirilemeyecek sözlerin söylenmemesinde, söz veriliyorsa da tutulmasında fayda bulunmaktadır. Atasözlerinde söylediği sözü yerine getirmeyen, konuşmakla yetinen ve eyleme geç(e)meyen kişiler yerilmekte ve alaya alınmaktadır⁶⁷⁰.

Köklü bir tecrübenin bilgisi olarak binlerce defa denenmiş ve doğruluğu kanıtlanmış genel gerçekleri ifade eden atasözlerinde söz vermenin ileri boyutu “yemin etme” olarak tarif edilmektedir. Kişilerin geri dönüşü olmayacak sözlerden kaçınmayı ve büyük yeminler etmekten uzak durmayı ancak tüm hayatına bedel tecrübelerle kazanabileceğine dikkat çekerek onlara “başaramayacağın, sonuçlandıramayacağın bir konuda kesin sözler söyleme” uyarısında bulunan “*Büyük lokma ye büyük söz konuşma*” ve sözün doğruluğunda kuşku yoksa yemine gerek olmadığını bildiren “*Doğru söz yemin istemez*” atasözü bu vurguyu temsil etmektedir.

f. “Dinleme” Temalı Gönderimler

Kişilerarası iletişim sürecinde gönderilen mesajların tam ve doğru anlaşılması önemli iletişim sorunlarına yol açmaktadır. Bu sorunların yaşanmaması ve anlatılanların daha iyi anlaşılabilmesi için kişilerin kendilerini dinleme bilgi ve becerileri ile donatmış olması gerekmektedir. Zira iletişimde karşılaşılan engellerin çoğunun dinleme kusurlarından kaynaklandığı ve iletişimin kalitesini arttırmanın, dinlemeyi öğrenmekten geçtiği ileri sürülmektedir⁶⁷¹. Bu bakımdan dinlemenin, kişinin söylenenleri algılayıp

⁶⁶⁹ Nermi Uygur, **Bütün Yapıtlarına Doğru Dilin Gücü-Denemeler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.31-32.

⁶⁷⁰ Walter J. Ong, a.g.e, s. 21.

⁶⁷¹ Fatih Polat, a.g.e, s. 19.

anlamlandırmasını ifade etmesi ve konuşmanın algılanma boyutunu oluşturmada dikkat çekicidir. Kişiler arasında kurulan iletişiminin, yaklaşık %90'ının sözel olarak gerçekleştiği bilinmektedir. Kurulan iletişimin sadece yarısının kısa bir süre sonra hatırlanabildiği, birkaç saat sonra dinlenen konunun sadece %20-25'inin anımsanabildiği ve etkili dinleme teknikleri kullanıldığında bu oranın önemli oranda arttırılabildiği de ileri sürülmektedir⁶⁷².

Kişilerarası iletişim sürecinde dinleme, tarafların birbirlerini anlamak için gösterdikleri etkin bir emeği ve kelimelerin arkasındaki duyguları/düşünceleri yakalamak için yürüttükleri zihinsel bir odaklanmayı ifade etmektedir. Odaklanılarak gerçekleştirilen dinleme, bir yandan kaynağın alıcıya olan saygısını ve güvenini güçlendirirken diğer yandan da kendisine değer verildiğini ve ilgi gösterildiğini hissetmesine ortam hazırlamaktadır. Ayrıca duygu ve düşüncelere odaklanmanın dışında odaklanıldığını karşı tarafa belli etmek de dinleme adına önemli bir yetenek olarak kabul edilmektedir⁶⁷³. Bu sayede konuşan kişi; samimiyetle dinlenildiğini hissettiği/düşündüğü için konuşmasını istekle sürdürmekte, karşı tarafa duyduğu memnuniyeti ve mutluluk yansıtmaktadır. Dinleme sürecinin etkin bir şekilde sürdürülmesi, karşı tarafa “sana saygı duyuyorum” ya da “sana değer veriyorum” mesajı vermenin en iyi yollarından biri olarak değerlendirilmektedir⁶⁷⁴. Dinleme, kişiler arasında ilişkiler kurulmasında ve sürdürülmesinde önemli bir iletişim becerisidir. İyi bir dinleyici, diğerlerinin kendisi hakkında söylediklerini özümseyebilmekte, arkadaşlıklarını derinleştirebilmekte ve sırt tutan bir özelliği kendisine kazandırabilmektedir⁶⁷⁵.

⁶⁷² Tarık Işıksağan, **Etkili İletişim-Yönetim Silahlarının En Önemlisi**, 1. Basım, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008, s. 180.

⁶⁷³ Phil Harkins, **Etkili Konuşmanın Gücü: Çok Etkili Liderlerin İletişim Stratejileri**, Çev: Gürol Koca, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2002, s. 45-47.

⁶⁷⁴ Fatih Polat, a.g.e, s. 19.

⁶⁷⁵ Matthew McKay, Martha Davis, Patrick Fanning, a.g.e, s. 1.

Dinlemenin zorluğunu, konuşma hızı ve dinleme hızı arasında bulunan farka bağlamak mümkündür. Çünkü insanlar normal şartlarda dakikada ortalama 150-200 kelime söyleyebildiği halde, insan beyninin dakikada ortalama 500-600 kelimeyi anlayabilecek kapasitesi bulunmaktadır. Böylece insan beyni aynı süre içinde daha çok kelimeyi anlayabileceğinden sıkılmakta ve farklı alanlara yönelerek doldurmaya çalışmakta ve iletişim kopmaktadır. Etkili dinleme tam da bu noktada kendisini göstermektedir. İyi bir dinleyici, bu boş zamanı karşısındaki kişiye odaklanmak suretiyle değerlendirmektedir⁶⁷⁶. Dinlemenin fiziksel nitelikli bu zorluğuna bir de kişilerin karakteristik özellikleri eklenince problem daha da artmaktadır.

Sözlü iletişimde dinleme; kişiler açısından olduğu kadar örgütler ve toplumlar açısından da duygu, düşünce ve durumların algılanmasını, yorumlanmasını, geribildirimde bulunulmasını verimli ve etkili hale getiren önemli bir unsurdur. Araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinin çoğunda bu öneme istinaden kişilerarası iletişim sürecinde dinleme davranışına vurgu yapıldığı görülmektedir. Tablo 3.17’de dinlemenin önemine gönderimlerde bulunan atasözlerini göstermektedir:

⁶⁷⁶ Hayati Odabaşı, a.g.e, s. 46.

Sağır işitmez (duymaz) uydurur (yakıştırır) Sağır, yanında konuşulan şeyleri işitmez ama konuşanların durumuna bakarak ve anladığını sanarak bir şeyler yakıştırıp söyler.
İki kulak bir dil için. Çok dinleyip az söylemeli.
Az söyle çok dinle. Kişinin gereksiz konuşmaktansa az konuşması ve konuşulanları dinlemesi daha iyidir.
İki dinle bir söyle Çok konuşmak doğru değildir.
Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir. Güzel bir konuşmayı dinlemeyi herkes sever, sıkıcı bir konuşma dinlemek zorunda kalanlar, sıkıldıklarını belli etmekten kendilerini alamazlar.
Kızım sana söylüyorum (dedim) gelinim sen anla (işit) 1) Doğrudan doğruya kendisine söylenemeyen düşünce ve uyarıların, o kimsenin çok yakınına söylendiğinde kullanılan bir söz; 2) Herhangi birine dolaylı olarak söylenecek uyarı söz konusu olduğunda kullanılan bir söz.
Bir dokun bin ah işit (dinle) (kâseifağfurdan) İnsanları konuşturmak için biraz dertlerini deşmek yeter.
Bir söyle on dinle Az konuşup çok dinlemek yararlı olur.
Hocanın dediğini yap (söylediğini dinle), yaptığını yapma Öğreten kimseler doğruyu bilirler ama çoğu zaman bunu kendileri yapmazlar.
İstedini söyleyen istemediğini işitir Bir kimseye hakaret etmek, ağır sözler söylemek doğru değildir, o da ağır sözlerle karşılık verir.
Kendi söyler kendi dinler Ne söylediği anlaşılmaz, söylediği şeylere önem verilmez.
Kös dinleyen, davula kulak vermez Başından büyük olaylar geçmiş kişi küçük dertleri sorun etmez.
Söyleyenden dinleyen arif gerek Kapalı konuşan bir kişinin ne demek istediğini ancak o konudan haberdar olan kişi anlar.
Mısır'daki sağır sultan bile duydu Duymayan kalmadı.
Baş ağır gerek, kulak sağır Kişi ağırbaşlı olmalı ve dedikoduları dinlememelidir.
İki kulak bir dil için Çok dinleyip az söylemeli.
Yerin kulağı var Gizli konuşulan bir şey umulmadık bir yoldan başkalarınca duyulabilir.
Sözü söyle alana, kulağında kalana Söylediklerin bir kulağından girip öbür kulağından çıkan kimseye nefes tüketme.

Tablo 3. 17: “Dinleme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri

İletişim; “okuma”, “yazma”, “konuşma” ve “dinleme” olmak üzere dört temel beceri ile gerçekleştirilmektedir. Etkinliğin artırılması amacıyla okuma, yazma ve konuşma becerisine hak ettiği değer ve önem verilmesine rağmen dinlemenin doğuştan gelen bir yetenek olduğuna inanılması nedeniyle ihmal edildiği görülmektedir. Bu inanişaya göre duymanın gerçekleşmesi ile dinleme de zaten olmaktadır⁶⁷⁷. Ancak bunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü insanların “sesleri algılama yeteneği” olarak tanımlanan duyma yeteneğine doğuştan sahip doğdukları kabul edilmekle birlikte dinlemenin öğrenilmesi gereken bir yetenek olduğu bilinmektedir. Yani, işitme doğal bir süreç dinleme ise öğrenilmesi gereken bir beceridir. Öte yandan araştırmalar, kişilerin günlük yaşantıları içinde en fazla dinlemeye zaman ayırdığını, etkin bir dinlemenin diğer iletişim becerilerini ve özellikle de konuşma becerisini geliştirmeye katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü karşısındaki kişiyi etkin bir şekilde dinleyen-dolayısıyla anlayan-kişinin onunla nasıl konuşacağı ve bu konuşmada nelere dikkat etmesi gerektiği konularında ipuçları yakalama şansına sahip olmaktadır. Etkili iletişimin sadece mesajın aktarılmasını değil aynı zamanda mesajın alınıp anlaşılmasını da içermesi bunu gerekli kılmaktadır. Mesajın alınmasının ilk adımını ise “dinleme” oluşturmaktadır⁶⁷⁸.

Dinleme ve okuma, anlamaya yönelik dil becerilerini; konuşma ve yazma da anlatmaya yönelik dil becerilerini oluşturmaktadır. Okuma ve yazma becerileri genellikle etkileşim gerektirmeksizin tek başına kullanabilmektedir. Ancak dinleme ve konuşmada genellikle bir etkileşim söz konusudur. Konuşma olduğunda dinlemenin, dinleme olduğunda da konuşmanın var olduğu bir gerçektir⁶⁷⁹. Bu bakımdan dinleme ve konuşma becerisi, iletişim sürecinde birbirinden ayrılmayan ve birbirini tamamlayan unsurları oluşturmaktadır. Öte yandan dinlemenin sadece konuşma üzerinde değil okuma ve yazma becerileri üzerinde de önemli etkilere sahip olduğu bilinmektedir. Dinlediğini anlama becerisi de üst düzeyde olan bir bireyin okuduğunu anlama becerisi de gelişmiş

⁶⁷⁷ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2008, s. 251.

⁶⁷⁸ Mustafa Durmaz, a.g.e, s. 183.

⁶⁷⁹Süleyman Gümrükçüoğlu, *Din Eğitiminde Dil ve İletişim Etkinliği Olarak Dinleme*, <http://yusbed.net/article/download/5000001711/5000002399>, Erişim Tarihi: 20.05.2015

olmaktadır. Dinleme becerisi yetersiz olan bir kişinin anlama becerisi; anlama becerisi gelişmemiş bir kişinin anlatma becerisi; anlatma becerisi yetersiz bir kişinin yazma becerisinin de tam olarak gelişmesini beklemek gerçek dışı olmaktadır⁶⁸⁰.

Tüm bu anlatılanlar ile bağdaşır şekilde araştırma kapsamına alınan atasözlerinin gönderimlerinde kişilerarası iletişim sürecinin etkileşimselliği üzerinde odaklanılarak dinleme ve konuşmanın (söyleme) birbirini bütünleyen iki edim olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bunun nedeni, dinleme ile konuşmanın birbirini takip eden döngüsel işleyişinin, karşılıklı olarak anlamların yaratılmasını, paylaşılmasını, yorumlanmasını ve cevaplanmasını olanaklı kılması ve iletişim sürecini tek taraflıdan çift taraflıya dönüştürmesidir.

Çözümlenen atasözlerinde dinleme ve konuşma eylemlerinin birbirini tamamlayan niteliklerine dikkat çekilmekte ve etkili iletişim için birlikte ve ardışık şekilde kullanılmalarını salık vermektedir. Tablo 3.18’de dinleme ve konuşma (söyleme) edimlerini birbirine bağlayan atasözü ve deyimleri sunmaktadır:

⁶⁸⁰Murat Özbay, *Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi*, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2005, http://www.turkishstudiesnet/makaleler/1316059852_g%c3%bcndo%c4%9fduay%c5%9feeda.pdf, s. 66-71, Erişim Tarihi: 20.05.2015

Sağır işitmez (duymaz) uydurur (yakıştırır) Sağır, yanında konuşulan şeyleri işitmez ama konuşanların durumuna bakarak ve anladığını sanarak bir şeyler yakıştırıp söyler.
İki kulak bir dil için. Çok dinleyip az söylemeli.
Az söyle çok dinle. Kişinin gereksiz konuşmaktansa az konuşması ve konuşulanları dinlemesi daha iyidir.
İki dinle bir söyle Çok konuşmak doğru değildir.
Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir. Güzel bir konuşmayı dinlemeyi herkes sever, sıkıcı bir konuşma dinlemek zorunda kalanlar, sıkıldıklarını belli etmekten kendilerini alamazlar.
Kızım sana söylüyorum (dedim) gelinim sen anla (işit). 1) Doğrudan doğruya kendisine söylenemeyen düşünce ve uyarıların, o kimsenin çok yakınına söylendiğinde kullanılan bir söz; 2) Herhangi birine dolaylı olarak söylenecek uyarı söz konusu olduğunda kullanılan bir söz.
İstedğini söyleyen istemediğini işitir. Bir kimseye hakaret etmek, ağır sözler söylemek doğru değildir, o da ağır sözlerle karşılık verir.
Bir dokun bin ah işit (dinle) (kâseifağfurdan). İnsanları konuşturmak için biraz dertlerini deşmek yeter.
Bir söyle on dinle Az konuşup çok dinlemek yararlı olur.
İstedğini söyleyen istemediğini işitir. Bir kimseye hakaret etmek, ağır sözler söylemek doğru değildir, o da ağır sözlerle karşılık verir.
Kendi söyler kendi dinler. Ne söylediği anlaşılmaz, söylediği şeylere önem verilmez.
Söyleyenden dinleyen arif gerek. Kapalı konuşan bir kişinin ne demek istediğini ancak o konudan haberdar olan kişi anlar.
İki kulak bir dil için. Çok dinleyip az söylemeli.
Sözü söyle alana, kulağında kalana. Söylediklerin bir kulağından girip öbür kulağından çıkan kimseye nefes tüketme.

Tablo 3.18: Dinleme ile Konuşmayı (Söz Söylemeyi) Birbirine Bağıtlayan Atasözleri

Dinleme ve konuşma edimlerinin karşılıklılığını ortaya koyan bazı atasözlerinde söz söyleme ile dinleme arasında bir karşılaştırmaya gidilerek dinlemenin konuşmaya kıyasla üstünlüğüne ve önemine dikkat çeken ve konuşmaya kıyasla dinlemenin yeğlenmesi gerektiğini vurgulayan ifadeler de yer verildiği görülmektedir. Sözelimi; “Az söyle çok dinle”, “baş ağır gerek, kulak sağır”, “bir söyle on dinle”, “iki dinle bir söyle”, “iki kulak bir dil için” gibi atasözleri olur olmaz konuşmak yerine dinlemenin tercih edilmesinin daha yerinde olacağının altını çizmektedir. “Bir dokun bin ah işit-dinle” atasözü ise, farklı, ancak karıştırılan iki eylem olan dinleme ve işitmenin birbirlerinin yerine kullanımları açısından ilginç bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Dinleme; iletişim sürecinin yerine, zamanına, bağlamına göre pek çok işlevi yerine getirmek için gerçekleştirilebilmekte ve bu işlevler, dinleme sürecine anlam katarak işleyişi ve niteliği üzerinde etkin bir rol oynamaktadır. Dinleme; ilişki kurmak, anlamak, bilgilenmek, bir konuya hâkim olmak, öğrenmek, eleştiri almak ya da eleştirmek, başkasının/başkalarının öyküsüne/öykülerine katılmak, anlayış ve deneyimlerinden yararlanmak ya da görüş ve düşüncelerini etkilemek, eğlenmek ve sosyalleşmek gibi nedenlerle gerçekleştirilen bir eylemdir. “*Hocanın söylediğini dinle, yaptığını yapma*”, “*kızım sana söylüyorum -dedim-gelinim sen işit-anla*” atasözü dinlemenin anlama, bilgilenme ve öğrenme; “*Gem almayan atın ölümü yakındır*” ve “*Sakalım yok ki sözüm dinlensin*”, “*Ulu sözü dinlemeyen uluyakalır*” atasözleri dinlemenin söylenen bir sözü, öğüdü benimseme ve başkalarının deneyimlerinden yararlanma işlevlerine gönderme yapmaktadır. “Kös dinleyen davula kulak vermez” atasözü ile “kös dinlemek” deyimini, dinleme ile deneyim kazanma bağlantısına işaret etmektedir.

Araştırma kapsamına alınan atasözü ve deyimler, dinlemenin etkililiğine ve türlerine ilişkin de bilgiler vermektedir. Sözgelimi “*Söyleyenden dinleyen arif gerek*” atasözü, kaynağın mesajıyla ne anlatmak istediğinin ancak dikkatli dinleyen ve konudan haberdar olan kişi tarafından anlaşılabilceğini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle bu atasözüyle “can kulağı ile dinleme” nin gerekliliği üzerine vurgu yapılmaktadır. Öte yandan; bazı atasözü ve deyimlerin etkili dinleme için güzel konuşmanın varlığını ön koşul olarak kabul ettiği görülmektedir. “*Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir*” atasözü söz konusu bulguyu örneklendirmektedir. “*İstedini söyleyen istemediğini işitir*” atasözü dinlemenin sadece karşı tarafa yönelik işitme odaklı bir iletişim edimi olmadığı, etkili iletişim için konuşan kişinin kendi söylediklerine de kulak vermesi gerektiği vurgulanmaktadır.

İnsanlar çevrelerindeki varlıkları duyu organları vasıtasıyla algılamaktadır. “Dokunma”, “koklama”, “tatma” duyuları her insanda yaratılış ve kültür özelliklerine göre biçimsel olmayan yollarla kendiliğinden gelişirken “görme” ve “işitme” duyularının geliştirilebilmesi kendiliğinden olmamakta ve bazı faktörleri gerekli kılmaktadır. Atasözleri bu doğrultuda değerlendirildiğinde; duyu organları ile dinleme edimini ilişkilendirilmesi ile çok az karşılaşıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. “*Kul kullanan bir gözünü kör, bir kulağını sağır etmeli*” atasözü ile dinleme-görme; “*Bir dokun, bin ah işit/dinle*” atasözü dinleme- dokunma; “*Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir*” atasözü ise dinleme-tatma bağlantılarına gönderimde bulunmaktadır. Dinleme ve koku alma ilişkisini konu alan bir atasözünün varlığı tespit edilememiştir.

Yazın dili; kişilerarası iletişim üzerinde etkili olan “aktif dinleme” ve “pasif dinleme” üzerinde bir hayli durmaktadır. **Aktif (etkin) dinleme;** kişilerarası iletişim sürecinde pek çok önemli işlevi yerine getiren bir dinleme türü olarak bilinmektedir. Öncelikle dinleyiciye konuşmacının söylediklerini kontrol etme noktasında yardımcı olmakta daha da önemlisi onu anlamasını sağlamaktadır⁶⁸¹. Bu yönüyle, bireye bağ kurduğu tüm insanlarla olan iletişimde önemli kazanımlar sağlayan aktif dinlemenin kişilerarası iletişimin güçlendirilmesinde, sorunların çözülmesinde, çatışmalardan kaçınılmasında, işyerinde verimliliğin ve özel hayatta mutluluğun yakalanmasında her kapıyı açan bir anahtar rolünü üstlendiği kabul edilmektedir⁶⁸². Aktif dinlemenin belirgin özelliklerini; alıcının söylenenler için istekli olması, öğrenme arzusu taşıması ve geribildirimde bulunma niyeti oluşturmaktadır. Aktif dinlemede alıcı; kaynak tarafından kendisine gönderilen mesajları hükme varmadan ve duyguları/düşünceleri geri yansıtarak (geribildirimde bulunarak) dinlemektedir. **Pasif (edilgin) dinleme ise;** dinleyicinin hiçbir sözlü tepkide bulunmadan, konuşmacıya kabul edildiğini duyumsatan ve daha fazla paylaşımda bulunmasını sağlayan güçlü bir dinleme biçimidir⁶⁸³. Aktif dinlemede alıcının söylenenler için istekli olmadığı, öğrenme arzusu taşımadığı, motivasyon eksikliği yaşadığı ve geribildirimde bulunma niyetinde bulunmadığı görülmektedir.

⁶⁸¹ Joseph A DeVito, a.g.e, 1999, s. 80.

⁶⁸² Nido R. Qubein, a.g.e, s.97.

⁶⁸³ Zeynep Cihangir Çankaya, a.g.e, s.18-20.

Aktif dinleme ve pasif dinlemenin, araştırma kapsamında değerlendirilen atasözlerine de konu olduğu görülmektedir. Her iki dinleme türünün de kulak ile ilişkilendirildiği göze çarpmaktadır. İster aktif dinleme isterse pasif dinleme dâhilinde ele alınsın dinlemenin etkili iletişimin gerekleri arasında yer aldığı tartışma götürmeyen bir gerçektir. Bu anlamda “dinlememek” ya da “dinleyememek” iletişim akışını engelleyen, sekteye uğratan veya etkisiz hale getiren önemli bir unsur olarak değerlendirmek mümkündür. Dinle(ye)meme ya da dinleyememe edimini konuşmacıdan, dinleyiciden, konudan ya da ortamdan kaynaklanan pek çok değişkene bağlı olarak gerçekleşmektedir. Araştırma bulgularında dinle(yeme)meyi konu alan atasözlerinin konuya ilişkin deyimlere kıyasla azlığı ve dinle(ye)meme ediminin genellikle konuşma veya konuşmacının olumsuz olarak kabul edilen ve onanmayan özelliklerine dayalı olarak açıklama eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir. Atasözlerinin dinle(ye)meme edimine deyimler kadar yer vermemelerinin nedeni, tarih boyunca tüm toplumlar tarafından önemine inanılan dinlemeye ilişkin öğütleri olumlu sözcükler kullanarak aktarmak istemeleri ve anlamları olumsuz sözcükler aracılığıyla öğüt kaygısı taşımayan deyimler üzerinde yaratmayı yeğlemeleridir. Tablo 3.19’da söz konusu atasözlerine yer verilmektedir:

Aktif Dinleme	Pasif Dinleme
Söyleyenden dinleyen arif gerek. Kapalı konuşan bir kişinin ne demek istediğini ancak o konudan haberdar olan kişi anlar.	Sağır işitmez (duymaz) uydurur (yakıştırır) Sağır, yanında konuşulan şeyleri işitmez ama konuşanların durumuna bakarak ve anladığını sanarak bir şeyler yakıştırıp söyler.
	Sözü söyle alana, kulağında kalana. Söylediklerin bir kulağından girip öbür kulağından çıkan kimseye nefes tüketme.
	Namaza meyli olmayanın kulağı ezanda olmaz Kişi yapmak istemediği işin ayrıntılarıyla ilgilenmez.
	Sağır için iki kere keramet olmaz. Herkesin işitip öğrendiği şey, dikkatsiz kimse için bir daha söylenmez.
	Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir. Güzel bir konuşmayı dinlemeyi herkes sever, sıkıcı bir konuşma dinlemek zorunda kalanlar, sıkıldıklarını belli etmekten kendilerini alamazlar.

Tablo 3.19: Dinleme Türlerine Gönderimde Bulunan Atasözleri

İncelenen atasözlerinde ağırlıklı olarak söylenen sözün niteliği üzerinden sözlü iletişimin, konuşmanın ve dilin önemine yönelik vurgular ve gönderimler söz konusu iken; bazı atasözlerinde de dinlemeyi, az konuşmayı ve susmayı yeğlenir bir durum olarak ön plana koyan gönderimler yer almaktadır. Bu atasözlerinde susma ve dinleme edimleri üzerinden sözsüz iletişimi olumlayan bir söylem bulunmaktadır. Bunun yanı sıra “az söylemek” ya da “az konuşmak” da tavsiye edilen ve yeğlenen bir davranış kalıbı olarak sunulmaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda Türk atasözlerinde susmanın, bilgeliğin bir işareti olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Konuşmak olumsuzlanmamakla birlikte, susmanın yanında ikinci plana yerleştirilmektedir. Buradan hareketle; araştırma kapsamında alınan atasözlerinde susmanın, sessizliğin, konuşmaktan ziyade dinlemenin ve daha az konuşmanın yüceltildiği görülmektedir. Bu bulguyu Hofstede’nin kuramındaki bireycilik ve ortaklaşa davranışçılık boyutları ile okumak mümkündür. Bu byuta göre; kültürün kolektivist ve bireycilik boyutları iletişim davranışları üzerinde önemli bir belirleyici olarak işlev görmektedir. Bireyci kültürlerin üyeleri, ağırlıklı olarak sözlü iletişimi tercih ederek duygularını sözle ifade ederken; ortaklaşa davranışçı kültürlerde sözlü iletişim genellikle sözsüz öğelerle kurulmakta veya desteklenmektedir. Kimi zaman da, sözel bir eylemde bulunmanın yerine susmak tercih edilmektedir. Dolayısıyla, söz konusu atasözlerinde susmaya, sessizliğe ve az konuşmaya yüklenen anlamlardan hareket ederek Türk kültürünün ortaklaşa davranışçı kültürüne yönelik ipuçlarını atasözlerinde yakalamak mümkündür.

Her türden sessizlik ve suskunluğun da ileti değeri taşıdığı ayrıntı gibi görünmekle birlikte kişilerarası iletişim süreci açısından önemlidir. Bu ayrıntı, iletişim kurmamak diye bir şeyin mümkün olmadığının bariz bir göstergesini oluşturmaktadır⁶⁸⁴ İletişimin temelde bir yönelme hareketi olduğu unutulmamalıdır. Sözü edilen yönelme içeriden dışarıya ve dışarıdan içeriye doğru sürekli ve kesintisizdir. “Sessizlik” ya da “susma” davranışlarının bile bu harekete dâhil olduğu bilinmektedir. Her ne kadar ilk bakışta

⁶⁸⁴ _____, Uçan Süpürge, Patikalardan Yollara, Sivil Toplum Geliştirme Programı Yerel Girişimler Mikro Projesi, İletişim Eğitimi Ders Notları, 08/10 2004, Ankara, 1. Basım, Uçan Süpürge Yayınları: 12, Ankara, 2004.

“iletişime aykırı” ya da “iletişememe” gibi görünse de sessizlik de bir şey dile getirmesi ve anlam üretmesi dolayısıyla iletişim kapsamında ele alınmaktadır. Hatta yönelme hareketinin kısa süreli kesintisi veya geçici durma hali, “sessizlik uğrağı” olarak tanımlanmaktadır. Sessizlikle sürdürülen yönelme hareketi de bir yandan insanları birbirlerine diğer yandan da maddi/somut dünyaya bağlamaktadır. Bu durumda iletişim, bilincin ötekine ve öteki aracılığıyla da kendine yönelmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla insan, kendi dışındakiyle kurduğu bağ ile birlikte aslında kendisiyle de bir iletişim gerçekleştirmiş olmaktadır. Kişinin başkasıyla kurduğu bağlantı “görünen iletişim hareketi”, kendi kendisiyle kurduğu bağlantı ise “iletişimin örtük hareketi” olarak ifade edilmektedir⁶⁸⁵.

g. “Fiziksel Görünüm” Temalı Gönderimler

Araştırma kapsamında sözlü iletişim unsuru olarak kaynak ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinde vurgulanan son noktayı **“fiziksel görünüm”** oluşturmaktadır. Güzel insanların her yerde ilgi çekeceklerinin ve her zaman onların sözünün kabul edileceğinin altını çizen “*Ağaç ucuna yel değer, güzel kişiye söz değer*” atasözü kaynağın ve alıcının taşıması gereken bu özelliğe dikkat çekmektedir.

Yazın dilinde iletişim sürecinde beden de dâhil olmak üzere fiziksel görünüm ve giyim kuşam gibi dış görünüş unsurlarının çeşitli mesajlarla yüklü olması ve sağlıklı bir iletişim için bu unsurların olumlu bir izlenim bırakacak nitelikte olması gerçeği; ilgili atasözündeki öğüt ile örtüşmektedir.

⁶⁸⁵ Çiler Dursun, a.g.e, s.19- 21.

ii. Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsuru olarak Mesaj

Kişinin iletişim kurmak istediği diğer alıcılarla (insanlar veya gruplar) bağlantısını sözlü veya sözsüz düşüncenin, fikrin veya duyguların ifade biçimi olan ve etkileşim içeren “mesaj” kurmaktadır⁶⁸⁶. Bu anlamda çalışma kapsamında ele alınan tüm atasözlerini, başlı başına hem bir mesaj, hem de mesaja gönderme yapan bir içerik olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak söz konusu yaklaşımın diğer sözlü iletişim unsurları hakkında yapılacak olan yorumları kısıtlayabileceği veya ortadan kaldıracabileceği düşüncesiyle sözlü iletişim unsuru olarak mesaja gönderimde bulunan atasözlerinin yer aldığı bu başlık altında diğer unsurlar kapsamında ele alınamayan atasözlerine yer verilmektedir. Dolayısıyla; sözlü iletişim unsuru olarak mesaja gönderimde bulunan atasözlerinin temaları **“gevezelik-boşboğazlık”** ve **“dedikodu-dırdır”** ile sınırlandırılmıştır. Aşağıda bu iki boyutun detaylarına yer verilmektedir.

Araştırma bulguları itibariyle sözlü iletişim unsuru olarak “mesaj”a gönderimde bulunan atasözlerinde vurgulanan noktalardan birinin **“gevezelik-boşboğazlık”** olduğu görülmektedir. Söz konusu vurguyu mesajın taşınması gereken özellikler arasında yer alan “mesajın alıcı ile kaynak arasında kalması” özelliği ile açıklamak mümkündür.

TDK, Güncel Türkçe Sözlük’te “geveze” sözcüğünü sıfat olarak *“çok konuşan, çenesi düşük, gevşek ağızlı, lafçı, lafazan, zevzek, lakırtı ebesi, ağız kavafi, lakırtı kavafi, çene kavafi, cır cır, çaçaron; mecaz anlamıyla ise “sır saklamayan, boşboğaz, ayran ağızlı”* şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlamaya dayanarak araştırma kapsamında ele alınan atasözleri önce sıfat, sonra mecaz anlamı itibariyle ele alınmıştır. Sıfat anlamıyla araştırma kapsamına dâhil edilen ve *“çok konuşan, çenesi düşük, gevşek ağızlı, lafçı”* insanlara gönderimde bulunan atasözleri Tablo 3.20’de gösterilmektedir:

⁶⁸⁶ Judy Pearson, Scott Titsworth, Lynn Harter, a.g.e, s. 12.

Çok söyleme arsız edersin, aç bırakma hırsız edersin. Yönetimi altında bulunan kimselere sık sık müdahale edenler bekledikleri verimi alamadıkları gibi onları da arsız ederler; yiyecek ve para bakımından da sıkıntıya düşürenler onları hırsızlığa itmiş olurlar.	Leyleğin ömrü (günü) laklakla geçer. Boş, anlamsız konuşanların durumunu anlatmak için söylenen bir söz.
Çok bilen (söyleyen) çok yanılır. Çok bildiği için kendine güvenen kişi, bilmediği şeylere de karışır ve bunlarda yanılır.	Maksat muhabbet olsun. Dostların konu kıtlığında bile konuşacak şeyleri vardır.
Çok söz (laf) yalansız, çok para (mal) haramsız olmaz Bol kazancın içinde yasa dışı elde edilmiş para bulunduğu gibi çok konuşanın sözleri arasında da mutlaka yalan bulunur.	Sorma kişinin ahlını, sohbetinden bellidir. Bir kişinin nasıl bir insan olduğu konuşmasından belli olur, soyunu sopunu öğrenmeye gerek yoktur.
(Kesmez) bıçak ele (yavuz), iş bilmeyen avrat dile. Kör bıçak işe yaramaz ama insanın elini keser; iş bilmeyen kadın da çok konuşmaktan başka bir şey yapmaz.	Şüyu vukuundan beter. Bir şeyin dedikodusunun yapılması, onun gerçekleşmesinden daha kötüdür.
Sofrada elini, mecliste dilini sakla. Topluluk içinde kendini denetle, aşırı davranışlarda bulunmaktan kaçın, açgözlülük ve gevezelik etme.	Bir karıyla bir koca, dırdır eder her gece. Sıkıntı veya yalnızlık yüzünden iki dost bile birbiriyle dalaşır, anlamsız konuşur.
Söz sözü açar. Bir konu üzerinde konuşulurken ilgisi dolayısıyla söz başka bir konuya geçer, sohbet uzar, gider.	Çocuğun bulunduğu yerde dedikodu olmaz. Küçük çocuğun bulunduğu yerde herkes çocukla uğraşmaktan dedikodu yapmaya fırsat bulamaz.
Az söyle çok dinle Kişinin gereksiz konuşmaktansa az konuşması ve konuşulanları dinlemesi daha iyidir.	Baş ağır gerek, kulak ağır. Kişi ağırbaşlı olmalı ve dedikoduları dinlememelidir.
Söz gümüşse sükût altındır. Susmak bazen konuşmaktan daha iyi sonuç verir.	Çocuktan al haberi. Bir aile sorunu veya ailece gizli tutulan bir şey, çocukların rastgele söyledikleri bir sözle açığa çıktığında söylenen bir söz.
Sükût ikrardan gelir. Susmak kabul etmek demektir.	

Tablo 3.20: “Çok Konuşan, Çenesi Düşük, Gevşek Ağızlı, Lafçı” İnsanlara Gönderimde Bulunan Atasözleri

Kişilerin kendilerine iletişimin ölçüsüne ilişkin sorular sorulduğunda “nitelik, nicelikten önce gelir” şeklinde görüş bildirmelerine rağmen gerçekte tam tersini uyguladıkları ve ne kadar çok konuşurlarsa o kadar iyi iletişim kurduklarını düşündükleri ileri sürülmektedir. Bu da, aktarılan sözlü ifade miktarını iletişimin başarısını belirleyen tek etmen olarak benimsediklerinin işareti. Oysa algılamayı sağlayan, sözlü ifadenin niceliğinden ziyade iletişim sürecinin niteliğidir. Çünkü iletişim sürecinde, alıcı anlayabileceği kadar mesajı aldığı ve fazlasına dikkat etmediği için zaman zaman önemli mesajlar, önemsizlerden ayırlamamakta yani sözlü/sözsüz/yazılı mesajların aşırılığı

sürecin başarısız olmasına neden olmaktadır⁶⁸⁷. Bu bakımdan atasözlerinde vurgulanan ve onaylanmadığı belirtilen gereğinden çok konuşma özelliği kişilere yarardan çok zarar getirmektedir.

Dedikodu, söylenti, hakkında konuşma veya konuşulan ortamda bulunma gibi haber alma şekilleri, başkalarıyla ilgili sosyal ya da bireysel algının yarattığı önyargılara yol açmaktadır. Bu durum karşı taraf ile iletişime geçilecek olan bir sonraki zaman diliminde beklentilere uygun davranışlara ilişkin beklentiler yaratmakta ve gözlem yapılmaktadır. Dolayısıyla içinde bulunulan ana kadar etkileşimin katlanarak çoğalmasını, kişilerarası iletişimin belirli bir zamansal alana sıkıştırılamayacağı gerçeğinin bir kanıtı olarak görmek yanlış olmayacaktır⁶⁸⁸. Araştırma bulguları dedikodunun bu yönüyle atasözlerinde yer bulduğunu ve olumlanan bir vurguyla ele alınmadığını ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları sözlü iletişim biçimleri çerçevesinde değerlendirildiğinde; bu grupta yer alan atasözlerinin “*diğer kişilere odaklı sözlü iletişim*” ile örtüştüğü düşünülebilir. TDK’nın Güncel Türkçe Sözlük’te mecaz anlamıyla “*sır saklamayan, boşboğaz, ayran ağızlı*” şeklindeki “geveze” tanımına istinaden araştırma kapsamına dâhil edilen söz konusu insanlara gönderimde bulunan atasözleri Tablo 3.21’de gösterilmektedir:

⁶⁸⁷ Ruhi Selçuk Tabak, a.g.e, s. 7.

⁶⁸⁸ Ünsal Oskay, a.g.e, s.48.

Laf (söz) torbaya girmez. Ağızdan çıkan bir söz, artık gizli kalmaz, herkes onu duyar.
Otuz iki diştan çıkan, otuz iki mahalleye yayılır. Bir ağızdan çıkan söz, başkalarının ağzına geçer, her tarafa yayılır.
Yerin kulağı var. Gizli konuşulan bir şey umulmadık bir yoldan başkalarınca duyulabilir.
Herkesin ağzı torba değil ki büzesin⁶⁸⁹. Başkalarının söyleyeceklerine engel olamazsınız.
Bir ağızdan çıkıp (çıkan) bin dile (ağza) yayılır. Ortaya atılan bir söz çok çabuk yayılır.
Akil isen açma sırrın dostuna, çünkü dostun dostu vardır, o da söyler dostuna⁶⁹⁰. Bir sır en yakın dostta bile söylenmemelidir.
Boşboğazı ateşe atmışlar, odunum yaş (az) demiş⁶⁹¹. Çenesi düşükler umulmadık anlarda densizce konuşabilirler.

Tablo 3.21: “Gevezelik”e Gönderimde Bulunan Atasözleri

iii. Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsuru olarak Bağlam

Araştırma kapsamında sözlü iletişim sürecinin birincil öğelerinden “bağlam” unsurunu E. Mutlu, “İletişim Sözlüğü”nde “*iletişimin gerçekleştiği fiziksel, toplumsal-psikolojik ve zamansal çevre*” olarak tanımlamakta ve bu unsurun iletişimin biçimini ve içeriğini etkileyen bir değişken olduğunu ileri sürmektedir⁶⁹². Araştırma bulguları değerlendirildiğinde sözlü iletişim unsuru olarak “bağlam”a gönderimde bulunan atasözlerinde vurgulanan yegâne unsurun “*yerinde, zamanında, incelikli söz*” söyleme olduğu tespit edilmiştir. Bu unsuru, yazın dilinde bağlam türleri olarak ele alınan “fiziksel, sosyal-duygusal, kültürel, tarihsel ve zamansal bağlam” ile ilişkilendirmek mümkündür. Araştırma kapsamında “yerli yerinde, doğru bir zamanlamayla ve incelikli bir şekilde söz söyleme”yi içeren atasözleri Tablo 3.22’de gösterilmektedir:

⁶⁸⁹ Veri tabanında bu atasözü “*Milletin ağzı torba değil ki büzesin (dikesin)*”, “*Elin ağzı torba değil ki büzesin*” ve “*Âlemin ağzı torba değil ki büzesin*” şeklinde aynı anlamında yer almaktadır.

⁶⁹⁰ Veri tabanında bu atasözü “*Sırrını açma dostuna, o da söyler dostuna*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

⁶⁹¹ Ayrıntılı bilgi için Şerif Ali Bozkaplan *Atasözlerinde Tahkiye* **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic** Volume 2/4 Fall 2007, s. 1106-1108 incelenebilir.

⁶⁹² Erol Mutlu, a.g.e, s. 171

Dil ebsem (olsa) baş esen (esendir). Kişi dilini tutar, her şeyi söylemezse başını belaya sokmamış olur, rahat eder.
Söz var gelir geçer, söz var deler geçer⁶⁹³. Sözün insanlar üzerinde etkisi büyüktür; yerinde söylenen sözler işlerin yoluna girmesini sağlar, ölçüsüz ve sert söylenen sözler ise karşıdakini öfkelenendirir, söyleyenin öldürülmesine bile yol açabilir.

Tablo 3.22:“Yerinde, Zamanında, İncelikli Söz”e İlişkin Gönderimde Bulunan Atasözleri

Kişiler toplumda söyledikleri sözün niteliğine göre değerlendirilmekte; sözünü ölçüp biçerek gerektiği yerde ve uygun bir zamanlamayla söyleyenlere itibar edilmektedir. Bu yüzden kişinin, ağzından çıkan sözün, kendi değerini belirleyen bir ölçüt olduğunun bilincinde olmak ve iletişimin bağlamına uygun bir üslup kullanmak zorundadır. Divan-ı Lüğait Türk'te geçen bir Türk atasözü “*Erdemin başı dil*” diyerek bu gerçeği vurgulamaktadır. Bu söz, düşüncelerine hâkim olan ve dilini kontrol altında tutabilen insanın huzur ve mutluluğun yolunu bulmuş olduğunu ifade etmektedir⁶⁹⁴. Çünkü yerinde ve zamanında konuşmak bireyin büyük bir gücü dudaklarında bulundurması anlamına gelmektedir. Konuşan kişinin seçtiği kelimelere, kurduğu cümlelere bakarak pek çok özelliğiyle ilgili fikir yürütmek mümkün olabilmektedir. “*Konuş ki kim olduğunu anlayayım*” diyen atalarımız bireyin bilgi hazinesini, entelektüel kapasitesini, hayata bakış açısını, dağarcığındaki kelimelere ve bu kelimeleri kullanma yeteneğine paralel gördüklerinin altını çizmektedir⁶⁹⁵.

Araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinde kişilerarası iletişim sürecinde sözlerin yerinde, zamanında ve incelikli kullanımının sağlayacağı kazanımlar ile yersiz, zamansız, düşüncesizce (uygunsuz) kullanımının yol açacağı olumsuzluklar üzerinde yoğunlaşıldığı dikkat çekmektedir. Türk atasözlerinde bu özellikleri taşıyan sözleri “*anamlı söz*” olarak değerlendirmek mümkündür. Anamlı sözün kişiyi değerli kıldığından ve gerekliliğinden övgüyle bahsedilirken zıttı olarak değerlendirilen “boş söz” ün (sırf konuşmuş olmak için, laf olsun diye konuşulan anlamsız söz) gereksiz, yere

⁶⁹³ Veri tabanında bu atasözü “*Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir*” ve “*Söz var dağa çıkarır, söz var dağdan indirir*” şeklinde aynı anlamda kullanılmaktadır.

⁶⁹⁴ Ertuğrul Yaman, a.g.e, 2011, s. 68.

⁶⁹⁵ Ercan Kaşıkçı, a.g.e, 2006, s. 55.

sarf edildiği dile getirilmektedir. Atasözlerinde anlamlı sözün yanı sıra söz söylemenin olumsuz durumlara yol açabileceğinden dolayı kaçınılması gereken bir davranış olduğundan ve boş konuşanlardan uzak durulması gerektiğinden de dem vurulmaktadır. Ayrıca yerinde, zamanında ve ölçülü bir şekilde söz söyleme becerisine sahip olmayan kişilerin karşılaşılabileceği olumsuz durumlar olarak; hoş karşılanmama, fayda sağlayamama, hafife alınma, sözlerine inanılmama, aciz duruma düşme, dışlanma vb. olduğu ima edilmektedir.

Araştırma bulgularını Hofstede'in "ortaklaşa davranışçılık" boyutuyla açıklamak mümkündür. Çünkü sözü edilen atasözlerinin gönderimlerinde salık verilen az konuşma, yerli yerinde konuşma, konuşmaktan daha çok dinleme ve susma, kültürel açıdan onanan iletişim davranışları olarak ön plana çıkmakta ve ortaklaşa davranışçı boyutun izlerini taşımaktadır. Bu atasözlerinde sözsüz iletişimi, sözlü iletişime yeğ tutmaya ilişkin örtük bir gönderimde bulunmaktadır.

Kişiler arasında kullanılan iletişim biçimleri anlamında değerlendirildiğinde bu grupta yer alan atasözlerinin "*ayrıntılı sözlü iletişim biçimi*"ne gönderimde bulunduklarını söylemek mümkündür.

iv. Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsuru olarak Ortak Deneyim Alanı

Türk toplumu açısından birlik olmanın, topluluk halinde yaşamamanın ve beraber hareket etmenin bireyden ve her türlü bireysellikten önce geldiği bilinmektedir. Bu anlamda atasözlerinde, ortak deneyim alanından yola çıkılarak bireysellik yerine topluluk ruhunu öne çıkaran bir kültürel yapıya gönderimlerde bulunulduğu dikkat çekmektedir. Türk toplumunun ortaklaşa davranmayı ve topluluk bilincini önde tutan ortaklaşa davranışçı kültürel yapısı değerlendirilen atasözlerinin gönderimlerinde de kendisini hissettirmektedir. Ortak deneyim alanına gönderimde bulunan atasözlerinin; ortaklıkları, benzerlikleri, yaşanmışlıkları ve birlikteliği kuşatan yapısı söz konusu atasözlerinin iletişimin özüne de vurgu yaptığı gerçeğini vurgulamaktadır. Ortak deneyim alanına gönderimde bulunan atasözlerinin listesi Tablo 3.23'te sunulmaktadır:

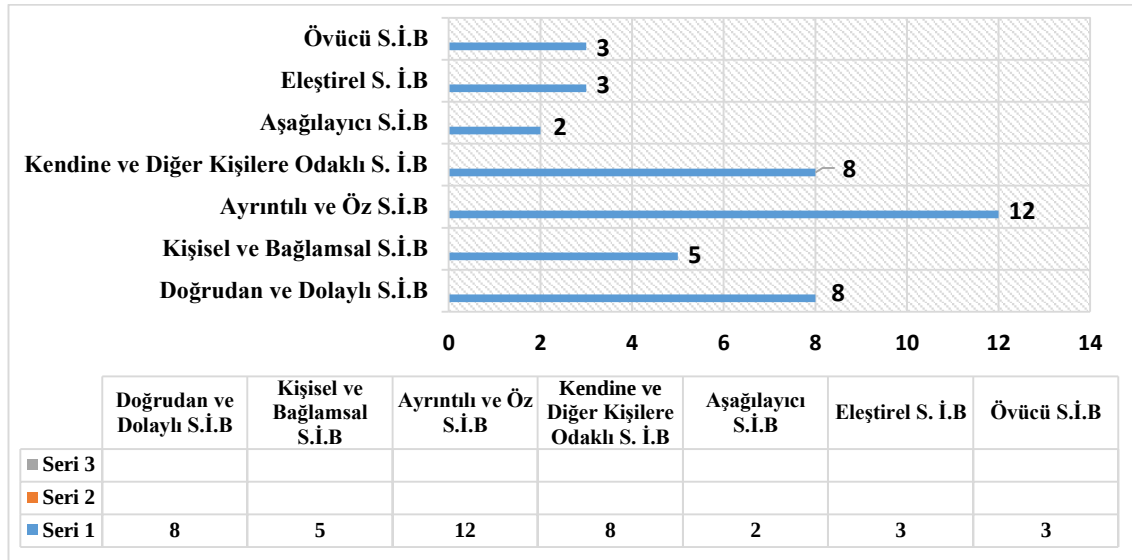
Yalnızlık, Allah'a mahsustur (yaraşır). İnsan ancak toplumsal dayanışma ve iş bölümü içinde rahat ve huzurlu yaşayabilir.
Yalnız taş, duvar olmaz. Nasıl bir tek taş ile duvar örülmezse insan da tek başına önemli bir işi başaramaz, başkalarıyla ilişki kurmak, işbirliği yapmak zorundadır.
Yalnız kalanı kurt yer. Yardımcısı bulunmayan kişi, kendini tehlikeden koruyamaz.
Yalnız öküz çifte (boyunduruğa) koşulmaz. İki kişi ile yapılması gereken bir işi tek kişi ile yapmaya kalkışmak yanlıştır.
Birlikten kuvvet doğar. Toplu veya beraber davranmak daha büyük güç sağlar.
Nerede birlik, orada dirlik. Aralarında duygu ve düşünce birliği bulunan topluluklar, dirlik ve düzenlik içinde yaşarlar.
El el ile değirmen yel ile. İnsanlar bir araya gelmeden yaşayamazlar, birbirlerine yardım etmeden başarıya ulaşamazlar; değirmenin çalışabilmesi için rüzgâr gereklidir.
Tek/bir elin nesi var, iki elin sesi var. Başarıya ulaşmak için birlik olmak gerek.
Bir elin sesi çıkmaz Bir davanın bir kişi tarafından savunulması etkili ve yeterli değildir; 2) yardımlaşarak işler daha kolay başatılır.
Bir el bir eli yıkar, iki el bir yüzü yıkar⁶⁹⁶. Bazı durumlarda yardımcısız iş yapılamayacağını anlatan bir söz.
Sarımsak içli dışlı, soğan yalnız başlı Anlaşan kimselerin birbirlerinden saklısı gizlisi yoktur, başkasıyla böyle bir yakınlık kuramamış olan tek başına kendi yaşantısı içinde kalır.
Dilsizin dilinden anası anlar. Bşkalarının kolay kolay anlayamadıkları şeyi, her gün onunla uğraşan kimse çok kolay anlar.

Tablo 3.23: “Ortak Deneyim Alanı”na Gönderimde Bulunan Atasözleri

⁶⁹⁶ Veri tabanında bu atasözü “*El eli yıkar, iki el yüzü*” ile aynı anlamda yer almaktadır.

c) Sözlü İletişim Biçimlerine Gönderimde Bulunan Atasözleri

İnasanoğlunun sözlü iletişim kurmayı (konuşmayı) yaklaşık 20-22 aylık bir sürede öğrendiği bilinmekle beraber nasıl konuşması gerektiğine ilişkin öğrenme süresi bu kadar kısa olmamakta hatta bazen ömür boyu sürebilmektedir. Çünkü çok boyutlu değerlendirilmesi gereken sözlü iletişim kurma biçimi tercihlerinin kişinin karakterine ilişkin önemli ipuçları içerdiği ileri sürülmektedir⁶⁹⁷. Buna paralel olarak sözlü iletişim biçimlerinin atasözlerinde ele alınış şeklinin de Türk kültüründe önerilen sözlü iletişim profilini ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Grafik 3.4: Sözlü İletişim Biçimlerine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Buna göre araştırma kapsamına alınana atasözlerinin gönderimlerinde en çok ele alınan veya vurgulanan sözlü iletişim biçimi “ayrıntılı ve öz sözlü iletişim biçimi”, en az yer verilen sözlü iletişim biçimi ise “aşağılayıcı sözlü iletişim biçimi” olarak tespit edilmiştir. Bu oranın düşüklüğünü, Türk atasözlerinde önerilerde bulunurken ya da öğütler verilirken olumsuz/yıkıcı bir üsluptan kaçınılmaya çalışılmasına bağlamak mümkündür.

⁶⁹⁷ Recep Tayfun, a.g.e, s. 114.

Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamına alınan atasözlerinde sözlü iletişim biçimlerinin sunulmuş şekillerine ilişkin bulgulara yer verilecektir.

i.Doğrudan ve Dolaylı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde doğrudan sözlü iletişime gönderimde bulunan 2 ve dolaylı sözlü iletişime gönderimde bulunan 6 atasözü olmak üzere toplam 8 atasözünün aracılı veya direkt olarak iletişim kurmaya atıfta bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu atasözleri Tablo 3.24’te gösterilmektedir:

Doğrudan Sözlü İletişim Biçimi	Dolaylı Sözlü İletişim Biçimi
Dost dostun ayıbını yüzüne söyler. Gerçek dost uyarmak, kusurun düzeltilmesini sağlamak amacıyla ayıbı yüze karşı söyler.	Şaşı, çakır demektense kör de, kurtul. Üstü kapalı sözler etme, açık konuş, ne diyeceksen de.
Dost sözü acıdır. ⁶⁹⁸ Yakınlarımız, eksikliklerimizi çekinmeden söylerler.	Kızım sana söylüyorum (dedim) gelinim sen anla (işit). Doğrudan doğruya kendisine söylenemeyen düşünce ve uyarıların, o kimsenin çok yakınına söylendiğinde kullanılan bir söz; 2) Herhangi birine dolaylı olarak söylenecek uyarı söz konusu olduğunda kullanılan bir söz.
	İstemem diyenden korkmalı. Bir şeyi istemem diyen, fırsat bulduğunda o şeyi elde etmek için aşırı hırs gösterir.
	Köylü, misafir kabul etmeyiz demez, konacak konak yoktur der. Kişi bir işi yapmak istemezse doğrudan doğruya yapmam demez de birtakım gerekçeler ileri sürerek bunu gerçekleştirmenin olanağı bulunmadığını söyler.
	Akıllı, sözünü akılsıza söyler. Başkası adına konuşmak, insanın başını derde sokar.
	Eşeği düğüne çağırmışlar, ya odun eksik ya su demiş ⁶⁹⁹ Bir işi yapmamak için bahane bulmayı anlatan bir söz.

Tablo 3.24: Doğrudan ve Dolaylı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

⁶⁹⁸ Veritabanında bu atasözü “*Hak söz ağıdan acıdır*”, “*Dost acı söyler*” ve “*Doğru söz acıdır*” ile aynı anlamda yer almaktadır.

⁶⁹⁹ Veritabanında bu atasözü “*Eşeği düğüne çağırmışlar, ya su lazımdır ya odun demiş*” ile aynı anlamda yer almaktadır.

Doğrudan sözlü iletişime ilişkin vurgu taşıyan atasözlerinde “dost” olarak bilinen ya da algılanan kişilere yer verildiği dikkat çekmektedir. Bu atasözlerine göre açık olarak dostların, örtük olarak ise biçimsel olmayan iletişim kurulabilecek kişilerin doğrudan sözlü iletişimi tercih edebileceklerinin altı çizilmiştir. Böylece informal ilişkiler ve informal iletişimin çerçevesi de çizilmiş olmaktadır. Bu bulguyu atasözlerinin ait olduğu kültürün özünü yansıtmaya bağitlayarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim atasözlerinde bir toplumun kültürüne ilişkin olarak, bireylerin ne ile uğraştığı, ilişkilerinde nelere dikkat ettiği, değer yargılarının neler olduğuna ilişkin göstergeler ifadesini bulmaktadır. Dolayısıyla bir milletin atasözlerinde dostluk ve arkadaşlık ilişkilerine yönelik bulgulara sıklıkla rastlanması o kültürde yetişen bireyler tarafından dostluk ve arkadaşlık ilişkilerine verilen önemi göstermektedir⁷⁰⁰. Dost olmak belki kolaydır ancak dost kalmanın bedeli ağırdır ve fedakârlık istemektedir. Karşılıklı olarak sürdürüldüğünde etkili iletişimde olduğu gibi gerçek anlamını kazanacaktır. Bir duygu olarak değil bir ilişki biçimi olarak değerlendirilmelidir. Kişinin hissettiklerine karşılık bulması ya da diğerlerinin hissettiklerine karşılık vermesi durumunda oluşan ilişki biçimidir. Önemli olan yaşanan ilişkinin karşılıklı etkileşim içerisinde gerçekleşmesidir⁷⁰¹

Öte yandan araştırma kapsamında “*Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla*” atasözünde olduğu gibi biçimsel ve bir o kadar da dolaylı sözlü iletişim türüne doğrudan sözlü iletişimden daha fazla rastlandığı dikkat çekmektedir. Ö. Köknel’in kaynak ile alıcı arasındaki iletişimi bozan en önemli etkenlerden biri olarak değerlendirdiği “*dilin birçok görevi aynı anda yüklenmesi*”, burada kendisini “dolaylı sözlü iletişim” olarak göstermektedir. Kişilerarası iletişimde dilin çok görevliliği, kaynak tarafından çekinme, korkma, saygı duyma, utanma gibi duygusal; esneklik, incelik, nezaket, terbiye gibi biçimsel; aldatma, kandırma, alay etme, yanıltma, yüreklendirme gibi günlük amaçlarla

⁷⁰⁰ Nevin Ergan Güngör, **Türk Atasözleri ve Deyimlerine Yansıyan Aile Modeli Üzerine Sosyolojik Görüşler**. I. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Dünyada ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler. Sosyoloji Derneği Yayınları III, Ankara, 1994, s. 159.

⁷⁰¹ Recep Tayfun, a.g.e, s. 70.

kullanılmaktadır⁷⁰². Günlük konuşma dilinin önemli bir parçası olan atasözlerinin de bu kullanımdan nasibini almış söz kalıpları olduğu araştırma bulgularında tespit edilmiştir.

Kültürlerarası bakış açısıyla konuya yaklaşıldığında Batı kültüründe doğrudan sözlü iletişimlerde bulunmak yaygınken, Doğu ve Asya kültürlerinde dolaylı (örtük) iletişim biçimleri yoğun bir şekilde görülmektedir. Sözelimi Alman kültüründe “iltifat edilen yerde yalan da söyleniyor” düşüncesi hâkim iken Türk kültüründe “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” tarzı bir davranış şekli ağırlıklıdır. Zaten Türklerin Almanları kaba olarak nitelendirmelerinin de bakış açılarındaki bu farklılıklarından ileri geldiği düşünülmektedir⁷⁰³.

Doğrudan ve dolaylı ve sözlü iletişim biçimlerine yönelik gönderimler taşıyan atasözlerinin E. Hall’un **“dar ve geniş bağlamlı kültürler”** bağlamında okunması mümkündür. Buna göre geniş bağlamlı iletişim, iletilmek istenen bilginin çoğunun karşı tarafta mevcut olduğu düşüncesinden hareketle az bir kısmının açıkça kodlanarak iletildiği iletişim biçimidir. Dar bağlamlı iletişim ise kodlamanın açık bir biçimde mesaja yüklenerek karşı tarafa iletildiği iletişim türü olarak tanımlanmaktadır⁷⁰⁴. Araştırma kapsamında değerlendirilen *“Köylü, misafir kabul etmeyiz demez, konacak konak yoktur”* ve *“Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla”* atasözlerinin geniş bağlamlı iletişim ile örtüşen mesajlar içerdiği dikkat çekmektedir. Söz konusu atasözlerinde alınan mesajlarda söylenenlerin ardında söylenmeyen örtük anlamlar bulunabileceğine ve bu anlamların anlaşılması gerektiğine ilişkin bir telkin hissedilmektedir. Doğrudan sözlü iletişim biçimine gönderimde bulunan *“Dost dostun ayıbını yüzüne söyler”* ve *“Dost sözü acıdır”* atasözlerinde ise dar bağlamlı iletişim ile örtüşen mesajlara rastlanmaktadır. Söz konusu atasözleri; kişilerarası ilişkilerde samimi olarak algılanan kişilerin imalarda

⁷⁰² Özcan Köknel, a.g.e, s. 141-142.

⁷⁰³ Erdinç Yücel, a.g.e, s. 64.

⁷⁰⁴ Edward T Hall, **The Silent Language**. New York: Doubleday, 1959 ve Edward T Hall & Mildred Reed Hall. **Hidden Differences**, Doing Business with the Japanese. New York: Anchor Books, Doubleday, 1987.

bulunmak yerine mesajlarını açıkça kodlaması gerektiğine ilişkin bir yönlendirme bulunmaktadır. Bu saptamalardan hareketle Türk atasözlerinde sözlü iletişim biçiminin yerine, zamanına ve koşullara bağlı olarak hem geniş bağlamlı hem de dar bağlamlı kurulmasını onaylayan ifadelerle rastlanmaktadır. Öte yandan Türk kültürünün “*ortaklaşa davranışçılık*” boyutuna olan yakınlığı “çatışmalardan kaçınma” davranışının olumlanmasını ve geniş bağlamlı iletişimin kullanımının yaygınlaşmasını da beraberinde getirmektedir.

ii. Kişisel ve Bağlamsal Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde kişisel ve araçsal sözlü iletişime ilişkin gönderimde bulunan toplam 5 atasözünün bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu atasözleri Tablo 3.25’te gösterilmektedir:

Kişisel Sözlü İletişim Biçimi	Bağlamsal Sözlü İletişim Biçimi
Yoğurdum (ayranım) eksidir diyen olmaz. Herkes sattığı malı, kendi işini, tutumunu ve davranışını över.	Eğri oturup doğru konuşalım. Birisine karşı tutumumuz ne olursa olsun doğruyu söylemeliyiz.
Katıra baban kim? Demişler, dayım at demiş. Aşağılık duygusu içinde bulunan kişi, kendisini olduğu gibi göstermeye utanır da kötü yönünü gizler, sadece iyi yönüyle övünür.	Elma da alma da demesini biliriz. Şartlara göre uygun davranırız.
Tencere (çömlek) demiş dibim altın, kaşık (kepçe) demiş ben neredeyim? (girdim, çıktım). İçyüzünü iyi bilen kimseye karşı, kusurlarını gizlemeye çalışan ve yüksek nitelikleri bulunduğunu söyleyerek övünmeye kalkışan kişi, gülünç duruma düşer.	

Tablo 3.25: Kişisel ve Bağlamsal Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Kişisel sözlü iletişim biçiminde anlamlar, birey olmanın vurgulanması amacıyla aktarılmakta ve “ben” kimliğini iletişim sürecinin merkezine yerleştiren dilsel öğelere sıkça yer verildiği görülmektedir. Genel olarak “güç aralığının geniş” olduğu, “dar bağlamlı” ve “bireyci” kültürlerde kişisel sözlü iletişim biçimini kullanma eğiliminin arttığı dikkat çekmektedir. Çünkü bireyin kendi kişisel özelliklerinden, yeteneklerinden, başarılarından söz etmesi ortaklaşa davranışçı kültürlerde anormal/olumsuz, bireyci kültürlerde ise normal/olumlu karşılanmakta, hatta özgüven göstergesi bile sayılmaktadır⁷⁰⁵.

Türk toplumu gibi güç aralığının geniş olduğu kültürlerde ise aksine “ben” yerine “biz” bilincinin geliştiğini ve bu durumun atasözlerine de yansıdığını görmek mümkündür. Bu bakımdan kişisel sözlü iletişim biçiminin özünü oluşturan kişinin kendisini merkeze alması ve “ben” odaklı bir tavır sergilemesi atasözlerinde onaylanmayan ve yerilen bir davranış şeklidir.

Benmerkezci davranan bir insanın karşısındaki kişinin duygularını anlaması ve olaylara onun bakış açısıyla yaklaşması mümkün değildir. Empati ancak benmerkezcilikten uzak durularak kurulabilir. Empati kurabilen kişinin toplumla uyum sağlarlar, duyarlılıkları fazladır. Empati, bir insanının kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygularını, düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır. Karşısındaki kişinin rolüne girrek empati kurulduğunda kısa bir süre orada kalınmalı ve tekrar kendi yerine geçebilmelidir⁷⁰⁶.

⁷⁰⁵ Asker Kartarı, a.g.e, 2006, s.153.

⁷⁰⁶ Tarık Işıksağan, a.g.e, s. 7.

iii. Ayrıntılı ve Öz Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde ayrıntılı ve öz sözlü iletişime ilişkin gönderimde bulunan toplam 11 atasözünün bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu atasözleri Tablo 3.26’da gösterilmektedir:

Çok bilen (söyleyen) çok yanılır. Çok bildiği için kendine güvenen kişi, bilmediği şeylere de karışır ve bunlarda yanılır.	Az söyle çok dinle. Kişinin gereksiz konuşmaktansa az konuşması ve konuşulanları dinlemesi daha iyidir.
Kör (kesmez) bıçak ele (yavuz), iş bilmeyen avrat dile (yavuz). Kör bıçak işe yaramaz ama insanın elini keser; iş bilmeyen kadın da çok konuşmaktan başka bir şey yapmaz.	İki dinle bir söyle Çok konuşmak doğru değildir.
Çok söz (laf) yalansız, çok para (mal) haramsız olmaz. Bol kazancın içinde yasa dışı elde edilmiş para bulunduğu gibi çok konuşanın sözleri arasında da mutlaka yalan bulunur	İki kulak bir dil için. Çok dinleyip az söylemeli.
Çok söyleme arsız edersin, aç bırakma hırsız edersin. Yönetimi altında bulunan kimselere sık sık müdahale edenler bekledikleri verimi alamadıkları gibi onları da arsız ederler; yiyecek ve para bakımından da sıkıntıya düşürenler onları hırsızlığa itmiş olurlar.	Söz gümüşse sükût altındır. Susmak bazen konuşmaktan daha iyi sonuç verir.
Boşboğazı ateşe atmışlar, odunum yaş (az) demiş. Çenesi düşükler umulmadık anlarda densizce konuşabilirler.	Sofrada elini, mecliste dilini sakla. Topluluk içinde kendini denetle, aşırı davranışlarda bulunmaktan kaçın, açgözlülük ve gevezelik etme.
	Söyleyenden dinleyen arif gerek Kapalı konuşan bir kişinin ne demek istediğini ancak o konudan haberdar olan kişi anlar.
	Dil ebsem (olsa) baş esen (esendir). Kişi dilini tutar, her şeyi söylemezse başını belaya sokmamış olur, rahat eder.

Tablo 3.26: Ayrıntılı ve Öz Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde hemen hemen bütün atasözlerinin dinlemeyi, az konuşmayı ve susmayı olumlayan gönderimler taşıdığı dikkat çekmektedir. Bu olumlama, “susma”, “sükût” ve “dinleme” eylemleri vasıtasıyla sözlü iletişim yerine sözsüz iletişimin tercih edilmesini bir davranış kalıbı olarak önermektedir. Öte yandan yazın dilinde Türk atasözlerinde sükût kavramının bilgelğin bir işareti olarak değerlendirildiğine bu yüzden susmanın, sessizliğin, az konuşmanın hatta konuşmak yerine dinlemenin yüceltildiğine ilişkin değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Sözsüz iletişim kapsamında ele alınan sükûtun, bilgelikle özdeşleştirilmesi Türk toplumunda bu iletişimsel eyleme ne kadar önem verildiğini göstermektedir ⁷⁰⁷. Bu göstergeyi Hofstede’nin **“bireycilik ve ortaklaşa davranışçılık”** boyutları ile ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü Türk toplumu gibi ortaklaşa davranışçılığın hâkim olduğu kültürlerde sözlü iletişimin en büyük destekleyicisi ve pekiştiricisi sözsüz iletişimdir. Bu yüzden sözü edilen kültürlerde sözlü iletişim biçimleri yerine sözsüz iletişim biçimi olan “susma” yeğlenmektedir⁷⁰⁸. Bu bağlamda araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinde susmaya, sessizliğe ve az konuşmaya yüklenen anlamlardan hareket ederek Türk kültürünün benimsediği ortaklaşa davranışçı özelliklere ilişkin ipuçları yakalamak mümkündür. Buna karşın bireyci kültürlerde ağırlıklı olarak sözlü iletişimin tercih edildiği ve duygu paylaşımının sözler vasıtasıyla gerçekleştirildiği bilinmekle birlikte bu durum Türk kültürü ve onun aynası olarak kabul edilen Türk atasözlerinin gönderimleriyle pek örtüşmemektedir.

⁷⁰⁷ Onan Bilginer, *Türk Atasözlerinde Dil Farkındalığı ve İşlevsel Dil Kullanımı*, **Millî Folklor**, 23(91). (2011): 91-100.

⁷⁰⁸ Asker Kartarı, a.g.e, 2001.

iv. Kendine ve Diğer Kişilere Odaklı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde kendine ve diğer kişilere odaklı sözlü iletişim biçimine gönderimde bulunan toplam 8 atasözünün bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu atasözleri Tablo 3.27’de gösterilmektedir:

Laf (söz) torbaya girmez. Ağızdan çıkan bir söz, artık gizli kalmaz, herkes onu duyar.
Otuz iki diştan çıkan, otuz iki mahalleye yayılır. Bir ağızdan çıkan söz, başkalarının ağzına geçer, her tarafa yayılır.
Yerin kulağı var. Gizli konuşulan bir şey umulmadık bir yoldan başkalarınca duyulabilir.
Herkesin ağzı torba değil ki büzesin⁷⁰⁹ Başkalarının söyleyeceklerine engel olamazsınız.
Bir ağızdan çıkıp (çıkan) bin dile (ağza) yayılır. Ortaya atılan bir söz çok çabuk yayılır.
Akil isen açma sırrın dostuna, çünkü dostun dostu vardır, o da söyler dostuna⁷¹⁰. Bir sır en yakın dostta bile söylenmemelidir.
Çocuktan al haberi. Bir aile sorunu veya ailece gizli tutulan bir şey, çocukların rastgele söyledikleri bir sözle açığa çıktığında söylenen bir söz.
İyi insan sözünün üstüne gelir. Yokluğunda kendisinden söz edilen kimse, konuşmanın üzerine gelirse o iyi insandır, denilir.

Tablo 3.27: Kendine ve Diğer Kişilere Odaklı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

⁷⁰⁹Veri tabanında bu atasözü “Milletin ağzı torba değil ki büzesin (dikesin)”, “Elin ağzı torba değil ki büzesin” ve “Âlemin ağzı torba değil ki büzesin” şeklinde iki atasözü ile aynı anlamında yer almaktadır.

⁷¹⁰Veri tabanında bu atasözü “Sırrını açma dostuna, o da söyler dostuna” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

İnsanlar sadece iletişim kurmakla kalmamakta aynı zamanda kurdukları iletişim hakkında da iletişimde bulunmaktadır. Başka bir deyişle, insanlar yalnızca bir şey söylemekle kalmamakta söylediklerine bir anlam vermekte ve söylediklerini nitelemektedir. Bu niteleme, yer aldıkları bağlam, sözlü mesajlar, dil örüntüleri ve sözsüz iletişim unsurları ile ilişkili olabilmektedir⁷¹¹. Kişilerin, sözlü iletişim sürecini kendileri haricindeki diğer kişileri üzerine odaklamaları “diğer kişilere odaklı sözlü iletişim biçimi” olarak tanımlanmakla beraber nu iletişim türünün, araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinde en çok “sır tutulamaması/gizli kalmanın imkânsızlığı” ve “dedikodu” boyutuyla ele alındığı görülmektedir.

En eski iletişim araçları arasında yer alan ve yazın dilinde “ortamda bulunmayan kişi hakkında değerlendirmeci konuşma” ve “sosyal ortamın üyeleri hakkında değer yüklü bilgilerin gayri resmi olarak iletim süreci” şeklinde anlamlandırılan dedikodu, halk arasında yaygın olarak “laklak” ve “çene çalma” olarak tanımlamakta ve söz konusu negatif çağrışımlar dedikodunun olumsuz/yıkıcı, uygunsuz ve aşırı subjektif olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır⁷¹². Bununla birlikte dedikodunun ilgi çekici ve keyifli bir sohbet geliştirmeye imkân tanınması, konuşma ve paylaşım ortamı yaratması, günlük hayatın monotonluğundan sıyrılma imkânı sunması dolayısıyla olumlu/yapıcı özelliklerinin de bulunduğu kaydedilmektedir.

Atalarımızın atasözleri ile yaşanacak/yaşanabilecek her türlü olağan/olağanüstü duruma, kullanıldığı yere, kişiye ve duruma uygun düşen bir önlem mutlaka sunduğu dikkat çekmektedir. Yani, söylenen söz kişiye, duruma, olaya, zamana, şartlara göre değişebilmekte; sevmediği bir kişi geldiğinde, “*İti an, çomağı hazırla*” diyen bir kişi başka bir ortamda, “*İyi adam, lafının üzerine gelir*” diyerek gelen kişiyi karşılayabilmektedir⁷¹³. Bu durum; yokluğunda kendisinden söz edilen kimsenin, konuşmanın üzerine gelirse iyi bir insan olduğunu açıklayan “*İyi insan sözünün üstüne*

⁷¹¹ Âlim Kaya, a.g.e, s. 17.

⁷¹² Nancy B. Kurland & Lisa Hope Pelled, *Passing the Word: Toward a Model of Gossip and Power in The Workplace*, **Academy Of Management Review**, 2000, Vol:25, No:2, p. 429.

⁷¹³ Ahmet Özdemir, a.g.e, s. 22.

gelir” atasözü ile “saldırgan biriyle karşılaşması olasılığı bulunan kimse kavgaya hazır olmalıdır” anlamını taşıyan “*İti an, taşı eline al (çomağı hazırla)- an iti, kap sopayı*” atasözünün çeliştiği algısını yaratmaktadır. Bu atasözü bireylerin diğer bireyler hakkındaki farklı düşünce ve yorumlara sahip olması nedeniyle ilk atasözüne aykırı bulunmaktadır⁷¹⁴. Yorum farklılığının belirleyicisi ise atasözünde konusu geçen bireyin sevilip sevilmemesidir. Söz gelimi ortamdaki bireyler başka biriyle ilgili konuşurken hakkında konuşulan bireyin bir anda ortama dâhil olması durumunda; seviliyorsa “*iyi insan sözünün üstüne gelir*”, sevilmiyorsa “*iti an, taşı eline al (çomağı hazırla)-an iti, kap sopayı*” denir. Atasözlerinde görüldüğü gibi, halkın ahlaki ve estetik anlayışında dil ve söz bağlantısı ince bir anlatımla dile getirilmiştir⁷¹⁵.

v. Aşağılayıcı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde aşağılayıcı sözlü iletişime ilişkin gönderimde bulunan toplam 2 atasözünün bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu atasözleri Tablo 3.28’de gösterilmektedir:

Söz var gelir geçer, söz var deler geçer⁷¹⁶. Sözün insanlar üzerinde etkisi büyüktür; yerinde söylenen sözler işlerin yoluna girmesini sağlar, ölçüsüz ve sert söylenen sözler ise karşıdakini öfkeler, söyleyenin öldürülmesine bile yol açabilir.
Açtı ağzını, yumdu gözünü. Öfkelenerek veya kızarak ağır sözler söyledi.

Tablo 3.28: Aşağılayıcı Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

⁷¹⁴ Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Elkitabı**, TDK Yayınları, Ankara, 1970, s.20-21

⁷¹⁵ Eyüp Sertaç Ayaz, a.g.e, s. 4.

⁷¹⁶ Veri tabanında bu atasözü “*Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir*” ve “*Söz var dağa çıkarır, söz var dağdan indirir.*” atasözleri ile aynı anlamda yer almaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen sözlü iletişim temalı atasözlerinde aşağılayarak sözlü iletişim kurmaya çok fazla yer verilmediği ve çoğu zaman da çağrışımlarıyla yetinildiği dikkat çekmektedir. Ancak araştırmanın örneklemini için geçerli olan bu durum öfkeye kapılmak, sesini yükseltmek, çekişmek, tartışmak vb. konuların atasözlerine konu edilmediği anlamında yorumlanamaz. Öfkeye kapıldığında bağırıp çağırmanın insanı rahatlatacağı anlamını ifade eden “*Öfke baldan tatlıdır*” öfkesine kapılarak iş gören kişinin sonunda güç duruma düşeceğine dikkat çeken “*Öfke ile kalkan ziyanla (zararla) oturur*”, edepsiz ve saldırgan bir kimse ile bir konu üzerinde tartışmanın ve kavgaya tutuşmanın doğru olmadığını vurgulayan “*İtle çuvala girilmez*” atasözleri sözü edilen duruma verilebilecek en güzel örneklerdendir.

vi. Eleştirel Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Eleştiri, iletişimin ve etkileşimin vazgeçilmez bir unsurudur. Çünkü insanların hatalarını görebilmesi ve kendisini değerlendirmesi için bir fırsat niteliği taşımaktadır. Ancak eleştirilerin üslubu, dozu ve sayısı önemlidir. Sürekli yapılan eleştiriler haklı da olsa karşı tarafı sıkabilmekte ve olumsuz/yapıcı olmayan eleştiriler iletişime ciddi zararlar verebilmektedir. Bununla birlikte eleştiriler yapıcı olsa bile sürekli hale getirilmesi de sorun yaratmaktadır. Yani eleştiri yapmak bir yaşam biçimi olarak seçilmemeli, gerek duyulmadıkça başvurulmamalıdır⁷¹⁷.

Yargılama, suçlama ve eleştirme niteliği taşıyan iletiler, sadece o anda söz konusu olan iletişimi kesmekle kalmamakta, uzun dönemde olası iletişim girişimlerini de ortadan kaldırmaktadır. Kişilerde yetersizlik veya karşı koyma duygularına vesile olmaktadır⁷¹⁸. Bu bakımdan sözlü iletişimde, ulaşılmak istenen sonucun olumlu ifade edilmesi önem arz etmektedir. Çünkü insan beyni, olumsuz sonuçları olumlu okumaya programlıdır. Dolayısıyla “yapma!” gibi duygu kısırı küçük ifadelerden çok resmedebildiği unsurlara odaklanmaktadır. Bu yüzden istenmeyenlerin tekrar edilmesiyle, farkında olmaksızın bu

⁷¹⁷ Mesut Fırat, a.g.e, s. 137.

⁷¹⁸ Kadir Özer, **İletişimsizlik Becerisi**, 4. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 103.

eylemlerin sessizce devam etmesi için bilinçdışı bir yönlendirme yapılmış olmaktadır⁷¹⁹. Araştırma bulguları bu durumu destekler nitelikte eleştirel sözlü iletişim biçimini içermemektedir.

Bilginin akıl almaz boyutlara ulaştığı günümüz koşullarında, insanı diğer canlılardan üstün kılan en önemli özellik olan düşünmenin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Cüceloğlu eleştirel düşünceyi “*kendi düşünce sürecimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak, kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel süreç*” olarak tanımlamaktadır.⁷²⁰ Bu anlamda eleştirel düşünce; hiçbir dogmaya körü körüne bağlanmamayı, yeni fikirlere açık olmayı, olaylara farklı açılardan bakmayı, empati kurmayı, sorgulamayı, sınamayı, akıl yürütmeyi ve mantığı etkin şekilde kullanmayı gerektirmektedir.

TDK’nın Atasözleri ve Deyimler E-Sözlüğü’nde yer alan bütün atasözleri tarandığında bir işin yapılışıyla uzaktan bile olsa ilgisi bulunan kimsenin o iş üzerindeki eleştirileri üzerine alacağını bildiren “*Al giyen alınır*” ve bilgili, hünerli, işinde başarılı olan kimseler kıskanılacağını, eleştirileceğini ve işlerini yapmaların zorlaştırılacağını ifade eden “*Meyve veren ağaç taşlanır*” atasözlerinin eleştirel düşünmeye değindiği görülmektedir. Ancak halk tarafından yaygın olarak kullanılan bu atasözleri sözlü iletişime ilişkin gönderimde bulunmadığı için araştırma örnekleme dâhil edilememektedir.

Örneklem dâhilindeki atasözlerinde, doğrudan eleştirel düşünce ile ilişkilendirilebilecek bir gönderime rastlanmadığı dikkat çekicidir. Bunun nedenini “düşünme” eyleminin Türk kültüründe “düşünmeme” buyruğu olarak emir kipi ve olumsuz tekil şahıs olarak algılanmasına bağlamak mümkündür. Türk toplumunda kişilerin eleştirel düşünceye özendirilmediği; değişime ve yeniliğe dönük düşünen

⁷¹⁹ Harry Adler, a.g.e, 2005, s. 81.

⁷²⁰ Doğan Cüceloğlu, **İyi Düşün Doğru Karar Ver**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 216-217.

insanlardan ise çekinildiği görülmektedir. Bu durum “*Su(s) küçüğün söz büyüğün*” olarak atasözlerine, “*Düşünceli bir halin var? Ne o? Hasta mısın?*” şeklinde kaygılı sorgulamalara, “*Ayağını sıcak tut, başını serin, düşünme öyle derin*” öğütlerine neden olmaktadır. Ataların bu söylemlerinin satır aralarında “sizin düşünmenize gerek yok, biz sizin yerinize düşünürüz” gibi bir alt yazı olduğu da düşünülebilmektedir. Oysa doğru düşünme, düşüncelere en uygun ve güzel sözcüklerin giydirilmesini sağlayarak etkili mesajların oluşturulmasını ve gönderilen mesajların aynı etkinlikte değerlendirilmesini sağlamaktadır⁷²¹.

Araştırma bulgularında dikkat çeken bir diğer unsur da eleştirel düşünme kapsamında ele alınan “akıl yürütme” ve “aklı kullanma”ya ilişkin gönderimlere yer verilmiş olmasıdır. Dolaylı olarak eleştirel sözlü iletişim biçimine atıfta bulunan bu atasözleri Tablo 3.29’da belirtilmektedir.

Tatsız aşa su neylesin, akılsız başa söz neylesin. İşe yaramayan nesneyi küçük çabalarla bir şeye benzetmek boş olduğu gibi aptal kişiyi de sözle akıllandırmak imkânsızdır.
Akil isen açma sırrın dostuna, çünkü dostun dostu vardır, o da söyler dostuna ⁷²² . Bir sır en yakın dostu bile söylenmemelidir.
Akıllı, sözünü akılsıza söyler. Başkası adına konuşmak, insanın başını derde sokar.

Tablo 3.29: Dolaylı Olarak Eleştirel Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Tabloda görüldüğü üzere, atasözlerinde eleştirel düşünmeden ziyade “akıllı/akılsız insanın” özellikleri üzerinde durulmuştur. Buna göre; sır vermeme, dolaylı iletişim tarzını tercih etme akıllı insanın, söz ile uslanmama ise akılsız insanın özelliklerini oluşturmaktadır.

⁷²¹ Güngör Özyiğit, a.g.e, s. 9-11.

⁷²² Veri tabanında bu atasözü “*Sırrını açma dostuna, o da söyler dostuna*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

vii. Övücü Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde övücü sözlü iletişime ilişkin gönderimde bulunan toplam 3 atasözünün bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu atasözleri Tablo 3.30’da gösterilmektedir:

Alçacık dağları ben yarattım demek. Çok kurumlu olmak, kendini çok beğenmek.
Cömert derler maldan ederler, yiğit derler candan ederler⁷²³. Başkalarının pohpohlamalarına kananlar mallarından ve canlarından olurlar.
Marifet iltifata tabidir. Başarılı bir kimse, desteklenir, takdir edilir, övülürse daha iyi işler yapar.

Tablo 3.30: Övücü Sözlü İletişim Biçimine Gönderimde Bulunan Atasözleri

İnsan ilişkilerinde çoğunlukla göz ardı edilen övgü, ölçülü ve yerinde yapıldığında kişiye mücadele desteği veren ve onu geliştiren yaşamsal bir özelliği ifade etmektir. Gerek bireysel hayatta gerekse iş ortamında insanlar için övmek de övülmek cesaret verici bulunmaktadır. Hassas bir dengeye dayandığı için insan ilişkilerini yönlendirmede övgü yerine eleştirel yaklaşımlar ve cezai yaptırımlara göre daha az tercih edilmektedir⁷²⁴. Yazında ve toplumda kabul gören bu düşünce araştırma kapsamına alınan atasözlerinin gönderimlerine de yansımaktadır. Atasözlerinin gönderimlerinde övücü sözlü iletişim biçimine nadiren rastlanması bundandır.

⁷²³ Veritabanında bu atasözü “Cömert derler maldan ederler, yiğit derler candan ederler” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

⁷²⁴ Recep Tayfun, a.g.e, s. 75.

viii. Onaylayan ve Onaylamayan/ Dışlayan ve Dâhil Eden/ Destekleyici ve Savunucu/ Araçsal ve Duygusal Sözlü İletişim Biçimlerine Gönderimde Bulunan Atasözleri

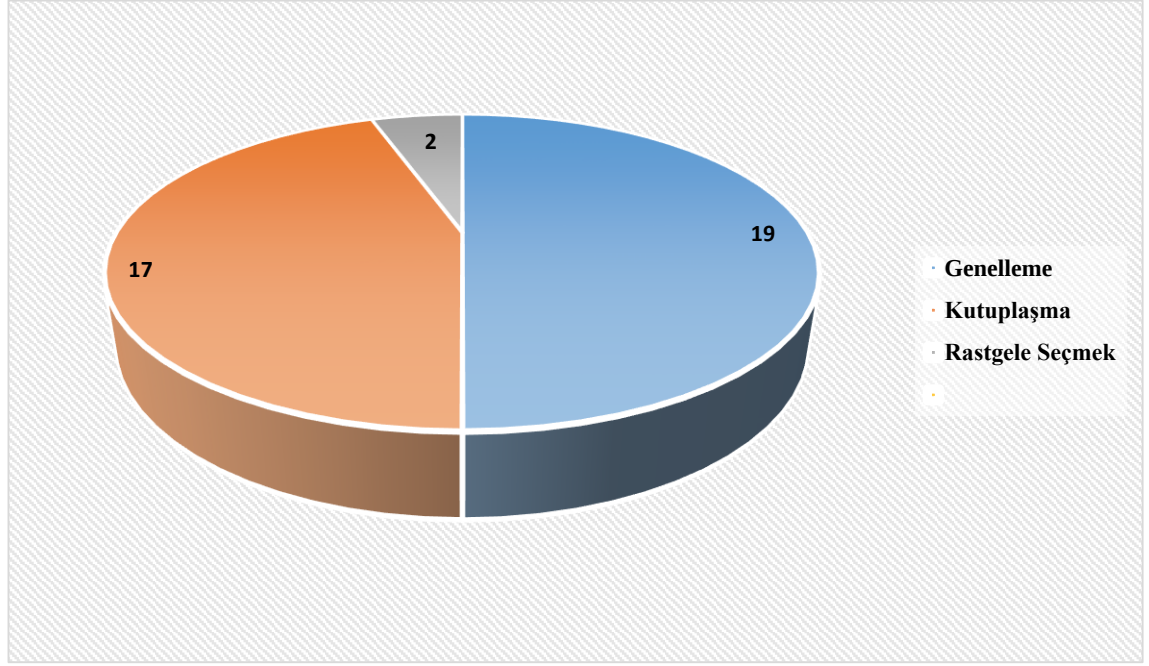
Atasözlerinde sosyal hayatın her alanıyla ilgili tecrübe ve değerlendirmelere yer verildiği bilinmektedir. Hatta toplumların sorunlarının çözümüne yönelik zengin bir tecrübe birikimi içermesi nedeniyle bir toplumu anlamanın en iyi yollarından birisi o toplumun atasözlerini incelemektir⁷²⁵. Ancak atasözlerinde sözü edilen toplum sorunlarının ele alınma oranlarının değişkenlik gösterebildiği çok açıktır. Buna bağlı olarak araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinde “onaylayan ve onaylamayan”, “dışlayan ve dâhil eden”, “destekleyici ve savunucu” sözlü iletişim biçimlerine rastlanmadığı için söz konusu iletişim biçimlerine ilişkin yorumlamalar yapmak mümkün olmamıştır.

d) Sözlü İletişim Engellerine Gönderimde Bulunan Atasözleri

Kişiler arasında kurulan sözlü iletişimde başarıyı yakalamanın sırrı, seçilen sözlü ifadelerin açık, net, anlaşılabilir, yerli yerinde, ölçülü olması ile iletişimin amacına ve bağlamına uygun bir nitelik taşımalarındadır. Bu unsurların dikkate alınmadığı haller, sözlü iletişimi sekteye uğratmakta ve alıcıda arzu edilen davranışın oluşmasına engel olmaktadır. Kişilerarası iletişim yazın dilinde “genelleme”, “kutuplaşma”, “statik değerlendirme”, “soyut dil”, ve “anlam çıkarma” başlıklarıyla alınan sözlü iletişim engelleyicilerine gönderimde bulunan atasözleri Grafik 3.5’te gösterilmektedir:

Türk atasözlerinde sözlü iletişimin engelleyicilerine yönelik gönderimde bulunan pek çok atasözünün varlığı tespit edilmiştir. Örneklem grubuna alınan toplam 158 atasözünün 19’u (%12) “kutuplaşma”ya, 17’si (%11) “genelleme”, 2’si (%1,2) “rastgele seçmek”e gönderimlerde bulunmaktadır. Grafik 3.5’te bu durum görselleştirmektedir:

⁷²⁵Aynur Öz Özcan, a.g.e, Önsöz Bölümü.

Grafik 3.5: Sözlü İletişim Engellerine Gönderimde Bulunan Atasözlerinin Dağılımı

Bulgulardan yola çıkılarak örneklem grubu atasözlerinde sözlü iletişim engelleyicilerinden en çok “genelleme”lere yer verildiğini, bu veriyi “kutuplaşma”nın takip ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca “rastgele seçmek” de direkt olarak yerinde, zamanında ve ölçülü söz söylemeye gönderimde bulunulması anlamında gönderimler arasında yer almaktadır.

i. Sözlü İletişim Engeli Olarak “Genelleme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri

Sözlü iletişimde genelleme, “*belli bir durumun/özelliğin her yerde ve herkes için geçerli olduğunu düşünmek*” olarak adlandırılmaktadır⁷²⁶. Genelleme yoluna başvuran kişilerin bir kelimeyi belirli bir grubu tanımlamak için kullandığı görülmekte, böylece duyuş, düşünüş şekillerini sınırlandırdıkları ve basitleştirdikleri görülmektedir.

⁷²⁶ Üstün Dökmen, a.g.e, 2001, s. 87.

Genelleme yapmanın iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Çünkü genellemeler, yerine ve zamanına göre kendi içinde avantajları ve dezavantajları bulunan göreceli bir dil engeli olarak bilinmektedir⁷²⁷.

Araştırma kapsamına alınan atasözlerinde sözlü iletişimin engelleyicilerinden birisi olan genellemeye çok fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Atasözlerinin toplumu toplum yapan özellikleri ve davranışlarını yansıtmaya özelliğini, bu vurgunun nedeni olarak değerlendirmek mümkündür. Genelleme aracılığıyla sözlü iletişime gönderimde bulunan atasözleri sayıca çok fazla olduğundan, çalışmanın bu bölümünde sadece ağırlıklı olarak vurgulananlara yer verilmektedir. Tablo 3.31 bu durumu gösterir niteliktedir:

⁷²⁷ Turgay Biçer, **NLP Kişisel Liderlik**, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1999, s. 208-209.

Çocuk	Kadın/ Kız/ Avrat	Erkek/ Adam/ Yiğit
Çocuğun bulunduğu yerde dedikodu olmaz. Küçük çocuğun bulunduğu yerde herkes çocukla uğraşmaktan dedikodu yapmaya fırsat bulamaz.	Karı koca bir sözle yakın, bir sözle uzaktır. Bir kadınla bir erkek, birbirlerine bağlandıklarını bildiren bir sözle karı koca olurlar, böyle bir bağın kalmadığını bildiren bir sözle de yabancı olurlar.	Cömert derler maldan ederler, yiğit derler candan ederler. Başkalarının pohpohlamalarına kananlar mallarından ve canlarından olurlar.
Çocuktan al haberi. Bir aile sorunu veya ailece gizli tutulan bir şey, çocukların rastgele söyledikleri bir sözle açığa çıktığında söylenen bir söz.	Kızım sana söylüyorum (dedim) gelinim sen anla (işit). Doğrudan doğruya kendisine söylenemeyen düşünce ve uyarıların, o kimsenin çok yakınına söylendiğinde kullanılan bir söz; 2) Herhangi birine dolaylı olarak söylenecek uyarı söz konusu olduğunda kullanılan bir söz.	Ağanın gözü, yiğidin sözü. Çalışanlarını gereği gibi yöneten ve çalıştıran kişi iyi bir yöneticidir, sözünün eri olan kimse de yiğittir.
Cahil/ Gafil	Kör (kesmez) bıçak ele (yavuz), iş bilmeyen avrat dile (yavuz). Kör bıçak işe yaramaz ama insanın elini keser; iş bilmeyen kadın da çok konuşmaktan başka bir şey yapmaz.	Yiğidin sözü, demirin kertiği. Mert adamın ağzından çıkan söz demire kazınmış çentik gibi kalıcı olur; dediğini yapar, sözünden dönmaz.
Gafile kelim (söz), nafile (söz) kelim. Gaflet uykusunda olan kişiye söz kâr etmez.	Doğru Söyleyen/Yalancı	Adam olana bir söz yeter. Anlayışlı olan kimse için bir şeyin bir kez söylenmesi yeterli olur.
Cahile söz (laf) anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür (zordur) Ne kadar uğraşılsa uğraşılsın deve hendekten atlatılamaz, cahile söz anlatmak bundan da zor bir şeydir.	Ardıcın közü olmaz, yalancının sözü olmaz. Ardıç ağacının ateşi çabuk geçer, kül olur; yalancının sözü de böyledir, ona da güvenilmez.	Akıllı/Akılsız
	Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar. Doğru olmakla birlikte başkalarının işine gelmeyen sözleri söyleyenlerin sevilmediğini anlatan bir söz.	Tatsız aşı su neylesin, akılsız başa söz neylesin. İşe yaramayan nesneyi küçük çabalarla bir şeye benzetmek boş olduğu gibi aptal kişiyi de sözle akıllandırmak imkânsızdır.
	Doğru söyleyenin bir ayağı üzengide gerek. Doğru sözlü olan kişi sevilmeyen, istenmeyen kişi olacağı için bulunduğu yerden ayrılmaya hazır olmalıdır.	Akil isen açma sırrın dostuna, çünkü dostun dostu vardır, o da söyler dostuna ⁷²⁸ Bir sır en yakın dostu bile söylenmemelidir.
	Doğru söyleyenin tepesi delik olur. Sözüm bir kimseye dokunur mu diye düşünmeyerek doğruyu söyleyen kişi çok düşman kazanır.	Akıllı, sözünü akılsıza söyler. Başkası adına konuşmak, insanın başını derde sokar.
	Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar (olur) ⁷²⁹ Bir sözün yalan olduğu çabuk anlaşılır ve söyleyen toplum içinde utanılacak bir duruma düşer.	

Tablo 3.31: Sözlü İletişim Engeli Olarak “Genelleme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri

⁷²⁸ Veri tabanında bu atasözü “Sırrını açma dostuna, o da söyler dostuna” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

⁷²⁹ Veri tabanında bu atasözü “Ramazanda yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayramda yüzü kara olsun” şeklinde de aynı anlamda yer almaktadır.

İnsanlar maddi ve manevi kavramları, kendi anadilinin kalıp ve değerleriyle algılamakta, içinde yer aldığı toplumun kültür öğelerini, dünya görüşünü, yaşam biçimini, inanç ve geleneklerini içeren kavramları dil vasıtasıyla edinmektedir⁷³⁰. Psikolojide bilişsel terapisinin kabul ettiği “*bilgi işleme kuramı*”, insan beyninin yeni bir bilgiyi algılamakta genellemeye yatkınlık gösterdiğini, böylece yeni bilginin öğrenilmesinin kolaylaştığını ve uyum davranışının geliştirilmesine destek olunduğunu savunmaktadır. Genelleme içeren Türk atasözlerinin sayıca fazla olmasını tecrübelerin genellenerek söylenmiş olmasına ve atasözlerinin doğasına bağlamak mümkündür. Ancak, bilişsel terapiye göre atasözlerinin bu düşünce yapısını tüm zaman ve koşullara uymadığı için gerçekçi ve akılcı bulmak mümkün değildir. Dolayısıyla atasözleri değerlendirilirken bu sözlerin her koşula genellenmemeleri ve geçerliliklerinin sınanması gerektiği unutulmamalıdır⁷³¹.

ii. Sözlü İletişim Engeli Olarak “Kutuplaşma”ya Gönderimde Bulunan Atasözleri

Kişiler; olaylara ve durumlara yönelik tutumların uç noktalarda olduğu her an kutuplaşmış sayılmaktadır. Belli bir olayı kutuplaştıran kişiler ise söz konusu olayları “siyah ya da beyaz” olarak algılamaktadır. Çünkü kutuplaştırmada “gri” , “kısmen” yoktur” vb. tanımlamalara yer verilmemektedir⁷³². Bu bağlamda sözlü iletişim sürecinde kutuplaşma; anlamların aşırı uçlarda kullanımı sonucunda yanlış düşüncelerin oluşmasını ve bu düşüncelerin süreç üzerinde yanıltıcı bir rol oynamasını ifade etmektedir⁷³³. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde sözlü iletişim engeli olarak “kutuplaşma”ya gönderimde bulunduğu tespit edilen atasözleri Tablo 3.32’de gösterilmektedir:

⁷³⁰ Doğan Aksan, **Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü (Temel Kavramlar)**, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 2008, s. 11.

⁷³¹ Nilüfer Keser ve Nilüfer Voltan-Acar, *Türk Atasözlerinde Bilişsel Çarpıtmalar*, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:35 Mart-Nisan 2013, s. 6.

⁷³² Üstün Dökmen, a.g.e, 2001, s. 88.

⁷³³ Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, a.g.e, 2014, s. 118.

Tatlı/Acı	İyi/Kötü	Büyük/Küçük
Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir. Güzel bir konuşmayı dinlemeyi herkes sever, sıkıcı bir konuşma dinlemek zorunda kalanlar, sıkıldıklarını belli etmekten kendilerini alamazlar.	Kötü söyleme eşine, ağı katar aşına. İlişkide bulunduğu kimseleri sözleriyle incitme, kötüleme ki onlar da sana daha büyük kötülük yapmasınlar.	Dilin cirmi küçük, cürmü büyük. Dil küçük bir nesnedir ama söylediği kötü sözlerle kişinin başını belaya sokarak büyük suç işler.
Acı (kötü) söz insanı (adamı) dinden çıkarır, tatlı söz yılanı inden çıkarır⁷³⁴ Gönül alıcı, okşayıcı sözlerle karşınızdakinin inadı yenilebilir.	Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü. Kendin hakkındaki kötü düşüncelerimi veya bildiklerimi bana söyletme.	Büyük lokma ye büyük söz söyleme. Başaramayacağın, sonuçlandıramayacağın bir konuda kesin sözler söyleme.
İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez; tatlı dilinden başka nesi var. İnsan kendisini ancak tatlı diliyle sevdirebilir.	İyi insan sözünün üstüne gelir. Yokluğunda kendisinden söz edilen kimse, konuşmanın üzerine gelirse o iyi insandır, denilir.	Eğri/Doğru
Dost sözü acıdır⁷³⁵. Yakınlarımız, eksikliklerimizi çekinmeden söylerler ⁷³⁶ .	Çok/Az	Eğri oturup doğru konuşalım. Birisine karşı tutumumuz ne olursa olsun doğruyu söylemeliyiz.
Yakın/Uzak	Çok bilen (söyleyen) çok yanılır. Çok bildiği için kendine güvenen kişi, bilmediği şeylere de karışır ve bunlarda yanılır.	Hayır/Şer
Karı koca bir sözle yakın, bir sözle uzaktır. Bir kadınla bir erkek, birbirlerine bağlandıklarını bildiren bir sözle karı koca olurlar, böyle bir bağın kalmadığını bildiren bir sözle de yabancı olurlar.	Çok söyleme arsız edersin, aç bırakma hırsız edersin. Yönetimi altında bulunan kimselere sık sık müdahale edenler bekledikleri verimi alamadıkları gibi onları da arsız ederler; yiyecek ve para bakımından da sıkıntıya düşürenler onları hırsızlığa itmiş olurlar.	Ağzından hayır çıkmazsa bari şer söyleme. Lehte konuşmuyorsun, hiç olmazsa aleyhte de konuşma.
	Çok söz (laf) yalansız, çok para (mal) haramsız olmaz. Bol kazancın içinde yasa dışı elde edilmiş para bulunduğu gibi çok konuşanın sözleri arasında da mutlaka yalan bulunur.	
	Az söyle çok dinle. Kişinin gereksiz konuşmaktansa az konuşması ve konuşulanları dinlemesi daha iyidir.	

Tablo 3.32: Sözlü İletişim Engeli Olarak “Kutuplaşma”ya Gönderimde Bulunan Atasözleri

⁷³⁴ Veri tabanında bu atasözü “*Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

⁷³⁵ Veri tabanında bu atasözü “*Doğru söz acıdır*”, “*Dost sözü acıdır*” ve “*Hak söz ağıdan acıdır*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

⁷³⁶ Veri tabanında bu atasözü, “*Dost acı söyler*” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

iii. Sözlü İletişim Engeli Olarak “Soyut Dil”e Gönderimde Bulunan Atasözleri

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde; sözlü iletişimin engelleyicilerinden olan “soyut dil”e rastlanmadığı görülmektedir. Bunun nedenini, az sözle çok şey anlatmanın ve soyut bir durumu somutlaştırarak ifade etmenin atasözlerinin belirgin üslup özellikleri arasında yer almasına bağlamak mümkündür. Yani Türk atasözlerinde bir iletişim engelleyicisi olarak “soyutlama” yerine iletişim destekleyicisi olarak “somutlaştırma” kullanılmaktadır.

Anlatımda somutlaştırma, Türk atasözlerinin en belirgin özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Somutlaştırma sayesinde; gerçekleri, doğadaki nesnelerin, özellikle de hayvanların niteliklerine dayanarak somut bir biçimde dile getirmeye yönelme söz konusu olabilmektedir⁷³⁷. Anlam özellikleri itibarıyla atasözlerinde bir hikmet, bir deneme, bir öğüt, özlü bir düşünce bulunmakta ve bu özlü sözlerin doğruluğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu yüzden atasözlerine “hazır akıllar” demek mümkündür. Anonim olmaları nedeniyle herkesin atasözlerine sahip olması kolay olmaktadır. Soyut kavramları anlatabilmek, canlandırabilmek için somut varlıkları örnek gösteren atasözleri böylelikle vermek istedikleri akılları ve öğütleri, cisimlenmiş varlıklara benzetmektedir. Örnek göstererek anlamı somutlaştıran atasözleri böylece dikkatleri esas düşünceye çekmeyi başarmakta, anlatım kolaylığı sağlamakta ve etkileyciliğini artırmaktadır⁷³⁸.

Atasözlerinde gerçekleştirilen somutlaştırma, metaforlar yoluyla da gerçekleştirilebilmektedir. Metafor, bir düşünce biçimini yansıtmakta ve iletişimi zenginleştiren bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Metaforların kullanımıyla bilincin direncinin kırılması ve bilinçaltının derinliklerine seslenilmesi mümkün olabilmektedir. İletişim sürecinde kaynağın, gönderdiği metaforlarla bezeli mesaj karşısında alıcının

⁷³⁷ Doğan Aksan, a.g.e, 2011, s. 113

⁷³⁸ Vecihe Hatiboğlu, **Türkçenin Söz Dizimi**, TDK Yayınları, Ankara, 1972, s.190-191.

dikkatini canlı tutabilmesi ve büyüleyebilmesi mümkün olabilmektedir. Metaforların özellikle iletişimle ilgili sorunların ya da anlaşmazlıkların yaşandığı durumlarda etkili olduğu bilinmektedir. Çünkü metaforlarla tartışılmamaktadır⁷³⁹. Metaforlar içerisinde en yaygın olanları; kaynağını bitkiler, hayvanlar, tabiattaki diğer varlıklar ve eşyalar olmaktadır. Atasözlerinde bu tür metaforlar; somutlaştırmanın dışında söze çarpıcı bir üslup kazandırma, söylenenleri sıradanlıktan uzaklaştırma, etkileyici anlatım tarzı oluşturma ve akılda kalıcılığını artırma işlevlerini gerçekleştirirler. Metafor kullanımı ile elde edilen etkileyici anlatım tarzı ise sözlü kültür ortamlarının ürünü olan atasözlerinin nesilden nesile aktararak asırlar boyu yaşamasında önemli bir rol oynamaktadır⁷⁴⁰.

Yeryüzündeki toplumlar, hayatları boyunca doğanın kendilerine yaşatmış olduğu felaketler ve acılarla savaşmak zorunda kalmıştır. Kimi zaman doğaya karşı gerçekleştirilen bu savaş, kimi zaman da insanlar arasında kendisini göstermiştir. Böylelikle atasözleri vasıtasıyla insanoğlu hayatın olağanlıkları ve olağanüstülükleri karşısında sayfalar ve kitaplar dolusu aktarımın erişemeyeceği duygu, düşünce ve birikimleri birkaç kelime ile ifade etme yeteneğini elde etmiştir⁷⁴¹. Eski kuşakların doğaya ilişkin gözlemlerini, düşüncelerini, yargılarını; toplumun tarih ve coğrafya içinde geçirdiği yaşama biçimlerini atasözlerinin anlamlarında bulmak mümkündür. Bu bağlamda atasözleri, halkın yaşama deneylerinin sonuçlarını vermekte, insanların davranışlarına yön kazandırması istenen ilkeleri ve ortaya koymaktadır. Bu yönüyle atasözleri aynı zamanda toplumun ortak değer yargılarını da yansıtmaktadır. Çevre, doğa olayları, hava koşulları, hayvanlar ve canlılar, üretim biçimleri, maddesel kültür temalı atasözlerinin azımsanmayacak bir oranda olması bu durumu temsil etmektedir⁷⁴². Araştırma kapsamında ele alınan atasözlerinde ağırlıklı olarak kullanılan metaforlar

⁷³⁹ Sue Knight, *Uygulamalarla NLP Yaşamınızda Fark Yaratan Yöntemler*, Çev: İpek Görkey Taffé, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 64-65.

⁷⁴⁰ Hatice İçel, *Niğde Atasözlerinde Metafor ve Kullanımı*, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/303/4%20hatice%20icel.pdf, s. 79, Erişim Tarihi: 28.05.2015.

⁷⁴¹ Ahmet Güngör ve Asel Cailova Güngör, *Türkçe Açıklamalı Kırgız Atasözleri*, Engin Yayınevi, Ankara, 1998, s. 5.

⁷⁴² Vedat Gültek-Buğra Gültek, *Atasözleri Sözlüğü Türkçe-Rusça/Rusça-Türkçe*, 1. Basım, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2000, s.3.

hayvan, bitki ve eşyalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu metaforlar Tablo 3.33’de gösterilmektedir:

İnsan sözünden (ikrarından), hayvan yularından tutulur. Yularından tutulan hayvan başka yöne sapamadığı gibi insan da söylediği sözün dışına çıkamaz. ⁷⁴³
Hayvan koklaşa koklaşa, insan konuşa konuşa ⁷⁴⁴ . İnsanlar konuşarak birbirlerini daha iyi anlarlar.
Deveci ile konuşan kapısını büyük açar. Yüksek makam sahibi kimselerle ilgisi olanlar durumlarının gerektirdiği özveriyi göze almalıdırlar.
Eşeğe cilve yap demişler, çifte atmış. Kaba ve ahmak kişinin hoşla gitsin diye söylediği sözler ve yaptığı işler, kaba ve incitici olur.
Bülbülün çektiği dili belası. İlerisi düşünülmeden söylenen söz insanın başına dert açabilir.
Dilini eşek arısı soksun. Hoşa gitmeyen bir şey konuşan kimseye söylenen bir ilenme sözü.
Eşeği düğüne çağırılmışlar, ya odun eksik ya su demiş Bir işi yapmamak için bahane bulmayı anlatan bir söz.
Katıra baban kim? Demişler, dayım at demiş. Aşağılık duygusu içinde bulunan kişi, kendisini olduğu gibi göstermeye utanır da kötü yönünü gizler, sadece iyi yönüyle övünür.
Yalnız kalanı kurt yer. Yardımcısı bulunmayan kişi, kendini tehlikeden koruyamaz.
Yalnız öküz çifte (boyunduruğa) koşulmaz. İki kişi ile yapılması gereken bir işi tek kişi ile yapmaya kalkışmak yanlıştır.
Tilki tilkilğini anlatıncaya kadar post elden gider Bir gerçeği anlatıncaya kadar çoğu kez başa gelmedik şey kalmaz.
Sürüden ayrılanı (ayrılan koyunu, kuzuyu) kurt kapar. Arkadaşların yardımıyla yapılan veya bir amaç uğruna topluca girilen bir işten ayrılanlar zarara uğrarlar.
Acı (kötü) söz insanı (adamı) dinden çıkarır, tatlı söz yılanı inden çıkarır ⁷⁴⁵ Gönül alıcı, okşayıcı sözlerle karşımızdakinin inadı yenilebilir.
Köprüden (köprüyü) geçinceye kadar ayağı dayı derler. Kişi işini gördürtünceye kadar yardım beklediği kimseyle iyi geçinir.
Cahile söz (laf) anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür (zordur) Ne kadar uğraşılsa uğraşılsın deve hendekten atlatılamaz, cahile söz anlatmak bundan da zor bir şeydir.

Tablo 3.33: Hayvan Metaforu Aracılığıyla Somutlaştırmaya Yer Veren Atasözleri

⁷⁴³Veri tabanında bu atasözü, “Hayvan yularından, insan ikrarından (sözünden) tutulur” şeklinde ve aynı anlamda bir kez daha tekrar edilmiştir.

⁷⁴⁴ Veri tabanında bu atasözü “İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa” şeklinde de veri tabanında yer almaktadır.

⁷⁴⁵ Veri tabanında bu atasözü “Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır.

Atasözlerinde hayvanlardan yararlanılarak insanlar ile ilgili kavramların gerçekliğinin yansıtıldığı, ortaya çıkan olguların dile getirildiği pek çok ögeye rastlanmaktadır. Atasözlerinin gönderimlerinde somutlaştırmaya gidilerek kimi zaman hayvanları konuşturularak onlardan alınan yanıtlarla karşılaşılan durumlar anlatılmakta, kimi zaman da onların niteliklerine dayanarak insanların tutum ve davranışları işaret gösterilmektedir⁷⁴⁶. Bu durum Tablo 3.35’de sunulmaktadır.

Sarımsak içli dışı, soğan yalnız başlı. Anlaşan kimselerin birbirlerinden saklısı gizlisi yoktur, başkasıyla böyle bir yakınlık kuramamış olan tek başına kendi yaşantısı içinde kalır.	Ardıcın közü olmaz, yalancının sözü olmaz. Ardıç ağacının ateşi çabuk geçer, kül olur; yalancının sözü de böyledir, ona da güvenilmez.
Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok? Görüştüğün kimseyi ağırlayacak, onun istediklerini yapacak durumda olmayabilirsin ama tatlı dille onun gönlünü hoş edebilirsin.	Ağaç ucuna yel değer, güzel kişiye söz değer. Güzel insanlar her yerde ilgi çekerler, her zaman onların sözü kabul edilir.
El el ile değirmen yel ile. İnsanlar bir araya gelmeden yaşayamazlar, birbirlerine yardım etmeden başarıya ulaşamazlar; değirmenin çalışabilmesi için rüzgâr gereklidir.	Ağaç yaprağıyla gürler (güzeldir) İnsan önemli işleri akrabası, yakınları, yandaşlarından güç alarak daha kolay yapar.
Tarlada izi olmayanın harmanda sözü (yüzü) olmaz. Kendini işe vermeyenden, bir iş üretmeyenden hayır gelmez.	Boşboğazı ateşe atmışlar, odunum yaş (az) demiş. Çenesi düşükler umulmadık anlarda densizce konuşabilirler.
Alçacık dağları ben yarattım demek. Çok kurumlu olmak, kendini çok beğenmek.	
Elma da alma da demesini biliriz. Şartlara göre uygun davranırız.	
Arsızın yüzüne tükürmüşler yağmur yağıyor demiş. Arsız ne kadar ağır hakaret görse de aldırma, pişkinliğe vurur.	
Hak deyince akan sular durur. Bir anlaşmazlıkta adalet, tarafsızlık, hakkaniyet devreye girdiğinde kimsenin söyleyecek sözü kalmaz.	
Suyun sessizinden, insanın sözsüzünden korkmalı. Duygu ve düşüncelerini açığa vurmeyen sessiz insan yavaş akan derin su gibi tehlikelidir.	

Tablo 3.34: Tabiat Metaforu Aracılığıyla Somutlaştırmaya Yer Veren Atasözleri

⁷⁴⁶ Doğan Aksan, **Türkçenin Gücü**, 7. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s. 150.

iv. Sözlü İletişim Engeli Olarak “Statik Değerlendirme” ve “Anlam Çıkarma”ya Gönderimde Bulunan Atasözleri

Araştırma bulgularında; sözlü iletişimin engelleyicileri arasında yer alan “statik değerlendirme” ve “anlam çıkarma” olarak değerlendirilebilecek bir gönderim tespit edilememiştir.

v. Sözlü İletişim Engeli Olarak “Rastgele Seçme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri

Rastgele seçmek, sözlü iletişimde kişilerin kelimelerini; karşı tarafın özelliklerini dikkate almadan gelişigüzel bir şekilde seçmesini ifade etmektedir. Atasözleri, atalarımızdan bize ulaşan ulu sözler olarak bilinmektedir. Bunu zaten sözcüğün kendisi “*ben atanın sözüyüm*” mesajını vererek açıkça bildirmektedir. Atasözleri, yüzyılların süzgecinden geçerek günümüze kadar gelen, kolay unutulmayan, söylenir söylenmez beyinlere mihlanıveren ziynetli ve sanatlı sözcükler olarak bilinmektedir. Anlatılmaları ve anlaşılmaları zor, karmaşık konuları bile bazen bir söz öbeği ya da cümleyle, bir çırpıda, apaçık ve derinliğine anlatıvermektedir. Yaşamın içinden, “halk denizinden” çıkagelen bu sözler; sözlü iletişim açısından değerlendirildiğinde yaşamın ta kendisidir⁷⁴⁷. Bu bağlamda atasözlerinde yer alan gönderimlerin hiçbirinde gelişigüzel kullanılan bir kelime olduğu düşünülmemektedir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde; iletişim kurarken söylenen sözlerin özenle seçilmesi gerektiğine dikkat çeken ve böylece rastgele seçmeye örtük bir gönderme yapan atasözleri tespit edilmiştir. Söz konusu atasözleri Tabloda gösterilmektedir:

⁷⁴⁷ M. Aslan Aksungur, **Dantelli Kutu (Zindandaki Pırlantalar)**, Alka Matbaası, Ankara, 2010, s. 38

Dil ebsem (olsa) baş esen (esendir). Kişi dilini tutar, her şeyi söylemezse başını belaya sokmamış olur, rahat eder.
Söz var gelir geçer, söz var deler geçer⁷⁴⁸. Sözün insanlar üzerinde etkisi büyüktür; yerinde söylenen sözler işlerin yoluna girmesini sağlar, ölçüsüz ve sert söylenen sözler ise karşıdakini öfkeliendirir, söyleyenin öldürülmesine bile yol açabilir.

Tablo 3.35: Sözlü İletişim Engeli Olarak “Rastgele Seçme”ye Gönderimde Bulunan Atasözleri

C.ARAŞTIRMA VARSAYIMLARININ TEST EDİLMESİ

Araştırma amaçları doğrultusunda ileri sürülen varsayımlara ilişkin test sonuçları aşağıda belirtilmektedir:

V10: “*Türk atasözlerinde, kelime itibariyle “iletişim” kavramını içeren gönderimler bulunmamaktadır*” kabul edilmiştir.

V2: “*Türk atasözlerinde, çağrışım itibariyle “iletişim” kavramını içeren gönderimler bulunmaktadır*” kabul edilmiştir.

V30: “*Türk atasözlerinde, kelime itibariyle sözlü iletişim unsurlarını içeren gönderimlere yer verilmemektedir*” kabul edilmiştir.

V4: “*Türk atasözleri, çağrışım itibariyle sözlü iletişim unsurlarını içeren gönderimlere yer verilmektedir*” kabul edilmiştir.

V50: “*Türk atasözleri, kelime itibariyle sözlü iletişim biçimlerini içeren gönderimler taşımamaktadır*” kabul edilmiştir.

V6: “*Türk atasözleri, çağrışım itibariyle sözlü iletişim biçimlerini içeren gönderimler taşımaktadır*” kabul edilmiştir.

V70: “*Türk atasözleri, kelime itibariyle sözlü iletişim engellerine ilişkin gönderimler içermemektedir*” kabul edilmiştir.

V8: “*Türk atasözleri, çağrışım itibariyle sözlü iletişim engellerine ilişkin gönderimler içermektedir*” kabul edilmiştir.

V9: “*Türk atasözlerinin sözlü iletişim unsurları içeren gönderimleri kişilerarası iletişim yazını ile örtüşmektedir*” kabul edilmiştir.

⁷⁴⁸ Veri tabanında bu atasözü “Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir” ve “Söz var dağa çıkarır, söz var dağdan indirir” şeklinde aynı anlamda kullanılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hayat; insanlığı, var olduğu andan itibaren sayısız iletişim etkinliği ile her anında kuşatmaktadır. İletişim, toplumların varoluşunun zorunlu koşulunu ve yaşamlarının vazgeçilmez unsurunu oluşturmaktadır. Bu vazgeçilmezlik, topluluk içinde yaşayan ve kendi dışındaki canlılarla ilişki içinde bulunan tüm varlıkların, bir iletişim sistemine gereksinim duymalarından kaynaklanmaktadır. İnsanoğlu, doğaları gereği ve sosyal gruplar halinde yaşama özellikleri nedeniyle tüm canlılar içinde iletişim sisteminden en etkin yararlanan canlı türünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla insanlar için iletişim, yaşamlarını sürdürebilmek için kullanmak zorunda oldukları araçların başında gelmektedir.

Yazın dilinde iletişimin, bir aklın diğeri akli etkileyebildiği her yol ile gerçekleşebileceğinin altı çizilmektedir. Bu durum iletişimin sözlü, sözsüz ve yazılı boyutlarına ışık tutmakta ve Türk atasözleriyle sunulan sözlü iletişim unsurlarının ele alınmasıyla dikkatler sözlü iletişim boyutuna çekilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında, “insanların doğaya ilave ettikleri her şey” ya da “insanlar arasında paylaşılan değerler bütünü” olarak genelleştirebileceğimiz “kültür”ün sözlü iletişim boyutu “*sözlü iletişim kültürü*” şeklinde tanımlanarak daha önce seslendirilmemiş bir kavram kullanılmıştır. Bu bağlamda insanlar arasında paylaşılan ve nesilden nesile aktarılan sözlü iletişime ilişkin önerilerin ve öğretilerin tümünü kapsayan “*sözlü iletişim kültürü*”, çalışmanın özgün kazanımları arasında yer almaktadır.

İletişim; özünde bir mesaj alışverişi ve çift taraflı bir paylaşım olarak değerlendirilmekte, belirli bir süreç dahilinde gerçekleşmekte ve birtakım unsurlarla varlığını sürdürebilmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan, kaynağını ile alıcısını kişilerin oluşturduğu kişilerarası iletişim süreci; mesajı gönderen (kaynak), mesajı alan/yorumlayan (alıcı) ve bu iki kişi arasında gidip gelen mesaj (ileti) olmak üzere üç ana unsurdan oluşmaktadır. Söz konusu temel unsurları; kodlama, kod açma, kanal, geribildirim, ileribildirim, ortak deneyim alanı, bağlam, gürültü gibi pek çok unsur

çevrelemekte ve desteklemektedir. Çalışmanın uygulama alanını oluşturan atasözlerinde bu unsurlara ilişkin pek çok gönderimin tespit edilmesi ve değerlendirilmesi mümkün olmuştur.

İletişim sürecinin temelini, iletiyi üreten ve tüketen bireylerin üzerinde anlaştıkları ortak kavramların bulunması oluşturmaktadır. İlkel insanda bu ortak kavramların azlığı bir iletişim sıkıntısı yaratırken giderek bu kavramların çoğalması dilleri yaratarak iletişim sürecini zenginleştirmiş ve karmaşıklştırmıştır. Bu anlamda asırlardır dillerin yaratılmasında ve zenginleştirilmesinde kültürel özelliklerin ağırlığı tartışmasız olarak kabul edilmekte ve bu ağırlık milli kimliğin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu yansımayı işaret eden Türk kültürüne ait değerlerin yaşatılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında sözlü iletişim ürünü olarak varlığını hissettiren Türk atasözleri; onları kullananların hayatını temsil etme konusunda önemli bir paya sahiptir. Bir başka deyişle, Türk sözlü iletişim kültürünün en önemli boyutlarından birisini Türk atasözleri oluşturmaktadır. Bu boyutu, Türklere has sözlü iletişim unsurları/biçimleri ve engellerinin sınırlarının çizilmesinde önemli bir hareket noktası olarak değerlendirmek mümkündür. Hatta atasözleri sayesinde Türk sözlü iletişiminin anlam haritasının ortaya koyulabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Atasözleri bireysel, toplumsal ve örgütsel yaşamdan izler taşımakta, damıtılmış tecrübeleri yansıtmaktadır. Söyleyeni belli olmadığı gibi Türk halkının asırlar boyunca karşılaştıkları olaylardan ve tecrübelerden ders alarak ortaya konan, benimsenen ve sonraki nesillere aktarılan sözler olarak dikkat çeken Türk atasözleri geniş ölçüde sosyal gerçekleri, insanların iç veya sübjektif dünyasını ortaya koyan, takdir veya tenkit eden, hükümler veren özellikler de göstermektedir. Türk atasözlerinde fikir yoğunluğunun toplandığı kabul edilmekle birlikte kısa, sade ve anlaşılabilir bir üslup kullanılarak sayfalarca izah edilmesi mümkün olan sorunlara gerçekçi çözümler üretilmektedir. Bu duruma istinaden Türk halkı sosyal yaşayışında, bazen bir durumu uzunca anlatmak yerine var olan duruma en uygun atasözünü hatırlatmakla yetinmekte ve kişilerarası iletişim süreçlerinin başlatılması, sürdürülmesi ve sonlandırılmasında bu söz öbeklerinin kullanımı söz konusu olmaktadır.

Atasözlerini; *“atalarımızın düşünceleriyle yoğrulan, sözleriyle süregelen; yılların birikimini ve tecrübesini genel kurallara ya da öğütlere dönüştüren; kalıplaşmış/ölçülü/kısa yapılarıyla ve özlü/nükteli anlatımlarıyla geniş halk kitlelerinin yol gösteren bilgece sözler”* olarak tanımlamak mümkündür. Dilimizin en değerli söz varlıkları arasında yer alan atasözleri; anlamlı, derin ve gizemli yapılarıyla büyüleyen, zamanın törpüsüyle anlamına anlam katarak yüzyıllarca yaşayan, toplumumuzun bilgeliğini, dünya görüşünü, anlatım gücünü tüm güzelliğiyle ortaya koyan ve bize atalarımızdan miras kalan söz birikimleridir.

Atasözlerimiz, atalarımızın inançlarıyla, değerleriyle, hayat tecrübeleriyle şekillenen halk kültürünün sözlü ve özlü ifadelerini oluşturmaktadır. Hayatta karşılaşılan her olayda yanibaşımızda belirlemekte; bir yandan bize sabrı, alçak gönüllülüğü, yardımlaşmayı, çalışmayı, kanaat etmeyi, güzel konuşmayı, doğru olmayı, saygı duymayı, sevgiyle yaklaşmayı kısacası insani davranışları hatırlatmakta diğer yandan da uyarılarda bulunmakta, iyiliği emretmekte, kötülüklerden uzak durulmasını öğütlemekte, helalleri onaylamakta, haramları yasaklamakta yani bizi biz yapan değerleri bize anlatmaktadır. Bu özelliğiyle atasözleri toplumumuza has kültürün, maneviyatın, hayat felsefesinin ve değer yargılarının paylaşılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir varlığa sahiptir. Dünyü hatırlatan, bugünü anlatan ve geleceği öngören yapısıyla atasözleri; kuşaklar arasında yaşanan etkileşimin simgesi olarak Türk kültür tarihinin en önemli dil hazinesini oluşturmaktadır. Bu anlamda atasözlerinin ait olduğu milletin bireysel, toplumsal ve örgütsel yaşamından izler taşıdığı, geçmişe ilişkin engin tecrübeleri yansıttığı ve geleceğe ilişkin öngörüler içerdiği tartışma götürmeyen bir gerçektir.

Araştırma kapsamında atasözleri üzerinden Türk toplumunun iletişim algısını, sözlü iletişim anlayışını, unsurlarını ve sözlü iletişim biçimlerini içeren bir anlam haritasına ulaşılmaya çalışılmıştır. Sözlü iletişim unsurlarının atasözlerindeki niceliksel ve niteliksel sözvarlığının ortaya koyulması ile oluşturulmaya çalışılan bu haritanın, atalarımızın sözlü iletişime ilişkin öğüt ve önerilerinin kişilerarası iletişim yazını ile örtüşen ve örtüşmeyen yönlerine ışık tutacağı düşünülmektedir.

Araştırma yöntemi olarak nitel içerik çözümlemesi uygulanan çalışmanın evrenini Türk Dil Kurumu'nun kurumsal web sayfasında "e-sözlük" olarak kullanıma açtığı ve 2.396 atasözünü içeren "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" isimli veri tabanı oluşturmuştur. Araştırma bulgularına, evren içinden "amaçlı örneklem" ile kelime anlamı temelinde seçilen ve sözlü iletişim olgusu/unsurları/biçimleri ve engellerine yönelik gönderiler taşıyan atasözlerinin derlenmesi ve sözlü iletişimin teorik çerçevesi doğrultusunda oluşturulan "sözlü iletişimin özü", "sözlü iletişimin unsurları", "sözlü iletişim biçimleri" ve "sözlü iletişim engelleri" kategorilerine göre sınıflandırılması ile ulaşılmıştır.

Araştırmanın Genel Sonuçları

Araştırma sonucunda; kişilerin içinde doğup büyüdüğü geleneksel ortama özgü alışkanlıklar, inançlar, değer yargıları, davranış şekilleri, iletişim biçimleri vb. yerel özelliklerin atasözlerinde kimi zaman evrensel ölçütleri destekleyecek şekilde, kimi zaman evrensel ölçütlerle bir arada, kimi zaman da evrensel ölçütlerden baskın olacak bir biçimde sunulduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar genellenirse; sözlü iletişim kültürümüzün yansımalarını taşıyan atasözleri üzerinden gerçekleştirilen araştırmanın bulgularının "kişilerarası iletişim" yazın dili ile büyük oranda örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Araştırmanın Örneklem Grubu Verilerine İlişkin Sonuçlar

🌈 Örneklem grubunu oluşturan atasözleri incelendiğinde sözlü iletişim olgusu/unsurları/biçimleri ve engellerine gönderimde bulunan toplam 158 atasözünden 83'ünün (%52) fiil odaklı, 75'inin (%48) ise isim odaklı bir mesaj aktarımı gerçekleştirdiklerini görmek mümkündür. Atasözlerinin gönderimlerinde fiil odaklılığın, isim odaklılıktan fazla tercih edilmesini; alıcıların davranışlarını değiştirmeye ve onları arzu ettikleri yönde harekete geçirmeye verilen önem ile açıklanabilmektedir. Oranlar arasındaki farkın az olması, yani atasözlerinde isim odaklı gönderimler ile fiil odaklı gönderimlerin sayısının toplam atasözü sayısının yaklaşık yarısını oluşturmasının kalıplaşmış düşüncelerin atasözlerindeki hâkimiyetini simgelediği dikkat çekmektedir. Kısacası Türk atasözlerinde verilmek istenen mesajın özelliklerine ve bağlamsal faktörlere bağlı olarak ikna ediciliği arttıracakı düşünülen türde (isim ya da fiil) sözcüklerin kullanılması yoluna gidildiği gözlenmektedir.

🌈 Araştırma kapsamında sözlü iletişim olgusu/unsurları/biçimleri ve engellerine gönderimde bulunan toplam 158 atasözünden 41'inin (%22,8), “söz”; 29'unun (%15,8) “söylemek”; 24'ünün (15,2) “demek”; 22'sinin (%13,9) “dil”; 15'inin (%9,5) “iletişimin özü”; 12'sinin (%3,2) “anlatmak”; 12'sinin (%3,2) “duymak/dinlemek”, 3'ü (%1,9) “konuşmak” temalı olduğu tespit edilmiştir. “Söz” sözcüğünün diğer anahtar sözcüklere oranla belirgin bir fazlalık taşımasının nedenini, bu sözcüğün örneklem grubuna “söz söyleme”nin dışında “söz vermemeyi etme” (8 gönderim) ve “nasihatte bulunma” anlamları (5 gönderim) ile dâhil edilmesi oluşturmaktadır. Oranlar değerlendirildiğinde en fazla gönderim sayısının “söz” temalı atasözlerine, en az gönderim sayısının ise “konuşmak” temalı atasözlerine ait olduğu dikkat çekmektedir. “Anlatmak” ve “duymak/dinlemek” temalı atasözlerinin oranı ise aynıdır.

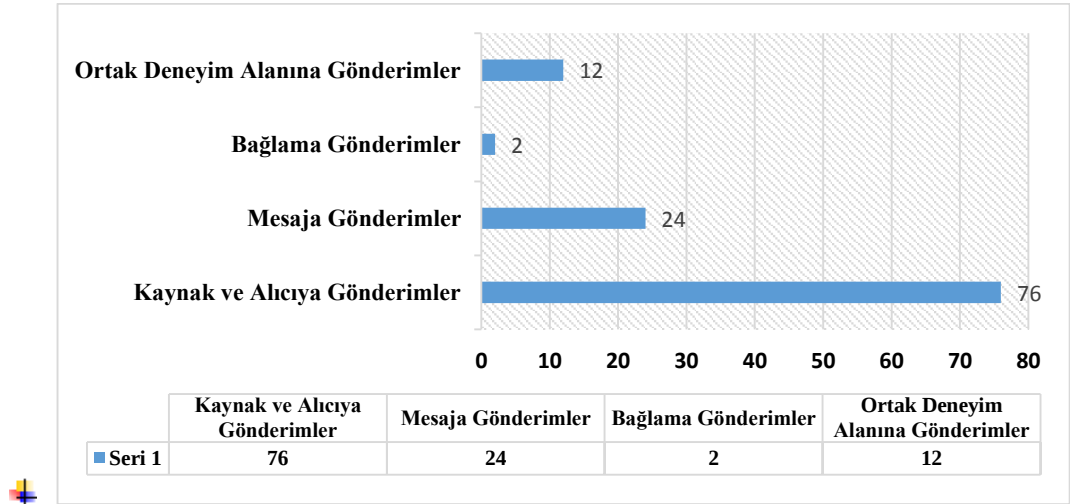
- ✚ Araştırma bulguları irdelendiğinde, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 22'sinin (%13,9) “dil” sözcüğüne gönderimde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bulgular, örneklem kapsamında ele alınan atasözlerinin önemli bir kısmının sözlü iletişim unsurlarına “dil” sözcüğüne yer vererek değindiğini göstermektedir. Yani atasözlerinde insanı tanımlayan ve toplumda olumlu/olumsuz olarak genel kabul gören pek çok insan niteliğinin dilden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Buna göre insanın mihenginin, onun dilinde gizli olduğuna işaret edilmektedir. İnsanın benliği ve kimliği, dilini kullanma şekliyle doğrudan ilişkili olarak değerlendirilebilmektedir.
- ✚ Araştırma bulguları irdelendiğinde, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 41'inin (%25,9) “söz” sözcüğüne gönderimde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bulgular, örneklem kapsamında ele alınan atasözlerinin yarıya yakın bir kısmında sözlü iletişim unsurlarını ele almak/vurgulamak için “söz” sözcüğüne yer verildiğini göstermektedir.
- ✚ Araştırma bulguları itibariyle, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünün sadece 3 tanesinde (%1,9) “konuşmak” sözcüğüne gönderimde bulunduğu görülmektedir. Bu durum, sözlü iletişimin ifadesinde “konuşmak” yerine geçen “söylemek”, “anlatmak”, “demek” vb. iletişim eylemlere ağırlık verildiğini akla getirmektedir.
- ✚ Araştırma bulguları irdelendiğinde, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 29'unun (%18,4) “söylemek” sözcüğüne gönderimde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bulgular, örneklem kapsamında ele alınan atasözlerinin “söz” sözcüğünden sonra en çok “söylemek” sözcüğüne gönderimde bulunmak suretiyle sözlü iletişime/unsurlarına/biçimlerine/engellerine vurgu yaptığını ortaya koymaktadır.

- ✚ Araştırma bulgularında dikkat çeken bir başka unsur da TDK'nin web sayfasında yer alan Büyük Türkçe Sözlük'te “demek” kelimesinin karşılığı “söylemek, söz söylemek” olarak verilmiş olmasına rağmen atasözlerinde bu eş anlamlılığa rastlanmamış olmasıdır. Atasözlerinin “demek” ve “söylemek” sözcüklerini ayrı ayrı kullanmayı ve anlamlandırmayı tercih etmesi, o dönemlerde anlam farklılıklarının olduğunu ancak zamanla bu farklılığın silinme noktasına geldiğini düşündürmektedir.
- ✚ Araştırma bulgularına göre, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 24'ünün (%15,2) “demek” sözcüğüne gönderimde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda örneklem kapsamında ele alınan atasözlerinin “demek” sözcüğü aracılığıyla sözlü iletişime/unsurlarına/biçimlerine/engellerine azımsanmayacak bir oranda vurgu yaptığını ifade etmek mümkündür.
- ✚ Araştırma bulgularında atasözlerinde “anlatmak” sözcüğüne fazla yer verilmediği tespit edilmiştir. TDK Büyük Türkçe E-Sözlük'te anlatmak sözcüğü, “*bilgi vermek, izah etmek; bir konu üzerinde açıklama yapmak, açıklamada bulunmak; nakletmek*” şeklinde anlamlandırılmaktadır. Veri tabanında bu anlamların her biri için ayrı ayrı tarama yapıldığı halde bir sonuca ulaşılammıştır. Öte yandan “*dili olsa da anlatsa*” atasözünde söylemek ile eş anlamlı kabul edilen “anlatmak” sözcüğü parantez ile belirtilmiştir. Araştırma bulguları, örneklem atasözlerinden 12'sinin (%7,6) “anlatmak” sözcüğüne gönderimde bulunduğu işaret etmektedir.
- ✚ Araştırma bulguları, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 12'sinin (%7,6) “duymak-işitmek/ dinlemek/sağır olmak/kulak” sözcüğüne gönderimde bulunduğu işaret etmektedir. Bu oranın “anlatmak” sözcüğüne gönderimde bulunarak sözlü iletişime/unsurlarına/biçimlerine/engellerine vurgu yapan atasözleri ile aynı olması dikkat çekmektedir.

“Sözlü İletişimin Özü” Konulu Gönderimlere İlişkin Sonuçlar

- Türk atasözlerinde kelime itibariyle iletişime yer verilmediği görülmektedir.
- Türk atasözlerinde iletişimin özünü içeren çağrışımlara değinildiği dikkat çekmektedir. Araştırma bulguları, örneklem dâhilinde ele alınan toplam 158 atasözünden 15’inin (%9,5) iletişimin/sözlü iletişimin özüne gönderimde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Atasözlerinin vurguları, Türk kültürünün yapısıyla paralellik göstermektedir. Yani Türk insanı kendi sınırlı hayatını yaşamaktan başka bir hayat felsefesine sahiptir. Bu bağlamda insanların birlik ve dayanışma içinde olması çoğu kez vurgulanmaktadır.

“Sözlü İletişim Unsurları” Konulu Gönderimlere İlişkin Sonuçlar

Genel olarak değerlendirildiğinde; TDK’nın Atasözleri ve Deyimler E-Sözlüğü; sözlü iletişim süreci unsurları olarak değerlendirilen terimlerin kelime itibariyle ve anahtar sözcük olarak kullanılarak tarandığında anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır. Buna karşın Türk atasözlerinde sözlü iletişim unsurlarına yönelik örtük gönderimlerde bulunan ve söz konusu unsurlara işaret eden pek çok atasözünün varlığı tespit edilmiştir. Sözelimi örneklem grubuna alınan toplam 158 atasözünün 76’sında (% 48) “kaynak ve alıcı”ya; 24’ünde (%25) “mesaj”a; 12’sinde (%8) “ortak deneyim alanı”na, 2’sinde (%1,2) ise “bağlam”a yönelik gönderimlerde bulunulduğu görülmektedir.

✚ Araştırma bulguları değerlendirildiğinde bir iletişim unsuru olarak kaynak ve alıcıya gönderimde bulunan atasözlerinden 18'inin "dinleme", 15'inin "doğru söz/doğru olmayan söz", 13'ünün "davranış ile bağdaşan/bağdaşmayan söz", 12'sinin "tatlı/acı söz", 10'unun "ulu söz", 7'sinin "düşünce ile bağdaşan/bağdaşmayan söz", 1'inin ise "fiziksel görünüm" temalarını işlediği dikkat çekmektedir. Bulgular kaynak ve alıcının iletişim sürecindeki rolünün en fazla "dinleme" boyutuyla atasözlerine taşındığını göstermektedir. Böylece yazın dilinde etkili iletişimin vazgeçilmez unsuru olarak ele alınan "dinleme"nin önemi atasözlerindeki gönderimlerinde de onanmaktadır. En az işlenen tema ise "fiziksel görünüm" olarak belirlenmiştir. Atasözlerinde bu unsurun vurgulanmamış olmasını, Türk kültüründe sözlerin güzelliğinin onu söyleyenin güzelliğinden önemli kabul edilmesine bağlamak mümkündür. Hatta dini inançların da bu düşünüşte rolü olduğu düşünülmektedir. Çünkü Türk kültüründe yaygın kabul edilişlerden biri "kalp güzelliği"dir. Tıpkı "fiziksel görünüm"ün önemsizliği gibi "ulu söz"ün üstünlüğüne ilişkin gönderimlerin de yazın dili ile örtüşmediği dikkat çekmektedir. Diğer başlıklar yazın dili paralelinde gönderimler içermektedir.

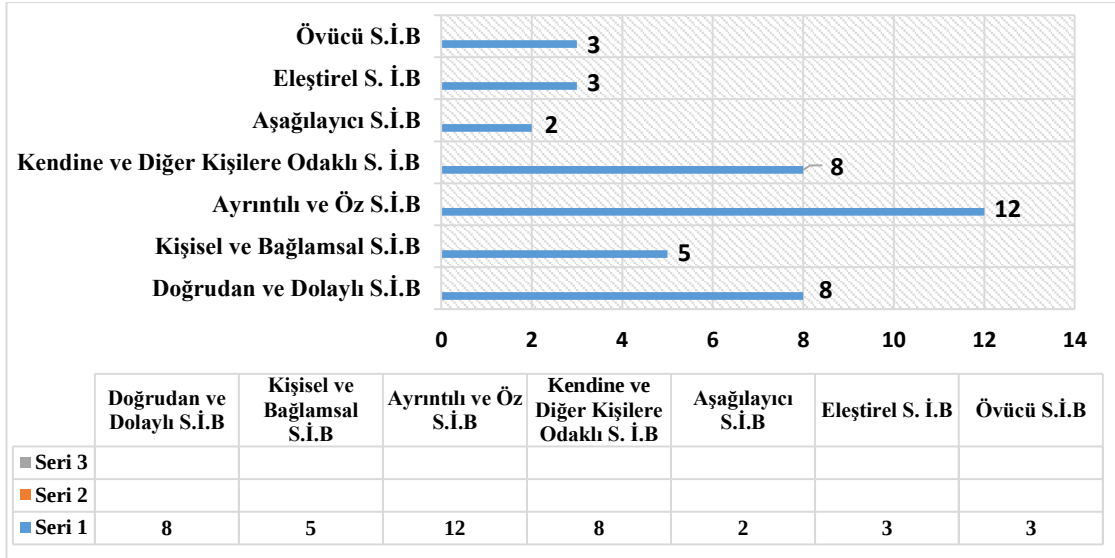
✚ Tüm atasözleri, başlı başına hem bir mesaj, hem de mesaja gönderme yapan bir içerik olarak değerlendirildiğinde diğer sözlü iletişim unsurları hakkında yapılacak olan yorumları kısıtlayabileceği veya ortadan kaldırayabileceği düşüncesiyle sözlü iletişim unsuru olarak mesaja gönderimde bulunan atasözleri diğer unsurlarla ilişkilendirilemeyen atasözlerinden oluşturulmuştur. Bu anlamda sözlü iletişim unsuru olarak mesaja gönderimde bulunan atasözlerinin temaları "gevezelik-boşboğazlık" ve "dedikodu-dırdır" ile sınırlandırılmıştır.

✚ Araştırma bulguları değerlendirildiğinde sözlü iletişim unsuru olarak "bağlam"a gönderimde bulunan atasözlerinde vurgulanan yegâne unsurun "yerinde, zamanında, incelikli söz " söyleme olduğu tespit edilmiştir. Bu unsuru, yazın dilinde bağlam türleri olarak ele alınan "fiziksel, sosyal-duygusal, kültürel, tarihsel ve zamansal bağlam" ile ilişkilendirmek mümkündür.

- Türk toplumu açısından birlik olmanın, topluluk halinde yaşamının ve beraber hareket etmenin bireyden ve her türlü bireysellikten önce geldiği bilinmektedir. Bu anlamda atasözlerinde, ortak deneyim alanından yola çıkılarak bireysellik yerine topluluk ruhunu öne çıkaran bir kültürel yapıya gönderimlerde bulunduğu dikkat çekmektedir. Türk toplumunun ortaklaşa davranmayı ve topluluk bilincini önde tutan ortaklaşa davranışçı kültürel yapısı değerlendirilen atasözlerinin gönderimlerinde de kendisini hissettirmektedir. Ortak deneyim alanına gönderimde bulunan atasözlerinin; ortaklıkları, benzerlikleri, yaşamışlıkları ve birlikteliği kuşatan yapısı söz konusu atasözlerinin iletişimin özüne de vurgu yaptığı gerçeğini vurgulamaktadır.

“Sözlü İletişim Biçimleri” Konulu Gönderimlere İlişkin Sonuçlar

- Sözlü iletişim biçimlerinin atasözlerinde ele alınış şeklinin Türk kültüründe önerilen sözlü iletişim profilini ortaya koyacağı düşüncesinden hareketle gerçekleştirilen çözümlemede şu bulgulara ulaşılmıştır:

Buna göre araştırma kapsamına alınana atasözlerinin gönderimlerinde en çok ele alınan veya vurgulanan sözlü iletişim biçimi;“ayrıntılı ve öz sözlü iletişim biçimi”, en az yer verilen sözlü iletişim biçimi ise; “aşağılayıcı sözlü iletişim biçimi” olarak tespit edilmiştir. Bu oranın düşüklüğünü, Türk atasözlerinde önerilerde bulunurken ya da öğütler verilirken olumsuz/yıkıcı bir üsluptan kaçınılmaya çalışılmasına bağlamak mümkündür.

“Sözlü İletişim Engelleyicileri” Konulu Gönderimlere İlişkin Sonuçlar

Türk atasözlerinde sözlü iletişimin engelleyicilerine yönelik gönderimde bulunan pek çok atasözünün varlığı tespit edilmiştir. Örneklem grubuna alınan toplam 158 atasözünün 19’u (%12) “kutuplaşma”ya, 17’si (%11) “genelleme”, 2’si (%1,2) “rastgele seçmek”e gönderimlerde bulunmaktadır. Bu yoğunlaşma Türk atasözlerinin kendine özgü özellikleri paralelinde yaşanmaktadır. Diğer sözlü iletişim engelleyicilerinin, Türk atasözlerinin gönderimlerinde yer almaması araştırmanın çarpıcı sonuçları arasında yer almaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar Nilüfer Voltan; **Yeniden Terapötik İletişim Kişilerarası İlişkiler**, 7. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.
- Acaroğlu Türker; **Türk Atasözleri**, Referans Yayınevi, Ankara, 2005.
- Açıkgöz Hacı Mustafa; **Etkili İletişim**, Elis Yayınları, Ankara, 2005.
- Adair John; **Etkili İletişim-Yönetim Silahlarının En Önemlisi**, Çev: Ömer Çolakoğlu, 3. Basım, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006.
- Harry Adler, **NLP El Kitabı**, Çev: Banu Irmak, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Adler Harry, **NLP Yüksek Performansa Ulaşmanın Yeni Bilimi ve Sanatı**, Çev: Zarife Biliz, 6. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Adler Harry & Beryl Heather, **21 Günde NLP**, Çev: Fatma Can Akbaş, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Adler Ronald B. & George Rodman; **Understanding Human Communication**, Eighth Ed, Oxford University Press, New York, 2003.
- Ağaçasapan (Kurtman) Asuman; **Dil Üzerine**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1352, Eskişehir, 2002.
- Akarsu Bedia; **Dil-Kültür Bağlantısı**, 3. Basım, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Akdenizli Banu; **İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri-Yazılı Metin Çözümleme**, Ed: Özlem Güllüoğlu, *Gazete Haberciliğinde İçerik Çözümleme Yöntem ve Tekniği: Sunum ve Temsil Üzerine Bir Uygulama ve Değerlendirme*, Ütopya Yayınları, Ankara, 2012.
- Akıncı Vural Z. Beril; **Bilgi İletişim Teknolojileri ve Yansımaları**, 1. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2006.
- Akış Nurdoğan, **Mümkün!**, 2. Basım, Final Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- Akman T. Koray; **Genel İletişim**, İlya İzmir Yayınevi, İzmir, 2011
- Aksan, Doğan; **Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, 4. Basım, Engin Yayın Evi, Ankara, 2009.
- Aksan Doğan; **Dil, Şu Büyülü Düzen...** 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.
- Aksan Doğan; **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, 1. 2. 3. Ciltler, 5. Basım, TDK Yayınları, Ankara, 2009.

Aksan Doğan; **Kültür ve Bilim Dili Olarak Türkçe**, Ed: Bahaeddin Yediyıldız, *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma*, Hacettepe Üniversitesi AİİT Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2003.

Doğan Aksan, *Anlambilim Açısından Türkçenin Sözvarlığı*, **Günümüz Dilbilim Çalışmaları**, Haz: Ayşe (Eziler) Kıran, Ece Korkut, Suna Ağıldere, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2003.

Aksan Doğan; **Türkçenin Gücü**, 7. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.

Aksan Doğan; **Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü (Temel Kavramlar)**, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 2008.

Aksan Doğan; **Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri**, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011.

Aksan Doğan, **Anadilimizin Söz Denizinde**, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.

Aksoy Ömer Asım; **Atasözleri ve Deyimler Elkitabı**, TDK Yayınları, Ankara, 1970.

Aksoy Ömer Asım; **Atasözü ve Deyimler Sözlüğü (1 Atasözleri Sözlüğü)**. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1988.

Allen Mike; **Interpersonal Communicarion Research: Advance through Meta Analysis**. NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Alizade Samed **Oğuzname (Emsal-İ Mehmedalî) XVI. Yüzyılda Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı**), Haz: Ali Haydar Bayat, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

Artun Erman; **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, 5. Basım, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

Aslan Şebnem; *“Örgütsel İletişim ve Örgütsel İletişimde Enformasyon ve İletişim Sistemleri”*, **Yöneticinin El Kitabı**, Ed: Tahir Gemici, Şebnem Aslan, Muhammet Düşükcan, Eğitim Kitabevi Yayınları: 61, Konya, 2008.

Atabek Ümit; **İletişim ve Teknoloji Yeni Olanaklar-Yeni Sorunlar**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001.

Ataman Şadi Yaver; **Türk İstanbul, Atasözleri-Bilmeceler-Tekerlemeler ve Değişler**, Haz: Süleyman Şenel, İstanbul Büyükşehir Belediye Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları: 39, İstanbul, 1997.

Avcı Nabi; **İletişim Düşüncesinin Gelişimi Eğitim-Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi**, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1988.

Aygül Hasan Hüseyin; *Türk Modernleşme Sürecinde Dil Olgusunun Sosyolojik Analizi*, **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Isparta, 2008.

Aziz Aysel; **İletişime Giriş**, 3. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2010.

Bahar Emel; **İletişim**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2012.

Bal Hüseyin; **İletişim Üzerinde Sosyolojik Yaklaşımlar**, 1. Basım, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2010.

Bal Hüseyin; **İletişim Sosyolojisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayın No: 42, Isparta, 2004.

Baldini Massimo; **İletişim Tarihi**, Çev: Gül Batuş, 1. Basım, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2000.

Baltaş Zuhall ve Acar Baltaş; **Bedenin Dili İletişim Becerilerinizi Anahtarı, Sessiz Diliniz**, 29. Basım, 2001.

Baney Joann; **Guide to Interpersonal Communication**, Pearson Prentice Hall Publ, NY, 2004.

Barutçugill İsmet, **Kültürlerarası Farklılıkların Yönetimi**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Barzun Jacques& Henry F Graff; **Modern Araştırmacı**, Çev: Fatoş Dilber, Tubitak Yayınları, Ankara, 2001.

Başkan Özcan; **Bildirişim İnsan Dili ve Ötesi**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2003.

Batur Suat; **Açıklama ve Öyküleriyle Türk Atasözleri**, 1.Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006.

Batuş Gül; **21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar-Kadife Karanlık: McLuhan, Foucault, Chomsky, Baudrillard, Postman, Lacan, Zizek, Neil Postman:**

İnsan Aklının, Kendi Yarattığı Teknolojiyle Dostluk Anlayışı Haz: Nurdoğan Rigel, Gül Batuş, Güleda Yücedoğan ve Barış Çoban, , 2. Basım, Su Yayınevi, İstanbul, 2005.

Baysal Mustafa İzzet, **Türk Atasözleri Cümeli Hikemiye-İ Türkiye**, Derleyen: Hüseyin Oğlu Ahmet Canip, Kastamonu Vilayet Özbent Matbaası, 1984, Kastamonu.

Bayraktar Nesrin; **Dil Bilimi**, 1.Basım, Paradigma Kitabevi, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.

Benveniste Emile; **Genel Dilbilim Sorunları**, Çev: Erdim Öztokat, 1. Basım, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi/19, İstanbul, 1995.

Berelson Bernard; **Content Analysis in Communication Research**, New York: Free Press. Orhan Gökçe, **İçerik Çözümlemesi: Teori-Metod-Uygulama**, 3. Basım, Sel-Ün Yayınları, Konya, 2001.

Berger Arthur Asa; **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Ed: Nazmi Ulutak, Aslı Tunç, Çev: Murat Barkan, Nazlı Bayram, Deniz Güler, Uğur Demiray, Aslı Tunç, Nazmi Ulutak, A. Haluk Yüksel, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yayınları No: 91, Eskişehir, 1993.

Berger C. R M. E & Roloff D. A Ewoldsen; **The Handbook of Communication Science**. California: Sage Publications, 2010.

Berko Roy M, Andrew S. Wolvin, Darlyn R. Wolvin; **Communicating A Career Focus**, Eighth Ed, Houghton Mifflin Company, Boston New York, 2001.

Bıçakçı İlker; **İletişim ve Halkla İlişkiler-Eleştirel Bir Yaklaşım**, 4. Basım, Mediacat Kitapları, Ankara, 2003.

Bıçakçı İlker; **İletişim Dünyamız İnsan Odaklı Toplumsal Bir Bakış**, 1. Basım, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2001.

Biçer Turgay, **NLP Kişisel Liderlik**, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1999.

Bilen Mürüvvet; **Sağlıklı İnsan İlişkileri**, 6. Basım, Anı Yayıncılık, 2004, Ankara.

Bilgin Nuri; **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar**, Siyasal Kitabevi, 2.Basım, Ankara, 2006.

Bilgin Muhittin; Anlamdan **Anlatıma Türkçemiz**. Ankara: Anı Yayıncılık, 2006.

Birtek Ferit; **En Eski Türk Savları**, Alaaddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1944.

Bolat Salih; **İletişim ve Edebiyat**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2007.

Burak İlyas; **Yaşamın Dili-İletişim**, Sistem Yayınları, İstanbul, 2005.

- Burgoon Judee K., D. B. Buller, G. W. Woodall; **Nonverbal Communication**. USA: Mcgraw-Hill, 1996.
- Bülbül Rıdvan; **İletişim ve Etik**, 2. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.
- Bygate Martin; **Speaking**, Oxford University Press, Oxford, 1987.
- Caputo John S., Harry C. Hazel, Colleen McMahon; **Interpersonal Communication Competency Through Critical Thinking**, Allyn adn Bacon, USA,1994.
- Cialdini Robert B; **İknanın Psikolojisi Teori ve Pratik Bir Arada**, Çev: Yasemin Fletcher, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2001.
- Cihangir Çankaya, Zeynep; **Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi**, Geliştirilmiş 2. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2011.
- Crowley David &Paul Heyer; **İletişim Tarihi Teknoloji-Kültür-Toplum**, Çev: Berkay Ersöz, Phoenix Yayınları, Ankara, 2007.
- Cüceloğlu Doğan; **Yetişkin Çocuklar**, 13. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Cüceloğlu Doğan; **Keşke'siz Bir Yaşam için İletişim Donanımları**, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Cüceloğlu Doğan; **Yeniden İnsan İnsana**, 22. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Çağlar İrfan ve Kılıç Sabiha; **Genel İletişim**, 4. Basım, Nobel Yayınları, 2011.
- Çamdereli Mete; **İletişime Giriş**, 1. Basım, Dem Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Çetinoğlu Oğuz; **Kültür Zenginliklerimiz**, Bilge Oğuz Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Çevik Mehmet; *Basın Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, **Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara. 2006.
- Çıkman Zeki; **Folklorumuzda ve Edebiyatımızda Göz**, Kakrüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2006.
- Adalet Ergenekon Çil, Necla Çelebi; **Atasözleri/Ulusözü (Kısa Açıklama ve Yorumlar)**, Okul Yayınları, İstanbul.
- Çitgez Muhammed; *19. Yüzyıl Kars Âşıklarında Deyim ve Atasözleri*, **Kafkas Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kars-2010.

- Çoban H. ;**Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1997.
- Çotuksöken Yusuf; **Atasözlerimiz**, Anadolu Sanat Yayınları No:4, 3. Basım, İstanbul, 1983.
- Çotuksöken Yusuf; **Uygulamalı Türk Dili-Üniversite Öğrencileri İçin**, Papatya Yayınları, İstanbul, 2006.
- Dalkılıç Almıla; **İletişimde İletişim**, 1. Basım, Elma Yayınevi, 2004.
- Dağpınar Aydın; **Tıpkı ve Benzer Türk-İngiliz İngiliz-Türk Atasözleri ve Deyimleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları No: 2115, Ankara, 1998.
- Demir Nurettin ve Emine Yılmaz; **Türkçe Ses Bilgisi**, Ed: Hülya Pılandı, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2362, Eskişehir, 2011.
- Demir O. Ömer; *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri "Nitel Araştırma Yöntemleri"*, Ed: Kaan Böke, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2009.
- Demir Zerrin; **Bir Dînî Söylem Analizi (Psikolojik Bir Yaklaşım)**, **Cumhuriyet Üniversitesi SBE**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008.
- Demiray Uğur; **İletişim Ötesi İletişim**, Turkuaz Yayınları, Eskişehir, 1994.
- Deniz Kemalettin; **Üniversiteler için Dil ve Anlatım, Etkili İletişim**, Ed: Serdar Odacı, 3. Basım, Palet Yayınları, Konya, 2011.
- Dereli Ali; **Türkçe Atasözleri Sözlüğü**, Salan Yayınları, 1986, İstanbul.
- Develi Hayati; **Dil Doktoru ile ve Türkçeye Dair Yazılar**, 1. Basım, 3F Yayınevi, İstanbul, 2006.
- DeVito Joseph A.; **Essential of Oral Communication**, Second Edition, Pearson Custom Publishing, Boston, 1999.
- DeVito, Joseph A.; **The Interpersonal Communication Book**, Fourth Edition, Harper & Row Publishers, N.Y, 1986.
- DeVito Joseph A. ; **Essential of Human Communication**, Fifth Edition, Pearson Custom Publishing, USA, 2005.
- Dicleli Ayşe Bilde ve Serra Akkaya; **Konuşa Konuşa İletişimin Sırları**, Mess Yayınları, Ankara, 2000.
- Dilçin Dehri; **Edebiyatımızda Atasözleri**, 2. Basım, TDK Yayını, Ankara, 2000.
- Dimbleby Richard & Graeme Burton, **More Than Words An Introduction to Communication**, Third Ed., Routledge Publ, USA, 1998.

Dimitrius Jo-Ellan & Wendy Patrick Mazzarella; **İnsanları Okumak**, Çev: Bülent Toksöz, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Dinçer Müjde Ker; **Halkla İlişkiler Yönetimi**, “*Halkla İlişkiler Yönetiminde İletişim*”, Ed: Demet Gürüz, 2. Basım, Ege Üniversitesi Yayınları İletişim Fakültesi Yayın No: 10, İzmir, 2005.

Dinler Zeynel; **Bilimsel Araştırma ve E-Kaynaklar**, 7. Basım, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2012.

Doğan İsmail; **Dünden Bugüne Türk Ailesi-Sosyolojik Bir Değerlendirme**, 1. Basım, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 369, Ankara, 2009.

Doğan İsmail; **İletişim ve Yabancılaşma, Yazılı Kültürümüzde İlkler**, Sistem Yyn, 3. Basım, İstanbul, 1998.

M. Metin Dolunay; **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Morpa Kültür Yayınları, Ankara, 2010.

Dökmen Üstün; **Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak Gelişmek Uzlaşmak**, 14. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Dökmen Üstün; **İnsanın Korunakları Deriden Kültüre**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

Dökmen Üstün; **Küçük Şeyler 1**, 23. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Dökmen Üstün; **Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati**, 17. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Durmaz Mustafa; **Kişilerarası İletişim ve Motivasyon**, 2. Basım, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, No: 17, İzmir, 2004.

Dursun Çiler; **İletişim Kuram Kritik**, 1. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013.

Ekici Kenan Mehmet; **İletişim**, Savaş Kitap ve Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 2013.

Elçin Şükrü; **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Basım Yayım, Ankara, 1993.

Erdoğan İrfan ve Korkmaz Alemdar; **Öteki Kuram Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirilmesi**, Erk Yayınları, Ankara, 2002.

Erdoğan İrfan; **İletişimi Anlamak**, 4. Basım, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2001.

Erdoğan İrfan; **SPSS Kullanım Örnekleriyle Araştırma Dizaynı ve İstatistik Yöntemleri**, 1. Basım, Emel Matbaası, Ankara, 1998.

Erdoğan İrfan ve Alemdar Korkmaz; **Popüler Kültür ve İletişim-Halk Kültürü, Kitle Kültürü ve Popüler Kültürün Üretim Dağıtım Tüketim Pratiklerinin Doğası**, 2. Basım, Erk Yayınevi, Ankara, 2005.

Erginer Güzid; *Atasözlerinde Sosyal Hayat*, **Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hatay, 2010.

Erica Guilane-Nachez, **İletişim mi? Kolay!**, 1. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Eroğlu Feyzullah; **Davranış Bilimleri**, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.

Erol Mutlu; **İletişim Sözlüğü**, 3. Basım, Ankara, 1998.

Erol Gülbuğ; **İletişim ve Etik**, 1. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2012.

Ersin Tarkan; **Dünya Atasözlerinden Seçmeler**, Cinius Yayınları Referans, 1. Basım, İstanbul, 2010.

Fırat Mesut; **İletişimdeki Kusurlarımız**, DN-Aden Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Fiske John; **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev: Süleyman İrvan, İkinci Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

Freedman J. L. - D. O. Sears, J. M. Carlsmith; **Sosyal Psikoloji**, Çev: Ali Dönmez, 3. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Geray Haluk; **Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş İletişim Alanında Örneklerle**, Siyasal Kitabevi, 2. Basım, Ankara, 2006.

Gerçik İbrahim Zeyd; **Dikta Değil İkna İletişim Psikolojisi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

Girgin Atilla; **Uluslararası İletişim Haber Ajansları ve A.A**, DER Yayınları, İstanbul, 2002.

Gökberk, Macit; **Değişen Dünya Değişen Dil**, 7. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Gökçe Orhan; **İçerik Çözümlemesi: Teori-Metod-Uygulama**, 3. Basım, Sel-Ün Yayınları, Konya, 2001.

Gökçe Orhan; **İletişim-Nasıl Daha İyi Anlar ve Anlaşırım...**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2013.

Gölpınarlı Abdulkaki; **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılap Kitabevi, 2004, İstanbul.

Görpe Serra; **Açıklamalı İngilizce-Türkçe Halkla İlişkiler Kavramları**, İstanbul Üniv. İletişim Fakültesi Yayınları No: 10, İstanbul, 2001.

Gözler H. Fethi ve Gözler M. Ziya; **Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1980.

Gül Sema; **Türklerin Kültür Tarihi**, 1. Basım, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

Gülbuğ Erol; **İletişim ve Etik**, 1. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2012.

Güleç Hamdi; **Halk Edebiyatı**, 1. Basım, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2002.

Gülüm Kamile; **Atasözlerindeki Coğrafi Gerçekler**, Maya Akademi, Ankara, 2010.

Güney Salih; **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2000.

Güngör Nazife; **İletişim Kuramlar Yaklaşımlar**, 2. Basım, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.

Güngör Nazife; **İletişime Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.

Gür Tahir, **İletişim Okumaları-Disiplinlerarası Bir Alanın Kuramsal Uzamından Yansımalar**, Ed: Ümit Arkan, *Bir İletişim Aracı Olarak Dil ve Söylem Çözümlemesi: Kavram, Yöntem ve Örnekler*, Literatürk Yayınları, Konya, 2013.

Gürgen Haluk; **Örgütlerde İletişim Kalitesi**, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

Güriz Adnan; **Atasözleri ve Halk Deyimleri Işığında Türk İnsanı**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006.

Gürüz Demet ve Emet Gürel; **Yönetim ve Organizasyon Bireyden Örgüte, Fikirden Eyleme**, 2. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2009.

Gürüz Demet; **Halkla İlişkiler Reklam Ajansları İşletmeciliği ve Yönetimi**, Ege Üniversitesi Yayınları No:7, İzmir, 1999.

Gürüz Demet; **İletişime Yeni Yaklaşımlar**, Ed: Demet Gürüz ve Ayşen Temel, *“Düşünce Yönetimi–Yaşam Biçimini Etkileme İletişimin Kalitesini Arttırma”*, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.

Gürüz Demet ve Temel Eğinli Ayşen; **İletişim Becerileri Anlamak-Anlatmak-Anlaşmak**, 1. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2014.

Gürüz Demet ve Temel Eğinli Ayşen; **Kişilerarası İletişim, Bilgiler-Etkiler-Engeller**, 5. Basım, Nobel Yayınları, 2015.

Gürüz Demet; **“Düşünce Yönetimi-Yaşam Biçimini Etkileme İletişimin Kalitesini Arttırma”**, Ed: Gürüz, Demet ve Temel, Ayşen, İletişime Yeni Yaklaşımlar, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.

Gürüz Demet; **Halkla İlişkiler Teknikleri**, 2. Basım, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları No:1, İzmir, 2003.

Güvenç Bozkurt; **Japon Kültürü**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002, İstanbul.

Harkins Phil; **Etkili Konuşmanın Gücü: Çok Etkili Liderlerin İletişim Stratejileri**, Çev: Gürol Koca, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2002.

Hartley Peter; **Kişilerarası İletişim**, Çev: Ülkü Doğanay, Melike Aktaş Yamanoğlu, Burcu Şimşek, Pınar Özdemir, Halise Karaaslan Şanlı, İnan Özdemir Taştan, 1. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

Hatipoğlu V. 1972; **“Türkçenin Sözdizimi”**, Ankara, TDK Yayınları.

Hepçilingirler Feyza; **Türkçe Dilbilgisi Öğretme Kitabı**, 6. Basım, Everest Yayınları, İstanbul, 2010.

Hengirmen Mehmet, **Güvahi Pend-Name (Öğütler ve Atasözleri)**, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 549, Ankara, 1990.

Hengirmen Mehmet, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Engin Yayınevi, Ankara, 2007.

Holsti Ole R. ; **Content Analysis for The Social Sciens an Humanities**, MA: Addison- Weasley Pub. Co, 1969.

Hortaçsu Nuran; **İnsan İlişkileri**, 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara,1997.

Hybels Sandra & Richard L. Weaver II; **Communicating Effectively**, Ninethy Ed., McGraw Hill Pub., NY, 2009.

Işık Metin ve Levent Biber; **İletişim, İletişim Süreci ve İletişim Çeşitleri, Genel ve Teknik İletişim**, Ed: Metin Işık, Levent Biber, Ahmet Öztekin ve Hülya Öztekin, 1. Basım, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2006.

Işık Metin; **Sizinle İletişebilir miyiz?**, 2. Basım, Eğitim Kitabevi, Konya, 2005.

Işıközlü Engin; **Türkçemizden İnciler**, Form Ofset Matbaacılık, Ankara, 2010.

Işıksaçan Tarık; **Etkili İletişim-Yönetim Silahlarının En Önemlisi**, 1. Basım, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008.

İlal Ersan; **İletişim, Yıgınsal İletim Araçları ve Toplum**, DER Yayınları No: 57, 3. Basım, İstanbul, 1997.

İmamoğlu Seval Erden; **Kişilerarası İlişkiler**, Yeni İsan Yayınevi, 2009, İstanbul.

İnal Zorel Fulden; **Kültürlerarası Eğitim İnsan Kaynaklarının Kültürlerarası İletişim Alanında Geliştirilmesi**, Eğitim Yayınevi, Konya, 2014.

İnal Zorel Fulden; **Örgüt Sağlığını Tehdit Eden Bir Olgu Olarak Psikolojik Şiddetin (Mobbing) Engellenmesinde Örgüt İçi İletişimin Rolü**, Ege Üniversitesi SBE Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.

İnceoğlu Metin; **Tutum-Algı-İletişim**, 3. Basım, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2000.

İzgören Ahmet Şerif; **Türkiye’de Beden Dili, İş Yaşamı ve Renkler Dikkat Vücudunuz Konuşuyor!**, 43.Basım, Elma Yayınevi, İstanbul, 2009.

Jamieson Harry; **İletişim ve İkna**, Çev: Nejdet Atabek ve Banu Dağtaş, Yay.Haz.: Sezen Ünlü, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yayınları, Eskişehir, 1996.

Kağıtçıbaşı Çiğdem; **Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile**, 2. Basım, Evrim Yayınevi, İstanbul, 2000.

Kağıtçıbaşı Çiğdem; **Günümüzde İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınevi, İstanbul, 2008.

Kaplan Mehmet; **Sevgi ve İlim**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.

Karaağaç Günay; **Anlam: Anlam Bilimi ve İletişim**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.

Karasar Niyazi; **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 15. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.

Kartarı Asker; **Kültürlerarası İletişim**. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2820 Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1778 Editör Asker Kartarı, 1. Basım, Eskişehir, 2013.

Kartarı Asker; **Farklılıklarla Yaşamak, Kültürlerarası İletişim**, Ürün Yayınları, Ankara, 2006.

Kaşıkçı Ercan; **Beden Dili**, İstanbul: Hayat Yayınları, 2009.

Kaşıkcı Ercan; **Yüreğini Bedenine Yansıt İmaj-İletişim Beden Dili**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2006.

Kaya Âlim; *İletişime Giriş: Temel Kavramlar ve Süreçler, Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Ed: Âlim Kaya, 7. Basım, Pegem Akademi, Ankara, 2015.

Kayaalp İsa; **İletişim ve Dil**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları/270, Ankara, 2006.

Kaypakoğlu Serdar; **Kişilerarası İletişim-Cinsiyet Farklılıkları Güç ve Çatışma**, Derin Yayınları, İstanbul, 2008.

Kaypakoğlu Serdar; *Kişilerarası İletişim Sürecinde Güç ve Psikolojik Şiddet Kitle İletişimi ve Toplumsalın Üretimi*, Der: Nesrin Tan Akbulut, Can Bilgili, Reklamcılar Derneği Yayınları, İstanbul, 2009.

Kerimoğlu İnce, K. Selcen; **Kamu Kuruluşlarında ve İşletmelerde İnsan kaynakları Yönetimi ve İletişim İlişkisi**, Ege Üniversitesi SBE Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

Kılıç Veysel; **Dilin İşlevleri ve İletişim-Dilbilim Açısından Kuramsal Bir Çalışma**, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Kılıçaslan Emine; **İletişim Kurma Becerileri**, Kriter Yayınları, İstanbul, 2012.

Kırmızı Hasan; **Kişisel Gelişim ve İş Hayatında Başarının Anahtarı Genel ve Teknik İletişim**, 5. Basım, Üçyol yayınları, Trabzon, 2006.

Kiştir Arzu; *Üçüncü Bin Yıl'da Rekabet Dünyasında Fark Yaratan Tek Olgu: İletişim Yeteneği, Rekabette Başarıya Giden Yol İletişim*, Ed: Belma Güneri Fırlar ve Pelin Dünder, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.

Knight Sue, **Uygulamalarla NLP Yaşamınızda Fark Yaratan Yöntemler**, Çev: İpek Görkey Taffe, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Koç Saim; **İletişimde Ustalaşmak Bize Nasıl Davranacaklarını Başkalarına Biz Öğretiriz**, 7. Basım, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Koneru Aruna; **Professional Communication**, Tata McGraw-Hill Education, New Delhi, 2008.

Koprowska Juliet; **Communication and Interpersonal Skills in Social Work**, Learning Matters, Exeter, 2010.

Korat Gürsel; **Dil, Edebiyat ve İletişim**, 1. Basım, İletişim Yayınları, Ankara, 2008.

- Korkmaz Zeynep; *Türk Dilinin Gelişmesi ve Tarihî Dönemleri*, **Türk Dili ve Kompozisyon**, Ed: Zeynep Korkmaz vd., 3. Basım, Ekin Basımevi, Bursa, 2009.
- Kocabaş Füsün, Müge Elden, Nilay Yurkul; **Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle**, İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1999.
- Köklügiller Ahmet, **Açıklamalı Atasözleri ve Özdeyişler**, Yeni Basım, Bahçeşehir Yayınları, İstanbul, 2009.
- Köknel Özcan; **İnsanı Anlamak**, Postiga Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Köksal Aydın; **Dil ve Ekin**, 2.Basım, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2003.
- Kurnaz Selim, **Konularına Göre Seçme Türk Atasözleri**, Emek Yayınları- Ekin Basımevi, 1962.
- Kurt İhsan; **Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım**, Kültür Bakanlığı Yayınları/1270 Gençlik ve Halk Kitapları Dizisi/ 56, Ankara,1991.
- Lazar Judith; **İletişim Bilimi**, Çev: Cengiz Anık, 2. Basım, Vadi Yayınları, Ankara, 2009.
- Lowndes Leil; **İnsan İlişkilerinde Başarılı Olmanın Yolları- Mutlak Başarının 92 Sırrı**, Çev: Tonguç Çulhaöz, Kuzey Yayınları, İstanbul, 2006.
- Stephen W. Littlejohn; **Theories of Human Communication**, Third Ed., Wadworth Publishing Company, California, 1989.
- Macit Gamze; *İletişim Tarzları Üzerinde Kültürel Değerlerin Etkisi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma*, **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Yayınlanmamış YL Tezi**, Isparta, 2010.
- Mahiroğulları Adnan; *Küreselleşme ve Türk Dili*, “**Radio ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı**” Tebliğler, (Geçici Danışma Kurulu Toplantısı) 25-26 Kasım 1998, Ankara, TRT Yayınları, Ankara, 1999.
- Masterman G. & Wood, E. H; **Innovative Marketing Communications Strategies for the Events Industry**. Burlington: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2006.
- Mattelart Armand; **İletişimin Dünyasallaşması**, Çev: Halime Yücel, İletişim Yayınları, 2001.
- Mattelart Armand ve Michele; **İletişim Kuramları Tarihi**, Çev: Merih Zıllıoğlu, 1. Basım, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1998.

Maviş Adil; **Söz Söyleme ve İletişim Sihirbazlığı**, 6. Basım, Sıradışı Kitap, İstanbul, 2008.

Maxwell John C. ; **İletişim Kurmak Kolay Bağ Kurmak Zordur**, Çev: Damla Akbay, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2013.

Matthew McKay, Martha Davis, Patrick Fanning; **Messages the Communication Skills Book**, Second Ed., New Harbinger Publ. Inc, USA, 1995.

McQuail Denis ve Windahl Sven; **İletişim Modelleri-Kitle İletişim Çalışmalarında-**, Çev.: Konca Yumlu, 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

Mısırlı İrfan; **Genel ve Teknik İletişim**, 2. Basım, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.

Miller George A; *Nonverbal Communication, Psychology & Communication*, Ed: George A. Miller, Voice Of America Forum Series, New Jersey, 1978.

Mora Necla; **Kültürlerarası İletişim Bağlamında İnsana Dair Duygular ve Ritüeller**, Ed: Necla Mora, Nobel Yayınları, 2011.

Morgan John & Peter Welton; **Communication Studies: The Essential Resource**, *Feedback and Osgood and Schramm's model of Communication*, Ed: Andrew Beck, Peter Bennet and Peter Wall, Routledge Taylor & Francis Group Publishing, London, 2004.

Muallimoğlu Nejat; **Bütün Yönleriyle Hitabet Sanatı**, 7. Basım, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2005.

Muallimoğlu Nejat; **Turkish Delights**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3108, İstanbul, 1998.

Mutlu Erol; **İletişim Sözlüğü**, 3. Basım, Ankara, 1998.

Navarro Joe & Marvin Kalins; **Beden Dili Eski FBI Ajanından İnsanları Okumanın Rehberi**, Çev: Taylan Taftaf, 5. Basım, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2011.

Nazik M. Hamil; **İnsan İlişkileri**, 1. Basım, Ya-Pa Yayınları, İstanbul, 2000.

Odabaşı Hayati; **Mutlu Bir Aile, Mutlu Bir İşyeri, Mutlu Bir Çevre için 360 Derece İletişim**, 2. Basım, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2010.

Oğuz, M. Öcal vd; **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 8. Basım, Grafiker Yayınları, 8. Basım, Ankara, 2011.

O'Hair Dan & Mary Wiemann; **Real Communication an Introduction**, Bedford/St. Martins Publ, USA, 2009.

O'Hair Dan & W. Friedrich Gustav, **Strategic Communication: in Bussiness and Proffessions**, Houghton Mifflin Company, USA, 2005.

Oksaar Els; **Kültürlerarası İletişim Bağlamında Kültür Kuramı**, Çev: Ayhan Selçuk, 1. Basım, Çizgi Kitabevi, Konya, 2008.

Ong Walter J. ; **Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi**, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları. İstanbul 1995.

Orta Ahmet Zeki; *Etkili İletişim Sürecinde Kişilerarası İletişim Becerileri ve Yaratıcı Drama Uygulama Örneği*, **İstanbul Kültür Üniversitesi SBE**,2009.

Oskay Ünsal; **İletişimin ABC'si**, Der Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2001.

Joyce S. Osland, David A. Kolb, Irwin M. Rubin, **Organizational Behavior An Experiential Approach**, Prentice Hall Pub, New Jersey, 2001.

Öktem Umut; *İletişim Kavramı ve İletişim Türleri*, **Genel ve Teknik İletişim**, Ed: Erhan Arslan ve Ayla Ertürk, 1. Basım, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Önal Mehmet; **Edebiyat ve İletişim**, 3. Basım, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011.

Önen Akın; **Türkçeyi Türkçe Konuşmak Diksiyon Spikerlik Etkili Konuşma**, 3. Basım, İnkılâp Kitabevi Yayın, İstanbul, 2009.

Özaltın Şenay Duru; **Her şeyin Bir Adabı Var- Görgü ve Yaşam Rehberi**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2007, Sistem Yayıncılık.

Özbay Murat; **Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi**, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2005.

Özdemir Ahmet; **Türk Atasözlerinden Seçmeler**, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul, 2006.

Özer Kadir; **İletişimsizlik Becerisi**, 4. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Özkan, Zülfikar; **İletişimde Kalp Köprüsü**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2009.

Öznel Erdoğan; **Sosyal Yaşam ve İş Dünyasında Biraz Nezaket Lütfen, Görgü, Nezaket-Zerafet-Protokol**, 2. Basım, Nemesis Kitap, İstanbul, 2011.

Öztürk Rıdvan ve Osman Uyanık; **Kumuk Atasözleri ve Deyimler**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

Öz Özcan Aynur; **Kadınlarla İlgili Özbek Atasözleri**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009, Önsöz bölümü.

- Özyiğit Güngör; **İletişimin Üç Boyutu**, Ladybirds Productions, İstanbul, 2009.
- Pala İskender; **Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri**, 2. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Pala İskender; **İki Dirhem Bir Çekirdek**, Kapı Yayınları: 28, 52. Basım, İstanbul, 2012.
- Par Arif Hikmet; **Örnekli Açıklamalı Atasözleri-Konu, Temel Düşünce, Açıklama ve Yorum**, Serhat Yayınevi, İstanbul, 1996.
- İsmail Parlatır, **Atasözü ve Deyimler-I**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2007.
- Pazarkaya Yüksel; **İnsan Dilden Yeter Dilden Biter Atasözlerinde Dil Felsefesi**, 1. Basım, KaNes Yayınları, İstanbul, 2011.
- Pearson Judy, Scott Titsworth Lynn Harter; **Human Communication**, Third Ed., McGraw-Hill Pub, NY, 2008.
- Pease Allan; **Body Language-Beden Dili Karşınızdakinin Davranışlarından Düşüncelerini Anlamanın Yolu**, Çev: Yeşim Özben, 5. Basım, Rota Yayınları, İstanbul, 2003.
- Pembecioğlu Nilüfer; **İletişiyorum: İletişim Teknikleri**, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Perniola Mario; **İletişime Karşı**, Çev: Durdu Kundakçı, Dost Kitabevi, Ankara, 2006.
- Platt Richard; **Mercek Altında İletişim**, Türkçeleştiren: Levent Türer, Tudem Yayınları, İzmir, 2007.
- Poe Marshall T; **İletişim Tarihi Konuşmanın Evriminden İnternete Medya ve Toplum**, Çev: Umut Yener Kaya, Isık Yayınları, İstanbul, 2014.
- Polat Fatih; **İş'te, Aşkta, Okulda, Sokakta İletişim Nasıl Kurulur?**, 1. Basım, Avrupa Yakası Yayınları, İstanbul, 2009.
- Postman Neil; **Çocukluğun Yokoluşu**, İmge Kitabevi, , Ankara, 1995.
- Postman Neil; **Televizyon Öldüren Eğlence**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Proakis John G.& Masoud Salehi; **Fundamentals of Communication Systems İletişim Sistemlerinin Temelleri**, Çev: Halis Altun-Ertan Öztürk-Yusuf Erkan Yenice, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.
- Qubein Nido R; **Communicate Like A Pro**, Berkley Books, New York, 1986.

Reca Ö. Faruk; **Başarılı ve Güzel Beden Dili ve Konuşma Sanatı**, 5. Basım, Tutku Yayınevi, Ankara, 2011.

Rosenberg Marshall B. ; **Şiddetsiz İletişim Bir Yaşam Dili**, Çev: Lalegül Hümaşah Ergun, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013.

Rende Cevdet; **Seçme Dünya Atasözleri Ve Özdeyişler Antolojisi**, Ürün Yayınları, Ankara, 1995.

Sabuncuoğlu Zeyyat ve Melek Tüz; **Örgütsel Psikoloji**, 3. Basım, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001.

Sagan Carl & Frank Drake; **Communication Studies: The Essential Resource, Effective Communication Practice**, Ed: Andrew Beck, Peter Bennet and Peter Wall, Routledge Taylor & Francis Group Publ, London, 2004.

Salgır Abdulkadir, *Atasözlerimizle Kırım Atasözleri Arasındaki Duygu Ve Düşünce Yakınlığı*, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Ve Araştırma Dairesi Yayınları: 78, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 21, 1. Cilt Halk Edebiyatı. Feryal Matbaacılık, Ankara, 1986.

Salmış Ferman; **Tekno İnsan Çağında İletişim ve Empati Kaybı**, Elit Kültür Yayınevi, İstanbul, 2011.

Samovar Larry A, Richard E. Porter, Edwin R. McDonnell; **Intercultural Communication: A Reader** (Eighth Ed.). Belmont, Ca: Wadsworth Publishing Company, 1997.

Sandıkçıoğlu Yüksel, B., Onay, A., Yılmaz, R.A.; **İkna Edici İletişim**, Editör: Mine Oyman, Anadolu Üniversitesi Web Ofset, Eskişehir, 2014.

Saran Mine, *Küreselleşme ve Kültürlerarası İletişim*, **Küreselleşme ve Kültürlerarası İletişim**, Ed: Nezih Orhon ve Ayhan Yılmaz, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3025, Eskişehir, 2013.

Saraçbaşı M. Ertuğrul ve İbrahim Minnetoğlu, **Örnekli ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2002.

Sargut Selami A; **Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim**, 3. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

Kemal Sayar, **Olmak Cesareti**, 2. Basım, Karakalem Yayınları, İstanbul, 2005.

Saydam Ali; **İletişimin Akıl ve Gönül Penceresi Algılama Yönetimi**, Rota Yayınları, İstanbul, 2005.

Sayers Fran, Christine E. Bingaman, Ralph Graham, Mardy Wheeler; **Yöneticilikte İletişim**, Çev: Doğan Şahinler, Rolta Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1993.

Saygın Oğuz; **İnsan İlişkilerinde 4x4 Lük İletişim**, Hayat Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2005.

Saygın Oğuz, NLP Neuro Linguistic Programming Başarının Bilimi ve Sanatı, Medyaofis Yayınları, İstanbul, 2005.

Saykut İsmail Hilmi; **Türk Atalar Sözü Hazinesi**, Ülker Yayınları, İstanbul, 1975.

Sertel Âdem, **Tecrübenin Dili Konu Konu Atasözleri**, 2. Basım, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2000 s. 12.

Sillars Stuart; **İletişim**, M.E. B. Devlet Kitapları, 2.Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997.

Murat Sezgin ve Erkan Akgöz; **Genel ve Teknik İletişim**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009.

Solmaz Başak; **Kurumsal Söylenti ve Dedikodu Türkiye’deki İşletmelerde Bir Uygulama**, Tablet Basım Yayın, Konya, 2004.

Şahzâde Dilek; **Türkçe’yi Doğru, Etkili ve Güzel Konuşma Kit-hapı, Konuş ki, Seni Görebileyim!**, 2. Basım, Omega Yayınları, İstanbul, 2007.

Şakar Özlem ve Küçükaslan Nazife; **Büro Yönetimi ve İletişim Teknikleri**, 3. Basım, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

Şenbay Nüzhet; **Söz ve Diksiyon Sanatı**, 27. Basım, YKY Yayınları, İstanbul, 2010.

Tabak Ruhi Selçuk; **Sağlık İletişimi**, 1. Basım, Literatür Yayınları, İstanbul, 1999.

Tayfun Recep; **Etkili İletişim ve Beden Dili**, Nobel Yayınları, Ankara, 2007.

Taylor Anita, Arthur C. Meyer, Teresa Rosegrant, B. Thomas; **Communicating**, Sixth Edit, Prentice Hall Publ, New Jersey, 1992.

Tekinalp Şermin ve Uzun, Ruhdan; **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, 4. Basım, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2013.

Telman Nursel ve Pınar Ünsal; **İnsan İlişkilerinde İletişim**, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2005.

Temizkan Ömer ve Polat Ersin; *Çevrimiçi İletişim Çağında Kültürlerarasılık, İletişim Okumaları Disiplinlerarası Bir Alanın Kuramsal Uzamından Yansımalar*, Ed: Ümit Arklan, L-T Literatürk Yayınları, Konya, 2013.

Thomson Peter; **İletişimin Sırları**, Çev: Metin Yurtbaşı, 2. Basım, Arion Yayınevi, İstanbul, 2003.

Toklu Osman; **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

Tosun Babür Nurhan; **Pazarlama Halkla İlişkileri ve Reklam**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2003.

Tubbs Stewart, L. & Sylvia Moss; **Human Communication**. USA: Mcgraw-Hill, 2006.

Tuna Yavuz; *İletişim Kavramı ve İletişim Süreci*, **İletişim**, Ed: İzlem Vural, Pegem Akademi Yayınları, 1. Basım, 2012.

Turan, Şerafettin; **Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**, 6. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010.

Tutar Hasan ve M. Kemal Yılmaz; **Genel İletişim Kavramlar ve Modeller**, 6. Basım, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

Tutar Hasan; **Örgütsel İletişim**, 1. Basım, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.

Tüfekçioğlu Hayati; **İletişim Sosyolojisine Başlangıç**, Der Yayınevi, İstanbul, 1997.

Tülek Ahmet; **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, 6. Basım, Akçağ Yayınları/457-Sözlük 11, Ankara, 2007.

Türkkan Reha Oğuz; **İnsanları İkna Etme ve Uzlaşma Sanatı**, 2. Basım, Hayat Yayınevi, İstanbul 1998.

Aysan (Ediskun) Türkhan; **Konuşan Deyimler ve Atasözleri**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

Türkkan Reha Oğuz; **İkna ve Uzlaşma Sanatı**, 1. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004.

Türkmen Aktaş Şöhret; **Seçme Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamaları**, Akçağ Basım Yayım, Ankara, 2004.

Türkmen İsmail; **Yöneticiler İçin Etken İletişim Modeli**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayın No: 480, Ankara, 2000.

Türkoğlu Nurçay; **İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara-Toplumsal İletişim, Tanımlar Kavramlar, Tartışmalar**, 1. Basım, Kalemus Yayınları, İstanbul 2007.

Tülbentçi Feridun Fazıl; **Türk Atasözleri ve Deyimleri**, İnkılap ve Aka Kitabevi, Ankara, 1963.

Uğur Engin; **Temel İletişim Teknikleri ve İletişimde Etkinliği Arttırmak**, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4901, İstanbul, 2010.

Urban Hal; **Olumlu Sözcükler Etkili Sonuçlar Yaşamı Değerli Kılmanın ve Coşkuyla Kucaklamanın Basit Yolları**, Çev: Bülent Akat, 1. Basım, 2007.

Usluata Ayseli; **İletişim**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı İletişim Yayınları,[y.y], [t.y.]

Uygur Nermi; **Bütün Yapıtlarına Doğru Dilin Gücü-Denemeler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

Uztuğ Ferruh; **Halkla İlişkiler ve İletişim**, Ed: Ferruh Uztuğ, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1482, 2003.

Uzunçarşılı Soydaş Ayda; **Kültürlerarası İletişim Farklı Kültürel Ortamlarda Çalışma ve İletişim**, 1.Basım, Parşömen Yayınları, İstanbul, 2010.

Uzunoğlu Selim ve Canten Kaya; **Kaliteli İletişimin Sihirli Anahtarı**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Üçer Müjgân; **Atalar Sözü Yerde Kalmaz Sivasta-Sözlü Gelenek**, 1. Basım, Özyılmaz Matbaası, 1998.

Üçok Necip; **Genel Dilbilim**, Multilingual, İstanbul, 2004.

Ügeöz Perihan, **Kültürlerarası İletişim**, Üstün Eserler Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Ünalan Şükrü; **Dil ve Kültür**, 5. Basım, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2012.

Vardar Berke; **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, TDK Yayınları, Ankara 1982.

Varol Ramazan; **Sözden Öze, Özden Söze İletişim Becerileri**, 4. Basım, Nuve Yayıncılık, Ankara, 2008.

Verderber Rudolph F. & Kathleen S. Verderber, **Communicate!**, 11th Ed., Thomson Wadsworth Publ, USA, 2005

Williams John W. & Steven A Eggland; **Örgütlerde İletişim**, Çev: Yılmaz Büyükerşen, Şan Öz-Alp, Hikmet Seçim, Ali Atıf Bir, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 628, 1991.

Wiredu Kwasi; **İletişim ve Toplum Sorunları-Kuram ve Uygulama**, *İnsan İletişimi Kavramına Felsefî Bir Bakış*, Çev: Joanna Kuçuradi, UNESCO/Türk Sosyal Bilimler Derneği, Olgaç Matbaası, 1983.

Yakıcı Ali; Yücel, Mustafa; Doğan, Mehmet ve Yelok, Savaş; **Üniversiteler İçin Türkçe-1 Yazılı Anlatım**, 1. Basım, Bilge Yayınları, Ankara, 2004.

Yalçınalp Serpil; **Eğitim Teknolojisi ve İletişim**, Eğitimde Materyal Tasarımı ve Kullanımı, Ders Notları.

Yaman Ertuğrul; **İletişimin Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

Yaman Ertuğrul; **İnsan ve İletişim**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007.

Yaman Ertuğrul; **Sonsuz Huzur Mutluluk ve Başarı Yolunda İnsan ve İletişim**, 1. Basım, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007.

Yatkın Ahmet ve Ümmühan Nazan Yatkın; **Halkla İlişkiler ve İletişim**, Nobel Yayınları, Ankara, 2006.

Yavuz Cavit; **Genel ve Teknik İletişim Ders Notları**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009.

Yıldırım Ali ve Hasan Şimşek; **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 8. Basım, Seçkin Yayınları, Ankara, 2011.

Yıldırım Ataner; **Etkili İletişim Eğitimi**, Yıldırımdil Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Yıldırım Alper; **Yeni Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-Açıklamalı ve Örnekli-**, 1. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

Yılmaz M. Abdullah; **Dil Zekâsı İletişim Sihirbazlığı**, 5. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Yılmaz Hasan; **Metin ve İletişim**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.

Yörük Sevim ve Yaşar Yörük; **Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü**, Eğitim Yayınları, Ankara, 1985.

Yurtbaşı Metin; **Sınıflandırılmış Türk Atasözleri**, Özdemir Yayıncılık, Ankara, 1994.

Yücel Halime ve Michel Bourse; **İletişim Bilimlerinin Serüveni**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Yücel Erdinç; **İletişim Eyleminin Anatomisi**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.

Yüksel Ahmet Haluk, Bilge Sandıkçioğlu, Atılım Onay, R. Ayhan Yılmaz; **İkna Edici İletişim**, Editör: Mine Oyman, Anadolu Üniversitesi Web Ofset, 2014.

Yüksel Ahmet Haluk; *İkna Kavramı ve İkna Edici İletişim, İletişim Kavramının Tanımı*, **Genel İletişim**, Ed. Uğur Demiray, 2. Basım, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2007.

Yüksel Erkan, İncilay Cangöz, Ömer Özer, Ruhdan Uzun, Banu Dağtaş, İrfan Erdoğan **İletişim Kuramları**, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2803, Eskişehir, 2013.

Yükselen Cemal; **Pazarlama Araştırmaları**, 2. Basım, Detay Yayıncılık, Ankara, 2003.

Uzunoğlu Ebru ve Burcu Öksüz, **Paydaş Yönetimi Bağlamında Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Markalaşmaya Olan Etkisi**, Marmara İletişim Dergisi, Sayı:17-Temmuz, İstanbul, 2010.

Zengin Buğra; *Dile Dayalı Ayrımcılığın Kültürlerarası İletişim Açısından İncelenişi*, Der.: Hüseyin Köse, **İletişimin İssızlaşması İletişim Olgusunun “Ritualistik” Boyutuna Sorgulayıcı Yaklaşımlar**, 1. Basım, Yirmidört Yayınları, İstanbul, 2007.

Zıllıoğlu Merih; **İletişim Nedir?**, 2. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 2003.

_____; Uçan Süpürge, **Patikalardan Yollara**, Sivil Toplum Geliştirme Programı Yerel Girişimler Mikro Projesi, İletişim Eğitimi Ders Notları, 08/10 2004, Ankara, 1. Basım, Uçan Süpürge Yayınları: 12, Ankara, 2004.

_____, **İletişim Bilgisi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yyn., Eskişehir.

_____; **Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, TDK Yayınları: 279, Ankara, 1969.

_____; **Atasözlerimiz Eğitim ve Öğretimde Kaynak Kitaplar 1**, Meydan Gazetesi Armağan Kitabı, 1981.

_____; **Halk Edebiyatına Giriş**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

MAKALELER

Atasözleri ve Deyimler (Aytımlar),
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11616,atasozlerivedeyimlerpdf.pdf?0>

Adair Wendi L. & Jeanne M. Brett, J.M.. *The Negotiation Dance: Time, Culture And Behavioral Sequences In Negotiation*. **Organization Science**, Jan/Feb, 2005,16, 1.

Akça Hakan, *Kumuk Türkçesi Atasözleri Hakkında Yapılmış Yeni Bir Çalışma Üzerine*, **Gazi Türkiyat**, 2007/1:193-201,
<http://turkiyat.gazi.edu.tr/posts/view/title/gazi-turkiyat-guz-2007-sayi-1-33516>.

Akçalı Berrin, *Kazak Türkçesi Ve Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki İyi, Kötü Kavramlarının Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi* **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic** Volume 8/9 Summer 2013, P. 403-428, Ankara-Turkey.

Alkaya Ercan, *Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz ile İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Fırat University Journal Of Social Science Cilt: 11 Sayı: 2, Sayfa: 55-76, Elazığ-2001.

Atıcı Abdulkadir, *Sungur Türkçesi Atasözü Örnekleri*, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal Of Turkish World Studies**, XIII/2 (Kış 2013).

Ayaz Eyüp Sertaç, **Türk Atasözlerinde Çelişki**,
http://abs.kafkas.edu.tr/upload/479/turk_atasozlerinde_celiski.pdf.

Altun, Mustafa; **Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme**, Akademik Araştırmalar Dergisi (Journal of Academic Studies), Mayıs-Temmuz 2004, Yıl: 6, Sayı: 21.

Baloğlu Burhan, “Hipotez ve Varsayım Birbirlerinin Yerine Kullanılabilir mi?”,
<http://www.bingol.edu.tr/media/208680/sayt-bolum10-varsayim-ve-varsayim.pdf>.

Baltaş Acar. “*Türk Kültürü Ekip Çalışmasına Ne Kadar Yatkın?*”,
http://www.acarbaltas.com/makaleler_detay.php?id=52 >, Erişim Tarihi: 20.04.2014

Bars Mehmet Emin, *Atasözleri ve Köroğlu Destanı'nda Bazı Kullanımları*, **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic** Volume 3/4 Summer 2008.

Baş, Bayram; **Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Atasözlerinin Kullanımı**, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl: 2002 (2), Sayı: 2.

Başgöz İlhan, “Atasözleri Hakkında, Atasözleri Ya Da Atasözlerinin Toplumsal Anlamı”, Çev: Nurdan Tuhfe Toçoğlu, **Milli Folklor**, 2006, Yıl: 18, Sayı: 70.

Batur Zekerya, *Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, P. 577-584 Turkey.

Bekiroğlu, Onur; Türkçe Atasözlerinde İletişim Olgusunun İzleri ve Sosyo-Kültürel Çıkarımları, **Milli Folklor**, Yıl: 26, Sayı: 103, 2014.

Berscheid Ellen, *Interpersonal Relationships*, **Annual Review of Psychology**, 1, 3,1994.

Bowen J.T., Responsive Communication: The Key To Business Development and Service Improvement, **International Journal Of Contemporary Hospitality Management**, 1997, 9 (7).

Bozkaplan Şerif Ali *Atasözlerinde Tahkiye Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 2/4 Fall 2007.

Çiftçi Yasemin Acar, Hasan Aydın. *Türkiye’de Çok Kültürlü Eğitimin Gerekliliği Üzerine Bir Çalışma*, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık, Sayı:33, 2014.

Çolakoğlu Tanju, *Kültürler Arası Farklılaşma Ve Yönetim*, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilimleri Dergisi Journal Of Administrative Sciences**, Cilt 6 • Sayı 1 • 2008 • Volume 6 • Number 1.

Demir Ekrem, *Atebetü’l-Hakâyık’ta Geçen Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler*, **Türkiyat Mecmuası**, C. 23/Güz, 2013.

Elden Müge, Işıl Karpaz Aktuğlu, Özen Okat Özdem, **Postmodern Dünyada Geleniğin Yeniden İnşası: Osmanlı Kültürel Öğelerinin Reklamlarda Kullanımı**, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 33.

Erkuş Ahmet, Akif Tabak, İş Yaşamında Müzakereler: Kamu Ve Özel Sektör Çalışanlarıyla İlgili Karşılaştırmalı Bir Araştırma, <http://Dergisosyalbil.Selcuk.Edu.Tr/Susbed/Article/Download/375/357> Erişim Tarihi: 20.04.2014.

Erkuş Ahmet, Ebru Günlü. *İletişim Tarzının ve Sözsüz İletişim Düzeyinin Çalışanların İş Performansına Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, C:20, S:1, 2009.

Ersan Aykut, *Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşağılama*, **TBB Dergisi**, 2014.

Flannery Regina M., *Gossip as a Clue to Attitudes*, **Primitive Man**, Vol:7, No:1, Jan 1934.

Guffey M. E., D. Loewy, **Business Communication: Process And Product** **Mason**, OH: South-Western, Cengage Learning, 2011.

Gümrükçüoğlu Süleyman, *Din Eğitiminde Dil ve İletişim Etkinliği Olarak Dinleme*, File:///C:/Users/Hp/Downloads/5000001711-5000002650-1-PB%20(1).Pdf

Güneş Ahmet, *Kişilerarası İletişim Sürecinde Beden Dili Kavramı ve Rolü Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*, **E-Journal of New World Sciences Academy**, Volume: 6, Number: 4, 2011.

Gürel Emet ve Mehmet Yakın, *“Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür”*, http://turkoloji.cu.edu.tr/dilbilim/emet_gurel_mehmet_yakin_eksisozluk.pdf.

Habacı İbrahim, Abdullah Ürker, Seval Bulut, Recep Atıcı, Zeynep Habacı, *Beden Dilinin Eğitim Öğretim Üzerine Etkileri*, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish Or Turkic*, Volume:8-9, Summer, 2013, P.1641.

Hofstede, Geert. “The Cultural Relativity Of Organizational Practices And Theories”. **Journal Of International Business Studies** 14(2). (1983): 75-89.

Hofstede Geert, “*Motivation, Leadership, And Organization: Do American Theories Apply Abroad?*” **Organizational Dynamics** 9(1). (1980): 42-63.

Işık Metin, *Kişilerarası İletişimde Kaynak Olgusu ve Kaynağın Özellikleri*, http://josc.selcuk.edu.tr/article/download/1075000377/pdf_6, Erişim Tarihi: 10.04. 2015.

Myers David G.; **Close Relationships And Quality Of Life**, In D. Kahneman, E. Diener & N.Schwarz(Eds), *Well-Being: The Foundations Of Hedonic Psychology*, New York: Russell Sage Foundation, 1999.

İçel Hatice, *Niğde Atasözlerinde Metafor ve Kullanımı*, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/303/4%20hatice%20icel.pdf, s. 79.

İnalcık, Halil; Erünsal, İsmail E; Lowry, Heath W., Emecen, Feridun ve Kreiser, Klaus (Neşir Heyeti), **Osmanlı Araştırmaları XXVII**, İstanbul, 2006.

Öğülmüş Selahaddin, İçerik Çözümlemesi, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/506/6144.pdf>.

Karadağ Özay, Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk ve Çocukluk, **Millî Folklor**, 2013, Yıl 25, Sayı 98.

Karadüz Adnan, *Sözlük, Sözcük Anlamı ve Öğrenme Üzerine*, **Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic** Volume 4/4 Summer 2009.

Keleş Reyhan, *Türk Edebiyatı'nda Nasihat*, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]** 44 Erzurum 2010, 183-209.

Keser Nilüfer ve Nilüfer Voltan-Acar; *Türk Atasözlerinde Bilişsel Çarpıtmalar*, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 35 Mart – Nisan 2013.

Kumcağız, Hatice; Yılmaz, Müge; Balcı Çelik, Seher ve Aydın Avcı, İlknur; *Hemşirelerin İletişim Becerileri: Samsun İli Örneği*, *Dicle Tıp Dergisi*, 2011; 38 (1).

Kurland Nancy B. & Lisa Hope Pelled “*Passing The Word: Toward A Model Of Gossip And Power In The Workplace*”, **Academy Of Management Review**, Vol:25, No:2, 429. 2000,

Manker Ashley D, *Direct Communication: Definition&Examples*, <Http://Study.Com/Academy/Lesson/Direct-Communication-Definition-Examples-Quiz.Html>, 2015, Erişim Tarihi: 15.06.2015.

Ölmez Mehmet, *Divanü Lugati 't-Türk'teki Atasözleri Üzerine*, Http://Www.Academia.Edu/2281805/Divan%C3%BC_Lugatit-T%C3%Bcrkteki_Atas%C3%B6zleri_%C3%9Czerine .

Özdemir Hasan, Kambur Kambur Üstüne(Atasözleri Ve Halk Anlatıları-I), **Folklor Ve Edebiyat**, 1994.

Özezen Muna Yüceol, *Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki Değişkenlerin Eşdeğerliliği*, **Ç.Ü. SBE Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, 2005.

Polat Coşkun, “*Bilgi Kaynaklarının Türleri*”, <Https://Bilegit.Files.Wordpress.Com/2013/05/Bilgi-Kaynaklarc4b1-Tc3bcrleri.Ppt>, Erişim Tarihi: 04.06.2015.

Saraç Cemal; *Sözlü İletişim Becerileri Açısından Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi*. **Milli Eğitim Dergisi**, (169),2006.

Sargut Selami, *Bürokrasinin Türkiye'deki Darboğazı: Ulusal Kültür-Makina Örgüt Uzlaşmazlığı*. **Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri**, 1995, Ankara: TODAİE.

Sofyalıoğlu Çiğdem ve Rabia Aktaş, *Kültürel Farklılıkların Uluslararası İşletmelere Etkisi*, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 7/1, 2001.

Steele Paul, John Murphy, Richard Russill, *It's A Deal: A Practical Negotiation Handbook*. England: Mcgraw-Hill, 1989.

Thompson James J.. Sözcüklere Dökülmeyenler Sınıfta Sözsüz İletişim (2), <Http://Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/40/490/5748.Pdf>, 2009, Erişim Tarihi: 10.06.2015.

Turan, Şerafettin; *Ortak Kültürlerin Oluşmasında ve Geliştirilmesinde Dilin Önemi*, “Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı” Tebliğler, (Geçici Danışma Kurulu Toplantısı) 25-26 Kasım 1998, Ankara, TRT Yayınları, Ankara, 1999.

Türkeş Umay - Günay, Kendimizi İfade Etmekte Türk Edebiyatının Katkısına Dair, **Radyo Ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı Tebliğler**, (Geçici Danışma Kurulu Toplantısı) 25-26 Kasım 1998, Ankara, TRT Yayınları, Ankara, 1999.

Türkmen, Fikret; *Dil ve Geleneksel Kültür*, “Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı” Tebliğler, (Geçici Danışma Kurulu Toplantısı) 25-26 Kasım 1998, Ankara, TRT Yayınları, Ankara, 1999.

Uzuntaş Aysel, *Etkili İletişim: Anlatabilmek ve Anlayabilmek*, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ocak 2013 Cilt:21 No:1 11-30

Üstüner, A. *Olumsuz Yargılı Atasözleri*, **Türk Dili Dergisi**, 2002.

Yalçın Perihan, Aliye Genç, *Fransızca Öğrencilerinin Sözlü İletişim Becerilerine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi*, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, V:8-10, 2013

Yardımcı Mehmet, Esra Uslu, *Kıbrıs Atasözlerinin Türk Dünyası Atasözleri Arasındaki Yeri*, **2. Uluslar Arası Kıbrıs Sempozyumu**, 21-25 Ekim 2010, Seferihisar-İZMİR.

Yardımcı Mehmet, *Makedonya ve Diğer Türk Yurtlarında Söylenen Ortak Atasözleri ve Deyimler*, [Http://Turkoloji.Cu.Edu.Tr/HALKBILIM/54.Php](http://Turkoloji.Cu.Edu.Tr/HALKBILIM/54.Php)

Yaşar Funda Öрге, *Bilgi Toplumu Bağlamında Türk Atasözlerinde “Eğitim” ve “Bilgi” Kavramları Üzerine Düşünceler*, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com issn:1304-0278 kış -2007 c.6 s.19 (146-158)

Yeşil Salih, *Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zekâ*, *KMU _BF Dergisi* Yıl:11 Sayı:16 Haziran/2009

Yuh-Fang Chang, **How To Say No: An Analysis Of Cross-Cultural Difference And Pragmatic Transfer**. *Language Sciences*, 31 (4), 2009.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri).

<http://www.bingol.edu.tr/media/208680/sayt-bolum10-varsayim-ve-varsayim.pdf>,

Erişim Tarihi 04.06.2015.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.548ff8cd3a7108.83839293

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.548ff8c9b06cb6.85753264

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=tdk.gts.548d931329c7f1.46073123

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.548d8fce1acad2.66383481,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_esanlamlar&arama=esanlam&guid=tdk.esa.548d9131c37d65.35969853

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.548ff8c9b06cb6.85753264

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.5491f41570b057.34886887

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri / Tarihi	: ANTALYA / 09.12.1978
Uyruğu	: T.C.
Yabancı Dil	: İngilizce
Cinsiyet	: Bayan
Telefon	: 0 (286) 218 00 18 (dâhili:3110) - 0 541 460 32 67
Posta Adresi	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi Terzioğlu Yerleşkesi/ ÇANAKKALE
E-posta	: yeldagonen@comu.edu.tr

Öğrenim Durumu

Lisans	
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Akademik Birim	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Program/Bölüm/Diğer	: Uluslararası İlişkiler
Ülke	: Türkiye
Mezuniyet Yılı	: 2001
Yüksek Lisans	
Üniversite	: Akdeniz Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü- Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı
Tez Konusu	: Televizyon Reklamcılığı
Tez Başlığı	: 2000'li Yılların Başında Türk Televizyon Reklamlarında Yaşlı İnsan İmgesi Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet SEÇİM Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı
Ülke	: Türkiye
Mezuniyet yılı	: 2005
Doktora	
Üniversite	: Ege Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü- Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı
Tez Konusu	: Kişilerarası İletişim
Tez Başlığı	: Türk Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsurlarının Sunumu Tez Danışmanı: Prof. Dr. E. Demet GÜRÜZ Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi -Kişilerarası İletişim Anabilim Dalı Başkanı
Ülke	: Türkiye
Mezuniyet yılı	: 2015

İdari Görevler			
	Kurum	Görev Tanımı	Tarih Aralığı
1	ÇOMÜ İletişim Fakültesi	Fakülte Sekreteri Vekilliği	08/2013- 09/2013
Akademik Unvanlar			
	Ünvan	Kurum	Yıl
1	Öğr.Gör.	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi (13/b-4)	2011-devam ediyor
2	Öğr.Gör.	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu	2005-2011
3	Arş.Gör.	Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi	2002-2005
Görev Yaptığı Birimler			
1	Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu- Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler Programı 2005- 2011 (Kadrosunun bulunduğu birim)		
2	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi (13b/ 4 maddesi gereğince 07.10.2011 tarihinden itibaren görevli- devam ediyor)		
Uzmanlık Alanları			
1	Halkla ilişkiler ve tanıtım, kişilerarası iletişim, iletişim bilimleri.		
Kurul / Komisyon Üyelikleri			
	Açıklama	Tarih Aralığı	
1	Çanakkale Valiliği himayelerinde yürütülmekte olan "Çanakkale'ye Değer Katanlar Projesi" Kurul Üyeliği	05.2015-...	
2	ÇOMÜ İletişim Fakültesi Erasmus Seçim Komisyonu Üyeliği	12.2014-...	
3	ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Logo Yarışması Jüri Üyeliği	05.2013<>05.2013	
4	"AB Yolunda Genç İletişimciler Yarışması" Eser Değerlendirme Kurulu'nda Jüri Üyeliği	04.2012<>04.2012	
5	Çanakkale Nedime Hanım Anadolu Kız Meslek Lisesi- Halkla İlişkiler ve Organizasyon Bölümü Öğrenci Seçme Kurulu Jüri Üyeliği	09.2011	
6	Çanakkale Meslek Yüksekokulu kapsamında "Halkla İlişkiler ve Tanıtım İkinci Öğretim Ön lisans Programı" Açılmasına İlişkin oluşturulan kurulda üyelik.	10.2010<>01.2011	
7	Çanakkale Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı Staj Komisyonu Üyeliği	09.2010<>10.2011	
8	Çanakkale Meslek Yüksekokulu ADEK Kurulu Üyeliği	01.2010<>10.2011	
9	Çanakkale Meslek Yüksekokulu Kapsamında "Halkla İlişkiler ve Tanıtım" ve "Yerel Yönetimler" Örgün Öğretim Programlarının Açılmasına İlişkin Oluşturulan Kurulda Üyelik.	01.2008<>06.2008	

Koordinatörlük Görevleri		
	Açıklama	Tarih Aralığı
1	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Etkileşim Topluluğu (ÇOMÜSET) Akademik Danışmanı	01.2011<>03.2012
2	Çanakkale Meslek Yüksekokulu Farabi Programı Koordinatörlüğü	10.2010<>10.2011
3	Çanakkale Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı Staj Koordinatörlüğü	10.2009<>10.2011
4	Çanakkale Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı ECTS Koordinatörlüğü	03.2006<>10.2011
Makaleler		
		Yıl
Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve özet türünden yayınlar dışındaki makaleler		
1	GÖNEN Yelda Özlem; "Örgütlerde Dedikodu" TSE, Standart Dergisi.	2010
2	GÖNEN Yelda Özlem, ERDEN Sena; "Reklamda Çocuk ve Etik", TSE, Standart Dergisi.	2010
3	GÖNEN Yelda Özlem; "İnformel İletişimin Söylenti Boyutu" TSE, Standart Dergisi.	2008
Bildiriler		
		Yıl
Uluslararası kongre, bilgi şöleni, panel gibi bilimsel toplantılarda sunularak, programda yer alan tam metin olarak yayımlanan bildiri		
1	AKYÖN F. Volkan, GÖNEN Yelda Özlem, ERDEN Sena; "Öğrenci Topluluklarının Bireysel Çatışma Yönetimi Yaklaşımları Üzerine Etkisi: Çanakkale Meslek Yüksekokulu Örneği", Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, 24–26 Ekim 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ÇANAKKALE	2008
Ulusal kongre, bilgi şöleni, panel gibi bilimsel toplantılarda sunularak, programda yer alan tam metin olarak yayımlanan bildiri		
1	GÖNEN Yelda Özlem, EFİLTİ Seyran, ÜNAL ÖZTÜRK Fisun; "Psikolojik Sözleşmenin Üniversite Büro Çalışanlarının Tutum ve Davranışları Üzerine Etkisi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği" 8. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi, 14 – 16 Ekim 2009, Ankara Üniversitesi, ANKARA.	2009
2	GÖNEN Yelda Özlem, EFİLTİ Seyran, ÜNAL ÖZTÜRK Fisun; "Örgütlerde Söylenti ve Dedikodu" 7. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi, 23 – 24 Ekim 2008, Karadeniz Teknik Üniversitesi, TRABZON.	2008
3	GÖNEN Yelda Özlem, EFİLTİ Seyran, ÜNAL ÖZTÜRK Fisun; "Örgütsel Sinizm: Akdeniz Üniversitesi'nde Görev Yapan Yönetici Sekreterler Üzerine Bir Alan Araştırması", 7. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi, 23 – 24 Ekim 2008, Karadeniz Teknik Üniversitesi, TRABZON.	2008
4	GÖNEN Yelda Özlem, EFİLTİ Seyran, ERDEN Sena; "İşyerinde İş görenleri Motive Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği", 7. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi, 23 – 24 Ekim 2008, Karadeniz Teknik Üniversitesi, TRABZON.	2008
5	GÖNEN Yelda Özlem, EFİLTİ Seyran, ÜNAL ÖZTÜRK Fisun; "Türkiye'deki Devlet Üniversitesi Rektörlüklerinde Görev Yapan Yönetici Sekreterlerinin Tükenmişlik Düzeyleri", 6. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi, 25-27 Ekim 2007, Gazi Üniversitesi, ANKARA.	2007
6	GÖNEN Yelda Özlem; "İşyerinde NLP (Neuro Linguistik Programming) ile Etkili İletişim", 5. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi, 14–15 Eylül 2006, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ÇANAKKALE.	2006

Kitaplar		
		Yıl
Alanında yurtiçinde yayınlanan kitaplarda bölüm veya ünite yazarlığı		
1	Kitap Adı :	"Stratejik Pazarlama İletişimi: Temel Kavramlar"
	Bölüm/Ünite Adı :	İlişkisel Pazarlama
	Yayın Evi :	Gama Basım Yayın Dağıtım
2011		
Editörlükler		
Alanında Yurt İçinde Yayınlanan Kitap Editör/Editör Yardımcılığı		Yıl
I.Uluslararası Yeni Medya- Yeni Yaklaşımlar Konferansı Bildiri Kitabı (Editör Yardımcılığı)		2015
Diğer Ulusal Bilimsel veya Mesleki Dergilerde Editörlük/ Editör Yardımcılığı		Yıl
Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Uygulama Gazetesi Editörlüğü		2005
Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllığı Editör Yardımcılığı		2004
Ödüller		
	Açıklama	Yıl
1	ÇOMÜ Temas Kişisi olarak - AB Bakanlığı Genç İletişimciler Yarışması Radyo Spotu Kategorisi Üçüncülük Ödülü- ÇOMÜ Radyo, Televizyon ve Sinema Öğrencisi Hülya URAL ile birlikte.	2013
Tasarımlar		
	Açıklama	Yıl
1	ÇOMÜ İletişim Fakültesi Logosu Tasarımı	2010
2	ÇOMÜ Sosyal Etkileşim Topluluğu (ÇOMÜSET) Logo Tasarımı	2011

Temsilcilikler/Etkinlikler		
	Açıklama	Yıl
1	AB Yolunda Genç İletişimciler Yarışması" ÇOMÜ Temas Kişisi	11.2012<>01.2013
2	AB Yolunda Genç İletişimciler Yarışması" ÇOMÜ Temas Kişisi	11.2011<>01.2012
3	Akdeniz Üniversitesi Sigara ile Mücadele Derneği Fakülte Temsilciliği	01.2004<>10.2005
4	Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Uygulama Radyosu (Üniversite FM) Program Yapımcılığı	01.2004<>10.2005
5	Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Uygulama Gazetesi (Akdeniz İletişim) Muhabirliği	08.2002<>12.2005
Eğitim ve Öğretim Etkinlikleri		
		Tarih Aralığı
Verdiği lisans dersleri		
1	ÇOMÜ İletişim Fakültesi- Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü Medya Okuryazarlığı I- Medya Okuryazarlığı II	09.2014<>06.2015
2	ÇOMÜ İletişim Fakültesi-Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü İletişim Tarihi	09.2014<>01.2015
3	ÇOMÜ Sağlık Yüksekokulu- Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü İletişim Becerileri ve Beden Dili	01.2015<>06.2015
4	ÇOMÜ Sağlık Yüksekokulu- Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü Halkla İlişkiler	09.2014<>01.2015
5	ÇOMÜ İletişim Fakültesi- Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü İletişim Bilimlerinde Araştırma Teknikleri	02.2014<>06.2014
6	ÇOMÜ İletişim Fakültesi- Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü İletişime Giriş	09.2012<>01.2013
7	ÇOMÜ Fen Edebiyat Fakültesi- Sosyoloji Bölümü İletişim Sosyolojisi	01.2009<>01.2011
8	ÇOMÜ Fen Edebiyat Fakültesi- Sosyoloji Bölümü İnsan İlişkileri ve İletişim Becerileri	01.2008<>01.2012
Verdiği ön lisans dersleri		
1	ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu- Yerel Yönetimler Programı • Yerel Yönetimlerde Halkla İlişkiler	2011
2	ÇOMÜ Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu- İlk ve Acil Yardım Programı • Sağlık İletişimi • İletişim	2011

3	ÇOMÜ Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu- Tıbbi Görüntüleme Teknikleri Programı İletişim	2011
4	ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu -Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı - Halkla İlişkiler I-II - İletişim Bilgisi I-II - Halkla İlişkiler Uygulamaları ve Örnek Olaylar - Halkla İlişkiler Ortam ve Araçları I-II - Marka Yönetimi - Reklamcılığa Giriş - Reklamcılık Uygulamaları - Pazarlama İlkeleri - Tüketici Davranışı - Etkili Sunum Teknikleri	2009-2014
5	ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu - Çocuk Gelişimi Programı İnsan İlişkileri ve İletişim Becerileri	2009
6	ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu - Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı - İletişim - Halkla İlişkiler - Örgütsel Davranış - Genel İşletme	2006-2014
7	ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu - Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı - İletişim - İşletme Becerileri Grup Çalışması	2006-2014
8	ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu - İşletme Yönetimi Programı - Halkla İlişkiler - Pazarlama İlkeleri - Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği	2006-2011
9	ÇOMÜ Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu – Bilgisayar Programcılığı - İletişim - Araştırma Teknikleri	2010
10	ÇOMÜ Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu – Elektrik Programı İletişim	2008
11	ÇOMÜ Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu – Makine ve Metal Teknolojileri Programı İletişim	2008
12	ÇOMÜ Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu – Tekstil Bölümü - İşletme Yönetimi - İletişim	2008

Akademik Etkinlikler		
Uluslararası bilgi şöleni, kongre, çalıştay, yaz okulu düzenlemesi gibi etkinliklerde alınan görevler		
1	T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon İl Müdürlüğü ve ÇOMÜ İletişim Fakültesi işbirliğinde düzenlenen "Uluslararası Yeni Medya- Yeni Yaklaşımlar Konferansı" Sekreteryalığı (8-9 Mayıs 2014)	2014
Ulusal bilgi şöleni, kongre, çalıştay, yaz okulu düzenlemesi gibi etkinliklerde alınan görevler		
2	T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nce düzenlenen "İletişim Fakülteleri Dekanları Toplantısı katılımı (ÇOMÜ İletişim Fakültesi adına)	2012
3	ÇOMÜ Çanakkale Meslek Yüksekokulu ev sahipliğinde gerçekleştirilen "5. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi Kongre Düzenleme Kurulu Üyeliği	2006
Alanı ile ilgili olarak panel, konferans, seminer, açıştörüm ve söyleşi gibi etkinliklerde konuşmacı ya da panelist olarak yapılan katılımlar		
1	Söyleşi: İletişimde Beden Dilinin Rolü ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencileri	2012
2	Söyleşi: Etkili İletişim Teknikleri ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencileri	2011
3	Söyleşi: Etkili İletişim Teknikleri ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencileri	2010
4	ÇOMÜ Çanakkale Meslek Yüksekokulu - Akademik Sunuş "Televizyon Reklamlarında Yaşlıların Sunumu	2007
5	ÇOMÜ Çanakkale Meslek Yüksekokulu - Akademik Sunuş "AB Gençlik Programları"	2006
6	Antalya Etkin Dershaneleri Kariyer Günleri Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi - Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü	2004

Eğitimler			
	Başlık	Açıklama	Tarih Aralığı
1	Girişimcilik Eğitimi	KOSGEB Genel Girişimcilik Eğitimi"	05.2007<>06.2007
2	AB Temel Eğitim ve Sertifika Programı	Akdeniz Üniversitesi AB Araştırma ve Uygulama Merkezi - AKVAM (30 saat, Antalya)	07.2004<>08.2004
3	Avrupa Modülü Projesi: III. Dönem AB Temel Eğitim Programı	Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi	03.2004<>05.2004
4	Bilgisayar Operatörlüğü	MEB Antalya Etkin Bilgisayar Kursu (160 Saat- Antalya)	07.2001<>11.2001
5	Stajyerlik	Esbank Antalya Şubesi	07.2000<>10.2000
6	Güzel Konuşma ve Diksiyon Eğitim Programı	Özel Replik Diksiyon Eğitim Merkezi (60 saat, Antalya)	08.1999<>10.1999

ÖZET

Türk toplumunun kendine has kültürünün, maneviyatının, hayat felsefesinin ve değer yargılarının paylaşılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında varlığını hissettiren Türk atasözleri; söz konusu kültüre mensup insanların hayatlarını temsil etme konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Sözlü iletişim ürünü olarak değerlendirilen atasözlerinin bu rolünün kişilerarası iletişim düzeyine yansımaları, tez çalışmasının çıkış noktasını oluşturmuştur. Çalışma kapsamında Türk atasözlerinde sözlü iletişim unsurlarının aktarım ve sunum şekillerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Sözlü iletişim unsurlarının atasözlerindeki niceliksel ve niteliksel sözvarlığını ortaya koymak bu varlığın kişilerarası iletişim yazını ile örtüşen ve örtüşmeyen yönlerinin belirlenmesine ışık tutmuştur. Araştırma yöntemi olarak nitel içerik çözümlemesi uygulanan çalışmanın evrenini Türk Dil Kurumu'nun kurumsal web sayfasında "e-sözlük" olarak kullanıma açtığı ve 2.396 atasözünü içeren "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" isimli veri tabanı oluşturmuştur. Araştırma bulgularına, evren içinden "amaçlı örneklem" ile kelime anlamı temelinde seçilen ve sözlü iletişim olgusu/unsurları/biçimleri ve engellerine yönelik gönderiler taşıyan atasözlerinin derlenmesi ve sözlü iletişimin teorik çerçevesi doğrultusunda oluşturulan "sözlü iletişimin özü", "sözlü iletişimin unsurları", "sözlü iletişim biçimleri" ve "sözlü iletişim engelleri" kategorilerine göre sınıflandırılması ile ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda; Türk atasözlerinde kelime itibarıyla iletişime yer verilmemekle birlikte çağrışımlarına değinildiği, sözlü iletişim unsurları anlamında en çok kaynağın ve alıcının taşınması gereken "büyük sözü dinleme", "doğru söz söyleme", "tatlı dil kullanma" ve "etkin dinleme" özelliklerine vurgu yapıldığı, sözlü iletişim biçimi olarak "doğrudan ve dolaylı sözlü iletişim biçimi", "ayrıntılı/öz sözlü iletişim biçimi" ve "kendine/diğer kişilere odaklı sözlü iletişim biçimi"ne ilişkin gönderimlere ağırlık verildiği, sözlü iletişim engellerinden "kutuplaşma", "genelleme" ve "rastgele seçme" üzerine yoğunlaşıldığı tespit edilmiştir. Sözlü iletişim kültürümüzün yansımalarını taşıyan atasözleri üzerinden gerçekleştirilen araştırmanın bulgularının "kişilerarası iletişim" yazın dili ile büyük oranda örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kişilerarası İletişim, Sözlü İletişim, Türk Atasözleri.

ABSTRACT

The Turkish proverbs has played an important role in representing the lives of people belonging to the Turkish culture that has a unique culture of the Turkish community, the spirituality, the sharing of values and philosophy of life and feel the presence of itself to the future generations. These proverbs are evaluated as a product of verbal communication that has an effect of interpersonal communication was the starting point of the thesis. In this scope of work it is aimed to put forth the shape of presentation and transmission of the elements of verbal communication in Turkish proverbs. Putting forth the aspects of both quantitative and qualitative effects on elements of verbal communication in the proverbs, shed light to determine the overlapping and non-overlapping ways of this presence with the elements of interpersonal communication. As a methodology of research, the creation of the work that is applied the content of qualitative analysis, has formed a corporate web site belong to Turkish Language Association called “e- sözlük” and a database including 2396 proverbs named as “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”. It is reached to the findings of analysis with the help of classifying into the categories as “essence of verbal communication”, “elements of verbal communication”, “shapes of verbal communication” and “difficulties of verbal communication” in presence of theoretical frame of verbal communication and compiling the proverbs that has meaning intended with the phenomenon/ elements/ acquisition of proverbs and chosen in the basic meaning of the word “Purposive sampling” into the creation. As a result of the research, connotation noted in the Turkish proverbs rather than the meaning mentioned itself, mostly pointed out in the meanings of “listen carefully to the adults”, “saying the truth”, “talking kindly”, “effective listening” in verbal communication; “directly and indirectly shape of verbal communication” , “detailed and abstract shape of verbal communication” and “focused on oneself/others shape of verbal communication” used; difficulties of verbal communication most focused on defined as “polarization” and “generalization” identified. It is possible to state that the findings of research made on the proverbs that has the reflection of our culture on verbal communication, mostly overlaps with the literature language of “interpersonal communication”.

Key Words: Interpersonel Communication, Verbal Communication, Turkish proverbs.